

КИТАЙ В ПЕРІОД РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

ІНСТИТУТ КОНФУЦІЯ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**КИТАЙ
В ПЕРІОД РЕФОРМ
І ВІДКРИТОСТІ**

Збірник наукових праць

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

ІНСТИТУТ КОНФУЦІЯ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

КИТАЙ В ПЕРІОД РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

Збірник наукових праць

За загальною редакцією Н. Д. Городньої

Київ
2021

УДК 94+327+316.422+330.34 (510)
K45

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(Протокол № 1 від 28 січня 2021 року)*

Рецензенти:

Антонюк Л. Л., доктор економічних наук, професор
Рубель В. А., доктор історичних наук, професор
Цепенда І. Є., доктор політичних наук, професор

Редакційна колегія:

Городня Н. Д., доктор історичних наук, професор (загальна редакція)
Олійник О. М., кандидат економічних наук
Чжу Цзінтао, кандидат філологічних наук, доцент

K45   Китай в період реформ і відкритості : збірник наукових праць / За заг. ред.
Н. Д. Городньої; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут
Конфуція Київського національного лінгвістичного університету. Київ:
Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 288 с.

ISBN 978-966-02-9664-0

У збірнику наукових праць опубліковані статті учасників Міжнародної наукової конференції «Китай в нову епоху: до 70-річчя утворення КНР», проведеної спільно Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України» й Інститутом Конфуція Київського національного лінгвістичного університету 21 березня 2019 р. У статтях висвітлюються різні аспекти внутрішнього розвитку і зовнішньої політики КНР в період реформ і відкритості (з 1978 р.), а також розвиток відносин з державами світу, включаючи Україну.

Для всіх, хто цікавиться сучасним розвитком Китаю, його зовнішньою політикою і роллю у міжнародній системі.

УДК 94+327+316.422+330.34 (510)

*За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.*

Передрук можливий у разі посилання на автора і видання.

© Державна установа
«Інститут всесвітньої історії
НАН України», 2021

ISBN 978-966-02-9664-0

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА КИТАЙСЬКОГО УРЯДУ В ПЕРІОД РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

Олійник О. М. Формування та розвиток політики реформ і відкритості	9
Бойко О. М. Досвід КНР у сфері реалізації інноваційної політики	56
Величко В. В. Досягнення регіональної науки і політики регіонального розвитку КНР	90
Перга Т. Ю. Екологічне законодавство КНР	112

РОЗДІЛ ІІ ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР

Оуян Сянін. Погляди на глобальне управління в сучасному Китаї	130
Гедін М. С., Васильчук В. М., Чжу Цзінтао. Українсько-китайські відносини: історія і сучасність	146
Ціватий В. Г. Зовнішньополітичні ініціативи і міжнародні проекти Китаю в поліцентричному світі: традиційність й інноваційність	162
Городня Н. Д. США – КНР: основні тенденції розвитку відносин у 2017–2019 рр.	185
Пророченко Н. О. Політика Китаю в регіоні Середнього Сходу: здобутки і перспективи	201
Деменко О. Ф. Центральна Азія у зовнішньополітичній стратегії КНР 1992–2019 років	217

Цапко О. М. Співпраця Китаю з країнами Центральної Азії в контексті реалізації Ініціативи «Один пояс, один шлях»	238
Лукаш О. І. Китай – Індія: розвиток відносин на шляху до мультицивілізаційного та багатопольного світу	254
Мінгазутдінова Г. І. Політика КНР і США щодо ядерного роззброєння КНДР	268
Відомості про авторів	284

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STATE INSTITUTION «INSTITUTE OF WORLD HISTORY
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE»

CONFUCIUS INSTITUTE
OF KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY

CHINA IN THE YEARS OF REFORMS AND OPENNESS

Collection of academic works

Edited by Nataliya Gorodnia

Kyiv
2021

UDC 94+327+316.422+330.34 (510)
K45

*Recommended for publication by State Institution «Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine»
(Protocol № 1, January 28, 2021)*

Reviewers:

Antonyuk L. L., Dr. habil. (Economics), Professor

Rubel V. A., Dr. habil. (History), Professor

Tsependa I. E., Dr. habil. (Political Sciences), Professor

Editorial board:

Nataliya Gorodnia, Dr. habil. (History), Professor (general editorship)

Oleh Oliynyk, PhD in Economics

Jintao Zhu, PhD in Philosophy, Associate Professor

K45   China in the Years of Reforms and Openness: collection of academic works / Nataliya Gorodnia; State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Confucius Institute of Kyiv National Linguistic University. Kyiv: State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”, 2021. 288 p.

ISBN 978-966-02-9664-0

This collection includes papers of participants of International academic conference “China in the New Era: the 70th Anniversary of the People’s Republic of China”, held jointly by the Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine and Confucius Institute of Kyiv National Linguistic University on March 21, 2019. The papers cover different aspects of domestic development and foreign policy of PRC in the years of Reforms and Openness (since 1978), as well as China’s relations with nations of the world, including Ukraine.

The collection is aimed at everybody who is interested in the modern development of China, its foreign policy and changing role in the international system.

UDC 94+327+316.422+330.34 (510)

*The authors are responsible for the accuracy of information in the published materials.
No part of this collection may be reproduced without reference to the author and publication.*

ISBN 978-966-02-9664-0

© State Institution “Institute of World
History of the National Academy
of Sciences of Ukraine”, 2021

CONTENT

CHAPTER I DOMESTIC POLICIES OF CHINESE GOVERNMENT IN THE YEARS OF REFORMS AND OPENNESS

Oliynyk Oleh. The Formation and Development of Reform and Openness Policy	9
Boiko Olena. PRC's Experience in Implementation of Innovation Policy	56
Velychko Valentyn. Achievements of Regional Science and the Policy of Regional Development in the PRC	90
Perga Tetiana. Environmental Legislation of China	112

CHAPTER II FOREIGN POLICY OF CHINA

Ouyang Xiangin. Views on Global Governance in Modern China	130
Gedin Maxym, Vasylchuk Volodymyr, Zhu Jintao. Ukrainian-Chinese Relations: Past and Present	146
Tsivatyi Viacheslav. China's Foreign Policy Initiatives and International Projects in a Polycentric World: Traditionality and Innovation	162
Gorodnia Nataliya. U.S. – China: Major Trends in 2017–2019 Relations	185
Prorochenko Nataliia. China's Policy in the Middle East: Achievements and Prospects	201
Demenko Olexandr. Central Asia in the 1992–2019 Foreign Policy Strategy of China	217

Tsapko Oleh. China's Cooperation with the Nations of Central Asia in Implementation of «One Belt, One Road» Initiative	238
Lukash Olga. China – India: Development of Relations on the Way to Multi-Civilization and Multipolar World	254
Mingazutdinova Galyna. China and U.S.' Policies on North Korean Nuclear Disarmament	268
List of Authors	284

РОЗДІЛ I

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА КИТАЙСЬКОГО УРЯДУ В ПЕРІОД РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

УДК 94:323.2+316.422 (510)

Олійник О. М.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИКИ РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

Розкрито передумови, сутність, напрями та втілення політики реформ і відкритості в Китаї. Здійснено аналіз основних етапів розвитку цієї політики. Представлено найбільш важливі події у їхніх межах. Висвітлено результати соціально-економічного розвитку Китаю за роки реформ. Зроблено висновок, що завдяки успішному реформуванню країни, «китайська мрія» стає реальністю.

Ключові слова: КНР, реформи, відкритість, продуктивність, розвиток.

Oleh Oliynyk. The Formation and Development of Reform and Openness Policy

The preconditions, essence, directions and measures of implementation of the policy of reform and openness in China are revealed. The author analyzes the main stages of the policy of reforms and openness as well as the most important events within every stage. The results of China's socio-economic development over the years of reforms are highlighted. It is concluded that due to the successful reforms, the «Chinese dream» is becoming a reality.

Key words: PRC, reforms, openness, productivity, development.

Період з середини XIX ст. до проголошення 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки оцінюється в Китаї як «сто років

приниження» і страждань китайського народу, викликаних іноземною інтервенцією і агресією. Майже три десятиліття, починаючи з 1949 р., під керівництвом Голови КНР Мао Цзедуна здійснювались реформи з акцентом на ідеологію, єдність і зміну мислення. Керівники КНР прагнули в найкоротші терміни побудувати комунізм і навіть випередити в цій справі Радянський Союз. Задля цього в країні реалізовувалися різні експерименти на кшталт «великого стрибка» (1958–1962 рр.) і «культурної революції» (1966–1976 рр.). Очікуваних результатів ця політика не досягла, натомість призвела до зубожіння і різкого спаду загальної культури населення. Кількість жертв цих експериментів офіційно досі не встановлена і оцінюється в 40–70 млн осіб.

Після смерті Мао Цзедуна з 1978 р. Китай вступив у нову фазу економічних реформ під керівництвом Ден Сяопіна. Він був одним з перших китайських лідерів, який визнав необхідність здійснення модернізації країни з акцентом на розвиток продуктивних сил. Ден Сяопіна вважають «архітектором китайських реформ». Він підкреслював, що Китай був бідною і відсталою країною, тож якщо його керівництво не вирішить завдання розвитку продуктивних сил, то буде винним перед своїм народом. Він також наголошував, що необхідно довести переваги соціалістичної системи Китаю, суттєво пришвидшити розвиток продуктивних сил і досягти задоволення матеріальних і культурних потреб населення, що постійно зростали. Ден Сяопін підтримував бачення Ху Яобана, що «практика є єдиним критерієм істини» і будь-яка теорія проходить випробування практикою. Під час своїх виступів він постійно підкреслював, що це питання – ідеологічне і політичне – стосувалося майбутнього країни. Тільки практикою можна було підтвердити, наскільки теорія відображала реальну дійсність, чи була вона істиною.

Визначення «практики як критерію істини» мало вирішальну роль у руйнації стереотипів і догматизму. Це призвело до зміни генеральної лінії діяльності керівного апарату і партійних органів КНР. У Китаї було започатковано «рух до розкріпачення ідеології»; практика і реалізм стали основними критеріями оцінки вірності теоретичних настанов та результатів діяльності партійних і державних органів.

У країні відчувалась гостра потреба у вивченні досвіду провідних країн світу та імпорту закордонних технологій. Ден Сяопін був вражений темпами економічного зростання Японії. У 1955 р. національний дохід КНР становив 6,5% від загальносвітового, тоді як у Японії – лише 2,5%. У 1960 р. Японія наздогнала Китай, у 1980 р. її ВВП у 4 рази перевищував ВВП Китаю [1, с. 60]. Успіхи Японії та інших країн спонукали китайське керівництво замислитись над тим, як японці за короткий проміжок часу змогли досягти таких значних успіхів. З метою вивчення іноземного досвіду восени 1978 р. Ден Сяопін відвідав Японію і Сінгапур. Під час перебування в цих країнах, він намагався якомога більше дізнатись про секрети успіху цих країн і запозичити все найкраще, що можна було використати для успішного розвитку Китаю. У Японії Ден Сяопіна в першу чергу цікавило промислове виробництво, тому він відвідував сучасні підприємства, високотехнічні об'єкти, розмовляв з керівниками, інженерами, представниками ділових кіл. Його вразила продуктивність праці японських робітників. У Японії на той час за рік на автомобільному заводі виробляли в середньому 94 автомобілі на одного робітника, тоді як на Чанчунському 1-му автозаводі – лише один [1, с. 60]. Після візиту в Японію Ден Сяопін заявив, що передусім потрібно визнати свою відсталість. Якщо це буде зроблено, то в Китаї з'явиться надія. Наступне – потрібно навчитись переймати досвід і системно вчитись.

У Сінгапурі Ден Сяопін цікавився передусім досвідом залучення іноземних інвестицій. Після відвідання Сінгапуру він зробив висновки, що успіх реформ залежить від повноцінного і ефективного використання іноземного капіталу.

У Японії й Сінгапурі Ден Сяопіна вразило те, як організоване сучасне високотехнологічне виробництво, а також продуктивність працівників. Він заглибився в роздуми над тим, що Китаю потрібно пройти шлях реформ і відкритості. Настав час, коли Китай мав вчитись у передових країн. З 1 липня 1977 р. по 30 червня 1980 р., крім візитів керівників партії та держави, керівники міністерств і комітетів виїжджали за кордон 360 разів, науково-освітні та торгово-економічні делегації – близько 472. Ці поїздки сприяли не тільки посиленню торговельно-економічних відносин. Вони також мали важливе значення для переймання іноземного науково-технічного та управлінського досвіду [1, с. 70].

18 грудня 1978 р. у Пекіні відкрився 3-й пленум 11-го скликання ЦК КПК, який дав старт широкомасштабним економічним перетворенням у Китаї. На пленумі було визначено стратегічний напрямок розвитку країни – перенесення акценту роботи на економічне будівництво, розвиток продуктивних сил, відмову від замкнутості та перехід до відкритості, від консерватизму до реформ. Був визначений основний курс зовнішньоекономічної діяльності – на основі опори на власні сили, на принципи рівноправ'я і взаємовигоди активно розвивати економічне співробітництво з різними державами світу, намагатись перейняти передову техніку та технології. Цей пленум офіційно відкрив новий період в історії Китаю на основі реформ та відкритості.

Новий період історичного розвитку Китаю дав поштовх розвитку наукової активності оскільки саме науці відводилась роль вагомого фактора розвитку країни. Із часом зусилля науковців країни знайдуть своє відображення у формуванні наукової концепції розвитку країни. Чимало наукових досліджень було присвячено стратегії та розвитку країни, зокрема – програмі реформ та відкритості. За часи реформ у країні було підготовлено значну кількість дослідників із проблематики соціально-економічного розвитку Китаю. Серед найбільш відомих науковців варто відмітити Фань Гана, який є одним із найвпливовіших економістів Китаю і головних прихильників проведення реформ у країні. Його коментарі, що проливають світло на позиції китайських лідерів щодо ситуації у світовій економіці, завжди викликають підвищений інтерес. Серед робіт Фань Гана заслуговує на увагу монографія «Зіставлення та синтез трьох сучасних економічних систем» (1990), у якій він проаналізував три основних підходи у сфері економічних досліджень: неокласичний, кейнсіанський та марксистський. Важливою подією в житті країни стала публікація фундаментальної праці вченого «Макроекономіка суспільної власності» (1990), яка була визнана одним із найкращих досліджень опублікованих у Китаї за часи реформ. Важливим напрямом дослідницької діяльності Фань Гана є теоретичний аналіз підсумків економічної реформи в КНР та зіставлення двох моделей переходу до ринку – «поетапної» (Китай) та «радикальної» (Росія та країни Східної Європи) [2].

Заслуговує на увагу також робота Чан Сюцзе «Нова стратегія відкритості» (1989), у якій автор ділиться досвідом із відкриття Китаю зовнішньому світові. У роботі науковець представив обґрунтування необхідності відкриття країни, роз'яснив концепцію стратегічного курсу щодо відкритості, а також здійснив аналіз практики застосування зон відкритості. Важливим є висновок автора щодо політики відкритості. На його думку, відкритість є багатоплановим явищем, що передбачає багатоцільову відкритість різних районів. Такий підхід дозволяє повніше використовувати економічні переваги економічних районів, а відтак і всього економічного потенціалу економіки країни [3].

Важливим для розуміння динаміки та масштабу структурних реформ в економіці Китаю є спільне дослідження науковців із Центру дослідження іноземних інвестицій Академії суспільних наук Китаю Ван Лоліня, Пей Чжанхуна та Лу Шеляна «Іноземні інвестиції в Китаї: структура, динаміка та тенденції розвитку» (2001). У цій роботі представлено ретельний аналіз ролі іноземних інвестицій у реформуванні економіки країни. Автори здійснили періодизацію етапів залучення іноземних інвестицій, представили особливості кожного етапу залучення інвестицій, заходи державної політики, методи та способи залучення іноземних інвестицій. Завдяки іноземному капіталу Китай спромігся залучити сучасні технології, набув досвіду управління сучасними підприємствами, а також отримав вихід на ринки розвинутих країн. Завдяки цілеспрямованій та узгодженій політиці уряду країни із залучення іноземного капіталу та інвестицій Китай став найбільшим реципієнтом іноземних інвестицій у світі. Автори зазначають, що іноземні інвестиції відіграли ключову роль у модернізації промисловості країни [4].

З кінця 1978 р. в Китаї триває глибока та широкомасштабна реформа економічної системи країни, яка пройшла п'ять історичних етапів: 1-й етап (грудень 1978 р. – вересень 1984 р.), 2-й етап (жовтень 1984 р. – грудень 1991 р.), 3-й етап (січень 1992 р. – вересень 2002 р.), 4-й етап (жовтень 2003 р. – жовтень 2011 р.), 5-й етап (з листопада 2012 р.).

1-й етап (грудень 1978 р. – вересень 1984 р.), коли центр реформ був зосереджений на реформуванні села. Значна увага на цьому етапі приділялась реформуванню цін та запровадженню

нового механізму ціноутворення у напрямку поступової відмови від адміністративного встановлення цін до переходу до вільного ринкового ціноутворення. Протягом цього періоду запроваджувався режим системи відповідальності сімей (селян) у рамках системи сімейного підяду на об'єкти сільськогосподарського та підсобного виробництва. Крім того, заохочувалась кооперативна система ведення господарства. Реформатори країни вважали, що кооперативна система господарювання створює базу для поєднання державного планового управління із самостійністю селян. Оплата селян здійснювалась залежно від результатів роботи в різних формах. Водночас у містах переважно проводилась експериментальна робота з реформування підприємств із метою розширення їх прав на господарську самостійність [5, с. 188–192]. На цьому етапі також було розпочато політику відкритості, шляхом створення вільних економічних зон та відкриття 14 приморських портових міст. У 1979 р. Ден Сяопін проголошує концепцію «побудови середньозаможного суспільства» – «*xiǎokāngshèhuì*» (小康社会), зазначаючи, що побудова середньозаможного суспільства є метою китайської модернізації.

2-й етап (жовтень 1984 р. – грудень 1991 р.), коли центр реформ було перенесено в міста. У жовтні 1984 р. відбувся 3-й пленум ЦК КПК 12-го скликання, на якому було прийнято рішення про реформування господарської системи країни. Основною задачею реформ було визначено таке – вирватися з рамок старої системи, що сковувала економічний розвиток, створити життєдіяльну та життєздатну господарську систему з китайською специфікою. Кінцева ціль реформ полягає в тому, щоб значною мірою сприяти розвитку суспільних продуктивних сил, досягти процвітання та могутності держави, добробуту та щастя народу. На пленумі також було з'ясовано, що соціалістичне планове господарство має спиратись на закон вартості та застосовувати його, що воно також є товарним господарством. Центральною ланкою економічної реформи було визначено підприємство. Існуюча практика взаємовідносин держави та підприємства на принципі «загального казана» видалась недієвою та неефективною, тому вона має бути припинена. Підприємство має володіти правом на самостійне виробництво та господарювання, має мати власний економічний інтерес та здатне

самостійно господарювати та розвиватись. Впродовж періоду зростали масштаби відкритості економіки зовнішньому світу.

У 1987 р. в Пекіні відбувся XIII з'їзд КПК. У доповіді Чжао Цзіяна під назвою «Йти шляхом соціалізму з китайською специфікою» була викладена концепція початкової стадії соціалізму (тривалість якої була визначена приблизно на 100 років), визначена основна лінія «Один центр – два основні моменти» для початкової стадії соціалізму, визначена стратегія здійснення модернізації у три етапи до середини ХХІ-го ст. і поставлені завдання щодо реалізації реформ політичної системи [6].

3-й етап (січень 1992 р. – вересень 2002 р.) позначився тим, що реформи в Китаї вступили в період створення соціалістичної ринкової економіки. У жовтні 1992 року відбувся XIV з'їзд КПК в Пекіні. Голова КНР Цзян Цземінь виступив із доповіддю під назвою «Прискорити процес реформ, розширити зовнішні зв'язки і модернізацію, досягти значніших перемог у будівництві соціалізму з китайською специфікою». У доповіді була узагальнена основна практика і досвід 14-річного здійснення політики реформ і відкритості, було вирішено використовувати всі шанси для прискорення розвитку країни. Була визначена мета реформи економічної системи Китаю – створення системи соціалістичної ринкової економіки. На з'їзді було глибоко викладено теорію Ден Сяопіна про побудову соціалізму з китайською специфікою [7, с. 77–78].

У 1992 р. в Китаї було затверджено космічну програму «Проект 921» щодо здійснення пілотованих космічних польотів.

На 3-му пленумі ЦК КПК 14-го скликання (11–14 листопада 1993 р.) було прийнято «Рішення ЦК КПК щодо деяких питань створення соціалістичної ринкової економіки». У ньому наголошувалося, що соціалістична ринкова економіка нерозривно пов'язана з основами соціалізму. Мета створення системи соціалістичної ринкової економіки полягає в тому, щоб ринок відіграв основну роль при розподілі ресурсів, в умовах макрорегулювання і макроконтролю з боку держави.

15 грудня 1993 р. Держрада КНР прийняла рішення про реалізацію системи фінансового управління з роздільним оподаткуванням. У 1994 році була проведена реформа фінансової системи з введенням роздільного оподаткування в Китаї. З 1995 р. було започаткова-

но реформу порядку переказу фінансових платежів між урядовими установами, і поступово була створена відносно нормована система фінансових платежів між ними. У Китаї в основному була створена фінансова система, що відповідала вимогам соціалістичної ринкової економіки.

25 грудня 1993 р. Держрада КНР прийняла «Рішення про реформу фінансово-банківської системи». Її мета полягає у такому: створенні системи макрорегулювання і макроконтролю Центрального банку, який під керівництвом Держради самостійно проводить валютну політику; здійсненні розділення фінансів, що функціонують на основі державної політики і комерційних фінансів, створенні фінансово-банківської організованої системи, у якій робота державних комерційних банків є головною, вона реалізується через різноманітні фінансово-банківські органи; створенні відкритої фінансово-банківської ринкової системи, дисциплінованої конкуренції і суворого управління [8]. 31 грудня 1996 р. в Китаї почали здійснювати обмін китайського юаня на іноземні валюти. Таким чином в Китаї було започатковано процес трансформації централізованої банківської системи до дворівневої банківської системи відповідно до світової практики. В країні поряд з державними банками було дозволено створювати комерційні банки. Адміністративний розподіл фінансових ресурсів, який здійснювала обмежена кількість державних банків, було припинено. Від тоді кошти надавались підприємствам у формі комерційного кредиту, тобто на платній та зворотній основі. Народний банк Китаю (НБК) почав працювати як центральний банк країни та виконувати типові функції притаманні центральному банку – здійснення монетарної політики та забезпечення стабільності банківської системи країни.

31 січня 1994 р. в Китаї було запроваджено нову систему розподілу податків, суть якої полягає в тому, щоб відповідно до повноважень центрального уряду та місцевих адміністрацій визначити їх відповідні фінансові права та шляхом розподілу податків сформулювати систему доходів центральних та місцевих органів влади [9].

11 січня 1994 р. Держрада КНР прийняла «Рішення про подальше поглиблення реформи зовнішньоторговельної системи», мета якої полягає в такому: єдина політика, відкрита економіка, рівноправна конкуренція, самооплатність, бізнес, що поєднує вироб-

ництво і торгівлю, введення комісійної системи, створення відповідного міжнародним економічним загальноприйнятим правилам механізму функціонування. 1 квітня 1996 р. Китай помітно зменшив імпортні і експортні митні збори більше як на 4 тисячі типів товарів, загальний рівень митних зборів було знижено до 23%.

У 1994 р. було проведено реформу валютної системи, у результаті якої подвійний режим обмінного курсу було відмінено і встановлено єдиний керований плаваючий режим обмінного курсу юаня на основі ринку [10, с. 88–91]. 1 грудня 1996 р. Китай провів реформу національної валюти юаня. Тим самим було виконано вимогу, викладену у ст. 8 Міжнародного валютного фонду (МВФ), згідно з якою його члени зобов'язуються усунути будь-які обмеження на платежі та перекази за поточними міжнародними валютними операціями, а також не брати участі в дискримінаційних валютних угодах та не вдаватись до практики множинних обмінних курсів. Це стало новим великим кроком у ході реформи системи валютного контролю. Крім того, у країні було запущено міжбанківський грошовий ринок, з метою забезпечення ліквідності для банківської системи [11, с. 88–91].

На XV з'їзді КПК, що відбувся в 1997 р., концепція «побудови соціалізму з китайською специфікою» була офіційно прийнята. На з'їзді політику реформ та відкритості було названо «третьою великою переміною» (після Сінхайської революції 1911 р. і утворення КНР в 1949 р.). У доповіді Голови КНР Цзян Цземіна була представлена теорія власності на початковій стадії соціалізму, зокрема було визначено, що на початковій стадії соціалізму повинна переважати суспільна власність. Водночас необхідно заохочувати розвиток міських та сільських кооперативів, індивідуального та приватного секторів [7, с. 23–25].

У березні 1999 р. в Пекіні відбувся другий пленум 9-го скликання Всекитайських Зборів народних представників. На ньому були скореговані деякі положення Конституції КНР. Було прийнято рішення, що недержавна економіка є важливою складовою частиною ринкової соціалістичної економіки. Це положення значною мірою сприяло розвитку продуктивних сил.

У 2001 р. Китай було прийнято до СОТ. Крім того, протягом цього етапу відбувались інші важливі для економіки країни події,

зокрема: розширення змісту концепції «побудови середньозаможного суспільства», а саме – «всебічно побудувати середньозаможне суспільство», розвиток ринку капіталу, реформа державних комерційних банків, закріплення статусу приватної власності, відміна сільськогосподарського податку, проголошення завдання КПК щодо створення гармонійного соціалістичного суспільства, питання захисту майна, а також прийняття «Концепції наукового розвитку».

КНР було офіційно було прийнято до Світової організації торгівлі 10 листопада 2001 р. в столиці Катару м. Доха на засіданні міністрів торгівлі країн-членів цієї організації. Китаю було потрібно 15 років, щоб стати її членом. Проте вступ до СОТ привів до того, що китайський уряд і підприємства країни зіткнулися з новими проблемами. Тому китайський уряд вніс істотні зміни до стилю своєї роботи, адміністративне управління стало здійснюватися на основі нових законів. Уряд поставив китайським компаніям вимогу підвищити рівень використання технологій і методів управління, прискорити темпи структурного регулювання задля посилення конкурентоздатності китайських підприємств.

На XVI з'їзді КПК, що відбувся в листопаді 2002 р., була висунута мета – створити середньозаможне суспільство в перші 20 років XXI ст. Економісти вважають, що виконання цього завдання під силу для Китаю, і до визначеного терміну в країні буде створено суспільство, яке відрізнятиметься розвиненішою економікою, досконалішою демократією, глибшою гармонією в суспільстві, а життя народу стане більш забезпеченим. На з'їзді також було затверджено концепцію «трьох представництв», що стала ідейно-теоретичною основою діяльності КПК на нинішньому етапі. Згідно з концепцією КПК представляє: 1) передові продуктивні сили, 2) передову китайську культуру, 3) корінні інтереси широких прошарків китайського народу. Перше «представництво» надає право приватним підприємцям, капіталістам та бізнесменам вступати до партії [12, с. 91–106].

4-й етап (жовтень 2003 р. – жовтень 2011 р.) розпочався з 3-го пленуму ЦК КПК 16-го скликання, на якому цей етап було визначено як «етап вдосконалення ринкової економіки». Вдосконалення ринкової економіки тривало за такими напрямками: зміна інсти-

туційних механізмів ринкової економіки, що включає провідну роль ринку у сфері розподілу ресурсів, зміцнення життєздатності та конкурентоздатності китайських підприємств, оздоровлення макрорегулювання, вдосконалення адміністративного управління та функцій громадських організацій (громадського сервісу), створення ефективної системи соціального забезпечення в інтересах побудови «середньозаможного» суспільства «сяокан» (小康社会) [13, с. 24–225].

У 2003 р. в Китаї 15 жовтня вперше було запущено перший пілотований космічний човен «Шеньчжоу–5», керований космонавтом Ян Лівей. Протягом польоту, який тривав 21 годину, космічний човен здійснив 14 обертів навколо Землі, після чого здійснив посадку у Внутрішній Монголії. Запуск пілотованого човна засвідчив про високий рівень розвитку китайської науки та космічної галузі. Таким чином, Китай став 3 країною у світі, що запустила пілотований космічний човен. Світове співтовариство високо оцінило цю подію, визнавши досягнення Китаю.

31 січня 2004 р. Держрада КНР оприлюднила «Деякі рекомендації щодо стимулювання реформи і відкритості ринку капіталів і його стабільного розвитку», які пізніше скорочено стали називатися рекомендаціями Держради з дев'яти пунктів. У цьому документі чітко визначено важливе значення всебічного розвитку ринку капіталів Китаю для реалізації стратегічної мети – збільшення в чотири рази валового національного продукту за перші 20 років XXI ст.

У 2004 р. було започатковано реформу державних комерційних банків на основі впровадження акціонерної системи. Так, 26 серпня і 21 вересня 2004 р. Банк Китаю і Будівельний Банк Китаю відповідно були реорганізовані на основі впровадження акціонерної системи і перетворилися на державно-холдингові акціонерні комерційні банки [14].

У 2004 р. також було взято приватну власність у Китаї під захист Конституції. 14 березня 2004 р. на 2-й сесії ВСНП 10 скликання була в четвертий раз прийнята поправка до Конституції, у якій було визначено, що приватна власність, придбана законним шляхом, є недоторканною, і що держава поважає і захищає права людини. Це надалі удосконалило політику гарантії приватної власності [15, с. 27].

Важливою подією для розвитку сільського господарства в Китаї стала відміна в 2005 р. сільськогосподарського податку. На 19 сесії ПК ВСНП 10-го скликання, що відбулась у грудні 2005 р. було прийнято рішення про відміну сільськогосподарського податку, що існував у країні більше 2000 років. Починаючи з 2004 р., Держрада КНР вже прийняла ряд пільгових заходів відносно жителів сіл. У 2005 р. було висунуто завдання створення нового соціалістичного села [16].

У 2005 р. Народний банк Китаю запровадив керований плаваючий режим обмінного курсу юаня на основі попиту та пропозиції, що зорієнтований на валютну корзину [17].

29 квітня 2005 р. із санкції Держради КНР Комісія з регулювання ринку цінних паперів КНР оприлюднила документ, у якому повідомлялось про початок експериментальної роботи з реформування права підписки на акції для акціонерів у котируваних компаніях [18].

11 жовтня 2005 р. відбувся другий пілотований політ, який тривав п'ять днів. На борту космічного корабля «Шеньчжоу-6» перебували дві людини – командир полковник Фей Цзюньлун і бортінженер Ні Хайшен.

З 8 по 11 жовтня 2006 р. відбувся 6-й пленум ЦК КПК 16 скликання, на якому було прийнято «Рішення ЦК КПК про деякі важливі питання побудови гармонійного соціалістичного суспільства». У цьому документі КПК вперше у своїй історії чітко висунула положення про те, що створення гармонійного соціалістичного суспільства стало важливим завданням КПК [19].

На завершальному засіданні 5-ої сесії ВСНП 10-го скликання було ухвалено Закон КНР «Про право на майно», який набрав чинності з 1 жовтня 2007 р. У ньому передбачається, що право на майно держави, колективів і приватних осіб, а також інших власників перебуває під охороною закону, на нього не може зазіхати жодна організація чи особа. Закон передбачає різні юридичні заходи, направлені на протидію правопорушенням проти приватного майна громадян [20].

У жовтні 2007 р. відбувся XVII з'їзди КПК, на якому було прийнято рішення про перенесення акценту на соціальну сферу. У своїй доповіді Голова КНР Ху Цзіньтао зауважив, що необхідно створи-

ти систему раціонального і впорядкованого розподілу доходів, щоб люди із середніми доходами склали більшість, поклавши кінець бідності. Для цього потрібно прискорити розвиток соціальної сфери. Ху Цзиньтао також повідомив, що необхідно підвищити прозорість системи розробки рішень і ступінь участі людей при розробці законів, правових норм, що безпосередньо торкаються інтересів людей, також потрібно організовувати відкритий обмін думками. На з'їзді було затверджено «Концепцію наукового розвитку», а також внесено до Статуту КПК. У концепції було зазначено, це важлива стратегічна ідея, якої необхідно твердо дотримуватися і яку необхідно втілювати в життя при будівництві соціалізму з китайською специфікою [21].

25 вересня 2008 р. був запущений космічний човен «Шеньчжоу-7» з екіпажем із трьох осіб – Чжай Чжиган, Лю Бомін, Цзін Хайпен. 27 вересня Чжай Чжиган, одягнений у скафандр китайського виробництва «Фейтянь», здійснив перший в історії КНР вихід у відкритий космос (тривалістю 15 хвилин).

12 травня 2008 р. в м. Венчуань стався великий землетрус силою 8,0 балів за шкалою Ріхтера, який забрав десятки тисяч життів, позбавив мільйони домогосподарств своїх домівок, де вони мешкали поколіннями, та знищив у мить майно, накопичене десятиліттями в результаті кропіткої роботи. Завдяки титанічним зусиллям уряду Китаю та допомозі від іноземних держав і організацій (43,8 млрд юанів) вдалось стабілізувати ситуацію в місті та організувати роботу з ліквідації наслідків землетрусу. Ця подія не вплинула на процес підготовки до Олімпійських ігор [22].

У серпні 2008 р. в Китаї відбулись Олімпійські ігри, які були гарно організовані та проведені на високому професійному рівні. Спеціально до Олімпіади було введено в експлуатацію 37 олімпійських об'єктів (31 – в Пекіні і 6 – поза столицею), найбільш вражаючі серед яких, зокрема: Пекінський національний стадіон «Пташине гніздо», Національний водний центр «Водний куб», Національний палац спорту, Олімпійський баскетбольний стадіон, Олімпійський конгрес-центр. На Олімпіаді блискуче виступили китайські спортсмени, які вибороли 152 медалей із яких золотих – 100, срібних – 22, бронзових – 30. Вдало проведені Олімпійські ігри значно підвищили авторитет Китаю у світі як відповідальної, стабільної та надійної країни.

Вплив світової фінансової кризи все ж таки почав даватись взнаки, і як результат темпи економічного росту в Китаї почали уповільнюватись. Так, рівень економічного росту в 2008 р. вперше за 30 років реформ знизився нижче двозначної позначки до 9,6%.

У розпал світової фінансової кризи Держрада КНР проголосила про масштабну програму стимулювання в розмірі 4 трлн юанів (585 млрд дол. США). Програма стимулювання була зорієнтована на економічне зростання та створення робочих місць, вона передбачала таке: розвиток транспортної інфраструктури, на що пішло 38% програми (1,5 трлн юанів), що були витрачені на будівництво залізниць, доріг, іригації та аеропортів; 1 трлн юанів було витрачено на відновлювальні роботи в регіонах, які постраждали від землетрусу в Сичуані; будівництво недорогого житла, відновлення нетрів та інші проекти мереж соціального захисту; на розвиток сільських районів та розвиток технологій пішло по 370 млрд юанів, що включало будівництво трубопроводів, громадських споруд, підтримку сільськогосподарських робіт, забезпечення безпечною питною водою та переселення кочівників; розвиток було націлено на модернізацію китайського промислового сектору, орієнтуючись на виробництво високоякісної продукції, щоб відійти від старого орієнтованого на експорт і трудомісткого способу зростання; стимулювання енергозбереження та скорочення викидів газу, а також для запровадження проектів в галузі охорони навколишнього середовища, на що було витрачено 210 млрд юанів; 150 млрд юанів було витрачено на підтримку освіти, культури та планування сім'ї. Крім того, програмою стимулювання також було передбачено надання підтримки 10 галузям, включаючи металургійну, автомобілебудівну, текстильну та машинобудівну, пільгове оподаткування та надання споживчих субсидій [23].

Не дивлячись на широкомасштабну програму стимулювання, вплив світової фінансової кризи все ж посилювався, і як результат темпи економічного росту в Китаї почали уповільнюватись.

У 2009 р. уряд Китаю перейшов від жорсткої монетарної політики в 2008 році до помірно м'якої, щоб протистояти несприятливим наслідкам фінансової кризи і стабілізувати економічну ситуацію у країні. Згідно з даними Народного банку Китаю в 2009 р.

обсяг кредитування у країні досяг рекордних 9,59 трлн юанів, що майже вдвічі перевищило показник попереднього року. Уряд також запровадив пільгову політику для заохочення продажів побутової техніки, автомобілів та мотоциклів у сільській місцевості. Більше державних інвестицій надійшло в інфраструктуру, наукові дослідження та державні послуги.

Програма стимулювання уряду зрештою принесла позитивні результати. Так, додана вартість промисловості зросла на 11% у 2009 р., порівняно з роком раніше, роздрібні продажі зросли на 16,9% у річному обчисленні, тоді як інвестиції в основний капітал зросли на 30,1%.

Однак нові заходи уряду Китаю не дали миттєвих результатів, тому в 2009 р. економіка країни ще розвивалась в умовах, зумовлених жорсткою монетарною політикою попереднього року. У країні спостерігалась значна дефляція, рівень споживчої інфляції знизився з 5,9% до 0,7%. Як наслідок зріс курс юаня до долара, з 6,94 до 6,83 юанів за 1 дол. США. Посилення юаня негативно вплинуло на експорт країни, обсяг зовнішньої торгівлі знизився на 13,9% до 2,2 трлн дол., обсяг експорту товарів та послуг за відповідний період знизився на 16,7% і становив 1,25 трлн дол., чистий притік прямих іноземних інвестицій у Китай знизився на 23,6% до 131,1 млрд дол., обсяг чистого притоку портфельних інвестицій знизився на 29,1% до 43,9 млрд дол. У результаті рівень економічного росту у 2009 р., порівняно з 2008 р., знизився на 2,1% і становив 9,4% [24, р. 2].

У рамках пакету податкового стимулювання, прийнятого під час кризи, уряд Китаю збільшив видатки на державну інфраструктуру, пенсії, охорону здоров'я та освіту, а також знизив податки, що стимулювало збільшення закупівель товарів тривалого користування.

13 квітня 2010 р. стався землетрус магнітудою 7,1 балів у повіті Юйшу на півдні провінції Цинхай. У результаті землетрусу щонайменше 2 200 людей загинули, а понад 100 000 залишилися бездомними. На ліквідацію наслідків землетрусу уряд виділив 635 млн юанів, у тому числі 79 млн юанів коштами та 556 млн юанів у формі матеріальної допомоги. Крім того, до країни надійшло 4 349 млрд юанів (637 млн дол.) донорської допомоги, як у формі грошей так, і у формі матеріальної допомоги.

Відповідно до заяви уряду країни роботи з реконструкції об'єктів та інфраструктури постраждалих від землетрусу в повіті Юйшу мали бути завершені протягом трьох років. Центральний уряд країни пообіцяв надати фінансову підтримку на відновлення інфраструктури повіту, зокрема, як дороги, електропостачання та водопровідні установки, а також громадські об'єкти, такі як школи та лікарні.

У травні 2010 р. Міністерство охорони здоров'я Китаю започаткувало програму «ні палінню», якою було передбачено заборону паління в усіх громадських місцях, на робочих місцях та у громадському транспорті до кінця року.

У серпні 2010 р. у повіті Чжоуцзю стався зсув ґрунту, внаслідок якого загинуло 1 156 осіб. Силами Народної визвольної армії Китаю зсув ґрунту вдалось локалізувати, 12 тис. осіб отримали медичну допомогу, 45 осіб було врятовано. Крім того, 808 т вантажу як допомогу було доставлено в район лиха.

У серпні 2010 р. інформаційне агентство «Сінхуа» підписало рамкову угоду з China Mobile Communications Corp., найбільшим світовим оператором мобільного зв'язку, про створення компанії з інтернет-пошукових систем, яка отримала назву Search Engine New Media International Communications Co. Компанія має займатись створенням провідної пошукової системи при активному розвитку інших видів бізнесу, включаючи Інтернет, друковані ЗМІ та рекламу. Створення спільного підприємства було зумовлено політикою уряду щодо забезпечення інформаційної безпеки та просування потужного, здорового та впорядкованого розвитку нової медіаіндустрії Китаю.

Не дивлячись на природні катаклізми, які спіткали країну протягом останніх трьох років, завдяки програмі стимулювання, активній фіскальній політиці та помірно м'якій монетарній політиці уряд країни спромігся відновити економічне зростання, у країні пожвавилась інвестиційна активність та внутрішнє споживання. Здавалось, що складні часи, спричинені світовою фінансовою кризою минули і нарешті, економіка увійде в звичайне русло розвитку. Однак ситуація поза межами Китаю складалась за іншим сценарієм.

У 2010 р. економіка Китаю зросла на 1,2%, порівняно з 2009 р., рівень інфляції споживчих цін зріс до 3,7%, на 30,7% зріс експорт

товарів та послуг до 1,7 трлн дол. США, на 85,9% зріс обсяг чистого притоку прямих іноземних інвестицій і становив 243,7 млрд дол., портфельні інвестиції зросли на 29,2% і склали 57,9 млрд дол. [25, р. 85].

У березні 2010 р. на 4-й сесії Всекитайських зборів народних представників 10-го скликання виступив прем'єр-міністр Вень Цзябао. У своїй доповіді він підвів підсумки розвитку країни в 11-й п'ятирічці (2006–2010 рр.). Було зазначено, що триває ускладнення глобальної фінансової кризи внаслідок поглиблення кризи суверенного боргу в деяких країнах. Як наслідок у цих країнах зріс рівень безробіття та рівень споживчих цін, а також уряди вдалися до протекціоністських заходів. Він також звернувся до Світової організації торгівлі із засудженням протекціоністських заходів, а також закликав до переговорів для досягнення розумних і збалансованих результатів. Вень Цзябао закликав великі країни змінити модель економічного зростання, що характеризується низьким рівнем заощаджень та високим рівнем споживання, а також посилити фінансовий нагляд, щоб стримувати надмірні спекуляції.

Занепокоєння прем'єр-міністра Китаю виправдались. Світова економіка перейшла у небезпечну нову фазу. Глобальна активність ослабла і стала нерівномірною, різко знизилася довіра, а ризики уповільнення зросли. Структурні проблеми, спричинені фінансовою кризою, із якими зіткнулись економіки провідних країн, виявилися ще більш нерозв'язними, ніж очікувалося, а процес розробки та впровадження реформ ще більш складним. Перспективи країн із ринками, що розвиваються, стали більш невизначеними, хоча очікувалось, що зростання залишатиметься досить стійким, особливо у країнах, які здатні протидіяти послабленню зовнішнього попиту без посилення більш жорстких заходів. Ситуація на ринку житла залишалась невтішною, що надалі характеризувалась надлишковою пропозицією та зниженням цін. Очікування щодо зниження цін на сировинні товари, а також глобальний торговельний та капітальний потоки впливали на уповільнення економічного зростання в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. У результаті світовий економічний ріст в 2011 р. уповільнився на 1,4% до 3,8%, на 6% знизився обсяг торгівлі товарами і становив 6,6%. Економічне зростання в розвинутих країнах уповільнилось на 1,6% і становило

1,6%, рівень безробіття зріс до 8,6%, що на 2,8% перевищив докризовий рівень. Країни, що розвиваються, зазнали подвійного тиску, як із боку уповільнення темпів економічного росту до 6,2% на 1,1% у порівнянні з попереднім роком, так із боку інфляційного тиску. Рівень інфляції у країнах, що розвиваються, зріс у відповідний період на 1,1% і становив 7,2%.

Економічна ситуація у світі в 2011 р. відобразилась на економіці Китаю, зокрема: обсяг ВВП країни знизився на 1,1% до 9,5% у порівнянні з попереднім роком; рівень інфляції споживчих цін зріс на 75,0% до 5,6%; загальний обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 22,6%, при цьому обсяг експорту зріс на 17,6% і становив 2 млрд дол., проте його частка по відношенню до ВВП знизилась на 2,2% і склала 26,6%, тоді як обсяг імпорту зріс на 28,6%, в той самий час його частка по відношенню до ВВП зросла на 0,7% і склала 24,2%; обсяг прямих іноземних інвестицій зріс на 14,9% і становив 280,1 млрд дол. [26, с. 72].

В умовах, що склались у світовій економіці та світових ринках, уряд Китаю розпочав перегляд моделі економічного розвитку. Традиційна економічна модель, що базувалась на високому рівні заощаджень, інвестиціях і експорті, була замінена на економічну модель, основу якою становить внутрішнє споживання і попит. При цьому акцент було перенесено на якість зростання та розвитку. Так уряд прагнув вирішити проблеми незбалансованого, нескоординованого та несталого розвитку, які попередня модель розвитку не могла вирішити.

В цих умовах уряд проголосив програму підтримки розвитку публічних послуг, зокрема в таких сферах: освіти, медицини, культури та ін. Освіта, медичне та культурне обслуговування є важливими складовими сучасної індустрії послуг, що мають не тільки важливе значення для покращення якості життя населення і розширення людського капіталу, а й відіграють істотну роль у розширенні споживчого попиту і сприянні оновленню структури споживання.

Вдосконалення освіти є необхідним для трансформації моделі економічного зростання на основі прогресу науки та техніки, а також підвищення якості робочої сили, оскільки трансформація вимагає соціального прогресу та розвитку в усіх напрямках. Задля реалізації концепції наукового розвитку уряд приступив до реалізації

Національного плану реформування та розвитку освіти, що розрахований на коротко- та довгострокову перспективу (2010–2020 рр.).

Державна рада Китаю розробила 11-й п'ятирічний план (2011–2015 рр.) щодо підвищення стандартів та якості медичного сектору, включаючи західні лікарські засоби, традиційну китайську медицину та генетичні лікарські засоби. План також передбачає підвищення стандартів для медичного обладнання та апаратів вітчизняного виробництва, які мають відповідати міжнародним стандартам принаймні на 90%. Згідно з планом до 2015 року всі хімічні та біологічні препарати мали відповідати міжнародним стандартам або наближатись до них, а Китай відіграватиме провідну роль у розробці міжнародних стандартів для виробництва традиційної китайської медицини.

На продовження нових підходів щодо економічної моделі розвитку країни уряд Китаю в вересні 2011 р. оголосив настанови, спрямовані на сприяння розвитку галузі побутових послуг по всій країні, обіцяючи фінансову підтримку та зниження податків. У настановах зазначалось, що індустрія побутових послуг відіграє важливу роль у створенні робочих місць. Це також покращує рівень життя людей та розширює внутрішній попит, допомагаючи коригувати економічну структуру Китаю. У цьому контексті уряд надаватиме пріоритет розвитку галузі побутових послуг, комунальних послуг, послуг з догляду за літніми громадянами та догляду за хворими для задоволення основних потреб сімей. Уряд також закликав ділових людей інвестувати в галузь побутових послуг, щоб розвивати внутрішній ринок побутових послуг.

У наступні роки тривало пришвидшення побудови основи системи публічних послуг та реформування їх ключових галузей, зокрема: освіти, медичної служби та культури, що стало головним завданням для здійснення соціального переходу, орієнтованого на споживання.

1 листопада 2011 з космодрому Цзюцюань стартував космічний човен «Шеньчжоу–8», який через два дні здійснив вперше в історії КНР автоматичне орбітальне стикування із запуском 29 вересня 2011 космічним апаратом «Тяньгун–1», який є прообразом модуля майбутньої китайської космічної станції. Орбітальний модуль «Тяньгун–1» має один стикувальний вузол, а та-

кож обладнання для життя і роботи групи космонавтів протягом 20 діб, термін життя модуля на орбіті – два роки. 14 листопада «Шеньчжоу-8» від'єднався від модуля і здійснив повторне стикування з ним. Таким чином, Китай став третьою після СРСР і США країною, що здійснила автоматичне орбітальне стикування двох космічних апаратів.

5-й етап (розпочався в листопаді 2012 р.). У листопаді 2012 р. відбувся XVIII з'їзд КПК, на якому Сі Цзіньпіна було обрано Генеральним секретарем ЦК КПК, що замінив на цій посаді Ху Цзиньтао. На цьому з'їзді в Статуті КПК вперше було зафіксовано положення про встановлення в КНР «соціалістичного ладу з китайською специфікою». У своїй промові новий Голова КНР зазначив, що необхідно без всяких коливань дотримуватися соціалізму з китайською специфікою і просувати його розвиток у ногу з часом, незмінно поповнюючи його практичні, теоретичні, національні та епохальні риси. Сі Цзіньпін зауважив, що концепція соціалізму з китайською специфікою, як єдине ціле, включає в себе три компоненти, які торкаються шляху, теоретичної основи та ладу. На з'їзді було чітко сформульовано науковий зміст трьох компонентів та їх взаємозв'язок, а також підкреслено, що соціалістичний шлях із китайською специфікою – це шлях до його реалізації, теоретична основа соціалізму з китайською специфікою є керівництвом до дії, а соціалістичний лад із китайською специфікою слугує основною гарантією успіху.

З'їзд також дав відповідь на питання, яким чином досягти нових перемог у справі побудови соціалізму з китайською специфікою в умовах нових історичних обставин. Соціалізм із китайською специфікою є власною справою самого багатомільйонного народу Китаю, тому потрібно активізувати його ініціативність, забезпечити йому статус господаря країни.

Сі Цзіньпін пообіцяв до 100-річного ювілею КПК (відзначається в 2021 р.) повністю побудувати середньозаможне суспільство, а до 100-річчя КНР (яке святкуватимуть у 2049 р.) перетворити Китай у багату, могутню, демократичну, цивілізовану і гармонійну модернізовану соціалістичну державу. На з'їзді також було підтверджено завдання продовжувати надавати центральне місце економічному будівництву та на основі безперервного розвитку економіки скоор-

диновано просувати політичне, культурне та соціальне будівництво [27, с. 7–28].

16 червня 2012 р. Китай із космодрому Цзюцюань за допомогою ракети-носія Changzheng–2F здійснив запуск пілотованого космічного човна «Шеньчжоу-9» із першою жінкою-космонавтом на борту – 33-річною майором китайських ВПС Лю Ян. Крім неї на борту перебували Цзин Хайпен – командир човна, який вже літав у космос, і Лю Ван, відповідальний за стиковку «Шеньчжоу-9» з орбітальним модулем «Тяньгун-1». Головним завданням екіпажу було відпрацювання ручного та автоматичного стикування з модулем «Тяньгун-1», що вже перебував на орбіті. Політ тривав понад 10 діб.

29 листопада 2012 р. Голова КНР відвідав виставку «Шлях до відродження», на якій він виступив із доповіддю, в якій дав характеристики історичним здобуткам китайського народу в період нової історії цієї країни. У своїй доповіді він також представив концепцію «китайської мрії», суть якої полягає в здійсненні великого відродження китайської нації [27, с. 47–50].

У 2012 р. тривало зниження росту світового ВВП на 0,6%, знизився обсяг світової торгівлі, уповільнювались темпи інфляції і як наслідок послабився світовий попит. Однак на тлі стагнації світової економіки з'явилися певні ознаки пожвавлення економічної діяльності, зокрема обсяг світових заощаджень зріс на 2,6% – з 23,3% до 23,9% рівня світового ВВП, рівень світових інвестицій також зріс на 0,6% – з 23,0% до 23,6% рівня світового ВВП.

Ситуація у світовій економіці в 2012 р. вплинула на економіку Китаю. У 2012 р. економічне зростання країни знизилось на 1,7% до 7,8%, суттєво на 3,3% знизився рівень споживчої інфляції з 5,6% до 2,3%, обсяг експорту товарів та послуг зріс у порівнянні з 2011 р. на 10% до 2,2 млрд дол., проте по відношенню до ВВП його частка знизилась на 4,1% з 26,6% до 25,5%, обсяг імпорту за відповідний період знизився на 5,6%, в той самий час його частка до ВВП знизилась на 1,5% з 24,2% ВВП до 22,7%, обсяг прямих іноземних інвестицій знизився на 13,9% з 280,1 млрд дол. до 241,2 млрд дол. [28, р. 65].

У листопаді 2013 р. відбувся 3-й пленум ЦК КПК 18-го скликання, на якому був підведений підсумок 35 рокам проведення політики реформ та відкритості. У доповіді Сі Цзіньпін зазначив, що нині в світі й Китаї тривають великомасштабні глибокі зміни. У процесі

розвитку Китай стикається зі значними суперечностями та викликами, на його шляху зустрічається немало складнощів та проблем. Китай ще недостатньо міцний в галузі науково-технічних інновацій, його галузева структура характеризується нераціональністю, в багатьох сферах донині застосовується екстенсивна модель розвитку, різниця між рівнями розвитку міста та села, так і різних прошарків населення, продовжує зростати. Значно загострились соціальні протиріччя; накопичилось багато питань, що тісно пов'язані з першочерговими інтересами населення у сферах просвітництва, працевлаштування, соціального забезпечення, медицини, житла, екології, безпеки продуктів харчування, суспільного спокою, дотримання законності та ін. Мало захищені верстви населення відчують значні життєві труднощі. Також у наявності пошесті типу формалізму, бюрократизму, гедонізму і марнотратства. Ситуація з антикорупційною боротьбою надалі залишається достатньо гострою. Для врегулювання цих питань потрібно поглиблювати реформи. З метою подолання кризових явищ, протидії викликам та боротьбі з пошестями на пленумі було розроблено програму заходів щодо їх подолання.

Передбачалось, по-перше, закріпити за ринком основоположну роль у розподілі ресурсів при збереженні державного макроконтролю. Розвиток ринкової економіки соціалістичного типу означає розвиток як ролі ринку, так і ролі уряду. Відповідальність та важлива роль уряду в першу чергу полягає в тому, щоб підтримувати стабільність макроекономіки, зміцнювати та оптимізовувати суспільне обслуговування, забезпечувати рівноправну конкуренцію, посилювати контроль та нагляд за ринком, підтримувати ринковий порядок, сприяти тривалому розвитку, активізувати темпи спільного збагачення та виправляти «провали» ринку.

По-друге, КНР мала відстоювати базову економічну систему і вдосконалювати її. З початком проведення політики реформ та відкритості структура власності в Китаї поступово змінювалась, відповідно змінювалась частка суспільного та несупільного секторів економіки. Однак у Постанові пленуму зазначається, що потрібно непохитно розвивати суспільний сектор економіки, відстоювати провідну роль суспільної власності, виявляти провідну роль держсектора та постійно зміцнювати його життєздатність. Державним

підприємствам відводиться роль головної сили у просуванні модернізації та забезпеченні суспільних інтересів народу.

По-третє, передбачалось поглибити реформу фінансово-податкової системи. На пленумі було зазначено, що існуюча фінансово-податкова система не відповідає змінам, які відбулись у суспільстві, а також не сприяє раціональному розподілу прав центрального уряду та місцевих адміністрацій, тим більше вимогам нової економічної моделі. У межах політики щодо реформування фінансово-податкової системи планується здійснити всебічну стандартизацію та відкритість бюджету. Також планується здійснити перерозподіл відповідальності між Центром та місцевими адміністраціями задля забезпечення ефективного виконання функцій суспільного обслуговування як на загальнодержавному, так і на місцевих рівнях. Головна мета цих заходів полягає в тому, щоб затвердити сфери діяльності, реформувати податкову систему, стабілізувати податкові відрахування, досягти прозорості бюджету та підвищити ефективність. Таким чином буде сформована фінансово-податкова система, у якій фінансова міць та сфери діяльності центрального уряду та місцевих адміністрацій будуть міцно пов'язані, що дозволить проявити їх активність.

По-четверте, заплановано вдосконалити механізм інтегрованого розвитку міста та села. Нерівний та негармонійний розвиток міста та села є одним із головних протиріч соціально-економічного розвитку Китаю. Задля виправлення ситуації планується оздоровити структурний механізм та створити нові відносини між промисловістю та сільським господарством, а також між містом та селом, у рамках якого промисловість надаватиме допомогу сільському господарству, місто буде сприяти розвитку села, промисловість та сільське господарство будуть доповнювати одне одного, а місто та села інтегровано розвиватись. Завдяки цьому широкі маси селян зможуть на рівних брати участь у процесі модернізації та користуватись плодами модернізації. Також планується створити однакові умови соціального забезпечення як для міських, так і сільських мешканців. Задля цього планується розробити план рівномірного розподілу ресурсів між містом та селом в галузі обов'язкової освіти, об'єднати систему базового пенсійного та медичного страхування для міських та сільських мешканців, просувати в містах та селах си-

стему прожиткового мінімуму, а також повністю включити городян та селян у систему забезпечення житлом та надання соціальних гарантій.

По-п'яте, передбачається просувати багаторівневий розвиток механізму консультативної демократії. Просування консультативної демократії сприятливе для впорядкування участі народу в політиці, зближенні партії та народу та демократизації політичних рішень. Для цього потрібно розширити консультаційні канали, стандартизувати зміст та процедури консультацій, розширити форми консультативної демократії та ін.

По-шосте, поставлено завдання реформувати судову систему та механізм її функціонування. У матеріалах Пленуму зазначено, що існує недовіра до судової системи серед народу, що пов'язано з нераціональністю судової системи та її робочих механізмів. Серед заходів реформування судової системи визначені такі: вдосконалення системи судового контролю; вдосконалення юридичних прав учасників судового процесу, вдосконалення системи відповідальності головного судді та колегіального суду, сувора стандартизація термінів ув'язнення, вдосконалення механізму запобігання помилковим вердиктам, анулювання трудового пенітенсiarства та ін.

По-сьоме, передбачено вдосконалення системи і механізмів боротьби з корупцією. На Пленумі було зазначено, що головною проблемою в боротьбі з корупцією є розрізненість повноважень органів із боротьби з корупцією та нераціональність механізму боротьби з корупцією. У зв'язку з цим планується впорядкувати повноваження органів боротьби з корупцією, запровадити єдину систему керування боротьбою з корупцією, вдосконалити механізм із боротьби з корупцією та ін.

Крім того, на Пленумі були визначені заходи в інших сферах щодо поглиблення реформи, зокрема: вдосконалення системи контролю мережею Інтернет, створення Комітету національної безпеки, вдосконалення системи управління та контролю за державним фондом природних ресурсів, створення центральної керівної групи з всебічного поглиблення реформ. З огляду на глибину та масштаб прийнятих на пленумі рішень він по праву може вважатись історичним, оскільки на ньому були визначені стратегічно

важливі для країни напрями та заходи поглиблення реформ у Китаї [27, с. 97–126].

У 2013 р. ситуація у світовій економіці дещо пожвавилась. Так світовий ВВП зріс на 0,2% до 2,7%, на 1,1% знизився рівень споживчої інфляції з 3,7% до 2,6%, чистий притік світових прямих інвестицій зріс на 4,7% і становив 2,2 трлн дол. Ці результати були досягнуті завдяки узгодженим діям урядів у першу чергу розвинутих країн, які включали заходи фіскальної консолідації як комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію бюджетних видатків, здійснення структурних реформ, збільшення надходжень до бюджету не тільки шляхом змін у системі оподаткування, а й за рахунок стимулювання економіки та бізнесу.

Пожвавлення світової економіки сприяло стабілізації економіки Китаю в нових економічних умовах, хоча ріст ВВП країни знизився на 0,1% до 7,7%, рівень споживчої інфляції залишився без змін на рівні 2,6%, на 9% зріс обсяг експорту до 2,4 трлн дол., хоча його частка по відношенню до ВВП знизилась на 3,5% і становила 24,6%, на 10,5% зріс обсяг імпорту до 2,1 трлн дол., його частка до ВВП знизилась на 3,1% і становила 2,1 трлн дол., обсяг внутрішнього кредитування зріс на 4,5% до 156,3% ВВП країни, при цьому на 4,2% зріс обсяг фінансування приватного сектора – до 134,3% ВВП, на 20,6% зріс обсяг прямих іноземних інвестицій у Китай. У 2013 р. пропорції першої, другої та третьої галузей економіки Китаю почали змінюватися, завдяки чому третя галузь (48,2%) вперше перевершила другу галузь (42,6%) [29, р. 55].

Хоч в економіці Китаю з'явилися ознаки стабілізації, проте стало очевидним, що відновити високі темпи росту вже не вдасться, оскільки ситуація у світовій економіці суттєво змінилась і, головне, світовий попит значно загальмував. В умовах, що склались, уряд Китаю приступив до перегляду параметрів економічного росту.

У 2014 р. економіка Китаю увійшла до так званої «нової нормальності», що характеризується порівняно меншим економічним зростанням, проте більш якісним. Зараз Китай зосереджується на якості, а не на швидкості економічного зростання. «Нова нормальність» має три характеристики: перша – швидкість росту, що поступово переходить від високої до середньо-високої швидкості; друга

– це коригуюча економічна структура, у якій галузі постійно удосконалюються; третя – нова мотивація зростання.

Якість економічного зростання Китаю на початковій стадії програми реформ була дуже низькою, що характеризується надмірними виробничими потужностями і, як наслідок, перенасиченістю продукції. Усі ці фактори також спричинили економічний спад. Крім того, глобальна економічна ситуація в цілому є далекою від ідеальної з великими невизначеностями, які сильно впливають на експорт китайських товарів. Навіть підприємства, які досягли ринкової трансформації, не побачать результатів у короткостроковій перспективі. Більше того, хоча промислові переформатування розпочалися, це не буде «звичайним плаванням». Перебудова неминуче тягне за собою проблеми з роботою, труднощі та тернисту адаптацію. Отже, потрібне терпіння і постійне налаштування.

У виступі на 17-й конференції академіків Академії наук Китаю у червні 2014 р. Голова КНР повідомив, що Китай як ніколи потребує інновації. На його думку, науково-технічні інновації є стратегічною опорою підвищення продуктивних сил та комплексної могутності держави. Модель екстенсивного розвитку, при якій ріст економіки та її масштаби, головним чином, залежить від витрачання ресурсів та інших факторів виробництва. Така модель не може бути стійкою. Якщо в Китаї робити модернізацію на основі екстенсивної моделі, то ресурсів всього світу не вистачить для цього. Альтернативою є перехід до моделі, що заснована на науково-технічних інноваціях, так званій моделі інноваційного розвитку. Для того, щоб здійснити це, потрібно підвищити рівень власних інноваційних здібностей. Він також відзначив, що не можна постійно розраховувати на підвищення рівня науково-технічних результатів країни за рахунок чужих науково-технічних результатів, також не можливо бути додатком технічних досягнень інших країн, в результаті чого можна бути тільки позаду інших країн. Тому у Китаю немає іншого вибору, крім як йти шляхом самостійних інновацій.

Сі Цзіньпін також зауважив, що в Китаї протягом багатьох років існує застаріла недуга – повільне запровадження науково-технічних досягнень у виробництво. Серед проблем – інституційні бар'єри, слабкий зв'язок між ланцюгами інновацій і їх впровадженням у виробництво. Щоб вирішити цю проблему, слід поглибити

реформу науково-технічної системи, викоринити різні ідеологічні перепони і ліквідувати інституційні бар'єри, налагодити відношення між урядом та ринком, сприяти поглибленню поєднання науки і технологій з соціально-економічним розвитком, продовжити шлях від потужної науки та техніки до потужної економіки та держави. Голова КНР акцентував на людському факторі в науці. Він зазначив, «що людина – найважливіший фактор у науково-технічних інноваціях. Справа інновацій закликає творчих людей. Повага обдарованих людей – це древня китайська традиція. Потрібно створити в суспільстві сприятливу атмосферу, активно заохочувати тих, хто готовий сміливо йти до інновацій» [27, с. 166–80].

Іншим важливим напрямком розвитку країни стало питання енергетичної безпеки. У виступі на 6-ому засіданні керівної групи з фінансів та економіки у червні 2014 р. Голова КНР відмітив, що в результаті багаторічного стрімкого розвитку Китай став найбільшим у світі виробником та споживачем енергетичних ресурсів. Однак країна надалі стикається з різними викликами, зокрема, таких, як велике навантаження в попиті на енергію, значні обмеження в постачанні енергоносіїв, серйозні екологічно шкідливі наслідки виробництва та споживання енергії, тотальне відставання в енерготехнічному рівні. Ці виклики створюють загрозу енергетичній безпеці країни.

Для забезпечення енергетичної безпеки були визначені такі заходи. По-перше, необхідно просувати революцію у споживанні енергії, стримувати її нераціональне та марнотратне споживання. Для цього потрібно затвердити концепцію споживання – дотримання принципів економії енергії та прискореними темпами створити суспільство типу економного витрачання енергії. По-друге, потрібно просувати революцію в постачанні енергії та створити багатополюсну систему постачання для забезпечення енергетичної безпеки. Для цього потрібно спиратись на внутрішнє багатополюсне постачання для забезпечення безпеки та створити систему постачання енергії як сукупне забезпечення вугіллям, нафтою, газом, атомною енергією, новою та відновлюваною енергією. У синхронному порядку потрібно посилити будівництво мережі транспортування та розподілу енергії, а також споруд для її зберігання. По-третє, потрібно просувати ескалацію виробничої структури. Враховуючи конкрет-

ні реалії Китаю та міжнародні тенденції на енергетичному ринку, потрібно впритул зайнятися розвитком зеленої низьковуглецевої енергетики. По-четверте, потрібно розвивати ринкові механізми в енергетичній галузі, зокрема: відновити товарну сутність енергоносіїв, створити ринкову структуру та ринкову систему ефективної конкуренції, сформувати механізм визначення ціни, де визначальну роль відіграватиме ринок, вдосконалити державний енергонагляд та оздоровити юридичну систему з енергоносіїв. По-п'яте, потрібно зміцнити міжнародне співробітництво й досягати енергетичної безпеки в умовах відкритості з максимально ефективним використанням міжнародних ресурсів [27, с. 182–185].

У 2014 р. тривало поживавлення світової економіки. Так, світовий ВВП зріс на 0,1% до 2,8%, рівень світової споживчої інфляції знизився на 0,3% – з 2,6% до 2,3%, рівень світових прямих іноземних інвестицій знизився на 13,6% – до 1,9 трлн дол. Водночас в Китаї тривало зниження економічного зростання. У 2014 р. ріст ВВП країни знизився на 0,4% до 7,3%; рівень інфляції за рік не змінився і становив 2,6%; обсяг притоку чистих прямих інвестицій знизився на 7,8% і становив 268,1 млрд дол.; на 4,2% зріс обсяг експорту і становив 2,5 трлн дол.; на 4,7% зріс обсяг імпорту і склав 2,2 млрд дол.; на 11,6% зріс обсяг внутрішнього кредитування і становив 167,9% ВВП. У тому числі обсяг фінансування приватного сектора зріс на 6,4 % і становив 140,7% ВВП. Протягом року продовжувалося зниження частки експорту на 1% й імпорту на 0,6% до ВВП, що склало відповідно 23,6% і 21,5% [30, с. 55].

У 2014 р. Китай прийняв «Стратегічну програму будівництва Економічного поясу Шовкового шляху та Морського шовкового шляху 21-го століття», яка отримала назву «Один пояс, один шлях» (BRI, Belt and Road Initiative, One Belt One Road). У 2015 р. було проголошено документ «Перспективи та дії щодо сприяння спільному будівництву економічного поясу Шовкового шляху і Морського шовкового шляху ХХІ століття». Ця подія викликала широкий міжнародний резонанс.

Задля зміцнення міжнародного співробітництва в рамках BRI уряд Китаю вдався до реалізації концепції фінансової інтеграції в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». Так у червні 2015 р. у Пекіні відбулась церемонія підписання «Угоди про створення

Азійського банку інфраструктурних інвестицій (АБІІ)», у якій взяли участь представники 57 країн-засновників. Така велика кількість учасників створення АБІІ є великим успіхом Китаю та його важливим кроком на шляху до перетворення країни у відповідального та конструктивного члена міжнародної спільноти. Відповідно до цієї угоди статутний капітал АБІІ становить 100 млрд дол., який ділиться на 1 млн акцій вартістю 100 тис. дол. кожна. При цьому частка Китаю у статутному капіталі становить 29,78 млрд дол., що складає 30,34% від загальної суми. Таким чином Китай є найбільшим власником акцій АБІІ [31].

30 листопада 2015 р. МВФ проголосив, що нарівні з англійським фунтом, євро, японською єною та американським доларом як п'ята резервна валюта китайська національна валюта женьмінбі (китайський юань) буде включена до валютної корзини СПЗ (спеціальні права запозичення). МВФ вперше за всю історію існування розглянув національну валюту нового економічного суб'єкта як світову резервну валюту. Завдяки цьому статус китайського юаня значно зріс, а роль Китаю в світових економічних процесах посилилась [32].

У грудні 2015 р. під час роботи Центральної робочої конференції з економічних питань центральним питанням, що розглядалось, було питання «нового нормального стану», так званої «нової нормальності». Результати розвитку Китаю в 2013 і 2014 рр. підтвердили перехід економіки країни до нового нормального стану, який у першу чергу характеризується уповільненням темпів економічного зростання і структурними змінами в економіці Китаю. Світове співтовариство визнало цей факт на основі комплексного розвитку світової економіки, особливостей поетапного розвитку китайської економіки та їх взаємодії. Саме ці три тенденції і склали контекст «накладення трьох періодів». З'ясування суті «накладення трьох періодів» та «нової нормальності» дозволяє прийти до висновку, що потрібно повністю відмовитись від ідеї стимулювання нового швидкого росту з використанням старої логіки, старого мислення та старих методів. Пошук нових стимулів розвитку економіки в рамках «нової нормальності» дозволить розкрити значний потенціал та переваги економіки Китаю, сприятиме також прискоренню трансформації моделі економічного

розвитку, врегулюванню структури економіки та культивуванню нових стимулів економічного росту.

Трансформація до «нової нормальності» вимагатиме зміни акцентів політики в різних сферах, визначених урядом країни. По-перше, для стимулювання розвитку потрібно приділяти більше уваги підвищенню якості та ефективності економічного розвитку. По-друге, для досягнення стабільного економічного росту слід більше уваги приділяти структурним реформам у сфері економіки. По-третє, для ефективного здійснення макрорегулювання та макроконтролю потрібно приділяти більше уваги напрямку ринкового розвитку та соціально-психологічних очікувань. Для цього потрібно чітко розуміти мотиви споживачів та інвесторів. Це є важливим чинником оцінки соціальної психології та оцінки ринків. По-четверте, для зміни структури виробництва потрібно більше уваги приділяти ліквідації непотрібних підприємств і створенню нових. Для цього важливо виявляти роль інновацій як найважливішої рухомої сили розвитку, прискорено здійснити прорив у ключових технологіях, підвищити продуктивність праці та рентабельність інвестиційного капіталу. По-п'яте, для стимулювання урбанізації потрібно більше звертати уваги на те, що в центрі всіх процесів знаходиться людина. По-шосте, для стимулювання регіонального розвитку потрібно більше уваги звертати на баланс між населенням та економікою, з однієї сторони, а також ресурсами та довкіллям, з другої. По-сьоме, для захисту екології потрібно більше уваги приділяти реформуванню «зеленого» виробництва та способів споживання. По-восьме, для забезпечення та покращення життєвого рівня народу потрібно звертати увагу на адресну допомогу визначеним групам населення, які знаходяться у складній життєвій ситуації. По-дев'яте, при розподілі ресурсів потрібно приділяти більше уваги провідній ролі ринку в цьому процесі.

По-десяте, для розширення відкритості зовнішньому світу потрібно приділяти більше уваги просуванню відкритості на високому рівні у двох напрямках. Це означає, що потрібно слідувати стратегії взаємовигідної та взаємовиграшної відкритості, дотримуватись принципів скоординованості внутрішнього та зовнішнього попиту, збалансованості експорту та імпорту. Необхідно також однаково важливе значення надавати залученню капіталу, технологій та інте-

лекту, брати активну участь в глобальному економічному управлінні, забезпечувати народ соціальними благами, а також розширювати голос Китаю в розробці політики з глобального управління.

Реалізація визначених акцентів політики уряду в здійсненні структурних реформ сприятиме ефективному трансформуванню економічної моделі в умовах «нової нормальності» [33, с. 346–354].

Протягом періоду з 2015 по 2017 рр. у Китаї спостерігалась стабілізація економічного розвитку в умовах «нової нормальності», середній рівень економічного росту у країні становив 6,8%, середній рівень споживчої інфляції склав 1,7%, середній обсяг експорту склав 2,3 трлн дол., проте надалі тривало зниження його частки по відношенню до ВВП з 21,4% в 2015 р. до 19,9% в 2017 р., середній обсяг імпорту країни склав 2 трлн дол., проте його частка по відношенню до ВВП залишилась без змін. Стабілізація економіки в умовах «нової нормальності» призвела до зниження рівня доходу, що своєю чергою призвело до зниження обсягів прямих іноземних інвестицій. Так, чистий притік іноземних інвестицій із 2015 р. по 2017 р. знизився на 31,5% з 242,5 млрд дол. США до 166,1 млрд дол. США, незначно зріс обсяг внутрішнього кредиту, його частка відносно ВВП з 2015 р. по 2017 р. зросла лише на 3,8% – з 153,2% до 157% [34, р. 11]. Стабілізація економіки Китаю в умовах «нової нормальності» зовсім не означала, що питання трансформації до нової економічної моделі завершено. Питання якості росту і надалі залишались найважливішим питанням для Китаю.

У жовтні 2017 р. відбувся XIX з'їзд КПК. Голова КНР Сі Цзіньпін присвятив свою доповідь завданню побудови всебічного середньозаможного суспільства в Китаї. Він зазначив, що Китай перебуває на завершальній стадії побудови всебічного середньозаможного суспільства. Впродовж всього періоду з часу проголошення задачі побудови такого суспільства на XIII з'їзді в 1987 р. керівництво узгоджено здійснювало чотирьохаспектну стратегічну концепцію розвитку – всебічна побудова середньозаможного суспільства, всебічне поглиблення реформ, всебічне забезпечення верховенства закону в державному управлінні та всебічне зміцнення внутрішньопартійного управління.

Сі Цзіньпін також підвів підсумки розвитку Китаю за період з 2012 р. по 2017 р., з часу проведення XVIII з'їзду КПК. Він відзна-

чив, що завдяки неухильному втіленню в життя нової концепції розвитку, рішучого виправлення неправильних поглядів на розвиток і трансформацію моделі розвитку вдалось досягти безперервного підвищення якості та ефективності розвитку. Китайська економіка зберігає середньовисокі темпи зростання, утримуючи одну з лідируючих позицій серед провідних країн світу. За показником ВВП, що зріс з 54 трлн юанів у 2012 р. до 80 трлн юанів у 2017 р., Китай міцно зайняв друге місце у світі, внесок Китаю в зростання світової економіки перевищив 30%. Поглиблювалася структурна реформа у сфері пропозиції, безперервно оптимізувалася економічна структура. Бурхливий розвиток отримали цифрова економіка і інші нові виробництва, прискореними темпами йшло будівництво інфраструктури, в тому числі високошвидкісних залізниць, автомагістралей, мостів, портів і аеропортів. Впевнено здійснювалася модернізація сільського господарства, зерновирощуючі потужності досягли 600 млн тонн. Середньорічний приріст коефіцієнта урбанізації країни склав 1,2%, понад 80 млн чоловік селян мігрували до міста. Зросла скоординованість регіонального розвитку, помітні результати в реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» («一帶一路», узгоджено триває розвиток регіону Пекін – Тяньцзінь – Хебей та економічного поясу вздовж річки Янцзи. Активно реалізовувалася стратегія стимулювання розвитку за рахунок інновацій, величезні успіхи були відзначені в роботі над створенням держави інноваційного типу, зокрема, досягнуті найважливіші результати науково-технологічної діяльності, такі як космічні лабораторії серії «Тяньгун» («天宫»), батискаф «Цзяолун» («蛟龙»), радіотелескоп «Тяньянь» («天眼»), супутник для зондування частинок темної матерії «Укун» («悟空»), експериментальний супутник квантового зв'язку «Моцзи» («墨子»), великі літаки і т.д. Поступово удосконалювалася нова система економіки відкритого типу, Китай міцно зайняв лідируючі місця у світі за обсягами зовнішньої торгівлі, інвестицій за кордон і валютних резервів. Динамічне і впевнене стимулювання всебічного поглиблення реформ дозволило рішучим чином усунути структурні та інституційні недоліки практично у всіх галузях.

Усебічно втілювалася в життя концепція розвитку, у якій народ займає центральне місце, був реалізований великий комплекс захо-

дів щодо поліпшення життя населення, що значно зміцнило в народі почуття здобуття. Вирішальні зрушення відбулися в інтенсивній боротьбі з бідністю, зокрема, понад 60 млн чоловік нужденного населення гарантовано позбулися бідності, коефіцієнт бідності знизився з 10,2% до рівня нижче 4%. Ситуація із зайнятістю продовжувала поліпшуватися, середньорічне зростання нових робочих місць у містах та селищах склало понад 13 млн місць. Темпи зростання доходів міського і сільського населення перевищили темпи зростання економіки, група населення із середнім рівнем доходів продовжувала збільшуватися. В основному була створена система соціального забезпечення, що охоплює як міське, так і сільське населення.

До розвитку екологічної цивілізації було докладено максимальних зусиль. Прискорилося формування інституційної системи екологічної цивілізації. Ефективна робота з всебічної економії ресурсів дозволила значно знизити інтенсивність витрат енергоресурсів. Успішно реалізовувалися найважливіші проекти щодо захисту і відновлення екології, продовжувала підвищуватися лісистість країни. Китай розробляв напрями міжнародного співробітництва в галузі реагування на кліматичні зміни, він став важливим учасником глобального екоцивілізаційного будівництва, та робить свій внесок в цю справу.

Поряд з успіхами, досягнутими країною за останні 5 років, Сі Цзіньпін представив недоліки, труднощі та виклики, основні з яких він виокремив такі: не вирішено деякі гострі проблеми, зумовлені нерівномірністю і неповнотою розвитку, невисокими залишаються якість та ефективність розвитку, недостатньо потужним є інноваційний потенціал, необхідно підвищення рівня реального сектору економіки, складні довгострокові завдання треба вирішити в галузі захисту екології. Для вирішення цих проблем потрібно продовжувати втілювати концепцію наукового розвитку, узгодженого, зеленого, відкритого і загальнодоступного розвитку. Керівництво країни надалі стимулюватиме синхронний розвиток індустріалізації нового типу, інформатизації, урбанізації і модернізації сільського господарства, активно братиме участь у процесі економічної глобалізації, розвиватиме відкриту економіку більш високого рівня і безперервно нарощуватиме економічний потенціал та сукупну національну міць Китаю [35].

Результати економічного розвитку Китаю в 2018 р. засвідчили продовження тенденції «нової нормальності», яка склалась протягом останніх років, починаючи з 2015 р., хоча в той самий час з'явилися ознаки певної активізації економічної активності. Економічний ріст в Китаї в 2018 р. порівняно з 2017 р. знизився на 0,1% з 6,7% до 6,6%; рівень споживчої інфляції зріс на 1,2% з 2,2% до 2,4 %; обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 13% до 5,2 трлн дол. США, хоча її частка до ВВП зросла лише на 0,1% до 38,2%, при цьому обсяг експорту зріс на 12,5% до 2,7 трлн дол., хоча його частка до ВВП знизилась на 0,4% до 19,5%. У свою чергою імпорт зріс на 13,6% до 2,5 трлн дол., хоча його частка до ВВП зросла на 0,5% до 18,7%, значно, на 41,7% зріс обсяг чистого притоку іноземних інвестицій з 166,1 млрд дол. до 235,4 млрд дол. У той самий час обсяг внутрішнього кредиту зріс на 4,1% – до 161,1% ВВП [36, р. 58].

Зростання обсягу іноземних інвестицій в економіку Китаю свідчить про зростання довіри з боку іноземних інвесторів до економічної політики, яку здійснює керівництво Китаю, та до країн в цілому.

1 жовтня 2019 р. китайський народ святкував знаменну історичну подію – 70 років із нагоди утворення Китайської Народної Республіки (КНР). Увага до цієї події також була прикута і з боку всього світу. У цей день у Пекіні пройшов урочистий військовий парад на честь 70-річчя утворення Китайської Народної Республіки. Парад відкрився 70 пострілами з гармат, що символізувало 70-річчя КНР. Голова КНР Сі Цзіньпін об'їхав вишиковані до параду війська на спеціальному автомобілі китайського виробництва «Хунці» («紅旗» «Червоний прапор») і привітав воїнів.

Голова КНР виступив з промовою з нагоди 70-ї річниці утворення Китайської Народної Республіки. У своїй промові він нагадав, що сімдесят років тому в цей день тодішній очільник країни Мао Цзедун урочисто оголосив тут всьому світу про утворення КНР, і китайський народ «піднявся». За його словами, утворення КНР докорінно змінило ту жалюгідну долю, на яку був приречений китайський народ, у бідності й убогості протягом 100 років. Саме тоді китайський народ встав на шлях великого відродження.

Підводячи підсумок розвитку Китаю, Сі Цзіньпін підкреслив, що китайський народ за 70 років завдяки своїм зусиллям і бороть-

бі зміг досягти успіхів, які здивували світ. Сьогодні соціалістичний Китай велично процвітає і підноситься, непохитно стоячи на Сході світу, ніякі сили не можуть похитнути статус великої країни як світової держави, нікому не під силу зупинити згуртований рух всіх китайських народностей, єдиної китайської нації на шляху до світлого майбутнього.

За останні 70 років рівень життя китайського народу значно покращився. Китай вивів 850 мільйонів людей з бідності, знизивши рівень бідності у країні з 97,5% у 1949 р. до 1,7% у 2018 р., і це становить понад 70% від загального скорочення бідності у світі. До 2020 року Китай досягне першої столітньої мети – побудувати всебічне середньозаможне суспільство. До того часу 1,4 мільярда населення Китаю повністю позбудеться бідності та встановить новий орієнтир у великій справі людського розвитку [37].

У період із 1978 р. по 2017 р. ВВП Китаю збільшився в 22,8 рази, з 367,9 млрд юанів до 82,7 трлн юанів. Валовий національний дохід на душу населення збільшився з 200 дол. в 1978 р. до 8 690 дол. в 2017 р., що перевищує рівень країн із рівнем доходу вище середнього. Наявний дохід на душу населення міських і сільських жителів зріс відповідно з 343 юанів та 134 юанів у 1978 р. до 36 396 юанів та 13,432 юанів відповідно у 2017 р. У 2017 р. національні споживчі витрати на душу населення становили 18 322 юанів, що в 18 разів більше порівняно з 1978 р., що відповідає реальному зростанню 7,8% на рік з урахуванням інфляції. Значення індексу людського розвитку в Китаї (ІЛР) значно зросло з 0,423 в 1980 р. до 0,752 в 2017 р.

З 1978 р. по 2017 р. зайняте населення Китаю збільшилося з 401,52 млн до 776,4 млн осіб. Середньорічний приріст зайнятого населення становив 9,61 млн осіб, швидше, ніж загальний приріст населення. Починаючи з 2003 року, коли було запроваджено повну статистичну систему в Китаї, щорічне збільшення нових робочих місць у міських районах становило 11,78 млн осіб, а зареєстроване міське безробіття протягом багатьох років було низьким, при цьому рівень обстеженого безробіття був нижчий за середній показник у світі. Середньорічний дохід працівників у містах збільшився з 615 юанів у 1978 р. до 7621 юанів у 2017 році, що відповідало щорічному збільшенню на 7,7% у реальному виразі. Сьогодні право на винагороду за працю, право на відпочинок та дозвілля, право на охорону

праці, особливе право жінок-робітниць та право на участь в управлінні бізнесом в Китаї захищаються законом [13].

Останні 40 років у Китаї були помітними поліпшенням житлових умов. У 2017 р. площа на душу населення міських жителів становила 36,9 кв. м, порівняно з 6,7 кв. м у 1978 р., а сільських жителів – 46,7 кв. м, що майже в 6 разів перевищує 8,1 кв. м в 1978 р. Держава визначила вирішення проблеми з житлом для бідних сімей як пріоритетне. З 2008 по 2017 рр. були виділені державні субсидії для будівництва 64 млн житлових приміщень у міських районах, а перепланування зруйнованих територій допомогло 100 млн людей переїхати з нестандартного житла до нових квартир. На кінець 2017 р. понад 35 млн людей, що перебували у складних обставинах, переїхали в державні орендні житлові приміщення, а понад 20 млн бідних людей отримали державні субсидії на оренду [38].

Ці висновки голови КНР базуються на здобутках, які Китай досяг за роки політики реформ і відкритості. Так виробництво зерна в Китаї з 1949 р. по 2018 р. зросло в 5,8 раз із 113,2 млн т до 657,9 млн т. У останні роки Китай став найбільшим у світі виробником зерна, м'яса, арахісу та чаю, другим за величиною виробником ріпаку та третім за величиною виробником цукрової тростини. Китай годує приблизно 20% населення світу, використовуючи менше 10% ріллі, гарантуючи основне право на існування, покінчивши з голодом та покращуючи харчування [39, с. 487–509].

Китай досяг значних результатів у реформуванні системи науки та освіти, що дозволило створити сучасну інноваційну систему в країні та перейти до інноваційної моделі розвитку країни. Сьогодні інновації є рушійною силою економічного зростання Китаю, що дозволило йому здійснити великий стрибок і обігнати конкурентів. Одним із вагомих інструментів стимулювання інновацій з боку китайського керівництва є програмування науково-технічного розвитку країни (R&D) та його фінансова підтримка. Починаючи з 2000 р., темпи зростання витрат на R&D перебільшували темпи зростання ВВП. У 2016–2017 рр. витрати Китаю на R&D становили 20% від світових. Кількість персоналу, задіяного в R&D, становила 30% від світової кількості. Загальний обсяг витрат на R&D становила 2,1% ВВП, із яких 75% припадає на підприємства. У 2017 р. загальна кількість наукових робіт у Китаї зросла на 70% у порівнянні

з 2012 р., що дозволило йому зайняти 2 місце у світі. Китай вперше перевершив Німеччину та Великобританію за рівнем цитування міжнародних наукових публікацій і зайняв 2 місце у світі. За даними Інформаційного центру історичних документів Академії наук Китаю, у порівнянні з періодом 2007–2012 рр., кількість наукових публікацій Китаю, що включені до системи індексу наукового цитування (SCI), за період 2012–2016 рр. зросла з 622 тис. до 1 245 млн, поступившись лише США [40].

За період реформ Китай перейшов від копіювання іноземних технологій та обладнання до виробництва власних сучасних. Сьогодні Китай виробляє 38% всього світового обладнання.

Протягом останніх 40 років у Китаї стабільно вдосконалювалася мережа громадського транспорту Китаю, що забезпечило потужну підтримку економічному та соціальному розвитку країни, а також більшу зручність та безпеку для населення. На кінець 2017 р. залізнична мережа в Китаї зросла до 127 000 км, що на 150% більше порівняно з 1978 р., а швидкісна залізниця досягла протяжності в 25 000 км, що становить понад 60 % загальної швидкісної залізниці у світі. Швидкісні та інші залізничні лінії утворюють розгалужену мережу пасажирського транспорту, що охоплює всі столиці провінцій країни. На кінець 2017 р. дорожня мережа Китаю збільшилася до 4,77 млн км, що на 440% більше ніж у 1978 р., включаючи швидкісні дороги протяжністю 136 000 км. Щільність доріг зросла більш ніж у п'ять разів від початку реформи до 49,72 км / 100 кв. км. Кожен повіт Китаю сьогодні має доступ до доріг. Триває постійне вдосконалення сільської транспортної мережі. Сьогодні дороги з'єднують 99,99% міст та селищ країни. Починаючи з 2001 року, впроваджуються програми відновлення небезпечних мостів та посилення безпеки дорожнього руху, захисту населення та попередження дорожньо-транспортних катастроф. За допомогою цих програм для кращої безпеки громадського транспорту було оновлено 39000 мостів на дорогах на рівні міст та вище, 660 000 кілометрів доріг із високою небезпекою та 31 000 кілометрів доріг, схильних до катастроф [41].

За роки реформ в Китаї було суттєво збільшено доступ громадян до медичних послуг протягом усього життєвого циклу, що прискорило поступ до здорового Китаю. Тривалість життя в Китаї

зросла з 67,8 років у 1981 р. до 76,7 років у 2017 р., що перевищує середній показник у світі 72 роки. Рівень материнської смертності знизився з 94,7 випадків на 100 000 населення у 1989 р. до 19,6 випадків на 100 000 населення у 2017 р., а рівень дитячої смертності знизився з 50,2 випадків на 1000 народжених у 1991 р. до 6,8 випадків на 1000 народжених у 2017 році, що засвідчило дострокове виконання обох цілей розвитку тисячоліття ООН. Сьогодні в Китаї існує система охорони здоров'я на рівні громади, яка охоплює міські та сільські райони. Кількість закладів охорони здоров'я зросла до 987 000 у 2017 році, що збільшилося на 480% порівняно з 1978 р. При цьому кількість медичних працівників зросла на 260% до 8,98 млн у 2017 році [42].

За роки реформ Китай сформував систему соціальної допомоги, яка включає: доплати на проживання, допомогу та підтримку людям, що перебувають у надзвичайних труднощах, допомогу у стихійних лихах, медичну допомогу, допомогу на житло, допомогу в освіті, допомогу у працевлаштуванні та тимчасову допомогу. Сьогодні система забезпечення існування функціонує по всій країні. Для цього також прийнято «Положення про забезпечення прожиткового мінімуму для міських жителів та тимчасові заходи щодо соціальної допомоги». На кінець 2017 р. в 37 494 містах, селищах та мікрорайонах було створено агентства із соціальної допомоги, у яких працювало 104 673 штатних та позаштатних працівників – у середньому 2,6 працівників на одиницю. Станом на вересень 2018 р. за рахунок виплат прожиткового мінімуму в Китаї проживало 46 199 000 осіб, що включали 10 688 000 міських жителів, які отримували в середньому 575 юанів щомісяця, та 35 511 000 сільських жителів, які отримували в середньому 4 754 юанів щорічно. Усі норми виплат на проживання в сільській місцевості на рівні округу дорівнюють або перевищують національну межу бідності. У 2017 р. медичну допомогу було надано 91 381 000 громадянам, у вигляді прямої оплати медичної послуги допомогу отримали 35 171 000 осіб та як субсидії для малозабезпечених людей, які приєдналися до базової системи медичного страхування, допомогу отримали 56 210 000 осіб. У період із січня по вересень 2018 року було надано тимчасову допомогу 5 658 000 особам, що в середньому становить 1 669,4 юанів на особу, що звернулась за допомогою.

За роки реформ Китай побудував найбільшу за масштабом систему соціального забезпечення, яка охоплює найбільше населення світу, підвищивши світовий рівень охоплення соціальним забезпеченням на 11%. Станом на червень 2018 року 925 млн громадян Китаю були охоплені базовим пенсійним страхуванням, 191 млн. осіб – страхуванням на випадок безробіття та 230 млн осіб – страхуванням від виробничих травм. Система медичного страхування Китаю, яка забезпечує базове медичне страхування міських жителів, а також медичне страхування сільського населення нового типу охоплює понад 1,3 млрд людей. Загалом 1,15 млрд осіб мають картки соціального страхування, що становить 82,81% населення країни. Китай всебічно вдосконалює свою систему соціального забезпечення на основі економічного та соціального розвитку. З 2005 р. триває щорічне підвищення пенсій пенсіонерам. Субсидії на душу населення на основне медичне страхування для міських та сільських жителів зросли з 240 юанів у 2012 р. до 490 юанів у 2018 р. У Китаї набирає розвитку система надання соціальних послуг через Інтернет-технології. У 2016 р. була офіційно запущена система, яка передбачає за допомогою картки соціального страхування оплачувати у режимі реального часу медичні витрати на лікування за межами провінції, де пацієнт зареєстрований [43].

Китай доклав великих зусиль у здійсненні модернізації освіти та гарантуванні рівного доступу до освіти для всіх громадян. Державні витрати на освіту мають становити не менше 4% ВВП. З 2012 по 2017 рр. національні витрати на освіту склали близько 21 трлн юанів. Рівень національної освіти значно покращився: середні терміни навчання в школах для осіб віком від 15 років зросли з 5,3 р. в 1982 р. до 9,6 р. у 2017 р.; показник для населення працездатного віку досяг 10,5 років.

Значний прогрес досягнуто у дошкільній освіті. У 2017 р. загальна кількість дитячих садків становила 255 000, що збільшилося на 55,5% порівняно з 1978 р., при цьому показник зарахування дорівнював 79,6%. Законом «Про загальнообов'язкову освіту» було продовжено обов'язкову освіту до дев'яти років. У 2017 р. в Китаї було 219 000 загальнообов'язкових державних шкіл, у яких навчалось 145 млн учнів, при цьому показник зарахування дітей початкового шкільного віку становив 99,91%, показник зарахування шко-

лярів середнього шкільного віку – 103,5%, а рівень завершеності обов'язкової освіти – 93,8%. Можливість для обов'язкової освіти в Китаї досягла середнього рівня країн із високим рівнем доходу. У 2017 році в Китаї налічувалось 24 600 старших шкіл, де навчались 39,71 млн школярів, що на 21,67 млн більше порівняно з 1978 роком. Частка школярів, які вступають до середньої школи, становила 94,9%, що на 54% більше порівняно з 1978 р., а показник зарахування школярів старшого шкільного віку становив 88,3%, що перевищує середній рівень країн із середнім та високим рівнем доходу (86,7%). У 2017 році у країні було 2913 університетів, у яких навчалось 37,79 млн студентів, що представляє собою загальний рівень зарахування 45,7% населення коледжського віку [44].

Протягом останніх чотирьох десятиліть Китай включив питання екологічного прогресу до національної стратегії розвитку та активізував зусилля в галузі управління навколишнім середовищем, створюючи таким чином умови для покращення навколишнього середовища та ефективно захищаючи екологічні права людей. Перший у Китаї екологічний закон – «Про охорону навколишнього середовища» був прийнятий у 1979 р. Захист навколишнього середовища вперше був включений як важлива частина плану національного економічного та соціального розвитку в 1982 р., і був визначений як важливою складовою державної політики в 1983 році. «Порядок денний на XXI століття» в Китаї був прийнятий у 1994 р., таким чином Китай став першою країною світу, яка сформулювала та започаткувала стратегію сталого розвитку. XIX з'їзд КПК закликав суспільство до боротьби проти забруднення довкілля. Центральний комітет КПК і Державна рада Китаю прийняли рішення «Про всебічне посилення охорони навколишнього середовища та реальну перемогу в боротьбі із забрудненням», встановивши графік, дорожню карту та порядок денний щодо запобігання та контролю за забрудненням довкілля. У 2017 р. вугілля становило 60,4% від загального споживання енергії в Китаї, що на 10,3% менше ніж у 1978 р. Частка чистих джерел енергії, включаючи природний газ, воду, ядерну енергію, вітер та електроенергію, зросла з 6,6% в 1978 р. до 20,8% у 2017 р. У період із 2013 р. по 2017 р. середня інтенсивність твердих частинок ПМ10 в 338 містах на рівні префектури та вище по всій країні знизилася на 22,7%, а середня інтенсивність

твердих частинок ПМ_{2,5} у 74 великих містах знизилася на 34,7%. У 2017 р. по всій країні дерева було посаджені на 7,36 млн га, покриття лісами становило 21,66% території, кількість природних заповідників – 2750, вони охоплювали 1,47 млн кв. км або 14,86% сухопутної території КНР [45].

Розвиток культури в Китаї перебуває під постійним контролем уряду. Державне фінансування культурних закладів щорічно зросло на 14,4% з 444 млн юанів у 1978 р. до 85,58 млрд юанів у 2017 р. У країні було встановлено національні стандарти громадського культурного обслуговування, а також впроваджуються Національні керівні стандарти для громадських культурних послуг (2015–2020 рр.). Багато громадських культурних об'єктів у країні відкрито для громадськості безкоштовно. У 2017 р. в країні було 3166 публічних бібліотек, 109 кв. м публічної бібліотечної площі на 10 000 осіб, що в 11,1 рази більше порівняно з 1978 р. Ці публічні бібліотеки містять 970 млн томів книг. У 2017 р. було зареєстровано 745 млн відвідувань бібліотек. Загальна кількість музеїв у Китаї в 2017 р. становила 4721, що в 12,5 рази більше порівняно з 1978 р. У 2017 р. вони містили 36,62 млн експонатів і прийняли 970 млн відвідувачів.

Рівний доступ до публічних культурних послуг є важливою метою культурної стратегії Китаю. Станом на кінець 2017 р. в селах та громадах Китаю було створено 44 521 культурних центрів та 340 566 комплексних центрів культурного обслуговування. Цифрові культурні послуги – це нововведення у наданні публічних культурних послуг. У 2017 р. в публічних бібліотеках було понад 1 млрд електронних книг, 221 000 комп'ютерів та 144 300 електронних зчитувачів. У 2017 р. загальна мережа мовлення охопила 99,81% населення, а 99,07% мали доступ до телебачення. Бази даних культурних інформаційних ресурсів проєктів обміну та проєкт просування цифрової бібліотеки становили 700 терабайт. З метою популяризації науки, а також покращення розуміння та оцінювання громадськістю науки та культури в Китаї були розроблені Національна схема з наукової грамотності (2006–2010–2020 рр.) та система оцінки наукової грамотності громадян.

Інформаційне забезпечення протягом останніх років стало невід'ємною частиною китайського суспільства. Уряд країни підтримує розвиток друкарської справи, друкування газет, книжок

та інших друкованих джерел. Використання мобільних телефонів та Інтернету також вважається перспективною справою щодо інформаційного забезпечення, зростання обізнаності та навіть освіченості громадян. У 2017 р. в Китаї було опубліковано загалом 36,8 млрд примірників газет, 2,6 млрд періодичних видань та 9 млрд примірників книг [46]. Станом на кінець вересня 2018 року протяжність оптичного кабелю по всій країні становила 41,31 млн км; у сільській місцевості нараховувалось 110,65 млн користувачів широкосмугового зв'язку та 1,29 млрд користувачів мобільних широкосмугових мереж. Проникнення мобільних телефонів становило 111,3 на 100 осіб. На кінець червня 2018 року у країні налічувалося 802 млн користувачів Інтернету, із яких 788 млн отримували доступ до Інтернету через мобільні телефони. Використання Інтернету становило 57,7% по всій країні та 36,5% у сільській місцевості.

Представлений історичний опис розвитку КНР з початку її утворення, з акцентом на останні 40 років, дає можливість зрозуміти масштаб реформ, що впроваджуються в Китаї, їх зміст та вплив на життя китайців. Здобутки Китаю в соціально-економічному та культурному розвитку країни є вражаючими як за обсягом, так і за якістю. Однак в першу чергу варто зазначити мудрість керівництва Китаю, яке вчасно змогло оцінити результати розвитку країни протягом перших 30 років, які супроводжувались різними експериментами і не принесли очікуваних результатів, а також прийти до висновку щодо безперспективності обраного шляху розвитку. Вражаючи темпи розвитку сусідньої Японії примусили лідерів Китаю замислитись над стратегію розвитку країни, та перейти до пошуку нових методів господарювання та нової моделі економічного розвитку. Усвідомлюючи необхідність зміни курсу розвитку країни тодішні керівники КНР не мали чіткого уявлення про те, яким шляхом вести країну, проте вони вірно визначили основоположний принцип майбутнього розвитку, а саме – «практика є критерієм істини». Вони переконались, що жодні ідеологічні настанови та політичні гасла, не можуть бути критеріями оцінки розвитку країни. Оцінкою розвитку країни мають бути практичні результати розвитку, зокрема такі: рівень економічного зростання, умови та якість життя населення країни та ін.

Задля практичного втілення основоположного принципу розвитку в Китаї було розгорнуто активність з «ідеологічного розкріпачення» та посилення ролі освіти та науки в розвитку країни. Керівництво Китаю не тільки підтримувало розвиток освітнього та наукового рівня населення країни, воно само активно вивчало досвід розвитку інших країн та вживало активних заходів щодо його переймання. В результаті ефективної політики підтримки науки та освіти, Китай став світовим лідером з розвитку наукової активності. Це дозволило країні перейти від екстенсивних методів розвитку до наукових, що вплинуло на якість економічного росту, раціоналізацію структури економіки та її ефективність.

Основною ціллю економічної політики було визначено розвиток продуктивних сил. Без розвитку продуктивних сил, не може бути і мови про загальний соціально-економічний та суспільний розвиток в цілому. Фактично розвиток продуктивних сил країни став новою філософією соціально-економічних перетворень в Китаї, яка мала конструктивний характер, тому що критерієм її істинності мали стати якісні результати розвитку країни. Розвиток продуктивних сил в країні здійснювався через підтримку підприємництва та створення сприятливих умов для роботи підприємств. Підвищення життєдіяльності підприємств було визначено центральною ланкою реформування економічної системи в цілому, а також змістом наступних реформ. Всі наступні реформи в країні, зокрема: фінансової, банківської, податкової, власності, ціноутворення та ін., здійснювались задля створення сприятливих умов для функціонування підприємств.

На відміну від більшості країн Східної Європи, які здійснювали реформування країни швидкими темпами, що пізніше отримає назву «шокової терапії», Китай обрав модель поступового реформування економіки. Це також можна віднести до здобутків керівництва країни, оскільки це убезпечило китайське суспільство від масового звільнення працівників, проблеми безробіття, робітничих страйків та інших соціальних кризових явищ. Таким чином в країні було створено сприятливе ділове та інвестиційне середовище, і як наслідок Китай став «інвестиційною Меккою» для іноземних інвесторів.

Досягнення в економічному розвитку дали поштовх для реформування соціальної сфери китайського суспільства та створити систему соціального захисту. За часів реформ було запроваджено базову пенсійну страхову систему, систему медичного страхування, а також страхування від виробничих травм. Покращенню умов життя китайців також сприяла житлова політика держави. Проблема забезпечення житлом громадян тривалий час не вирішувалась в країні, з огляду на складне економічне становище, що утворилось в наслідок невдалих реформ в Китаї протягом 30 років після утворення КНР. З метою забезпечення громадян житлом, в країні було запроваджено систему державних субсидій, за рахунок яких громадяни могли викуповувати житло або сплачувати оренду. Китайське населення нарешті відчувало державне піклування щодо забезпечення соціальних гарантій для громадян.

Результати економічного розвитку країни, що супроводжувалися запровадженням системи соціальних гарантій та захисту населення країни, зміцнювали довіру населення країни до політики реформ та відкритості. Однак найбільшим здобутком політики реформ та відкритості є те, що за роки реформ 850 млн громадян позбулися бідності та отримала право на гідне життя. Те, що раніше здавалось неймовірним і нездійсненним, нарешті стало реальністю. Авторитет влади в суспільстві зміцнився, як і віра людей щодо успішної реалізації «китайської мрії» – побудови «всебічного середньозаможного суспільства».

Використані джерела та література:

1. Ли Ланьцин. Прорыв: Как открывались ворота страны: 30-летию начала реформ в Китае посвящается / Пер. Ли Инънань. М.: Изд-во Московского университета, 2010. 472 с.
2. Фань Ган. Реформы по нарастающей и «двухколейный переход»: осмысление опыта Китая // Проблемы Дальнего Востока. 1995. №3. С. 59–73.
3. Чан Сюцзе. Новая стратегия открытости // Проблемы Дальнего Востока. М.: Прогресс, 1989. С. 3–12.
4. Ван Лолін, Пей Чжанхун, Лу Шенлян. Иностранные инвестиции в Китае: структура, динамика и тенденции развития // Проблемы Дальнего Востока. 2001. №1. С. 85–99.

5. Денисов А. И. Реформа хозяйственной системы в КНР. М. : Экономика, 1989. 351 с.
6. Портяков В. Я. Разработка в Китае концепции «социалистического товарного хозяйства» // Проблемы Дальнего Востока. 1988. № 2. С. 39–51.
7. Ли Теин. Реформы и открытость. М.: Вече, 2010. С. 752.
8. Олійник О. М. Реформа банківської справи в КНР // Банківська справа. 1997. №2. С. 61–76.
9. Олійник О. М. Реформа податкової системи // Фінанси України. 1996. № 12 (13). С. 80–85.
10. Баранов М. Хозяйственный механизм КНР // Проблемы Дальнего Востока. 1995. № 3. С. 80–85.
11. Montagnon Peter. China launches interbank money market // Financial Times. 1996, January 6–7. P. 7.
12. Седнев В. В. Цивилизационная модель современного Китая // Цивилизационная структура современного мира. Т. 3: Цивилизация Востока в условиях глобализации. Кн. 2: Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и Африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / Под ред. Ю. Н. Пахомова и Ю. В. Павленко. К.: Вид-во «Наукова думка». 2008. 638 с.
13. Глинкина С. П. Постсоциалистический мир: итоги трансформации / С. П. Глинкина : в 3 т. Т. 3: Азиатские модели реформирования. Возможности и вызовы для России. СПб.: Алетейя, 2018. 184 с.
14. García-Herrero Alicia, Santabàrbara Sergio Gavilá and Daniel. China's Banking Reform: an Asseement of its Evolution and Possible Impact // Banco de España, Documentos ocasionales. 2005. №0502. P. 54.
15. Михеев В. Китай: угрозы, риски, вызовы развитию. М.: Центр Карнеги, 2005. 647 с.
16. Белоглазов Г. П. Социальные проблемы современной китайской деревни // Вестник ДВО РАН. 2012. № 4. С.128–135.
17. Олійник О. М. Заходи валютної політики уряду Китаю в посткризовий період // Вісник Національного банку України. 2015. № 1. С. 63–70.
18. Рубцов Б. Б. Фондовый рынок КНР // Вестник НАУФОР. 2009. № 2. С. 34–40.
19. Лю Цзюньпин. Построение гармоничного общества в КНР и кодификация китайского гражданского законодательства // Весник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки». 2008. № 2. С. 72–75.
20. Пащенко Е. Г. Закон КНР о вещных правах // Цивилист. 2008. № 2. С. 11–16.
21. Коваль О. XVII-й Всекитайський з'їзд КПК: новий курс китайських реформ // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: 36. ст. К., 2009. С. 34–44.
22. State Council Circular on Printing and Distributing the Overall Planning for Post-Wenchuan Earthquake Restoration and Reconstruction // Documents of the

- State Council. 2008. No. 31. URL: <https://reliefweb.int/report/china/china-state-council-circular-printing-and-distributing-overall-planning-post-wenchuan>
23. Матусова О. М. Особливості антикризової політики Китаю в умовах світової фінансової кризи // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / Наук. ред. Б. Канцелярук та ін.]. К.: КиМУ, 2012. Вип. 5. С. 222– 234.
  24. China Monetary Policy Report Quarter Four, 2009 / Monetary Policy Analysis Group of the People's Bank of China. 2010, March 16. URL: <http://www.pbc.gov.cn/en/3688229/3688353/3688356/3706414/3706747/index.html>
  25. Slowing Growth, Rising Risks / World Economic Outlook : a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC : International Monetary Fund. 2011, September. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/World-Economic-Outlook-September-2011-Slowing-Growth-Rising-Risks-24738>
  26. Coping with High Debt and Sluggish Growth / World Economic Outlook : a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2012, October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Coping-with-High-Debt-and-Sluggish-Growth>
  27. Си Цзиньпин. О государственном управлении. Пекин : Издательство литературы на иностранных языках. 2014. 491с.
  28. Transitions and Tensions / World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2013, October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Transitions-Tensions>
  29. Legacies, Clouds, Uncertainties / World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC.: International Monetary Fund. 2014, October. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/>
  30. Uneven Growth: Short-and Long Term Factors / World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2015, April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Uneven-Growth-Short-and-Long-Term-Factors>
  31. Ло Цзе. Ключевой шаг для АБПИ // Китай. 2015, август. № 8(118). С. 24–25.
  32. Цзун Хе. Женьминьби включен в валютную корзину СПЗ // Китай. 2016, январь. –№ 1(123). С. 39–41.
  33. Си Цзиньпин. О государственном управлении. Пекин : Изд-во литературы на иностранных языках. 2017. 802 с.
  34. Investing in High-quality Growth. China Economic Update / World Bank. Report – №126710-CN. 2018, May. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29912/126710-WP-PUBLIC-CEU-May-2018-EN-002.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  35. Ду Вей. «Поїзд «Китай» йде по шляху соціалізму до нової станції» // Україна – Китай. 2017, грудень. № 4(10). С. 7–11.
  36. Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers / World Economic

- Outlook : a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2019, October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/21/World-Economic-Outlook-October-2019-Global-Manufacturing-Downturn-Rising-Trade-Barriers-48513>
37. Zhang Yurong. Providing a Happier Life for Chinese people // China Today. 2019, September. Vol. 68, №9. P. 22–27.
  38. Новоселова Л. Жилищный вопрос в Китае: проблемы и решения // Азия и Африка сегодня. 2019. №1. С. 46–53.
  39. Garnaut Ross, Song Ligang, Fang Cai. China's 40 years of reform and development: 1978-2018 // China Update. Book Series ANU Press, The Australian National University, Acton ACT 2601, Australia. 2018. 709 p.
  40. Лу Си. Фундаментальные исследования – основа инноваций // Китай. 2018. № 3(4). С. 24–25.
  41. Bouraima Mouhamed Bayane, Qiu Yanju. Transport Infrastructure Development in China // Journal of Sustainable Development of Transport and Logistics. №2(1). 2017. P. 29–39.
  42. China' Health System Reforms: Review of the 10 years of Progress / Peking University China Center for Health Development Studies. London: BMJ Publishing Group Ltd. 2019, June. 36 p.
  43. 年度人力资源和社会保障事业发展统计公报 [Людські ресурси та соціальне забезпечення. Статистичний бюлетень розвитку кар'єри, 2018] / 中华人民共和国人力资源和社会保障部 [Міністерство людських ресурсів та соціального забезпечення Китайської Народної Республіки]. URL: <http://www.mohrss.gov.cn/SYrlzyhshbzb/dongtaixinwen/buneiyaowen/201906/P020190610566694719241.pdf>
  44. Liu Fuxing. Leapfrog Progress in China's Education // China Today. 2019, June. Vol. 68. № 6. P. 54–27.
  45. Hanson Arthur. Ecological Civilization in the People's Republic of China: Values, Action, and Future Needs' ADB East Asia // Working Paper Series. 2019, December. No. 21.
  46. Qidong Yun. China's Publishing Industry: From Mao to the Market. Oxford.: Chandos Publishing; 1st Edition. 2018. 320 p. URL: <https://www.amazon.com/Chinas-Publishing-Industry-Mao-Market/dp/0081009194>

ДОСВІД КНР У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено досвід КНР у сфері реалізації інноваційної політики й основні етапи економічного розвитку підприємств на основі інновацій. Визначено позитивні тенденції реалізації інноваційної політики та її ризики. Значну увагу приділено особливостям становлення інституційно-правового забезпечення інноваційного розвитку КНР, здійснено його порівняння з інституційним розвитком в Україні. Зокрема зазначено, що в Україні, на відміну від КНР, відсутнє законодавство у сфері розвитку кластерів. Розроблено пропозиції щодо розвитку інноваційної діяльності в Україні з урахуванням досвіду КНР.

Ключові слова: КНР, Україна, інноваційна діяльність, науковий парк, індустриальний парк, стратегічний розвиток, економічна безпека.

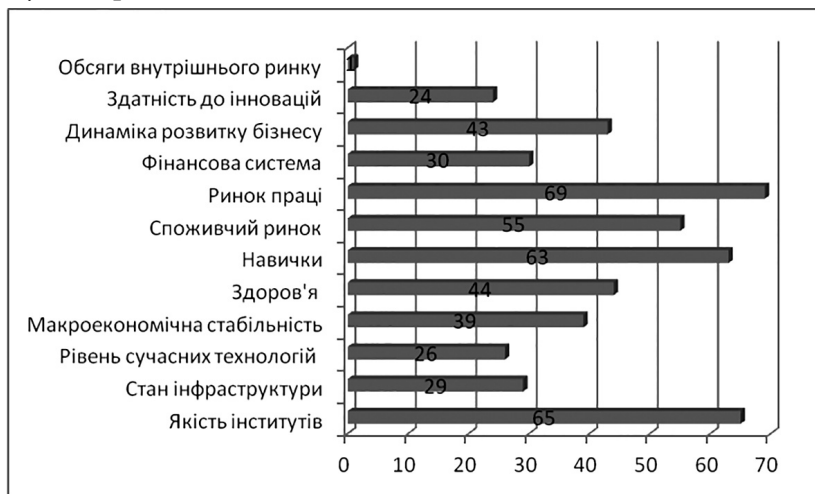
Olena Boiko. PRC's Experience in Implementation of Innovation Policy

The article examines China's experience in the field of innovation policy. The main stages of economic development of enterprises on the basis of innovations are investigated. Positive trends in the implementation of innovation policy and risks have been identified. The author focuses on the peculiarities of the institutional and legal support for innovative development of China, and compares it with the institutional development in Ukraine. In particular, it is noted that in Ukraine, unlike China, there is no legislation in the field of cluster development. Proposals for the development of innovation in Ukraine have been developed, taking into account the experience of the People's Republic of China.

Key words: PRC, Ukraine, innovation activity, scientific park, industrial park, strategic development, economic security.

Одним із пріоритетних напрямків економічного розвитку КНР є інноваційна діяльність промислових підприємств. Завдяки розвитку інноваційної діяльності країна намагається стати лідером на ринку високотехнологічної продукції, тому здійснює активний перехід від інвестиційної економіки до економіки знань, здійснює формування найкрупнішого споживчого ринку на світовій арені.

Кількісне порівняння рівня конкурентоспроможності КНР з іншими країнами світу можливе на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0 2018 року (Global Competitiveness Index 4.0 2018). Цей новий інструмент, розроблений у 2018 р. експертами WEF, відображає здатність світових економік скласти конкуренцію іншим країнам в умовах четвертої промислової революції. На його основі оцінка конкурентоспроможності національної економіки здійснюється за 12 найбільш важливими факторами її довгострокового зростання. Десятку лідерів у рейтингу глобальної конкурентоспроможності економіки складають: 1. США, 2. Сінгапур, 3. Німеччина, 4. Швейцарія (п'ять років поспіль очолювала рейтинг лідерів конкурентоспроможності), 5. Японія, 6. Нідерланди, 7. Гонконг, 8. Велика Британія, 9. Швеція, 10. Данія [1–3]. За цим рейтингом у 2018 р. КНР посіла 28 місце.

Рис. 1. Рейтинг КНР за Індексом глобальної конкурентоспроможності 4.0 2018 [1–2]

Напрямки інноваційної діяльності, включаючи розвиток наукових й індустріальних парків та кластерів висвітлювали у своїх наукових працях такі фахівці, як О. Бойко [20–22, 24], О. Биков [37], Ван Чао [12], М. Войнаренко [17], В. Галасюк [23], І. Єгоров [20], С. Іванов [9], Є. Карлінська [11], В. Клавдієнко [28], Г. Клейнер [16], Є. Ключихін [38], М. Ковальов [35], Є. Ленчук [15], Я. Ніконова [10], С. Пятикін [18], Ю. Романова [19], В. Севальнев [33], Б. Шулюк [31], О. Шумська [32] та ін. Різні аспекти функціонування наукових та індустріальних парків потребують подальшого більш детального вивчення з метою розробки пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути активними механізмами інноваційного розвитку галузей промисловості.

Основою інноваційного соціально-економічного розвитку КНР є теорія технічного прогресу Ден Сяопіна, згідно з якою: наука і технології є важливою продуктивною силою; працівники інтелектуальної праці, в тому числі науково-технологічних спеціальностей, відносяться до робочого класу, а їх здібності повинні мати винагороду; реформа управління наукою, технікою спрямована на лібералізацію продуктивних сил [4–7].

Починаючи з 1975–1978 рр. у КНР розпочався «інкубаційний» етап реалізації державної інноваційної політики, зокрема у частині запровадження прямих державних замовлень на наукові дослідження, закупівлю іноземних технологій (комплекти обладнання для промислових підприємств).

Наступним був «експериментальний» етап (1979–1985 рр.), який вирізнявся організацією взаємодії на госпдоговірній основі між державними агентствами і головними інституціональними секторами, всередині інституціональних секторів і між ними. Розвиток технологічного дуалізму (за аналогією з дуалізмом цін і форм власності), та формування багаторівневої технологічної системи, яка зберегла риси комбінації традиційних і високих технологій, призвели до лібералізації джерел фінансування досліджень і розробок, а часткове зняття держконтролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності дозволило промисловим підприємствам країни самостійно здійснювати закупівлю іноземного обладнання і технологій.

Активно здійснювався процес відкриття СЕЗ з метою залучення іноземного капіталу.

Проведення структурних реформ у період 1986–1995 рр. сприяло запровадженню проектної (грантової) системи підтримки розвитку науки, селекції науково-дослідних установ.

На етапі, який тривав у 1996–2005 рр. спостерігалось зростання наукоємності ВВП завдяки активному інвестуванню підприємницького сектора; здійснювалась приватизація промислових підприємств та наукових установ; законодавчо оформлено питання комерціалізації знову створених технологій для державних навчальних закладів; розвивалися нові форми прямого державного фінансування інновацій шляхом надання податкових пільг для високотехнологічних промислових виробництв тощо.

Починаючи з 2006 р., використання досягнень науки і техніки в економічному розвитку КНР піднялося на новий рівень.

Незважаючи на позитивну динаміку в інноваційному функціонуванні підприємств КНР існують ризики. Вони обумовлені низькою вартістю робочої сили, яка набуває сьогодні вичерпного характеру; зростанням інших виробничих витрат, що призводить до зменшення прибутку підприємств; зосередженістю на інноваційному розвитку традиційних видів промисловості (продукції легкої промисловості, інформаційних технологій, мобільних телефонів, цифрових фотокамер тощо), які домінують в структурі експорту; відставанням матеріально-технічної бази промисловості, яка дозволяє реалізувати в масових масштабах відносно прості та традиційні технології, зокрема у машинобудівній галузі.

Політика вдосконалення промислової технічної системи КНР за рахунок копіювання і запозичення іноземних технологій призвела до того, що в наукоємних видах економічної діяльності домінують іноземні компанії, на які доводиться 85,0% експорту високотехнологічної продукції КНР. Ризики інноваційного розвитку підприємств пов'язані також з недостатнім рівнем фінансування ННТР. Відповідно до реалізації «Державної програми середньострокового та довгострокового розвитку науки і техніки на 2006–2020 рр.» частка витрат на ННТР у ВВП становитиме понад 2,5%.

Тим не менш у сфері інноваційної діяльності КНР протягом тривалого часу спостерігається значний економічний розвиток. Ре-

альний ВВП у КНР в 2017 р. становив 10,1 трлн дол., що на 655 млрд дол. більше аніж у 2016 р. (9,5 трлн дол.). Темпи зростання, порівняно з 2016 р., становили 6,89%. Реальний ВВП в КНР за період 2007–2017 рр. збільшився на 5,56 трлн дол. Середнє значення склало 6,98 трлн дол. Середньорічний темп зростання реального ВВП у КНР за цей же період досяг рівня 7,47%.

До цього необхідно додати й інші позитивні результати: витрати на інноваційні розробки зростали на 21,0% на рік; країна посідає друге місце у світі за показником загального обсягу фінансування інноваційних розробок; частка витрат бізнесу на інноваційні розробки у ВВП КНР вище, а ніж в країнах ЄС; випуск інженерів (на рівні бакалавра) китайськими вищими навчальними закладами більше ніж в Японії, Кореї, США, Тайвані та Німеччині, разом узятих; чисельність вчених і інженерів, зайнятих в економіці КНР, збільшилася вдвічі, порівняно з 2000 р.; частка КНР за показником, що характеризує будівництво заводів із виробництва напівпровідників, зросла на 40,0%, у той час, як у США на 8,0%. Китайські виробники вийшли на перше місце у світі з випуску сонячних батарей, з виготовлення повітряних енергетичних установок, а також є світовими виробниками літій-іонних батарей. На найближчу перспективу КНР планує зменшення залежності економіки від імпортних технологій до 30,0% і, нарощуватиме частку високотехнологічних виробництв у всьому обсязі ВВП – до 60,0%.

За останні десятиліття в КНР значно зросли показники кількості зареєстрованих патентів на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі патенти на винаходи. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності, КНР є лідером за чисельністю поданих патентних заявок. У 2016 р. китайськими винахідниками подано понад 1 млн заявок на патенти. КНР є єдиною країною, у якій патентне зростання супроводжується зростанням частки резидентів серед заявників. Це пояснюється наявністю висококваліфікованих китайських дослідників, зростанням винахідницької активності, зацікавленості в охороні та комерціалізації власних розробок. Так, за останні 5 років чисельність патентів у сфері штучного інтелекту зросла на 190,0% [8].

Особливо вражає кількість патентних заявок у сфері нанотехнологій. За останні 20 років в КНР подано 209 344 патентних заявки. Це

вдвічі більше ніж у США, які посідають друге місце у світі за цим показником. У 2016 р. китайськими вченими опубліковано близько 33,0% світових наукових статей, присвячених розвитку нанотехнологій.

Інноваційно активні промислові підприємства, які функціонують у КНР, класифікують так: державні підприємства («Haier», «Lenovo», «Chery», «SAIS», «ZTE») і приватні підприємства («Huawei», «Galanz», «Aux Group», «Geely»); великі, середні та малі підприємства. Частка великих інноваційних компаній становить 1,0 % від загального числа великих промислових підприємств, значна кількість їх створена на базі університетів і НДІ («Lenovo», «Beida Founder» (Пекінський університет); компанії державного значення становлять понад 550 од. великих інноваційних (експериментальних майданчиків) компаній. Статус «інноваційна компанія державного значення» присвоюють три установи: «Комітет з науки і техніки», «Комітет із контролю та управління державним майном» і «Всеитайська федерація профспілок»; іноземні, китайсько-іноземні, китайські компанії і компанії, які повернули з-за кордону китайських фахівців [9–11].

В сучасних ринкових умовах промисловими підприємствами КНР виробляється понад 34,0% інноваційної продукції в світі [11–12]. Для розвитку інноваційних підприємств урядом КНР створюються особливі інвестиційні умови, що стимулюють вітчизняних виробників високотехнологічної продукції. Крім податкових пільг і субсидій, застосовується механізм надання земельних ділянок підприємствам, зайнятим в науково-технічній сфері. За площею ці земельні ділянки більше ніж це необхідно для будівництва фабрики або заводу. На додаткових територіях компанії будують житлові будинки або готелі, доходи від яких потім направляються на інвестиції в ННТР і компенсують заводські збитки. Державні банки надають компаніям, що здійснюють інновації кредити за низькими відсотковими ставками, а місцеві органи влади відшкодовують платежі за відсотками тощо.

В умовах сьогодення особливого значення в КНР надається питанню створення організаційних форм інноваційної діяльності. ЗОсобливої уваги в країні надається функціонуванню спеціальних економічних зон (Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу, Сяминь, Хайнань). На нашу думку вагомим доробком їхньої діяльності є те,

що адміністрації зон наділені правами провінційних урядів у галузі регулювання економічного розвитку, а також розробки нормативно-правової бази. Так наприклад, вони самостійно спроможні вирішувати питання щодо запозичення кредитних коштів, розміщення за межами КНР облігацій, що надаються центральним урядом. Крім того, необхідно зазначити, що для реалізації проектів встановлений ліміт іноземних інвестицій складає 50 млн дол. Іноземні інвестиції повинні становити не менше 25,0% статутного капіталу для підприємства, яке створюється.

При розгляді особливостей функціонування підприємств-резидентів СЕЗ, прийнято застосовувати пільгову ставку податку на прибуток, а також «податкові канікули». Зокрема це може бути застосування механізму повного чи часткового звільнення від сплати податку.

Відповідно до повідомлення Держради КНР «Про перехідну політику надання пільг щодо податку на прибуток підприємств» (2007 р.) для підприємств-резидентів СЕЗ (2008 р.) встановлено перехідний період на нові ставки зазначеного податку: в 2008 р. – 18,0%, 2009 р. – 20,0%, 2010 р. – 22,0%, 2011 р. – 24,0%, а з 2012 р. – 25,0%. Даний механізм поширюється на резидентів, які були зареєстровані до 2007 р. Що ж стосується резидентів, які були зареєстровані після зазначеного періоду, то для них введена єдина ставка податку на прибуток – 25,0% (2008 р.).

При означенні питання стосовно застосування механізму терміну оренди земельних ділянок для резидентів СЕЗ на території КНР є різними. Так, вони складають для будівництва житла – 70 років; промислового використання, будівництва об'єктів науки, охорони здоров'я, освіти, культури, спорту – 50 років; для об'єктів торгівлі, туризму, розваг – 40 років; для комплексного використання – 50 років. Право оренди земельної ділянки надається після сплати ринкової вартості ділянки, а податок за оренду землі не стягується. Після того, як термін оренди земельної ділянки закінчено, контракт може бути щорічно пролонговано за додаткову плату. Крім оренди земельної ділянки резиденти СЕЗ можуть придбати нерухомість (податок на нерухомість – 1,2% від її вартості).

Реалізацію виробленої продукції резидентами СЕЗів на внутрішньому ринку можна здійснювати самостійно або через посе-

редницькі державні компанії. Встановлюючи ціни на свою продукцію необхідно враховувати рекомендації місцевих відомств, які займаються питаннями контролювання цін.

СЕЗи, створені на території КНР відіграють важливу роль в економічному розвитку (Табл. 1). Так, зокрема у 2017 р. сумарний обсяг зовнішньої торгівлі продукцією, виробленої СЕЗами збільшився на 7,4% в порівнянні з 2016 р., досягнувши 3,8 трлн. юанів. В тому числі зросли показники експорту – до 2,2 трлн. юанів (+ 5,9%), імпорту – до 1,6 трлн. юанів (+ 9,6%). Загальна частка СЕЗ в зовнішньоторговельному обороті КНР склала 13,7% (-1%).

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами, виробленими китайськими СЕЗ у 2017 р.

СЕЗ	Вартість, млн юанів			Приріст, %		
	Товаро обіг	Експорт	Імпорт	Товаро обіг	Експорт	Імпорт
Шеньчжень	2801146	1653357	1147789	6,4	5,5	7,9
Сямень	581604	325365	256239	14,3	5,2	28,4
Чжухай	299012	188298	110714	8,6	4,4	16,4
Шаньтоу (січень-лютий)	52382	39195	13188	2,5	1,2	6,7
Хайнань	70237	29566	40671	-6,5	110,4	-33,4
Всього	3804381	2235781	1568601	7,4	5,9	9,6

Складено автором [8; 12–13]

Окрім СЕЗ на території КНР функціонують інші форми організації інноваційної діяльності. Серед них 219 зон техніко-економічного розвитку (мм. Пекін, Шанхай, Гуанчжоу, Тяньцзінь, Далянь, Харбін, Урумчі, Ухань, Чунцін, Ханчжоу, Шеньян, Чанчунь, Інкоу), 146 зон нових і високих технологій, 12 вільних митних зон (мм. Тяньцзінь, Далянь, Гуанчжоу, Нінбо, Чжанцзяган, Хайкоу, Сямень, Фучжоу, Циндао, Шаньтоу, Чжухай, Шеньчжень) і 16 зон прикордонного економічного співробітництва (мм. Хейхе, Суйфеньхе, Маньчжоулі, Ерлян, Хунчунь, Даньдун, Інін, Боле, Тачен, Зиму-

най, Пінсян, Дунсінь, Жуйлі, Ваньгін, Хекоу, Ліньцан). Їхній розвиток регулюється державою.

Крім означених форм організації інноваційної діяльності в КНР функціонує 11 експериментальних зон вільної торгівлі (мм. Шанхай, Тяньцзінь, Чунцін, провінціях Гуандун, Фуцзянь, Ляонін, Чжецзян, Хенань, Хубей, Сичуань, Шеньсі).

Державна економічна політика КНР на основі інновацій охоплює питання і функціонування кластерів (150 кластерів), які формуються під впливом таких факторів, як: географія потенційного кластера (місце його розташування); сектор (на основі статистичних і документальних даних), вигодоодержувачі фінансової чи регіональної підтримки (підприємства, вищі навчальні заклади, науково-дослідні установи та ін.).

Таблиця 2

Функціонування кластерів в КНР

<i>Ранжування промислових кластерів за видами економічної діяльності</i>	<i>Місце розташування кластера</i>
Кластер інтегральних мікросхем «Чжанцзянь»	м. Шанхай
Кластер комп'ютерних програмних продуктів	м. Ченду
Кластер штампувального виробництва	м. Хуан'янь
Кластер обладнання для рейкового транспорту	м. Чжучжоу
Кластер напівпровідників і освітлювальних приладів	м. Янчжоу
Кластер нових металів	м. Дан'ян
Кластер взуттєвої промисловості	м. Цзіньцзян
Кластер арматури для опалювальних систем	м. Тайчжоу
Кластер інженерно-будівельної техніки	м. Чанша
Кластер комплектного машино-технічного обладнання	м. Шеньян
Кластер суднобудівний (2 од.): компанія «STX Offshore & Shipbuilding» компанія «China Shipbuilding Industry Corporation»	м. Далянь

Складено автором [14–19]

Створення кластера в КНР відбувається за одним зі сценаріїв – «зверху вниз» (створення органів дорадчої діяльності та моніторингу, стратегії розвитку кластера) або за змішаним типом (поєднання особливостей двох шляхів «знизу вгору» і «зверху вниз»).

Згідно з існуючою міжнародною типологією кластерів в межах КНР прийнято вирізняти кластери, що виникли в результаті еволюції їх утворення: «неактивні» або «недовиконуючі» (освітня функція); «потенційні» (проявляють ключові характеристики, вирізняються недостатнім рівнем наявності виробничих ресурсів); «працюючі» або «перевиконуючі» (випускають найбільшу чисельність продукції).

Окрім означеної типології кластерів існує інший їх поділ, в основі якого є особливості технологічних параметрів: індустріальні (виробництво традиційних товарів); інноваційні або інтелектуальні (виробництво інноваційної продукції).

На відміну від багатьох країн світу в КНР кластери створюються за ініціативою уряду і регіонів як особливі зони розвитку високотехнологічних галузей (автомобілебудування, електротехніка, виробництво мобільних телефонів). Їх переваги полягають у тому, що вони орієнтовані на структурну перебудову економіки та укріплення конкурентоспроможності регіону. Поряд з перевагами розвитку кластерів існують певні недоліки, зокрема: більшість регіонів подібні за видами економічної діяльності, завдяки чому відбувається дублювання та надмірне вкладання інвестицій в аналогічні технології; відсутність передумов розвитку в регіоні, а також спостерігається зменшення чисельності робочих місць завдяки застосуванню новітнього обладнання.

Учасниками функціонування кластерів є: підприємства, які спеціалізуються на пріоритетних видах економічної діяльності; фірми-постачальники товарів/послуг для профільних підприємств; підприємства, що займаються обслуговуванням галузей загального користування (інфраструктура: транспортна, енергетична, природоохоронна тощо); організації ринкової інфраструктури; некомерційні та громадські організації, об'єднання підприємств, торгово-промислові палати; науково-дослідні та освітні організації; організації інноваційної інфраструктури, інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; центри та агентства з роз-

витку підприємництва, регіонального та муніципального розвитку, залучення інвестицій, агентства з підтримки експорту товарів, державні та муніципальні фонди підтримки підприємництва, а також фонди кредитування тощо.

Залежно від ролі держави у процесі створення та розвитку кластерів на території КНР вирізняють декілька видів їх підтримки: повного циклу (державна реалізує довготривалий план розвитку території з урахуванням її галузевої спеціалізації; сприяє створенню сприятливих умов для компаній, які є лідерами розвитку кластерів) і фрагментарної підтримки (надається підтримка створеному кластеру, діяльність якого корегується шляхом застосування інструментів економічної політики).

Функціонування в КНР кластерів відбувається шляхом реалізації національної програми, у якій визначено два напрямки їхньої підтримки: ініціювання впровадження проекту створення та розвитку кластерів; підтримка діючих кластерів і ініціатив «знизу в гору». Для цього, розробляється та реалізується кластерна стратегія (пріоритетні напрями організації та розвитку кластерів) і кластерна програма (заходи впровадження, терміни виконання, відповідальні виконавці).

На відміну від КНР в Україні відсутнє інституційно-правове забезпечення стосовно створення та розвитку кластерів. Для реалізації кластерної політики в Україні до основних завдань, які потребують вирішення необхідно віднести:

по-перше, функціонування кластерів (розробка нормативно-правової бази щодо створення та розвитку кластерів, зокрема, необхідно визначити на законодавчому рівні поняття «кластер», «кластерна політика», «кластеризація»; створення та реалізація державних програм сприяння функціонуванню кластерів; створення Реєстру кластерів в Україні);

по-друге, розвиток кластерних зв'язків та поширення мережевого співробітництва (залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у пріоритетні за видами економічної діяльності кластери; формування і просування кластерних ініціатив; розвиток людського капіталу; економічна освіта суб'єктів кластера та спеціалістів навчальних закладів; фінансування спільних наукових досліджень; створення інформаційного поля для суб'єктів кластера; розробка

програм розвитку постачальників; розміщення державного замовлення на продукцію підприємств кластера; контроль якості продукції і послуг, які постачаються виробниками кластера в рамках програми державної закупівлі; програми розвитку конкурентного середовища; створення інфраструктурного забезпечення кластерних зв'язків та ін.);

по-третє, збільшення впливу і відповідальності місцевих органів влади в умовах децентралізації стосовно забезпечення розвитку кластерів;

по-четверте, покращення інвестиційного клімату;

по-п'яте, розробку моделей використання механізму державно-приватного партнерства;

по-шосте, законодавче визначення механізму створення транснаціональних кластерів. Зокрема, укладання на рівні урядів країн-учасниць двосторонніх угод про створення транснаціональних кластерів, узгодження стратегій і планів розвитку національних частин транснаціональних кластерів. Досвід функціонування таких структур свідчить про їх позитивний вплив на соціально-економічний розвиток та міжнародне співробітництво країн-учасниць, стимулювання ділової активності, надходження іноземних інвестицій і вирішення проблем зайнятості на рівні регіону.

Враховуючи особливості китайського досвіду функціонування кластерів до заходів державної підтримки розвитку такої форми організації інноваційної діяльності в Україні необхідно віднести: ідентифікацію кластерів (моніторинг кластерів); підготовку представників державного сектору та ділового кола (тренінги і семінари; розробка методичних матеріалів для держслужбовців, підприємців; навчання спеціалістів, які поширюватимуть ідеї щодо створення та розвитку кластерів); створення некомерційних організацій і комісій по кластерам із метою управління процесом кластеризації (асоціації, центри кластерного розвитку, некомерційні партнерства, агентство з проблем кластерної політики в Україні, комісії по кластерам при Комітеті ВРУ, Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України та ін.).

Для забезпечення розвитку кластерних ініціатив і співробітництва України з КНР пропонуємо: надання організаційної підтримки кластерним ініціативам (надання приміщень і обладнання для

спільної діяльності учасників кластера; кооперація підприємств кластера із суб'єктами інноваційної інфраструктури, закладами науки і освіти); комунікативне забезпечення співробітництва шляхом створення Реєстру кластерів в Україні та створення Internet-порталів (В₂В, В₂А, В₂А); надання фінансової підтримки (фінансування та створення кластерної інфраструктури на умовах державно-приватного партнерства; конкурсне фінансування інвестиційних проектів розвитку кластеру та надання грантів на розробку нових технологій; надання пільг у процесі співробітництва у сфері інноваційної діяльності між державою, науково-дослідними установами і вищими навчальними закладами, та державних гарантій банкам під інвестиційні проекти суб'єктів діяльності кластера.

На підставі проведеного аналізу можна зробити такі висновки. Функціонування кластерів відбувається шляхом взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнесом, наукою, освітою. Існує різноманітність форм і методів забезпечення розвитку кластерів, які відрізняються національними особливостями, концепцією кластерного підходу. Кластери стимулюють розвиток малого і середнього бізнесу. У рамках існуючого законодавства для підтримки створення і розвитку кластерів, які функціонують у КНР, використовуються інструменти, зокрема: центральне правління відбирає підприємства, яким надаються пільги (інформаційна сфера та біотехнології); значна увага надається розвитку власних інновацій, підвищенню технологічного рівня продукції з метою скорочення розриву між конкурентоспроможністю економіки КНР і економічно розвинених країн світу (створено урядом країни мережу офісів ліцензування технологій в університетах).

Одним з ефективних способів підвищення діяльності промислових підприємств і створення спеціальних форм організації інноваційної діяльності в Україні є індустріальні парки, яких у КНР функціонує 54. Створення та розвиток індустріальних парків відбувається під впливом факторів, зокрема: індустріальні парки сприяють підвищенню інвестиційної привабливості регіону, зокрема у напрямку виробництва високотехнологічної продукції; розвиток індустріальних парків дозволяє сконцентрувати промислове виробництво на обмежених площах поза межами великих міст; індустріальні парки сприяють зростанню надходжень

до місцевих бюджетів; індустриальні парки сприяють створення додаткових робочих місць і зростанню середньої заробітної плати; надання підтримуючих ініціатив у проведенні модернізації та реструктуризації підприємств усіх видів економічної діяльності задля підвищення їхньої рентабельності й конкурентоспроможності; створення умов для підвищення добробуту та купівельної спроможності населення регіону; держава отримує легітимну можливість «субсидувати» інвестиційну діяльність, зменшуючи реальні витрати бізнесу тощо.

Найбільш відомими і перспективними в КНР є такі індустриальні парки:

Китайський індустриальний парк «Lianyungang Xinpu» (провінція Цзянсу) займає площу 4800 га, а загальна площа об'єктів нерухомості – 200 млн м². Спеціалізація виробничої діяльності індустриального парку – текстильне виробництво, авіабудування, суднобудування, торговельно-збутова діяльність, проведення наукових досліджень та впровадження розробок тощо. Обсяг залучення інвестицій у промисловий розвиток індустриального парку – 4 млрд юанів.

Китайський індустриальний парк у Ханчжоу (1993 р.) займає площу 5 000 га. До індустриального парку залучено 180 компаній («IBM», «LG», «Pepsi», «Merck Sharp & Dohme», «Panasonic» та ін.). Сумарна виручка підприємств індустриального парку становить понад 5 млрд дол. на рік. Стратегія розвитку індустриального парку пов'язана з розвитком пріоритетних видів економічної діяльності в регіоні (електроніка, виробництво продуктів харчування, машинобудування, біомедицина).

Китайсько-сінгапурський індустриальний парк «м. Сучжоу – Сінгапур» займає площу 260 км², на якій розташовано 330 компаній (79 найбільших корпорацій світу зі списку Fortune-500) з чисельністю працюючих – 35 тис. осіб. Обсяг залучених інвестицій і функціонування індустриального парку – 100 млрд дол. Особливістю функціонування індустриального парку є те, що це об'єкт спільного освоєння КНР та Сінгапуру (частки розподілені наступним чином: 52% акцій належить консорціуму китайських компаній, 28% – сінгапурському консорціуму, 10% – компанії «The Hong Kong and China Gas Co., Ltd.», 5% – компанії «Singapore CPG Corporation

Pte., Ltd.», 5% – компанії «Suzhou New District High-tech Industrial Stock Co., Ltd.»). Статутний капітал індустриального парку спочатку становив 50 млн дол., згодом збільшився до 100 млн дол. (1995 р.) і досягнув 125 млн дол. США (2005 р.). З метою успішного розвитку індустриального парку було створено управлінські та робочі органи – Спільна рада урядів КНР і Сінгапуру, двосторонній комітет, конкретні установи зі зв'язку тощо. На території індустриального парку діє особлива система планування розвитку, яка поєднує китайську специфіку з сінгапурським досвідом у сфері планування і будівництва, економічного розвитку, суспільного адміністративного управління тощо. Організовано шість державних технічних платформ для місцевих біомедичних компаній, які здійснюють діяльність у сфері випробування нових лікарських препаратів, технологій скринінгу лікарських засобів тощо [20–25].

Китайсько-білоруський індустриальний парк «Great Stone» має загальну площу 112,5 км². Проект розвивається в рамках міждержавного китайсько-білоруського співробітництва і відповідних міжурядових угод. Резидентами індустриального парку можуть виступати будь-які компанії незалежно від країни походження капіталу. Для їхньої діяльності створено сприятливий інвестиційний клімат, гарантований як національним законодавством, так і спеціальними міжнародними угодами і зобов'язаннями. Це такі преференції, як пільгове оподаткування «10+10» (звільнення від всіх корпоративних податків на 10 років з часу реєстрації як резидента парку і зниження діючих ставок податків на 50,0% в наступні 10 років діяльності в парку); режим вільної митної зони, що дає право без сплати митних платежів (мита, ПДВ, акцизів) ввезення товарів (сировини, матеріалів) за умови їх подальшої переробки та експорту за межі країн Митного союзу; для співробітників підприємств індустриального парку встановлена фіксована ставка індивідуального прибуткового податку – 9,0%, (на 25,0% менше за загальнореспубліканську); резиденти парку, а також їх працівники з числа іноземних громадян звільняються від сплати обов'язкових страхових внесків із фонду їх заробітної плати. На частину доходу працівників резидентів парку з числа громадян Республіки Білорусь, що перевищує одноразовий розмір середньомісячної заробітної плати в республіці, обов'язкові страхові внески не нараховуються; звільнення (протягом 5 років із

року виникнення валового прибутку резидента парку) від податку на прибуток по дивідендах, нарахованих засновникам; дозвіл використання іноземної валюти, цінних паперів, платіжних документів в іноземній валюті при проведенні розрахунків між резидентами індустриального парку і резидентами Республіки Білорусь з валютних операцій, спрямованих на проектування і будівництво об'єктів парку; звільнення від відшкодування втрат сільськогосподарського, лісгосподарського виробництва, спричинених вилученням або тимчасовим зайняттям сільськогосподарських земель і земель лісового фонду в межах парку, а також від компенсаційних посадок і компенсаційних виплат вартості видаляються, пересаджуваних об'єктів рослинного світу, компенсаційних виплат за шкідливий вплив на об'єкти тваринного світу; інші преференції [24–26].

У Китаї цілі створення індустриальних парків визначаються пріоритетністю завдань. Під час створення індустриального парку враховуються такі підходи: «Від майданчика» (наявна земельна ділянка, на території якої необхідно розмістити промислове виробництво); «Від завдання» (обирається майданчик для розміщення спеціалізованого виробництва та розташування на ньому індустриального парку). Особливістю формування і розвитку індустриального парку є: розташування поблизу населеного пункту, наявність великих логістичних центрів, розробка єдиної концепції розвитку комплексу, надання сучасних комунікаційних послуг. Залежно від виду послуг, що надаються резидентам парку, вирізняють такі типи індустриальних парків: Greenfield-парк (пропонує резиденту незабудовану ділянку землі (купівлю, оренду) під будівництво для виробництва, можливе надання послуг із будівництва за вимогою замовника – built to-suit); Brownfield-парк (пропонує купівлю, оренду резидентам індустриального парку наявних готових виробничих, складських, адміністративних приміщень, будівель і споруд інфраструктури, реконструкцію, капітальний ремонт); Комплексний-парк (поєднує в собі ознаки двох попередніх індустриальних парків); Еко-індустриальний парк – «...спільнота виробничого бізнесу, яка діє на основі спільної власності...», де «...кожна бізнес-одиниця намагається покращити взаємодію екологічної, економічної та соціальної функцій через співпрацю у вирішенні екологічних та ресурсних питань» [26–27].

Індустріальний парк вирізняється визначеністю пріоритетів розвитку, пов'язаних з історичними аспектами розвитку регіону, а також його інвестиційною привабливістю. Ініціаторами створення індустріальних парків є як державні органи з розвитку економіки, керуючі компанії, власники об'єктів промислової нерухомості та земельних ділянок промислового призначення, так і університети. Існують схеми створення індустріального парку: викуп у існуючого підприємства земельної ділянки та будівель, надання їх в оренду тому ж або новому підприємству (наявний вигляд, після реконструкції); придбання земельної ділянки та будівництво споруди для конкретного підприємства під гарантію довгострокової оренди, зокрема «будівництво під зобов'язання»; проектування і будівництво індустріального парку, пошук потенційних орендарів, покупців для підготовлених ділянок та будівель. У переважній більшості індустріальних парків діє професійно підготовлена керуюча компанія, яка займається пошуком та залученням інвесторів до індустріального парку.

Функціонують дві моделі державного сприяння створенню та розвитку індустріальних парків – азійська (державна може надати землю під проєкт, запропонувати стимули для залучення висококваліфікованих спеціалістів, а також сприяти залученню міжнародного фінансування для розвитку інфраструктури; питаннями удосконалення механізму створення та розвитку індустріального парку займаються приватні компанії) та американська (громадські агентства розвитку відповідальні за більшість індустріальних парків, що розміщують виробництво; проєкт створення індустріальних парків фінансується переважно за рахунок реалізації державних і міжнародних програм розвитку).

В умовах сьогодення прийнято вирізняти моделі управління індустріальними парками: функціонують за підтримки розвитку керуючої компанії (надання підприємствам території для розміщення виробництва, розвитку інфраструктури та інших послуг); розвиваються без керуючої компанії (підприємства, які розмістили виробництво на території індустріального парку, надають необхідні послуги або ж залучаються для цього інші компанії); одне з працюючих підприємств на території індустріального парку виконує функції керуючої компанії. Особливого значення набуває

трирівнева модель управління Китайсько-білоруським індустріальним парком «Great Stone»: міжурядова координаційна рада (координаційний орган), основна функція якої полягає в постановці стратегічних цілей та координаційної підтримки функціонування парку, вирішенні питань, що вимагають участі урядів двох сторін; адміністрація індустріального парку (орган управління), функція – оперативне та якісне комплексне обслуговування інвесторів (отримання необхідних дозволів, погоджень та інших державних послуг) за принципом «єдине вікно»; компанія з розвитку індустріального парку, функція якої полягає в будівництві інфраструктури та інших об'єктів, необхідних для успішного розвитку бізнесу та пошуку іноземних, вітчизняних інвесторів.

Статус індустріального парку може бути наданий певній території за наступних умов: земля належить чи орендується керуючою компанією, яка розробляє план розвитку відповідної території; присутня інженерна інфраструктура, а керуюча компанія сприяє резидентам індустріального парку у процесі підключення до комунікацій, забезпечує охорону території, пожежну безпеку тощо; керуюча компанія допомагає резидентам індустріального парку організувати власний бізнес, володіючи деякими повноваженнями щодо розміщення об'єктів у межах індустріального парку, виступаючи посередником між інвестором та регіональною адміністрацією; керуюча компанія надає інвесторам ділові послуги (секретарські, кур'єрські, логістичні, бухгалтерські, пошук персоналу та ін.).

Існують види державної підтримки, які необхідні для розвитку індустріальних парків (Таблиця 3): співфінансування інвестиційних проектів (інвестор представляє проект будівництва підприємства на території індустріального парку; держава частково бере зобов'язання із фінансування, зокрема надання податкових пільг, прямий трансфер, надання пільгового кредитування та інше); опосередковане зменшення витрат інвесторів, окрім обслуговування індустріального парку (держава забезпечує підготовку, проживання висококваліфікованих спеціалістів, безпеку промислових об'єктів, часткове соціальне страхування); спрощення дозвільних та ліцензійних процедур; надання податкових і митних преференцій.

Особливого значення щодо створення та розвитку індустріальних парків набуває питання застосування податкових інвестиційних стимулів (Таблиця 3). Зокрема це можуть бути пільгові ставки з податку на прибуток; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування, що ввозиться учасниками індустріального парку; звільнення від сплати податку на нерухомість; звільнення від податку на землю; звільнення від податку на оренду землі; звільнення від екологічних податків тощо.

Основними актами, що врегульовують питання розвитку інноваційної діяльності, є закони КНР «Про впровадження наукових і технологічних досягнень», «Про популяризацію науки и техніки», «Про стимулювання середніх і малих підприємств». Крім того, в інноваційній діяльності окремих галузей китайської економіки затверджено:

Наказ канцелярії Держради КНР «Про інноваційне управління, поліпшення обслуговування, формування нових потужних драйверів розвитку економіки, прискоренні зміни нових і старих драйверів зростання» (2017 р.). Ним передбачено здійснення заходів у напрямку переведення економіки на нові складові зростання (підвищення якості надання державних послуг, розробку лояльних до інноваційної діяльності механізмів контролю, стимулювання мобільності нових виробничих факторів; розвиток механізмів підтримки і застосування системи гарантій).

Настанова канцелярії Держради КНР «Про інституційні механізми інвестування в інноваційну сільську інфраструктуру» (2017 р.). Передбачено сформувати до 2020 р. полісуб'єктний фінансово-інвестиційний механізм та ефективний ринковий порядок організації будівництва, здійснити уніфікацію системи управління будівництвом сільської інфраструктури.

Наказ канцелярії Держради КНР «Про розвиток інноваційних драйверів зростання на повітовому рівні» (2017 р.). Реалізація інноваційних драйверів сприятиме прискоренню трансформації і модернізації виробництва, створенню потужних інноваційних підприємств, концентрації інноваційних і підприємницьких кадрів, створенню спеціалізованих майданчиків (індустріальних парків, СЕЗ, технопарків та ін.), стимулюванню поліпшення ситуації в соціальній сфері на повітовому рівні, адресну підтримку і подолання бідності за рахунок

інноваційного розвитку, посилення популяризації науки і забезпечення реалізації на місцях програм технологічних інновацій.

Наказ канцелярії Держради КНР «Про організацію будівництва другої черги зразкових центрів підтримки підприємництва та інноваційної діяльності» (2017 р.) передбачає формування другої черги з 92 таких центрів, у тому числі 45 територіальних (у районах і зонах розвитку деяких міст), 26 – у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах, а також 21 центр – на державних підприємствах.

Наказ канцелярії ЦК КПК і канцелярії Держради КНР «Про розвиток екологічного сільського господарства на основі інноваційних інституційних механізмів» (2017 р.) передбачає вдосконалення функціональної спеціалізації і просторового розміщення об'єктів сільського господарства, посилення охорони ресурсів і їх економне використання, зміцнення охорони та впорядкування навколишнього середовища в місцях сільськогосподарського виробництва, захист і відновлення екосистеми у сфері сільського господарства, формування механізмів стимулювання та зняття обмежень інноваційного розвитку.

Повідомлення канцелярії Держради КНР «Про розширення заходів підтримки інноваційної діяльності» (2017 р.) полягає в реалізації ініціативи створення пілотних зон всебічного просування інноваційних реформ: регіон Пекін – Тяньцзін – Хебей, м. Шанхай, провінція Гуандун (дельта річки Чжуцзян), Аньхой (Хефей – Юшкун – Бенбу), Сичуань (Ченду – Деян – Мян'ян), Хубей (Ухань), Шеньсі (Сіань), Ляонін (Шеньян) за напрямками фінансових і технологічних інновацій, формування інноваційного підприємницького середовища, залучення іноземних фахівців, узгодженого розвитку військової і цивільної промисловості.

Настанова канцелярії Держради КНР «Про активне просування інноваційного розвитку та застосування ланцюжків поставок» (2017 р.), якою передбачено сформувати до 2010 р. комплекс нових технологій і моделей розвитку ланцюжків поставок, а також створити близько 100 підприємств-лідерів у мережі глобальних ланцюжків поставок.

Крім законів, основні пріоритети розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств на території КНР визначено в державних програмах.

Програми реалізації державної інноваційної політики в КНР

<i>Назва програми з реалізації державної інноваційної політики</i>	<i>Основні аспекти програми</i>
«Ключові технології»	У програмі (1982 р.) визначено пріоритети інноваційного розвитку КНР, зокрема у сфері знань, наздоганяючи політику технологічного відставання у сфері виробничого розвитку.
«Ключові лабораторії»	Програмою (1984 р.) передбачено здійснювати підтримку ключових лабораторій, які перебувають у державній або частковій власності. Метою реалізації основних завдань, визначених у програмі, є: розвиток досліджень і підготовка кадрів у 159 лабораторіях, які належать університетам, науково-дослідним установам; створення цілісної системи національних інженерних центрів.
Програма підтримки ключових напрямків розвитку фундаментальної науки «Програма 973»	Керування та фінансування впровадження програми здійснює Міністерство науки і технологій КНР. Метою програми є фінансування, супроводження науково-дослідних робіт, які є над важливими для соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетними напрямками визначена підтримка фундаментальних досліджень у сфері енергетичного розвитку, нових матеріалів, сільського господарства, народонаселення та охорони здоров'я.

<p>Програма підтримки високих технологій «Програма 863»</p>	<p>На першому етапі (1986 р.) визначено мету, завдання та шляхи підтримки ННТР (наукових та науково-технічних робіт) із напрямками науки і техніки: біотехнології, автоматика, інформаційна і лазерна технологія, альтернативна енергетика і нові матеріали, технологія освоєння космічного простору. Згодом увагу сфокусували на розвиток телекомунікаційних технологій (1992 р.) і на освоєння океану (1996 р.).</p> <p>Відповідно до реалізації програми здійснювалось фінансування робіт зі створення національного мікропроцесора Лонгсан, суперкомп'ютера Тяньхе, першого китайського пілотного космічного корабля Шеньчжоу.</p>
<p>«Програма НДДКР в галузі ключових технологій»</p>	<p>Метою програми (1982 р.) є внесення змін у технологічне переозброєння та модернізацію традиційних галузей, а також у формування нових внаслідок мобілізації фінансових і людських ресурсів, їх спрямування у сферу технологічного розвитку.</p>

«Факел»	<p>Метою програми (1988 р.) є надання фінансової підтримки високотехнологічним виробництвам та комерціалізація технологічних інновацій. Основними пріоритетними видами економічної діяльності є нові матеріали, біоінженерія, інформатика, нетрадиційна енергетика, машинобудування та електроніка.</p> <p>Завдяки реалізації програми у країні створюються індустриальні парки, бізнес-інкубатори та центри розвитку підприємництва при вищих навчальних закладах.</p> <p>Фінансування програми здійснюється за рахунок коштів підприємницького сектору – понад 72,0%, банківських кредитів – 21,0%, субсидій держави – 3,0%, а також за рахунок коштів, що надходять з інших джерел.</p> <p>Завдяки програмі було профінансовано проєкт у сфері високотехнологічних виробництв, створено понад 130 зон розвитку нових і високих технологій. Для таких виробництв встановлено спеціальний податковий і митний режим (для підприємств, що експортують більше половини виробленої продукції за кордон, податок на прибуток зменшувався на 10,0%, імпорт приладів і обладнання для освоєння технологій звільнено від сплати мита).</p> <p>У наукоградах та бізнес-інкубаторах засновано 28504 високотехнологічних підприємства, а також створено 3,49 млн. нових робочих місць.</p>
«Іскра»	<p>Завданням програми (1986 р.) є підтримка наукових та науково-технічних робіт у сфері сільськогосподарського розвитку. За час реалізації програми профінансовано понад 90 тис. проєктів на загальну суму понад 5 млрд. дол. Основне фінансування здійснювалось за рахунок комерційних підприємств – близько 80,0%, а також банківських кредитів – 16,8%, іншу частину складають бюджетні асигнування. Завдяки програмі «Іскра» вирішується питання ліквідації бідності в КНР та забезпечуються продовольчими товарами жителі селищних міст.</p>

<p>«Програма середньо-строкового та довгострокового розвитку науки і техніки на період до 2020 р.»</p>	<p>Програма прийнята у 2006 р. Її основною метою є зміцнення національного науково-технічного потенціалу, забезпечення інноваційної активності. Технологічний прогрес відбувається за рахунок розвитку вітчизняного виробництва; розвиток співробітництва промисловості і університетів під керівництвом підприємств; координація цивільних і військових досліджень і трансформація останніх у цивільних цілях; створення регіональних інноваційних систем з урахуванням існуючих відмінностей регіонів; розвиток сервісної системи для науково-технічного та інноваційного обслуговування.</p> <p>У Програмі закладено два основні підходи до розвитку науки і техніки: традиційний (здійснення великих наукових проєктів при повній підтримці держави) та новий (розвиток промислових інновацій і комерціалізація ноу-хау). Виділено основні напрямки розвитку науки і техніки: альтернативна енергетика, сучасний транспорт, робототехніка, біотехнології, нанотехнології та ін.</p>
<p>Програма «12-ої п'ятирічки»</p>	<p>Метою програми є інноваційний розвиток. Передбачено зростання витрат на соціальні дослідження і експериментальний розвиток в КНР з 1,8% (2010 р.) до 2,2% (2022 р.); кількість патентів на нові винаходи в розрахунку на десять тисяч чоловік має збільшитися майже у два рази – з 1,7% (2010 р.) до 3,3% (2022 р.).</p>
<p>Державна науково-технічна програма соціального розвитку</p>	<p>Програма розрахована на 1996–2010 рр. Її основна мета – підвищення якості життя і людського капіталу, поліпшення середовища існування людини, регулювання відношень між людиною та природою, сприяння науково-технічному прогресу в соціальній сфері.</p> <p>Основні напрямки реалізації програми: медичне та санітарне обслуговування, охорона здоров'я; раціональне використання природних ресурсів та їх охорона; поліпшення екологічного середовища; превентивні заходи проти стихійних лих; житлове міське і сільське будівництво.</p>

<p>Програма освоєння і оцінки нової продукції високих технологій</p>	<p>Програмою передбачено проведення преференційної політики щодо продуктів, вироблених на нових технічних принципах, концепціях і дизайні. За програмою військові промислові підприємства наукомістких галузей готуються до «зміни віх» в напрямку випуску продукції цивільного призначення, що відповідає світовим тенденціям і характеру структурних зрушень у витратах на ННТР; силами експертного співтовариства проводиться моніторинг рівня конкурентоспроможності наукоємних виробництв із метою виявлення перспективних «точок зростання», маючи на увазі заміну зарубіжних технологічних інновацій на вітчизняні власного виробництва.</p>
<p>«План 2020»</p>	<p>Основними завданнями Плану є: побудова інноваційної економіки шляхом створення власних інновацій і зменшення рівня залежності від іноземних технологій; перетворення промислових підприємств та бізнес-сектору в рухому силу побудови НІС; досягнення прориву в стратегічних сферах технологічного розвитку.</p> <p>Пріоритетними видами економічної діяльності є: доступ до енергетичних і водних ресурсів; розвиток екологічних технологій, розвиток технології захисту права інтелектуальної власності, біотехнології, авіакосмічна промисловість, авіація та морські технології.</p>

Програма «Зроблено в Китаї – 2025»	<p>Метою реалізації Програми є: створення національних виробничих центрів по типу науково-дослідних інститутів і університетів, модернізація базових галузей промисловості, впровадження штучного інтелекту у промисловість, розвиток екологічно чистих технологій, активізація формування китайських брендів і виробництво продукції з високою доданою вартістю.</p> <p>Для реалізації Програми засновані Національний інвестиційний фонд для передової обробної промисловості і Національний інтегральний фонд, у які інвестовані 159 млрд. юанів.</p> <p>Пріоритетними напрямками фінансування є види економічної діяльності, що стимулюють інновації. У рамках програми передбачається, що урядові інвестиційні фонди і банки розвитку надають компаніям, які відносяться до найважливіших галузей економіки, позики з низькою процентною ставкою і нададуть субсидії для проведення досліджень.</p>
------------------------------------	--

Складено автором [27–39]

На основі аналізу особливостей нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств КНР, які спроможні виробляти конкурентоспроможну продукцію, можна зробити висновок, що завданнями економічного розвитку країни на інноваційних засадах на тривалу перспективу є: сприяння держави у формуванні високотехнологічних виробництв, у тому числі у напрямку створення ефективної системи трансферу технологій; надання державної підтримки у створенні та розвитку сучасних форм інноваційної інфраструктури (кластери, індустріальні парки, СЕЗ, технопарки та ін.) у провінціях країни, у яких є мережа науково-технічних і промислових підприємств із високим науково-технологічним потенціалом; використання існуючого науково-технічного потенціалу для розвитку пріоритетних видів економічної діяльності (сільськогосподарські технології, біотехнології, ядерні та космічні технології та ін.); створення сприятливих умов для проведення досліджень у сфері науково-технічного розвитку (хімічні технології і нові матеріали, інформаційні технології та ін.); удосконалення нормативно-правової бази у сфері розвитку науко-

вої та інноваційної діяльності в КНР; інтеграція у глобальну інноваційну сферу.

Основу законодавчої бази України у напрямку функціонування індустріальних парків формують Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про індустріальні парки», Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», Концепції індустріальних парків та рішення про їх створення, інші законодавчі акти України та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

При детальному аналізі законодавчої бази розвитку індустріальних парків необхідно зазначити, що відповідно до Концепції створення індустріальних (промислових) парків (розпорядження Кабінету Міністрів України № 447-р. від 1 серпня 2006 р.), започатковано не лише розвиток даного виду діяльності, а й визначено механізм та послідовність дій із реалізації державної політики у сфері створення та розвитку індустріальних парків, можливості для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про індустріальні парки» (2012 р.), індустріальний парк є «...визначеною ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштованою відповідною інфраструктурою територією, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації та телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом і договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку» [21–40].

З метою подальшого розвитку індустріальних парків в Україні було прийнято у першому читанні (2015 р.) за основу законодавчий пакет (№№2554 а-д та 2555 а-д) і допущено до розгляду (2019 р.) у другому читанні (але не прийнято). Ним передбачалося запровадження податкових та митних інвестиційних стимулів для новостворених вітчизняних промислових підприємств. Даний законодавчий пакет передбачає застосування лише деяких податко-

вих преференцій, серед яких: звільнення на 5 років від податку на прибуток та на наступні 5 років половинна ставка (9,0%) за умови реінвестування цих коштів у розвиток виробництва; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для здійснення господарської діяльності в межах ІП; розстрочка на 5 років імпортного ПДВ на обладнання та устаткування для здійснення господарської діяльності в межах ІП; можливість отримання фіскальних стимулів із податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної форми власності, на якій створено індустріальний парк, за рішенням місцевої влади [5; 22–24].

Разом із цим, проект законодавчого пакету (№№2554 а-д та 2555 а-д) містить чіткі норми прямої дії, які вимагають: здійснення профільної виробничої та науково-дослідницької діяльності; на території індустріального парку повинен діяти механізм офіційного працевлаштування з чисельністю працюючих не менше 30 співробітників; середньомісячна заробітна плата працівників підприємств індустріального парку повинна складати не менше 3-х мінімальних заробітних плат (понад 11,1 тис. грн.).

При здійсненні аналізу нормативно-правового забезпечення України, то зазначимо, що на рівні регіонів діяли програми розвитку окремих індустріальних парків. Ними визначено заходи надання державної підтримки підприємствам, що здійснюють діяльність на території індустріального парку, а також передбачено надання пільг для резидентів індустріального парку. Так, зокрема було затверджено «Державну цільову програму розвитку індустріального (промислового) парку «Свєма» в м. Шостці Сумської області на 2012–2015 роки» (Постанова Кабінету Міністрів України № 1265 від 30 листопада 2011 р.), в якій зазначено заходи щодо створення умов розвитку цього індустріального парку (в частині розбудови сучасної виробничої і ринкової інфраструктури для забезпечення виробництва конкурентоспроможної, високотехнологічної продукції).

Ще одним прикладом може слугувати затверджена «Програма створення індустріальних парків на території Закарпатської області на 2008–2012 роки» (рішення Закарпатської обласної ради № 487 від 12 березня 2008 р.), метою якої є створення та визначення перспектив розвитку індустріальних парків на території регіону. Зокрема

це стосується питання започаткування пілотних проєктів відносно створення індустріальних парків у районі м. Чоп та с. Соломоново (Ужгородський район Закарпатської області). Також було розроблено концепції зі створення та функціонування на території регіонів України («Львівський індустріальний парк «Рясне-2», «Долина», «Славута», «Індустріальний парк «Центральний», «Індустріальний парк «Коростень», «Перший український індустріальний парк», «Соломоново», «Свєма» та ін.). Пройшов час, дані програми були завершені.

Отже, враховуючи досвід економічного зростання КНР, активізація розвитку вітчизняної промисловості можлива шляхом впровадження механізму функціонування індустріальних парків за умов реалізації пакета реформ, спрямованих на підвищення їх інвестиційної діяльності. З огляду на існуючі проблеми у вітчизняній практиці господарської діяльності, нагальними заходами сприяння створенню та розвитку мережі індустріальних парків Україні необхідно передбачити внесення доповнень до законодавчого пакета (№№2554 а-д та 2555 а-д) [5; 22–24]: реалізація масштабних інфраструктурних проєктів в Україні; звільнення від сплати земельного податку земель промислового призначення на умовах спрямування «вивільнених коштів» на модернізацію та розвиток виробництва; безкоштовне приєднання до інженерних мереж для резидентів індустріального парку за рахунок інвестиційної складової тарифу; надання доступних довгострокових кредитів виробникам та підприємцям із залученням коштів міжнародних фінансових організацій (надання дешевих і «довгих» кредитів промисловим виробникам); надання державної фінансової підтримки галузям високотехнологічного виробництва та не сировинного експорту за рахунок 3,0 % промислово-сировинного збору з експорту необробленої промислової сировини; надання фінансової підтримки не сировинному експорту (створення Експортно-кредитного агентства для страхування, гарантування експортних контрактів та часткової компенсації відсотків за експортними кредитами виробників); запровадження стимулів для реінвестування у промисловість та на науку – 200,0% амортизація необоротних активів виробничого та наукового призначення для підприємств індустріальних парків; надання переваги вітчизняній продукції при державних закупівлях (реалі-

зація програми імпортозаміщення в публічному секторі економіки згідно із проектом Закону України «Купуй українське, плати українцям!») тощо.

На сьогодні актуальним є проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» (номер реєстрації 3724 від 23.06.2020 р.), а також Проект Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» (номер реєстрації 3725 від 23.06.2020 р.). Метою реалізації законопроектів є сприяння залученню інвестицій у створення нових промислових виробництв шляхом функціонування індустріальних парків.

Комітет з питань інтеграції в Європейський Союз ВРУ розглядає два законопроекти, що передбачають створення і розвиток індустріальних парків на території України. Зокрема, це стосується проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» у частині функціонування діяльності індустріальних парків (номер реєстрації 4416 від 24.11.202 р.). Законопроектом передбачено застосування спрощеного механізму доступу до діяльності в індустріальних парках; введення додаткових стимулів діяльності (кредитування, державне інвестування в інфраструктуру). Він не суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції.

Аналогічний висновок отримав і альтернативний проект Закону про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» (номер реєстрації 4416-1 від 10.12.2020 р.). Метою законопроекту є сприяння залученню прямих інвестицій у створення нових промислових виробництв в індустріальних парках, шляхом запровадження системи інвестиційних стимулів, що відповідають сучасним світовим тенденціям та спроможні сприяти зростанню конкурентоспроможності продукції, виробленої вітчизняними підприємствами.

Законопроектом, пропонуються такі стимули для функціонування вітчизняних індустріальних парків: визначити об'єкти, що можуть розміщуватися у складі індустріального парку; ком-

пенсація керуючим компаніям, ініціаторам створення – суб'єктам господарювання та учасникам індустріальних парків п'ятдесяти відсотків витрат на підключення та приєднання до електромереж; компенсація учасникам індустріальних парків відсоткових платежів за кредитами у залежності від частки експорту продукції власного виробництва у загальному доході від їх господарської діяльності; часткова компенсація інвестицій учасників індустріальних парків у створення виробництва, здійснених протягом перших трьох років господарської діяльності в межах індустріального парку.

Реалізація означених напрямків, які сприятимуть створенню і розвитку мережі індустріальних парків на території України, буде активізувати інвестиційну діяльність, збільшувати обсяги прямих інвестицій, стимулювати розвиток промислового сектору економіки, створювати нові високотехнологічні виробництва і робочі місця, збільшувати обсяги та асортимент випуску експортоорієнтованої продукції.

Розвиток стратегічного партнерства України і КНР відповідає довгостроковим інтересам двох країн і націлений на зміцнення їх міжнародних позицій, сприяння забезпеченню сталого розвитку та зростання конкурентоспроможності національних економік на основі поглиблення взаємовигідного співробітництва в різних сферах діяльності.

З позиції спільних інтересів основними напрямками двостороннього співробітництва між Україною та КНР є: посилення взаємного ділового співробітництва у створенні транснаціональних кластерів у транспортно-логістичній та виробничій сферах; стимулювання створення високотехнологічних виробництв, у тому числі мережі транснаціональних індустріальних парків та кластерів; глибока і взаємна інтеграція українських і китайських виробників шляхом виробничої кооперації, реалізації інвестиційних проєктів у напрямку створення спільних виробництв (транснаціональні індустріальні парки, кластери); стимулювання залучення прямих китайських інвестицій в економіку України, розширення інших форм фінансового співробітництва, включаючи кредитні інструменти і надання технічної допомоги; забезпечення поліпшення умов доступу та розширення взаємних поставок товарів і послуг, спільне

освоєння нових ніш на ринках третіх країн; формування спільних дослідницьких і науково-практичних центрів, спільний розвиток галузевої науки; подальше поглиблення прямого китайсько-українського міжрегіонального співробітництва в напрямку функціонування транснаціональних виробничих кластерів та індустріальних парків тощо.

Використані джерела та література:

1. The Global Competitiveness Report 2017–2018. Geneva. Word Economic Forum. 393 p.
2. Украина заняла 83-е место в рейтинге глобальной конкурентоспособности, поднявшись на шесть позиций. URL: <https://www.gordonua.com/news/money/ukraina-zanyala-83-e-mesto-v-reytinge-globalnoy-konkurentosposobnosti-podnyavshis-na-shest-pozicij-432910.html>
3. Отчет о глобальной конкурентоспособности 2018 года. URL: <https://www.roscongress.org/materials/otchet-o-globalnoy-konkurentosposobnosti-2018-goda/>
4. Deng, Xiaoping. Priority Should Be Given to Scientific Research (26 September 1975). URL: <https://www.english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol2/text/b1080.html>.
5. Deng, Xiaoping. Speech at the Opening Ceremony of the National Conference on Science (18 March 1978). URL: <https://www.english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol2/text/b1170.html>.
6. Deng Xiaoping. The Reform of the System for Managing Science and Technology is Designed to Liberate the Productive Forces (7 March 1985). URL: <https://www.english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol3/text/c1340.html>
7. Chang M. The Thought of Deng Xiaoping. Communist and Post-Communist Studies. 1996. Vol. 29. No. 4. P. 377–394.
8. Леонов С. Н., Домнич Е. Л. Государственная инновационная политика пореформенного Китая: содержание, периодизация, масштабы // Вестник ТОГУ, 2010. №2(17). С. 167–176.
9. Фиговский О., Гумаров В. Инновационная система Китая – основа экономики страны. URL: <http://iee.org.ua/ru/publication/298/>
10. Научная и инновационная политика. Россия и мир. / Под ред. Н.И. Ивановой, В.В. Иванова. М.: Наука, 2013. 480 с.
11. Никонова Я.И. Особенности реализации механизмов финансирования стратегии инновационного развития Китая // Проблемы учета и финансов. № 3(15). 2014. С. 42–45.
12. Карлинская Е.В. Опыт инновационного развития нового Китая. URL: <http://www.twirpx.com/file/223102/>

13. Ван, Чао. Современная экономика Китая / Белорусский государственный университет. Минск: Право и экономика, 2016. 157 с.
14. 5 специальных экономических зон. URL: [http:// 91.206.121.217/.../!Путеводитель%20для%20бизнеса%20китай%202018.docx](http://91.206.121.217/.../!Путеводитель%20для%20бизнеса%20китай%202018.docx)
15. Эффективность концентрации промышленных производств / Под ред. Л.В. Козловского, А.Д. Павловой. Минск, 1970. 145 с.
16. Ленчук Е.Б., Власкин Г.А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. URL: [http:// www.institutiones.com](http://www.institutiones.com)
17. Клейнер Г.Б., Качалов Р.М., Нагрудная Н.Б. Синтез стратегии кластера на основе системно-интеграционной стратегии // Наука–Образование–Инновации. 2008. №7. С.18–21.
18. Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. 2000. №1. С. 29–33.
19. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / Авт.-сост. С.Ф. Пятикин, Т.П. Быкова. Минск: Тесей, 2008. 72 с.
20. Романова Ю.А. Организационно-экономические основы развития кооперации на региональном уровне (теория, методология, практика): автореф. дис. ...д-ра экон. наук: 05.00.05 / Романова Ю. А. Российский ун-т кооперации. М., 2008. 40 с.
21. Єгоров І.Ю., Бойко О.М. Інституційно-правові засади функціонування індустріальних та технологічних парків в Україні: ризики та перспективи. Міжнародна науково-практична конференція «The Productive Capacity of a Nation: Case of Ukraine» (29–30 червня 2017 р.). К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2017. С. 123–127.
22. Бойко О.М. Розвиток інноваційного середовища України в європейському науково-технологічному просторі Економічний вісник університету: зб. наук. праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2017. С. 243–251.
23. Бойко Е.Н. Экономический пояс шелкового пути: перспективы для Украины. Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей: В 4 ч. Ч. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; редкол.: В. И. Бельский [и др.]. Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2017. С. 81–88.
24. Галасюк В.В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні / Економічний аналіз. Том.28, № 1. 2018. С. 40–50.
25. Бойко Е.Н. Структурные составляющие инновационной среды национальной экономики: Украина и другие страны мира. Материалы докладов международной научно-практической конференции «Социально-экономическое развитие организаций и регионов Беларуси: эффективность и инновации», посвященной году науки. Витебск: УО «ВГТУ», 2017. С. 112–132.
26. Індустріальні парки в Україні: проблеми становлення та перспективи

- розвитку: монографія / І.Ю. Єгоров, О.М. Бойко, В.Ю. Грига; наук. ред. І.Ю. Єгоров. К.: НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Науково-дослідний економічний інститут., 2015. 140 с.
27. Michael E. Porter Clusters and the New Economics of Competition. URL: <https://www.hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition>
  28. Эффективность концентрации промышленных производств / Под ред. Л.В. Козловского, А.Д. Павловой. Минск: Наука и техника, 1970. 248 с.
  29. Фиговский О. Л. Инновационная система Китая – основа экономики страны. URL: <http://iee.org.ua/ru/publication/298/>
  30. Клавдиенко В. П. Национальная инновационная система Китая: становление и развитие // Инновации. №4 (210). 2016. С. 97–103.
  31. Sigurdson J. Technology and Science in People's Republic of China. Oxford? 2013.
  32. Huang C., Sharif N. Global technology leadership: The case of China. URL: <https://www.ideas.repec.org/p/hku/wpaper/201511.html>
  33. Шулюк Б. С., Петрушка О. В. Світовий досвід реалізації фінансових проєктів державно-приватного партнерства в економічній інфраструктурі Світового досвід реалізації фінансових проєктів державно-приватного партнерства в економічній інфраструктурі // Економіка і суспільство. 2018. Вип. 17. С. 621–626.
  34. Шумська О. Досвід розвитку публічно-приватного партнерства у провідних країнах світу. URL: https://www.iee.org.ua/ru/publication/298/irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
  35. Севальнев В.В. Развитие инновационного сектора Экономики КНР // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. №2. 2012. С. 164–174.
  36. Кристофилопулос Е., Манцанакис С. Китай – 2025: научный и инновационный ландшафт // Форсайт. Т. 10. № 3. 2016. С. 7–16.
  37. Ковалев М.М. Китай в XXI веке – мировая инновационная держава. Минск: Изд. центр БГУ, 2017. 239 с.
  38. Березин А.Н. Китай: Национальная стратегия инновационного развития. URL: <https://www.files.scienceforum.ru/pdf/2012/2433.pdf>
  39. Биков О.М. Науково-технологічна складова зростання економіки Китаю в групі країн БРІКС // Актуальні проблеми економіки. № 9 (135). 2012. С. 55–62.
  40. Клочихин Е. Научная и инновационная политика Китая. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=20788160>

ДОСЯГНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКИ І ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КНР

Метою статті є висвітлення політики розвитку регіонів КНР і регіональної науки, яка її забезпечує, у ході економічних реформ з кінця 1970-х рр. Досвід розвитку регіонів обумовлений політичними чинниками і стратегією керівництва. Водночас, завдяки розвитку регіональної науки у Китаї та імплементації її досягнень на практиці у регіональній політиці впроваджуються інновації, удосконалюється регіональна структура. Відповідно до темпів поглиблення реформ в економіці змінюється і регіональна політика.

Ключові слова: КНР, економічні реформи, регіональний розвиток, регіональна наука, структура регіонів, інновації.

Valentyn Velychko. Achievements of Regional Science and the Policy of Regional Development in the PRC

The aim of the article is to highlight the policy of development of China's regions and regional science, which provides it, in the context of economic reforms since the late 1970s. The experience of regional development is due to political factors and leadership strategy. At the same time, due to the development of regional science in China and the implementation of its achievements in practice, regional policy innovations are introduced, the regional structure is improved. Regional policy is changing in line with the pace of deepening reforms in the economy.

Key words: PRC, economic reforms, regional development, regional science, structure of regions, innovations.

Дослідження регіонального розвитку і регіональної науки в Китаї в період реформ і відкритості (з кінця 1970-х рр.) є важливою науково-практичною темою, розкриття якої, з огляду на перебіг складного, інколи драматичного, розвитку країни, на глибину трансформації та масштаби економіки є складним науковим завданням.

Історіографія сучасної регіональної політики Китаю представлена теоретичними і науково-практичними здобутками Центру досліджень при Державній раді Китаю (напрямок – регіональна політика), наукових установ Китайської академії суспільних наук, зокрема, Інституту економіки, Інституту економіки промисловості, Інституту урбаністики та довкілля, Інституту географії Академії наук Китаю і Китайської асоціації регіональних наук, яка об'єднує академічні й університетські кола дослідників регіональної політики.

Бібліографічні описи монографій і статей китайських та зарубіжних науковців містяться у серії робіт, виконаних у рамках чинного проекту з гуманітарних та соціальних наук Міністерства освіти Китаю «Дослідження регіонального державного управління: перспектива міжнародного порівняння» (реєстраційний номер проекту: 07JJD630014), а також дослідницького проекту державного значення «Регіональна економічна структура Китаю постійно оптимізується, а координація регіонального розвитку посилюється» [1]. Ці праці відображають сучасний стан регіональної політики і науки КНР, а також перспективи їх розвитку.

Центральними питаннями цих публікацій є основні напрями регіональної політики держави, стрижнем якої є різноманітні проблеми скорочення розриву у розвитку регіонів, що є важливим аспектом скоординованого розвитку країни. Розглядаються проблеми подолання бідності у відсталих районах, забезпечення відкритості регіонів, у т. ч. для їх взаємодії у межах Китаю й інших держав, збалансованості стратегій регіонального розвитку, становлення механізмів сприяння регіональному співробітництву. Практика регіонального розвитку викликала появу великої кількості питань щодо формування і удосконалення теоретичної бази регіональної науки в Китаї, частина з них відображена у цій статті.

На думку автора, існують дві основні стадії регіональної політики КНР, обумовлені зміною її моделі, від акценту на розвиток приморських регіонів на початку реформ до надзвичайно гнучкої, поліваріантної і багатофакторної політики під умовною назвою «координований регіональний розвиток».

На тлі безпрецедентних за масштабом і тривалістю економічних досягнень регіональна політика заштовхнулася з серйозними

проблемами, передусім з поглибленням регіонального дисбалансу. На кожній стадії розвитку наука пропонувала владі пропозиції щодо зміни акцентів у регіональній політиці, щоб дати можливість регіонам здійснювати сталий розвиток, незважаючи на несприятливий вплив ситуації в країні і її довкіллі. У статті дана коротка оцінка поточної реформи регіональної політики в Китаї та прогноз на перспективу.

XIX з'їзд КПК 2017 р. підкреслив, що однією з найважливіших цілей будівництва «суспільства малого процвітання» – 小康社会 – до 2020 року є заохочення і стимулювання скоординованого регіонального розвитку Китаю, а також увага до стану навколишнього середовища у регіонах, оптимізації використання їхніх земельних ресурсів. Передбачалося створення системи взаємозалежної та скоординованої взаємодії між містом і селом та, власне, між регіонами. У китайських офіційних і експертних колах визнаються як досягнутий успіх, так і наявні проблеми, а також важлива роль регіональної науки в економічних перетвореннях. Продовж чотирьох десятиліть теоретичний прогрес й інституційна розбудова нової науки відображали поступовий перехід Китаю від планового, високоцентрализованого господарства до економіки «соціалістичного ринку», від агропромислової до індустріально-аграрної й далі до високотехнологічної моделі економічного розвитку.

Дослідження регіональної політики відображають складність регіонального розвитку і різноманіття моделей його втілення (центр-регіони-територіальні громади, економічні зони і функціональні райони тощо). Різні інституційні регіональні середовища й особливості їх розвитку обумовлюють різноманіття регіональних політик. Регіональна політика Китаю відрізняється від політики в США і країнах Європи, де ринкова економіка добре розвинена. Можна умовно виділити три базові характеристики регіональної політики КНР на різних етапах.

По-перше, регіональна політика на макрорівні була спрямована на географічно великі територіальні одиниці, передусім макрорегіони. Після «запуску» планового господарства на початку 1950-х рр., тобто впродовж перших п'ятирічок, політика Центру була спрямована на підтримку і розвиток макрорегіонів, у той час, як провінції і міста, райони і повіти виступали як її кін-

цеві виконавці. Під час першої п'ятирічки (1953–1957 рр.) значні зусилля були спрямовані на ліквідацію диспропорцій в територіальній структурі економіки. Її особливістю була концентрація продуктивних сил у приморському поясі, тоді як промисловість і сільське господарство у великих внутрішніх районах були вкрай нерозвиненими.

По-друге, мета і цілі такої політики на кожному етапі її проведення були послідовні й чітко виписані у планових документах. Проте політико-економічний інструментарій їх реалізації зазнавав докорінних змін і для багатьох сучасних іноземних дослідників залишаться не досить зрозумілим.

Підвалини регіональної політики Китаю (в істотно відмінних від сьогодення умовах) були закладені ще в період панування планової економіки (1949–1978 рр.), коли національна економіка і особливо промисловий сектор були менш розвинені, і основні макроекономічні показники були на рівні бідних країн. До 3-го пленуму ЦК КПК 11-го скликання, який фактично розпочав економічні реформи та відкриту політику у грудні 1978 року, потреби наукового обґрунтування централізованої регіональної економіки, політики та управління в Китаї постійно зростали.

Починаючи з 1950-х рр. інтерес центральної так і регіональної влади Китаю був прикутий до прикладних географічних досліджень. Результативність їх імплементації істотно зросла, а теорія «розміщення продуктивних сил» 生产力布局 перетворилася на основний предмет і об'єкт досліджень економічної географії. Зусилля географів і фахівців суміжних дисциплін (геологія, картографія, геодезія) почали концентруватися на підготовці до локалізації великих державних заводів, виборі місця для великих (на той час) інфраструктурних проєктів.

Розбудова великих районів і кооперація між ними були важливими напрямками розміщення продуктивних сил, особливо індустрії, за загальнодержавними планами. Водночас розроблялися норми і правила розміщення виробничих та інфраструктурних об'єктів для забезпечення найкоротшої відстані між промисловими будівельними майданчиками та енергоресурсами/мінеральними ресурсами, а також між виробничими базами 生产基地 та зонами споживання 消费地区.

У своїй праці «Про десять головних взаємовідносин» (1956) Мао Цзедун, серед іншого, зазначив, що потенціал приморської промисловості має бути повністю використаний. Водночас для забезпечення збалансованої регіональної структури економіки індустріалізація внутрішнього регіону має бути значною мірою підтримана [3]. На практиці регіональна політика в дореформеному Китаї може бути проілюстрована на прикладі будівництва за підтримки Радянського Союзу 156 ключових промислових проєктів за першим (1953–1957 рр.) і другим (1958–1962 рр.) «п'ятирічними планами». Практично усі вони були побудовані у приморських районах і на північному сході. Лише кілька з них були побудовані на заході.

Спираючись на теорії та методологію пропорційного і збалансованого розвитку регіонів і розміщення продуктивних сил, що беруть початок наприкінці 1920-х рр. у колишньому Радянському Союзі, китайські географи долучались до роботи планувальників і проєктантів директивних органів, найбільший інтерес яких становило, зокрема, досягнення балансу та пропорційності у регіональному розвитку окремих регіонів країни, скорочення площі бідних регіонів. У процесі регіонального планування і розміщення продуктивних сил почав діяти принцип «одна країна – одна шахівниця» 一国一盘棋, що означало: розвиток промисловості та розвідку ресурсів слід заохочувати в усіх регіонах, незалежно від їх місцезнаходження.

Під час «великого стрибка вперед» 大跃进 (кінець 1950-х – початок 1960-х років) центр регіональної політики і прийняття відповідних рішень поступово переходив від центральної влади до місцевої. Останнім було доручено будувати окремі самодостатні промислові системи на кожному рівні регіональної адміністрації від провінції до «народної комуни» 人民公社 (найнижчий рівень територіальної структури господарства).

Під час «великого стрибка» у більшості регіонів географи і експерти з міського планування не мали можливості надавати послуги органам місцевого самоврядування щодо планування, регіональної кооперації або розміщення малих об'єктів (на кшталт металургійних мікрозаводів). Врешті-решт нехтування об'єктивними законами розміщення виробництва призвело до краху економіки регіонів і відмови від «стрибка».

Кінець «великого стрибка» і короткострокова політика «нормалізації» після нього (початок 1960-х рр.) повернули регіональне планування і розміщення продуктивних сил до практики централизованого планування і будівництва. Однак, починаючи з середини 1960-х рр., «культурна революція» залучила планові установи й університетських науковців до політичної боротьби, а регіональні дослідження і відповідні практики зазнали різкого спаду. Робота здійснювалась лише для реалізації політики «третьої лінії», розпочатої КПК у середині 1960-х рр., з метою переміщення промислового потенціалу (в основному оборонних підприємств) з приморських районів у віддалені південно- та північно-західні райони. Політика «третьої лінії» активно впроваджувалась до кінця 1970-х рр. і сприяла деякому пом'якшенню регіонального дисбалансу на користь внутрішніх районів [4].

Переміщення промисловості зі сходу на захід КНР здійснювалось з політичних мотивів, без належної макроекономічної оцінки ефективності нових векторів і схем розміщення економістами, географами або плановиками. Центральна влада поспішала створити стратегічну промислову базу, недоступну у разі застосування зброї масового знищення як із боку США, так і СРСР, незалежно від критеріїв економічної ефективності.

У 1960-х рр. Китай зіштовхнувся з блокадою та іншими загрозами з боку капіталістичних країн, зокрема США [5]. Погіршення китайсько-радянських відносин також спонукало розвивати стратегічний тил Китаю, тобто розвивати промислову базу регіонів. Тож за третім п'ятирічним планом (1966–1970 рр.), національна промислова схема була розроблена з метою імплементації політики «третьої лінії». Вона була запропонована як стратегічна програма, підтримана урядом і військовими, а потім розпочата як важливий напрямок регіональної політики з метою зміцнення національної безпеки й обороноздатності. Її було також покладено в основу регіонального планування протягом четвертої (1971–1975 рр.) п'ятирічки, що забезпечило більш збалансований варіант регіонального розвитку. Відповідно до політики «третьої лінії», з метою матеріального забезпечення національної оборони в деяких регіонах (західний і південно-західний Китай) була побудована стратегічна «тилова база» 后勤基地. Центральний уряд значно збільшив прямі інвестиції в райони

«третьої лінії», розташовані у внутрішньому регіоні. Великі і середні державні підприємства (на той час більшість китайських підприємств були державними) у приморському регіоні були зобов'язані підтримувати політику «третьої лінії», зокрема, відряджати спеціалістів, виділяти робочу силу і створювати там дочірні фірми, якщо основне виробництво зберігло свої потужності.

Нинішні економісти часто критикують низьку економічну ефективність політики «третьої лінії» через неправильне промислове планування, географічні обмеження і відсутність надійної логістики. Проте вони не заперечують, що у внутрішньому регіоні місцеві перевезення і транспортна інфраструктура істотно покращилися, сформовано низку промислових зон та центрів. Проте цим центрам не вистачало достатньо часу та коштів для завершення економічного підйому. Політику «третьої лінії» поступово згорнули в кінці 1970-х – на початку 1980-х рр., оскільки вона суперечила реформам, що почалися [4]. Потенціал районів і баз «третьої лінії» був використаний пізніше, із розгортанням стратегії «освоєння Заходу» (кінець 1990-х рр.), коли з погляду індустріалізації та урбанізації національний пріоритет політики становитиме їх прискорений економічний розвиток, але вже на ринковій основі. На відміну від періоду «третьої лінії», західній частині Китаю у рамках «освоєння» будуть запропоновані економічні важелі впливу і система преференцій (наприклад, проведення засобами макрорегулювання активної інвестиційної політики, надання податкових пільг, виділення кредитів суб'єктам підприємництва, створення сприятливого середовища для переливу капіталів, людських ресурсів та технологій із приморських у внутрішні райони).

Тож регіональну політику в дореформеному Китаї не можна просто розглядати як продукт планової економіки. Звичайно, економічна ситуація накладала істотні інституційні та ресурсні обмеження. Проте внутрішньополітична ситуація та міжнародні відносини у цей період мали пріоритет перед економічною політикою. КНР була вимушена діяти в умовах напружених міжнародних відносин («холодної війни» 冷战). «Підготовка до війни» 备战 була першочерговим завданням тогочасного китайського уряду. З економічної та політичної точки зору опора на самодостатність і навіть автаркізм на районному рівні були вимушеними кроками

внаслідок загострення блокади Китаю з боку Заходу. Але в цілому у дореформеній КНР сприяння індустріалізації та збалансованому регіональному розвитку були найбільш актуальними економічними завданнями центрального уряду. Лідери вважали, що тільки індустріалізація з планово побудованою регіональною структурою може посилити економіку Китаю, що більш збалансовану регіональну структуру можна створити шляхом випереджального розвитку внутрішніх районів. Так можна уникнути надмірної концентрації виробництва в приморській зоні і забезпечити захист національної економіки.

Ці засадничі принципи було втілено в політиці центру щодо регіонів аж до кінця 1970-х рр. Похідними від них були поширені серед керівництва країни погляди, що виробництво промислової продукції для сфери матеріального виробництва (зокрема, основні фонди) має пріоритет над продукцією широкого вжитку, важка промисловість – над легкою, оборонна сфера – над усіма іншими галузями. Завдяки таким керівним принципам центральний уряд сприяв розвитку внутрішнього Китаю, аби розвивати його продуктивність і надалі, аж до реформи в 1978 році.

Важливою особливістю регіональної економіки в дореформеному Китаї було існування районів економічного кооперування (РЕК) – Східного, Північного, Північно-Західного тощо, усього 6–8 районів, які копіювали практику раднаргоспів в СРСР. Через розміри країни та її географічні відмінності адміністративні провінції були згруповані у впливі РЕК, які перебували в підпорядкуванні центрального уряду, але мали широкі повноваження. Кожний район здійснював урядування провінціями (префектурами), виконував комплекс адміністративних та економічних функцій і навіть військових (командування провінційними військовими округами і підокругами). Соціально-економічна діяльність була організована в РЕК задля оптимізації розподілу праці та усунення адміністративних бар'єрів і з метою сприяння економічному співробітництву не тільки між РЕК, а й на внутрішньо-провінційному рівні, між містами та місцевими органами врядування. З метою реалізації цих принципів РЕК міський та аграрний простір перетворився фактично на мало залежних один від одного промислові та сільськогосподарські територіальні системи виробництва, що гальмувало

створення загальнонаціонального економічного простору та ринку. Згодом практика довела, що РЕК не досягли цілей, на які очікував Центр, за винятком оборонного сектору. Тож незабаром вони були реформовані й Китай повернувся до централізованого управління економікою. РЕК після неодноразових реформувань перетворилися з органів управління на одиниці районування, що були позбавлені адміністративних прав і справляли лише непряму дію на регіональний розвиток.

Нові, ближче до ринково орієнтованих, принципи розвитку територій почали застосовуватися лише з початком реформ (1978 р.), коли економічний успіх («чотири модернізації» 四个现代化) перетворився на основну мету розвитку КНР. На початку реформ політика Центру щодо адміністрування регіонів обумовлювалася їхнім розвитком. Регіональні стратегії регіонів будувалися за т. зв. «наздоганяючим» принципом, коли менш розвинені регіони мали наздоганяти розвиненіші, щоб скоротити відмінності у розвитку між ними. Центром регіональної політики певний час залишалися міжрегіональні відносини за принципом «схід–захід», наприклад, приморський східний і внутрішній західний Китай. Ця дихотомія відносин сформувалася ще в епоху планової економіки і навіть раніше, за напівколоніальних часів.

Згодом, приблизно з 1985–1986 рр., китайська регіональна наука вже змогла запропонувати керівним органам звернути увагу на фактичне існування Центрального макрорегіону, який мав певні відмінності від інших. Незабаром було офіційно ухвалене нове районування Китаю у складі трьох великих регіонів – східного, середнього і західного, завдання з розвитку яких було закладено у сьомому п'ятирічному плані (1986–1990 рр.).

Наприкінці 1980-х рр. стара модель індустріалізації радянського зразка, яка була впроваджена ще з 1950-х рр., зазнала кризи. Відбулося падіння виробництва і структурна невідповідність господарства у північно-східних провінціях, які межували з колишнім СРСР. Криза «сприяла» виокремленню і винесенню на вищий щабель північно-східного Китаю як макрорегіону таксономічного рівня аналогічного східному. Вже на початку 1990-х рр. загострення міжрегіональних розбіжностей, викликаних необхідністю реконструкції старих індустріальних гігантів, працевлаштування ви-

вільнених контингентів робочої сили і технічної інтелігенції набуло свого апогею. Фінансово-економічна криза кінця 1990-х рр. ще більше загальмувала відродження північно-східного Китаю; виникла необхідність розробки і запуску довгострокової стратегії виходу з глибокої кризи розвитку і переходу до індустріалізації більш високого укладу.

З 2000 р. вектор регіональної політики було у черговий раз модифіковано, диференційовано і сконцентровано на чотирьох макрорегіонах: східному, центральному, західному і північно-східному. Перехід політики на більшу кількість напрямків змусило вести мову про координацію дій усіх структур влади з її реалізації. Після вивчення розриву у рівнях розвитку регіонів, більш диверсифікована нова політика була спрямована на усунення багатфакторних міжрегіональних розбіжностей та нових протиріч, що виникали. Регіональна політика стала набагато складнішою, ніж та, яка формувалася на початку існування КНР, коли враховувались розбіжності лише між приморськими і внутрішніми районами (дихотомія «схід–захід»).

На зламі століть, але в різні роки, були схвалені стратегії випереджаючого розвитку приморських регіонів, пріоритетного розвитку західних регіонів («освоєння заходу» 西部开发), стратегія «відродження» північно-східного Китаю 东北振兴 і стратегія «підйому» центрального Китаю 中部崛起. Центральна політика і регіональні стратегії отримали наукове обґрунтування. З самого початку їх імплементації та розвитку вони перебувають у центрі уваги регіональної науки, передусім китайської. Вона продовжує широким фронтом моніторинг їхнього розвитку і своєчасну постановку проблем, що виникають на його шляху.

Зміни у регіональній політиці, що призвели до її урізноманітнення, були наслідком докорінної перебудови економічної системи Китаю. Фактично ступеневий перехідний період і побудова (від планової через товарну і далі) «соціалістичної ринкової» економіки з «китайською специфікою» тривають.

Регіональна політика запровадила не лише нові моделі економічного районування, а й різноманітні, дедалі складніші, механізми «координованого розвитку регіонів». Усе ширше застосовувалися економічні важелі взаємодії між регіонами, непряме управління

(включаючи зацікавленість місцевих еліт у взаємодії із центром), широкий спектр фінансових, ресурсних, організаційних, контрольних і заохочуючих норм і правил. Виявлялося, що вони ефективніше за прямі адміністративні важелі забезпечували виконання завдань щодо «чотирьох модернізацій», включаючи модернізацію регіональної політики, взаємодії між регіонами. У Китаї раніше України почали застосовувати можливості фіскальної децентралізації. Проте вона ще не завершена, що становить актуальну проблему у сучасного регіонального економічного розвитку країни.

Вивчення проблем регіонального розвитку КНР відбувається в країні, а не за її межами [6]. У Китаї регіональна наука поступово вийшла з науково-практичних рамок економічної географії й почала динамічно розвиватися. Виявилось, що деякі теорії, наприклад, теорія розміщення продуктивних сил, керованого неекономічними інструментами не відповідала критеріям ринкової економіки. Тому китайські науковці запозичували теорії і концепції регіональної науки, що вже існували, і генерували власні ідеї, концепції, парадигми і термінологію, розробляли шляхи реалізації цих ідей в ході економічних реформ. При цьому вони широко спирались на основоположні та новітні західні теорії та методологію. Наприклад, теорія розміщення (або теорія локалізації) і її ядро – теорія «центрального місця», що була запропонована Й. Тюненом і У. Кристалером, стала одним із наріжних каменів теоретичної основи регіональної економіки. Класики регіональної науки КНР Лі Інін, Сунь Шанцін, Чень Дуншен були у числі перших, хто застосував теорію розміщення в регіональних економічних дослідженнях наприкінці 1980–1990-х років [7].

На початку XXI ст. динамічний розвиток регіональної науки призвів до появи і посилення впливу нових наукових шкіл і академічних осередків. З огляду на кількість і рівень публікацій Вей Хоукай представляє одну з академічних шкіл, що склалися у Китайській академії суспільних наук (КАСН), Чень Сюшань і Чжан Кеюнь – у Народному університеті Китаю, Хао Шоуї та Ань Хусень – у Нанькайському університеті, Не Хуалін – у Ланьчжоуському університеті, У Чжуаньцін – в Уханському університеті та ін.

Важлива для регіональної науки теорія економіки регіону спочатку базувалась на класичних роботах У. Кристалера, А. Льоша, а

згодом Й. Шумпетера і А. Вебера, які було перекладено китайською і широко уведено в науковий обіг. Згадану теорію у новітній час поширювали на нові напрямки досліджень П. Кругман, П. Нійкамп, Е. Мілс, П. Чешир, Дж. Тісе та ін. Їхні досягнення не тільки активно використовуються у Китаї, а й розглядаються як підґрунтя для побудови «нової регіональної економіки» 新区域经济学 такими відомими вченими, як Ан Хусень та ін. [8].

На наш погляд, основний зміст «нової регіональної економіки» полягає в тому, що регіональні економічні явища виникають кожного разу у новій ситуації (коли світова регіональна система зазнає структурної кризи) і в новому середовищі (коли зростає рівень ринковості економіки). Тому передбачити майбутні тенденції розвитку і заздалегідь надати їхнє теоретичне обґрунтування є надзвичайно непростим завданням оновленої науки. До прикладу, пропонуються нові економічні концепції регіону, звертається увага на нову якість міжрегіональної мобільності виробничих факторів, а відтак – переглянути економічні фактори розміщення та вибір локації.

У наукових колах КНР практично не виходять за усталені основи регіональної науки, тісно пов'язані зі світовими досягненнями. Наприклад, досить консенсусу у визначенні регіону: регіон – це певний обмежений простір на поверхні землі, визначений відповідно до певної мети та принципів; об'єднаний економічними і соціальними чинниками і спільним історичним минулим, що має порівняно завершену структуру і розвивається автономно. Можна помітити, що наведене визначення регіону успадкувало здобутки як радянської школи економічної географії, так і класики західної регіональної науки [9].

Фахівці з регіональної економіки вважають, що регіон слід вивчати з погляду не тільки економічних методів, а й інших, наприклад, математичних і побудованої на них економетрики. Вони займаються аудитом критеріїв регіонального економічного розвитку (має враховуватися не тільки рівень і динаміка ВРП, а й соціальні та екологічні нормативи, показники). Розробляються новітні моделі зростання, нові канали міжрегіональної торгівлі (наприклад, у структурі економічного коридору «Новий пояс, новий шлях»). Поглиблюється розуміння шляхів подолання бідності і відповідно-

го корегування політики щодо «бідних районів». Окремим блоком виступає регіональна індустріалізація, яка виникла на тлі процесів інновацій і модернізації високоіндустріалізованих територій.

У Китаї розвиваються й класичні теорії регіонального розвитку. До прикладу, теорія «локації ринку» 市场位置, запропонована А. Льюшем у 1940-х роках, досі актуальна. Спираючись на неї, такі учені, як Ден Хунбін шукають шляхи поглиблення теоретичної основи для побудови «соціалістичної ринкової економіки» [10].

Серед наукових досягнень сучасної регіональної науки привертають увагу здобутки академічної школи регіоналістики КАСН, до якої належать Вей Хоукай, Ван Єцян, Цзян Юаньюань, Лі Цзін, Лю Чанцюань та ін. Вони досліджують, в яких напрямках рухається регіональний розвиток і відповідний науковий супровід. Їх погляди значною мірою відображають сучасний стан регіональної політики і науки, а також перспективи їх розвитку.

Представники цієї школи дотримуються ідей про необхідність скорочення розриву у розвитку регіонів, що є важливим аспектом координованого регіонального розвитку. Щодо найбільш відсталих районів, то єдиним виходом є більш швидке зростання економіки, лише тоді можливо сподіватися на скорочення розриву порівняно з розвинутими районами. Тобто, прискорений розвиток найменш розвинених, є імпульсом регіонального розвитку і одночасно інструментом регіональної координації Китаю. Сучасний етап регіонального розвитку дослідники називають «ерою всебічного врегулювання» 全面调整的时代, а його найбільш характерною рисою – «реструктуризацію і розвиток» 重组和发展. Незважаючи на те, що це було характерно для розвитку Китаю ще у 2005 р., ця риса залишається притаманною його сучасному періоду.

Продовж останніх десятиліть умови регіонального розвитку продовжують кардинально змінюватися за такими напрямками. По-перше, незважаючи на деяке скорочення темпів економічного зростання, індустріальний розвиток Китаю продовжується і завдання переходу індустріалізації регіонів на більш високий рівень не втрачає актуальності. Запропоновано два «маркери» індустріалізації у регіонах. Перший: у регіонах, де валовий регіональний продукт (далі ВРП) на душу населення перевищив 5 000 дол., індустріалізація відповідає типу, який називають «акселератив-

ним» 加快, тобто прискореним. Передбачається, що на цьому етапі розвитку якості індустріалізації підвищується, додана вартість у промисловості зростає, зайнятість у сфері виробництва залишається стабільною.

Другий маркер: у разі досягнення рівня ВРП на душу населення 10 тис. дол. структура індустріалізації зазнає принципових змін, а саме: додана вартість існуючих підприємств та зайнятість на них скорочується, натомість вона (і додана вартість, і зайнятість) динамічно зростає в інших сферах. Передусім, за рахунок стрімкого зростання сфери високих технологій та ІТ, а відтак – числа підприємств високотехнологічного профілю, а також сервісної (в т. ч. фінансової, валютної, брокерної тощо) сфер. Приріст доданої вартості і зайнятість якраз зростають на зазначених підприємствах. Складається новий тип індустріалізації, хід якої полягає не у нарощуванні фізичних обсягів та тоннажу виробництва, а насамперед його доданої вартості, а також неекономічних переваг (якості людського потенціалу, соціальні зобов'язання тощо). Ці тенденції обумовлюють необхідність перегляду принципів районування, з урахуванням типу індустріалізації регіонів, який для них характерний.

По-друге, у регіональному розвитку має бути врахований факт глибокої трансформації якості економічного зростання. Тип зростання, побудований на використанні природних факторів (т. зв. «три ресурси» – довкілля, землі і робочої сили), поступово змінюється на зростання, що ґрунтується на інноваціях і технологіях, які їх заощаджують. Територіально тип зростання притаманний не усім регіонам, але тенденція полягатиме у тому, що ареал нового типу поширюватиметься на нові й нові регіони, аж доки не охопить усю країну.

По-третє, на регіональну структуру економіки впливають зміни споживчого попиту, коли на тлі піднесення рівня урбанізації в Китаї (понад 60%) зростає середній клас із відповідним рівнем доходів. Рівні споживання у регіонах зростають із зростанням споживчого попиту. У порівнянні з попереднім періодом дефіцит продукції споживчого кошика змінився на його новий асортимент та підвищені вимоги щодо якості і бренду виробника. Зміни у споживчому попиті, хоча й не безпосередньо, але викликають глибокі зміни промислової структури регіонів, а також істотне зростання сфери послуг.

По-четверте, нова технологічна революція в галузі інформаційних технологій, мережевих та смарт-технологій, технічної та інтелектуальної власності вже поширюється регіонами. Як і за кордоном, вона викликає модернізацію промислової структури, починаючи з полюсів росту та кластерів. Так звані регіональні інновації взагалі можна визначити як інноваційні результати, досягнуті в межах окремо визначених районів.

Зміст регіональних інновацій полягає у створенні нових просторових структур, мереж, їх оточення та функціонування. У формі інновацій у дію вступають інформаційно-інтелектуальна складова, системний фактор. Проте інноваційні процеси проходять у різних умовах, тому створюються різні моделі. Відмінності між ними виникають тому, що між регіонами завжди існують розбіжності. Тому дослідники пропонують для застосування у різних регіонах різні моделі та їх теоретичне обґрунтування. Наука пропонує практикам створювати високотехнологічні промислові райони, місцеві виробничі системи, регіональні інноваційні системи, території нового виробництва, навчально-тренувальні регіони тощо. Незважаючи на розбіжності, усім інноваційним утворенням притаманні подібні чи навіть тотожні риси.

У подальшому, шляхом кумулятивного ефекту інновації поширюються каналами перетоку технологій між регіонами. Так, як це відбувається у провінції Гуандун: спочатку інтелектуальні знання та технології розробляються у кластерах, поширюються інтра-провінційними каналами. Згодом, у рамках макрорегіону дельти р. Чжуцзян, – до оточуючих Гуандун провінцій і великих міст, а у межах «великого Чжуцзяну» – далі на схід і північ від макрорегіону дельти Чжуцзяну. При цьому очевидно, що якщо канали трансферу технологій базуються на інтернет-ресурсах, проходять біржі торгівлі інтелектуальними продуктами, технологічні ярмарки і виставки, місцеві адміністрації позбавлені можливості «притримувати» передові технології у межах підвладних ним територій, аби продовжити своє технологічне лідерство у регіоні і у країні в цілому. У цьому випадку ринкове середовище відіграє позитивну роль, інноваційні процеси рухаються безперешкодно, штучні бар'єри меншають.

По-п'яте, базуючись на постулаті Е. Гувера про спільне процвітання регіонів, сучасні представники академічної школи дійшли

висновку про те, що їхній економічний розвиток безпосередньо пов'язаний із розвитком макроекономіки в цілому, та ще із соціальним розвитком, точніше із соціальним прогресом – 社会进步. Останній знаходить втілення у розвитку особистості людини, підвищенні її культурно-освітнього рівня, а також у зростанні обмінів між людьми. На думку Хао Шоуї, стратегія розвитку регіонів шляхом оптимальнішого використання факторів виробництва може забезпечити вирівнювання добробуту у різних регіонах із неоднаковим рівнем економічного розвитку [11].

Авторами наукових розвідок і публікацій поза межами Китаю здебільшого є запрошені науковці чи викладачі з КНР. Вони мають кращий доступ до західних періодичних видань для оприлюднення своїх розвідок, ніж їхні колеги у КНР. Матеріали щодо регіонального розвитку Китаю розроблені і належать міжнародним інституціям, зокрема, дослідним центрам ООН (UNDP) та Світового банку [12]. Проблеми нерівномірності розвитку і показники розриву між макроекономічними рівнями провінцій проведені і оприлюднені дослідниками Сінгапуру (13). Аналіз соціальних, економічних та екологічних наслідків згаданої політики виконаний низкою німецьких та японських науковців із дослідних інституцій їхніх країн [14, 15].

Спираючись на ключові статистичні дані, західні автори проаналізували причини, які викликають територіальні диспропорції в соціальному та економічному розвитку Китаю. Відзначається, що, по-перше, вони глибоко вкорінені в історію. Різне становище господарства у доменах владної верхівки, маєтках лендлордів, аристократів сягають часів Цінської імперії (1644–1911 рр.). По-друге, вони формуються такими географічними факторами, як доступ до моря, кліматичні умови або наявність земель для індустрії та агросфери. По-третє, вони є наслідками браку послідовності нинішніх творців регіональних реформ.

Серед західних економістів є багато критиків регіональної політики в Китаї. Критика зводиться до того, що центральні органи влади тривалий час зосереджували основні зусилля на економічному зростанні й не звертали увагу на його негативні соціальні та екологічні наслідки, на справедливий розподіл його результатів між провінціями. В кінці 1970-х років центральна влада заохо-

чувала східні регіони «розбагатити першими» і стверджувала, що швидке зростання приморських провінцій дозволить поширити багатство і стимулювати процвітання всієї країни. Лише протягом дев'ятої п'ятирічки (1996–2000 рр.) влада почала звертати увагу на зменшення регіональної нерівності як головний пріоритет, а регіональний дисбаланс сприймався як серйозна загроза процвітання, стабільності і єдності країни. У результаті, як довели чеські дослідники, ВРП на душу населення у східному регіоні Китаю більш ніж у 1,5 рази перевищує показник внутрішнього західного регіону (2013 р.), ВРП на душу населення у місті Тяньцзінь (східний Китай) більший ніж у провінції Гуйчжоу (південно-західний Китай) у 4 рази [16].

У відповідь на судження, що регіональна політика Китаю здійснюється непослідовно і має численні вади, китайські науковці (наприклад, відомий регіоналіст Чжан Кеюнь) вважають, що неможливо використовувати лише західні критерії для оцінки регіональної політики в Китаї. На Заході значною мірою недооцінюють фактичний вплив різних політик (держави, відомств, регіонів, неурядових організацій, а також галузевої, науково-технічної і навіть культурної політики) на регіональний розвиток протягом останніх п'яти-десяти років [17]. Регіональну політику можна розглядати в широкому і вузькому сенсі. У широкому плані макроекономічна політика має реальний і потужний вплив на регіональний економічний розвиток за допомогою наявних можливостей центру, що сприяють розвитку усіх територій. Саме тому китайські органи місцевого самоврядування активно користуються пільговою політикою, що здійснюється з боку центрального уряду. У вузькому сенсі Китай дійсно не має повного спектру конкретних політик, які чітко класифікуються для регіонів за проблемами і підтримуються такими розгалуженими і різноманітними політичними і громадськими інструментами, як у розвинутих європейських ринкових економіках. Проте, з початком політики реформ китайським та місцевими урядами вживаються заходи правового, економічного та організаційного характеру, спрямовані на просування цілого набору функціональних зон (від спеціальних зон до кластерів), а також на зменшення бідності у найменш розвинених територіях, що для розвитку Китаю найважливіше і найактуальніше.

На відміну від розвинутих країн, які, зокрема, у ході створення і розвитку регіональної політики Європейського Союзу раніше досягли балансу регіональних інтересів і розбудували відповідні структури (зокрема «єврокоридори» та багаторівневі регіони і райони NUTS), у Китаї вирішували проблему, яка полягає у тому, що для досягнення балансу в розвитку регіонів потрібно пройти фазу незбалансованого розвитку. Водночас вказані західними вченими факти невідповідності підходу до регіональної політики не повинні призводити до загострення регіональних розбіжностей, особливо між приморськими та внутрішніми районами, східними, центральними та західними регіонами, або між містами та сільськими районами, що рухаються шляхом урбанізації. Водночас слід визнати, що за умов динамічного зростання економіки регіонів у багатьох випадках регіональна політика та її застосування рухаються швидше, ніж розвивається її теоретична основа.

Варто також враховувати, що у ході реформи у Китаї вирішували дуже складне завдання: замість централізованого планування і стратегічно мотивованих рішень як методів регіональної політики в дореформений період, через проміжні, компромісні, перехідні етапи перейти до програмування і моделювання як основних інструментів у регіональному розвитку Китаю.

Китайські вчені розробили ряд теорій, концепцій і парадигм регіональної політики (наприклад теорія «послідовних ступенів»), які б сприяли реалізації таких масштабних програм, як розвиток приморських регіонів, дослідження західного Китаю або оновлення старих промислових баз у північно-східній частині країни. За історично короткий період (останні два–три десятиліття) реалізовано проекти створення макрорегіонів у дельті р. Янцзи, дельті р. Чжуцзян та навколо Бохайської затоки. З огляду на їх міжрегіональний характер моделі були ретельно вивчені та представлені в широкому спектрі публікацій [18].

Інновації в регіональному розвитку Китаю (СЕЗ та інші функціональні зони, централізовані та децентралізовані структури) залишаються популярними напрямками регіональних досліджень у Китаї, які вичерпно описують їхнє минуле і сьогодення.

У рамках регіональних досліджень були проведені деякі соціально мотивовані регіональні політики. Безробіття, ринок праці, урбанізація, регіональні диспропорції в доходах, економічний фон

регіональної автономії та довкілля є предметом реформ зараз і в найближчому майбутньому.

У Китаї загальноновизнано, що регіональні реформи у рамках ринкових перетворень та індустріалізації викликані глобалізацією та її особливою інтеграційною силою, яка стала метою перспективних досліджень.

З урахуванням процесів глобалізації китайські дослідники творчо розвивають теоретичні основи регіональної науки, вступають у конкурентні стосунки з американськими та європейськими вченими і протягом останніх чотирьох десятиліть значно зміцнили і урізноманітнили методологію та інструментарій досліджень. Основні теорії та поняття, що походять від світових регіональних наук, не тільки поширилися серед китайських дослідницьких центрів, а й у кожному конкретному випадку отримали розвиток, нові інтерпретації та підходи щодо їх імплементації у регіональній політиці.

Низка напрямків регіональної наукової теорії та дослідницьких інструментів розглядаються як за кордоном, так і в Китаї більш-менш схожим чином. До прикладу, теорії локації – 区位论, терміни локалізація – 布局化 – і агломерація – 聚集化. Водночас, маючи «додану вартість» для сучасних теоретичних досліджень, вони дали можливість зробити певний прорив, а саме: перейти від традиційних визначень простору як нейтральних і функціональних за природою, присутніх у неокласичній парадигмі, до «поляризованого простору» 非均质空间 і вийти на рівень консенсусу в регіональних теоріях координованого розвитку та напрямках регіональної економіки розвитку.

Напрями і тематика регіональних досліджень та їх теоретична глибина поступово розширюються. Наприклад, китайські вчені ближче до вирішення вирішальної теоретичної проблеми світової регіональної науки – гармонізації теорій районування, розміщення і регіону. Дослідження, проведені у Нанькайському університеті, можуть стати містком між теорією розміщення та теорією регіону, таким чином закріплюючи зв'язки між мікро- та макрорівнями регіональної науки [19].

Загалом політика реформ і відкритості замінила дореформену політику планування і командної політики і швидко розвивалася в

галузях, орієнтованих на експорт. Орієнтація на ринок також стимулювала приватний сектор, який зруйнував монополію державного капіталізму та прискорив економічне зростання, особливо у приморських районах. Різкий інституційний перехід у попередніх соціалістичних країнах на початку 1990-х рр. та хвиля глобалізації та регіоналізації у наступні роки посилили ринкову реформу. У наступні тридцять років політика реформ і відкритості не обмежуватиметься наближенням питомих (на душу населення) обсягів ВРП в усіх регіонах до близьких рівнів, або «гармонійними» (на сході повільніше, у центрі і на заході вищими) темпами зростання. Внаслідок різноманітних факторів впливу реформи орієнтуватимуться на поступовий, експериментально-орієнтований підхід, тон якому задаватиме Центр, а також на зважений підхід регіонів, який сприяє широкому регіональному загалу. Відповідно й регіональна політика зазнаватиме повільних, тривалих, але у підсумку значних змін. 70-річний досвід Китаю і його реформ ілюструє еволюцію регіонального розвитку, політики та науки, скоординовану із трьох точок зору: спільний пошук найоптимальніших регіональних моделей, ширше за адміністративні рамки і інтеррегіональні кордони глибоко інтегроване, гнучке і ефективне регіональне співробітництво та побудова відносин міжнародних регіонів за участю китайських з усіма учасниками територіальної структури «Один пояс, один шлях», включаючи Україну.

Наразі ця структура відкриває нові горизонти для процвітання всіх регіонів, хто долучиться до такого співробітництва у її рамках. Розвиток і дійсно обіцяє бути якщо не зовсім спільним, то дуже взаємозалежним, оскільки передбачає досить високий ступінь інтеграції інфраструктури через створення єдиного координаційного механізму і технологічних стандартів вздовж усього маршруту в тому, що стосується уніфікації та спрощення митних процедур, формування спільних нормативних правил міжнародних перевезень, зниження нетарифних бар'єрів тощо.

Це відкриває небачений раніше простір розвитку міжрегіонального співробітництва між регіонами України і Китаю. Тим більше, що й вітчизняні чинники не тільки погоджуються з китайською стратегією, а й пропонують контрпропозиції та контрзаходи. Про це засвідчив виступ на Другому Форумі високого

рівня з міжнародного співробітництва «Один пояс, один шлях» (квітень 2019 р.) глави української делегації, який оголосив, що Україна запропонувала китайській стороні портфель спільних проєктів із розвитку транспортної інфраструктури, альтернативної енергетики, будівництва автомобільних доріг та мостів, розвитку об'єктів залізниці та аеропортів, високих технологій, співпраці в аерокосмічній сфері, переробці агропродукції тощо. Під час українсько-китайських зустрічей було конкретно обговорено перспективні інфраструктурні проєкти у регіонах України, будівництва мосту в Кременчузі, автомобільної дороги М-22 Полтава – Олександрія, пілотного проєкту «Енергетичний міст Україна – ЄС», у ході реалізації якого можливо здійснити добудову 3-го і 4-го енергоблоків Хмельницької АЕС, спорудження сонячної електростанції потужністю 246 МВт у Нікопольському районі Дніпропетровської області тощо [20]. Вочевидь, що як і в інших інфраструктурних проєктах у країнах вздовж економічного коридору «Один пояс, один шлях», регіони беруть активну участь в їх реалізації.

Таким чином, у ході економічних реформ з кінця 1970-х рр. китайське керівництво, виходячи з імперативів внутрішньої політики, приділяє значну увагу її регіональному аспекту. Водночас послідовно розвивалася китайська регіональна наука. Беруться до уваги результати досліджень та підходів до управління розвитком регіонів, що застосовуються у інших країнах.

Накопичений у Китаї досвід реалізації політичних завдань щодо розвитку регіонів свідчить про деяке переважання його політичних і стратегічних факторів та мотивів, ніж економічних. Водночас він виявив необхідність врахування інтересів регіонів та територіальних громад, вплив яких на неї істотно зростає. З урахуванням процесів глобалізації китайські дослідники творчо розвивають теоретичні основи регіональної науки, вступають у конкурентні стосунки з американськими та європейськими вченими і протягом останніх чотирьох десятиліть значно зміцнили і урізноманітнили методологію та інструментарій досліджень. Основні теорії та поняття, що походять від світової регіональної науки, не тільки поширилися серед китайських дослідницьких центрів, а й у кожному конкретному випадку отримали розвиток, нові інтерпретації та підходи відповід-

но до «китайської специфіки». Завдяки розвитку регіональної науки у Китаї та імплементації її досягнень на практиці у регіональній політиці впроваджуються регіональні інновації, удосконалюється регіональна структура. Вона змінюється у відповідності до темпів поглиблення реформ в економіці, реалізації стратегії скорочення регіональних розбіжностей, остаточного виходу найменш розвинених регіонів із стану бідності.

Використані джерела та література:

1. 我国区域经济结构不断优化，区域发展协调性增 [Регіональна економічна структура моєї країни постійно оптимізується, а координація регіонального розвитку посилюється] / 中央政府门户网站 [Портал центрального уряду]. URL: http://www.gov.cn/jrzq/2018-08/28/content_1081942.htm
2. 习近平. 在中国共产党第十九次全国代表大会上的报告). [Доповідь Сі Цзіньпіна на 19-му Всекитайському з'їзді Комуністичної партії Китаю]. URL: http://www.gov.cn/zhuanti/2017-10/27/content_5234876.htm
3. Stilwell, Frank J.B. Regional Economic Policy. London: Macmillan, 1972. 80 p. URL: <https://trove.nla.gov.au/work/10516458>
4. 论十大关系 [Мао Цзедун. Про десять найважливіших взаємовідносин] // 毛泽东文集 [Збірка творів Мао Цзедуна]. Пекін: Женьмін чубаньше, 1999.
5. Величко В. Политика «третьей линии» и ее влияние на социально-экономическое развитие КНР. М.: Институт Дальнего Востока, 1988.
6. 美国损坏中国和设施的计划: 新的档案证据 [Мердок Ш. Плани нанесення Америкою руйнації Китаю та його інфраструктури: нові архівні свідчення] // 国外中共党史研究动态 [Огляд іноземних досліджень історії компартії Китаю]. 1996. №5. С. 28.
7. 区域经济学通论 [Ань Хусень. Загальна теорія регіональної економіки]. Пекін: Цінцзі кесюе чубаньше, 2004.
8. 中国区域经济新格局 [Вей Хоукай. Нове в розвитку регіональної економіки Китаю]. Куньмін: Юньнань женьмін чубаньше, 1995.
9. 新区域经济学 [Ань Хусень. Нова регіональна економіка]. Чаньчунь: Дунбей цайчжен дасюе чубаньше, 2008. 480 с.
10. 区域经济学 [Ден Хунбін. Регіональна економіка]. Пекін: Кесюе чубаньше, 2008. 248 с.
11. 区域经济学原理 [Хао Шоуї. Витоки регіональної економіки]. Шанхай: Шанхай женьмін чубаньше, 2006. 155 с.
12. Shahid Yusuf, Nabeshima Kaoru. China's Development Priorities). Washington, DC: World Bank, 2006. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7049>

13. Chua H. Y., Bauer J. G. The Income Distribution of China: Regional Disparities'. Discussion Paper. Nanyang Business School, 1996. 12 p.
14. Oberheitmann A. Approaches towards Sustainable Development in China // Journal of Current Chinese Affairs. 2005, No. 4. P. 41–64.
15. Onishi Y. (ed.). «One Belt One Road» Initiative: Current Situation and Prospects // Interim Report of Policy Issue Research. China Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, 2017. 29 p.
16. Minarčíková E. EU-China Cooperation on Regional Policy // Perspectives in Science. 2016, March. Vol. 7. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221302091500052X#!>
17. Zhang Keyun. Regional economic policy: Theoretical Basis and the Practice of the EU. Beijing: China light industry press, 2001. 138 p.
18. Величко В. Моделі регіонального розвитку Китаю: формування, структура, перспективи // Економіка і прогнозування. 2006. № 4. С. 38–54.
19. Hao Shouyi. Principles of Regional Economy. Shanghai: People Publishing House, 2007. P. 22–23.
20. Ініціатива «Один пояс, один шлях» здатна покращити українську інфраструктуру. 3 травня 2019 р. / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2693197-kitaj-opoasue-svit-i-nadae-ukraini-sans.html>

УДК 94:342.52+504.06 (510)

Пєпра Т. Ю.

ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО КНР

Мета дослідження полягає у вивченні головних етапів і напрямів формування екологічного законодавства Китаю. Встановлено, що воно почало складатися наприкінці 1970-х рр., станом на 2019 р. охоплювало всі галузі природоохоронної діяльності, а його важливим елементом було міжнародне співробітництво. Зроблено висновок, що його ефективність знижують недостатньо ефективні механізми імплементації.

Ключові слова: *Китай, екологічне законодавство, екологічні проблеми, міжнародне співробітництво.*

Tetiana Perga. Environmental Legislation of China

The purpose of the study is to examine the main stages and directions of formation of the environmental legislation in China. It is found that it began to develop in the late 1970s and at the moment it covers all areas of environmental protection; its important element is international cooperation. It is concluded that its effectiveness is restricted by insufficient level of effectiveness of implementation mechanisms.

Key words: *China, environmental legislation, environmental issues, international cooperation.*

Протягом останніх десятиліть КНР перетворилась на лідера світового економічного розвитку. Водночас у країні суттєво загострились екологічні проблеми. На даний час ерозія ґрунтів у Китаї поширилась більш ніж на третину території країни, а вода з більш ніж 80% артезіанських свердловин у густонаселених рівнинних районах країни забруднена промисловими і сільськогосподарськими стоками і непридатна для пиття та побутового використання [1]. Щорічно площа пустель збільшується на 3,4 тис. кв. км, що призводить до пересихання озер і боліт, зниження рівня і засолення ґрунтових вод, деградації трав'яного покриву степів. Внаслідок високої концентрації промислових викидів в атмосферу небо над містами, де знаходиться багато промислових підприємств, періодично накриває смог. Починаючи з 2010 р., кількість джерел забруднення у країні зростає вдвічі – до 9 млн. [2]. З однієї сторони, це обумовлено широкомасштабною індустріалізацією та урбанізацією, ресурсомісткою та інтенсивною моделлю економічного розвитку країни, що збільшує антропогенний тиск на довкілля. З другої сторони, Китай усе більше відчуває дефіцит природних ресурсів унаслідок збільшення їх використання для потреб населення, чисельність якого вже перевищує один мільярд чоловік. Це обумовлює зростання пріоритету екологічної політики, особливо на початку XXI ст.

До початку 1970-х рр. в урядових колах КНР було відсутнє глибоке розуміння серйозності існуючих екологічних проблем. Хоча в цей час приймалися певні рішення, що стосувались навколишнього середовища, системна цілеспрямована діяльність з охорони природних ресурсів не здійснювалась. Лише після Конференції ООН

з проблем навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.), в якій взяла участь делегація Китаю, у країні з'явилась Агенція із захисту навколишнього середовища, контролю промислових викидів і екологічного планування, і були зроблені перші кроки з охорони природних ресурсів.

Модернізація розвитку країни, що розпочалась з 1978 р., та перехід від традиційного аграрного суспільства до індустріального привели до корінних змін у китайському суспільстві. В екологічній сфері це проявилось у формуванні екологічного законодавства. Одним із перших після «культурної революції» став експериментальний «Закон КНР про лісове господарство» (1979 р.), який намагався поставити перепону на шляху хижацької вирубки лісів, що впливала на кліматичні умови й сільськогосподарське виробництво в деяких районах країни. Цього ж року набрав чинності й експериментальний «Закон КНР про охорону навколишнього середовища». У цьому контексті варто наголосити, що особливістю формування екологічного законодавства в Китаї є прийняття низки законів, які спочатку мають статус експериментальних і вводяться в дію лише після кількарічної апробації.

У 1984 р. природоохоронне законодавство країни збагатилось трьома важливими документами. Перш за все, це «Лісовий кодекс КНР» («Закон про ліс»), який замінив експериментальний закон 1979 р. Він встановив єдину державну систему контролю за вирубкою лісів, конкретизував положення щодо створення лісовідновлювального фонду та здійснення лісонасаджень. На той час він був одним із найбільших за обсягом і найкращим за ступенем розробленості природоохоронним актом КНР. Кодекс набрав чинності 1 січня 1989 р.; пізніше його двічі вдосконалили. Також у 1984 р. прийняли «Закон про запобігання забрудненню вод», який передбачав не лише охорону водних ресурсів країни, а й упорядкування їх використання у процесі будівництва.

Екологічне законодавство 1985 р. представлено кількома законами. «Закон про запобігання забрудненню атмосфери» поставив завдання охорони й покращення життєвих умов громадян, охорони їх здоров'я, стимулювання проведення соціалістичної модернізації (ст. 1). Було констатовано, що до їх реалізації мають залучатися Держрада і місцеві органи влади різних ступенів. На них покладалось

завдання включити заходи із захисту атмосфери від забруднення до планів економічного і соціального розвитку. Особлива увага приділялась проблемі задимлення міст (ст. 3), загазованості їх повітряних басейнів, зараженню територій радіоактивними відходами (ст. 4). Ставилось завдання створення системи належного контролю за забрудненням атмосфери, зокрема при веденні нових будівництв; розширення існуючих новобудов; реконструкція різних об'єктів; організація пунктів контролю; розроблення способів перевірки даних. Також встановлювалися заходи юридичної відповідальності за порушення норм закону (ст. 5). «Закон про степи» передбачав не лише охорону і поліпшення природного середовища, а й раціональне використання степів для розвитку тваринництва. Положення про порядок викидання відходів у моря і океани було прийнято на виконання «Закону про охорону навколишнього середовища морів і океанів» 1982 р. Дія положення поширювалася на внутрішні, територіальні води КНР, континентальний шельф та інші контрольовані КНР акваторії, протяжність і найменування яких однак не уточнювалося [3, с. 37–38].

«Закон про рибальство», який набрав чинності у 1986 р., поставив за мету не лише розвиток риболовецького промислу та забезпечення законних прав та інтересів промисловців, а й охорону і раціональне використання рибних ресурсів. Хоча закон спрямовувався на підвищення науково-технічного рівня рибальства та визначення шляхів збільшення рибних ресурсів, була приділена увага і способам їх охорони. Для впорядкування рибальства створили Інститут інспекторів рибнагляду, до повноважень якого віднесли рибнагляд за промислом китайських та іноземних судів у територіальних водах КНР [3, с. 34].

Найважливіші напрями законотворчості 1988 р. пов'язані із правовим забезпеченням прискорення соціально-економічного розвитку Китаю та ефективної охорони навколишнього середовища. Захист і порятунок рідкісних, вимираючих видів диких тварин, цілеспрямована зміна тваринного світу, підтримання екологічної рівноваги – всі ці питання регламентуються «Законом про охорону диких тварин». Цей правовий акт оголосив тваринний світ власністю держави, обов'язком якої є збереження і розмноження видів диких тварин; збереження природних ландшафтів, необхідних для

проживання тварин; припинення їх руйнування; сприяння розвитку наукових досліджень в галузі біології.

У 1989 р. Держрада КНР прийняла два акти, покликані забезпечити створення належних умов для проживання в містах – «Положення про озеленіння міст» і «Положення про регулювання зовнішнього вигляду та санітарного стану міст». Також набрали чинності «Положення про захист навколишнього середовища від шумів» і «Положення про радіаційний захист при роботі з радіоактивними ізотопами і випромінюючими пристроями». Вкажемо і на «Закон КНР про охорону навколишнього середовища», який радикально змінили в 2014 р. [4, с. 67–68]

Нововведення в царині екологічного права 1990 р. унаочнюють два нормативних акти, прийняті Держрадою КНР: «Положення про запобігання шкоди, що завдається морському та океанічному навколишньому середовищу при забрудненні від наземних джерел» і «Положення про запобігання нанесення шкоди навколишньому середовищу морів і океанів від забруднення прибережними будівельними об'єктами». Обидва акти розвивали положення «Закону про охорону навколишнього середовища морів і океанів» 1982 р. [3, с. 52].

Природоохоронне законодавство 1991 р. представлено, перш за все, «Законом КНР про охорону навколишнього середовища», який передбачає раціональне використання природних ресурсів, охорону і поліпшення довкілля (набрав чинності в 1992 р.). Природоохоронне значення має і прийняте Держрадою «Положення КНР про захист від повеней», яке розвинуло положення «Водного кодексу КНР». Воно передбачало утворення Державного протиповеневого штабу [5, с. 57].

У 1994 р. були розроблені та опубліковані: «Положення про контрольні виміри для попередження землетрусів»; «Положення про водопостачання міст»; «Положення про метеорологію»; «Положення КНР про природоохоронні райони» Положення про термінове реагування на землетруси руйнівного характеру»; «Положення про посилення роботи з управління охороною визначних районів живої природи і ландшафту»; «Тимчасове положення про боротьбу з забрудненням вод басейну ріки Хуанхе»; «Постанова Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників про внесення

поправок до Закону КНР про боротьбу із забрудненням атмосфери»; «Закон КНР про боротьбу із забрудненням навколишнього середовища твердими відходами».

Законотворча діяльність продовжилась і в 1996 р. Зокрема вкажемо на «План заходів з озеленіння Китаю на період, що охоплює перехід в наступне століття»; Поправки до «Закону КНР про боротьбу із забрудненням вод»; Державний 9-й п'ятирічний план і перспективні завдання до 2010 р. з охорони навколишнього середовища і два додатки до нього; Загальнодержавний план стримування загальної кількості основних забруднюючих речовин, що викидаються в період 9-ї п'ятирічки, і Китайський план створення об'єктів озеленіння з орієнтацією на ХХІ ст., схвалені Держрадою і опубліковані Державним управлінням з охорони навколишнього середовища, Держпланом, Державним комітетом з економіки і торгівлі; Вказівка Державного управління з охорони навколишнього середовища закрити із 30 вересня 1996 р. невеликі фабрики з виробництва паперу, обробки шкіри, фарбування тканин тощо, які сильно забруднюють навколишнє середовище; «Положення КНР про охорону дикорослих рослин»; «Закон КНР про боротьбу із забрудненням шумами довкілля» [3, с. 98].

Наступного року у Китаї з'явилися такі документи: «Постанова про контроль ступеня забруднення атмосфери в китайських містах продуктами згорання вугілля»; «Положення КНР про охорону нових сортів рослин»; Повідомлення Канцелярії Держради про систематичне проведення роботи з боротьби з посухою для подвійного гарантування хороших весняних сходів і багатого річного врожаю зернових; «Закон КНР про боротьбу з епізоотіями»; «Закон КНР про боротьбу з повеннями» [3, с. 109].

Не лише кількісне, а і якісне вдосконалення китайського екологічного законодавства демонструє третя редакція «Лісового кодексу КНР» (1997 р.). Нова редакція Кодексу є не тільки більш досконалою з юридично-технічної сторони, вона вводить деякі нові положення, пов'язані з посиленням ринкових аспектів у лісовому господарстві. Регулюючи права і обов'язки державних органів щодо лісовпорядкування, захисту лісів, лісівництва, лісозаготівель, цей закон надає національним автономним районам велику самостійність, а також великі матеріальні можливості для розвитку лісового господарства

в порівнянні з територіально-адміністративними одиницями Китаю. Однак, допускаючи приватну ініціативу і підприємництво, він, відповідно до концепції «соціалістичної ринкової економіки» зберігає державне регулювання лісогосподарською діяльністю.

Нова редакція «Закону КНР про боротьбу із забрудненням повітряного басейну» (2000 р.) спрямована на збереження і поліпшення життєвого середовища, забезпечення здоров'я людини, розвиток економіки і суспільства. З метою охорони навколишнього середовища закон зорієнтований на підтримку державою науково-дослідних заходів, направлених, у тому числі, і на розвиток, використання сонячної, вітряної, водяної та інших «чистих» видів енергії. Відповідно до положень Закону, уряди всіх рівнів зобов'язані посилити роботу в царині зелених насаджень, озеленіння міст, а також вживати заходи проти наступу пісків. Також органи з охорони навколишнього середовища та інші органи контролю мають право проводити перевірки підприємств із метою виявлення забруднення атмосфери. У цьому випадку підприємства зобов'язані надати всі необхідні для перевірки матеріали [3, с. 150–154].

Прийняті в 2000-х рр. закони про сприяння чистим виробництвам, рециркуляційній економіці, енергозбереженню, використанню альтернативної енергетики створили умови для заснування спеціальних державних фондів для фінансування науково-технічного прогресу та інвестування на пайовій основі комерційних проєктів «зеленої» економіки, а також надання підприємствам податкових пільг і кредитів за зниженими відсотковими ставками. До семи галузей, задекларованих Держрадою КНР в 2010 р. як нові стратегічні напрями розвитку країни, були включені, зокрема, енергозбереження і природоохоронна діяльність; розробка альтернативних джерел енергії; виробництво автомобілів, що використовують альтернативні енергоносії. У 2013 р. до переліку галузей, підтримуваних державою як особливо перспективних, віднесли і виробництво обладнання для екологічного моніторингу та контролю [5, с. 299]. Усе більше правових актів, зокрема тих, що регулюють розвиток сільського господарства, землеробства та рибальства, почали включати статті про охорону природних ресурсів.

Вказані вище закони визначили головні напрями охорони довкілля і природних ресурсів КНР. На початку XXI ст. відбулось по-

глиблення природоохоронного законодавства країни, зокрема це стосується окремих напрямів охорони природи. У цьому контексті вкажемо на «Закон КНР про протидію забрудненню водних ресурсів» (2008 р.); «Закон КНР про протидію забрудненню атмосферного повітря» «Закон КНР про степи» (2002 р.); «Закон КНР про охорону диких тварин» (2004 р.); «Закон КНР про запобігання забрудненню середовища твердими відходами» і «Закон КНР про рибальство» (2004 р.); «Закон КНР про протидію спустеленню і контроль над ним» (2001 р.); «Закон КНР про запобігання радіоактивного забруднення» (2003 р.); «Закон КНР про охорону морських островів» (2009 р.) [5, с. 293].

У 2000-х рр. у китайському законодавстві з'явилися правові акти, які заклали засади «зеленої економіки»: «Закон КНР про сприяння чистим виробництвам» (2002 р.); «Закон КНР про відновлювані джерела енергії» (2005 р.); «Закон КНР про заощадження енергоресурсів» (2007 р.), «Закон КНР про сприяння рециркуляційній економіці» (2008 р.). Вони засвідчили зростання інтересу у країні до розвитку альтернативної енергетики. Звіт організації «Institute for Energy Economics and Financial Analysis» за 2018 р. демонструє прагнення Китаю стати лідером виробництва енергії з альтернативних джерел. Інвестиції Китаю у проекти виробництва чистої енергії склали в 2017 р. більше 44 млрд дол., що істотно перевершує показник 2016 р. – 32 млрд дол. [6]. Така політика обумовлена низкою факторів: загостренням екологічних проблем, і в першу чергу, забрудненням повітря; вичерпністю традиційних джерел енергії; невисокою вартістю експлуатації джерел альтернативної енергетики, що є надзвичайно важливим для країни, яка, як глобальний лідер економічного розвитку, є найбільшим у світі споживачем енергії. Відповідно до нового зміненого плану Національної комісії з розвитку та реформ, до 2030 р. Китай прагне забезпечити виробництво як мінімум 35% усієї необхідної країні енергії з відновлюваних джерел. Дані звіту «Renewable energy country attractiveness index 2017» засвідчують, що Китай – лідер за рівнем привабливості у галузі відновлювальних джерел енергії, маючи значний потенціал для розвитку гідро-, геліо- та вітряної енергетики. За прогнозами «Bloomberg», до 2040 р. номінальна потужність вітряної та геліоенергетики зросте з 12% до 48%, а електрогенерація – з 5% до 34%.

Номинальна потужність геліоенергетики збільшиться у 14 раз, а потужність вітряної – у 2 рази [7].

У 2015 р. зазнав суттєвих змін прийнятий у 1989 р. «Закон КНР про охорону навколишнього середовища». Новий текст цього закону чітко визначив, що охорона довкілля є базовою національною політикою. Він змінив процедуру регулювання шкідливих викидів промислових підприємств, які тепер повинні отримувати адміністративні дозволи на викиди шкідливих речовин. Закон уповноважує Держраду КНР встановлювати загальнонаціональні квоти на викиди основних забруднювачів, які розподіляються між провінціями, а на локальному рівні – до рівня підприємств. Відповідно було змінено характер стягнення плати з підприємств-забруднювачів, зокрема, введено плату не за перевищення національних або місцевих нормативів допустимих шкідливих викидів, а за саме забруднення. Задекларовано, що на всіх підприємствах, які забруднюють довкілля, має бути введена система екологічного обліку.

Однією з новацій цього закону є уведені вперше норми про розкриття екологічної інформації. Місцеві уряди зобов'язані щорічно подавати доповіді про екологічну ситуацію на підвідомчих територіях відповідним органам законодавчої влади – зборам народних представників. На місцевому рівні мають також регулярно публікуватися бюлетені, що містять відомості про якість навколишнього середовища, дані екологічного моніторингу, інформацію про надзвичайні ситуації, про видачу адміністративних дозволів на забруднення, про покарання за екологічні правопорушення, про збір та використання плати за забруднення. Закладені в новій редакції закону і додаткові дисциплінарні заходи. На штрафи, виписані підприємствам за екологічні порушення, тепер може нараховуватися щоденна пеня. Оштрафовані можуть бути і підприємства, що уникають розкриття інформації про забруднення або фальсифікують її [8].

Важливу роль у розвитку екологічної політики Китаю відіграла Конференція ООН із навколишнього середовища і розвитку, що відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Вона знаменувала вихід природоохоронної діяльності країн світу на новий рівень і продемонструвала потребу її координації усіма країнами світу [9, с. 50–55]. Беручи до уваги екологічні проблеми Китаю (промислове за-

бруднення довкілля, руйнівні природно-антропогенні процеси, зростання числа і масштабів стихійних лих тощо), перед країною постало завдання змінити модель зростання економіки і збалансувати економічну, соціальну і екологічну складову розвитку. Після цієї конференції почався новий етап розвитку природоохоронної стратегії Китаю. Зокрема, на XVII з'їзді КПК політичне керівництво прийняло концепцію сталого розвитку країни як основного орієнтира державного будівництва в XXI ст. В унісон йому наприкінці 1992 р. прийняли новий «Закон про охорону навколишнього середовища» і низку постанов і нормативних актів. Китай продемонстрував становлення нового рівня екологічної свідомості: прагнучи продемонструвати підтримку ідей, проголошених на конференції в Ріо-де-Жанейро, він першим серед учасників конференції розробив власний «Порядок Дня на XXI століття» [10, с. 67–69]. Даний крок дозволив вивести державну екологічну політику на принципово новий рівень.

На даний момент в екологічній політиці Китаю панує ідея координації сталого розвитку науки і економіки з охороною навколишнього середовища. Забезпечення екологічної безпеки досягається, перш за все, шляхом вдосконалення законодавства. Крім того, стимулюється участь у природоохоронній роботі громадянського суспільства, всі дані відкриті для загального доступу, вибудовується система компенсації шкоди довкіллю та інші сучасні механізми регулювання відносин «суспільство – довкілля».

Отже, за роки реформ у Китаї склалося детальне і диференційоване природоохоронне законодавство, яке претендує на комплексність. Його підсилили різні стратегічні завдання з подолання гострих екологічних проблем, найбільшою серед яких є забруднення атмосферного повітря від стаціонарних і пересувних джерел. Наприклад, у 2013 р. Китай оголосив війну забрудненню, яка передбачала заборону встановлювати нові вугільні установки і суттєво скоротити викиди на існуючих [2], що обумовлено значною часткою вугілля в паливно-енергетичному комплексі країни.

Не дивлячись на це, у країні невпинно погіршується екологічна ситуація. На це вказують дані міжнародного індексу, що оцінює результативність екологічної політики – «Environmental Performance Index». Хоча у 2006 р. Китай зайняв у цьому індексі 94-те місце [11,

с. 17], у 2014 р. він опустився на 118-те місце [12]. У 2018 р. ситуація ще трохи погіршилась – Китай посів 120-те місце [13]. Безперечно, для країни, яка у 2018 р. відповідала за 29% світового економічного зростання, така динаміка означає певний прогрес у досягненні цілей зниження викидів вуглецю та енергоемності промисловості. Однак, незважаючи на покращення в деяких галузях, Китай досі відстає від багатьох інших країн у покращенні якості повітря і водних ресурсів, що є на даний час найгострішими екологічними проблемами країни. Це свідчить, що Китаю не вистачає інструментів контролю за впровадженням у життя прийнятих рішень й актуалізує завдання вдосконалення цього механізму, особливо на локальному рівні.

Відповідно до «Закону КНР про охорону навколишнього середовища», управління природоохоронними заходами здійснює спеціальний орган при Держраді КНР – з 1984 р. Національне агентство з охорони навколишнього середовища (1998 р. перейменоване на Державну адміністрацію охорони навколишнього середовища (ДАОНС)). Однак на перших етапах діяльності воно не мало реального впливу на поведінку підприємств-забруднювачів. Ситуація дещо змінилась у 2008 р., коли йому надали статус Міністерства охорони навколишнього середовища. Водночас функції установи зведені до розробки загальних основ екологічної політики та координації діяльності з іншими структурами. Міністерство здійснює безпосередній контроль за виконанням екологічних нормативів та видачу адміністративних дозволів на шкідливі викиди лише найбільшим компаніям.

На місцях за впровадження екологічної політики формально відповідають провінційні бюро з охорони навколишнього середовища. Але на практиці вони не займаються екологічним моніторингом, збиранням плати за забруднення, накладенням адміністративних штрафів, а є фактично лише представництвами загальнонаціональної служби. Більш дієвими є екологічні бюро на рівні міст, повітів і волостей. Однак вони знаходяться в подвійному підпорядкуванні (установі, у підпорядкуванні якої вони перебувають, і місцевому уряду). Проблема полягає не лише в територіальній віддаленості місцевих бюро від їх номінального відомчого керівництва, але і в фінансуванні їх діяльності. Воно забезпечується, у першу чергу, за рахунок власних доходів (наприклад, плати, яку вносять підприєм-

ства за забруднення, що повністю залишається на місцевому рівні), а також за рахунок надходжень із місцевих бюджетів. Це впливає на дотримання екологічних вимог під час проектування або реалізації різних проектів, які підтримує або спонсорує керівництво муніципалітетів. Як зазначає П. М. Мозаїс, навіть якщо в ході екологічної експертизи будівельних об'єктів виявляються негативні наслідки для навколишнього середовища, то місцеві бюро, як правило, можуть вимагати лише вдосконалення проекту, а не його скасування [5, с. 293–295]. Це одне із «вузьких місць» екологічної політики Китаю на даному етапі.

Звичайно, урядові кола країни намагаються використовувати широке коло інструментів, які мають компенсувати цей недолік і заохотити широкі верстви суспільства та бізнес до покращення стану довкілля. Наприклад, поширеною практикою є постійне проведення екологічних кампаній. З початку 2000-х рр. у партійно-державних документах і в наочній агітації постійно присутні чотири ієрогліфи, що означають «економити енергію, зменшувати забруднення». З 2009 р. уряд пропагує серед населення низьковуглецевий спосіб життя, який передбачає коригування стереотипів споживання (економію палива в побуті, використання енергозберігаючих ламп тощо). Однак найбільш показовим прикладом є здійснення лісонасаджень. Щорічно в Китаї проводиться День висаджування дерев, у якому беруть участь і подають особистий приклад керівники держави. З 1981 р. діє порядок, за яким кожен громадянин у віці від 11 до 60 років повинен посадити протягом року три–п'ять дерев або заплатити відповідний податок. Проект створення на Півночі країни лісосмуг, що протистоять наступу пустелі, отримав назву «Велика китайська зелена стіна». У результаті сьогодні за площею штучних лісонасаджень КНР займає 1-ше місце у світі (40 % усіх лісонасаджень на планеті) [14]. З 1999 р. у Китаї реалізується програма «Залишати ріллю, відновлювати ліси», що заохочує зелені насадження на землях, схильних до ерозії. До кінця 2000-х рр. вона торкнулася близько 32 млн селянських дворів і близько 124 млн осіб. Протягом 1999–2009 рр. лісопосадки були здійснені на 9,3 млн га орних земель і 18,5 млн га непридатних земель [5, с. 298].

У 2013 р. Китай розпочав амбіційну зовнішньополітичну ініціативу «Один пояс, один шлях», метою якої є відновлення та

зміцнення торговельних зв'язків між Китаєм та рештою світу, в першу чергу, з Азією та Європою. Цією ініціативою Китай також активно просуває ідею «зеленого розвитку» та розвитку альтернативних джерел енергії. У 2016 р. Президент Сі Цзіньпін запропонував країнам-учасникам цього проекту поглиблювати співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища і екологічної безпеки та побудувати «зелений» Шовковий шлях (Belt and Road Initiative – BRI). У 2017 р. Міністерство охорони навколишнього середовища Китаю опублікувало документи, які заклали основу для такого співробітництва: «Керівництво з просування Зеленого Шовкового шляху» та «План співробітництва в сфері екології та охорони навколишнього середовища в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». У них викладено такі принципи діяльності в цій царині: перетворення концепції «зеленого» розвитку на пріоритет при одночасній підтримці стану довкілля, дотримання законів і правил щодо запобігання ризикам. Головними завданнями визнано: сприяння «зеленому» розвитку та забезпечення екологічної безпеки, розробку платформи для співробітництва з охорони навколишнього середовища для забезпечення всебічної підтримки та обслуговування, формулювання повноцінних заходів політики та посилення координації між урядом та підприємствами для забезпечення результатів впровадження поставлених завдань, використання місцевих переваг, зміцнення потенціалу та сприяння впровадженню проектів [15]. З огляду на потребу багатьох країн-учасниць цієї ініціативи в інвестиціях для впровадження низьковуглецевих технологій та будівництва «зеленої» інфраструктури (наприклад, для реалізації зобов'язань щодо використання відновлюваних джерел енергії в 31 країні BRI потрібно щонайменше 470 млрд дол.) Китай планує сприяти створенню потенціалу, необхідного для того, щоб перетворити свої кліматичні плани на інвестиційні можливості для банків та інших глобальних інвесторів [16], що у перспективі може перетворити його на найбільшого світового інвестора «зеленого» розвитку і сприятиме виконанню завдань, поставлених на національному рівні.

Наступним кроком у розвитку цієї ініціативи стало оприлюднення китайськими бізнес-асоціаціями і фінансовими установами документа «Ініціатива з управління екологічними ризиками для

зарубіжних інвестицій Китаю». У ньому зазначено, що фінансові установи та підприємства, що займаються зарубіжними інвестиціями, повинні повністю розуміти екологічні закони, нормативні документи та стандарти приймаючих країн, а також ключові екологічні ризики для своїх проектів; звертатися до відповідних міжнародних стандартів стійкості та Принципів ООН для відповідальних інвестицій; використовувати сторонніх постачальників послуг для оцінки та управління екологічними та соціальними ризиками для великих проектів та зелені фінансові інструменти для зарубіжних проектів, особливо середньо- та довгострокових інфраструктурних проектів; страхувати екологічну відповідальність як інструмент управління ризиками для проектів із високим екологічним ризиком; управляти зеленими ланцюгами поставок; вживати заходи для зеленого фінансування торгівлі та постачання [17].

Важливою складовою екологічної політики Китай вважає міжнародне співробітництво. Однак наразі більш успішно розвивається двостороння та регіональна співпраця. Так, ще в 1980 р. був підписаний Китайсько-американський протокол про охорону навколишнього середовища та технічне співробітництво. В останні роки обидві країни приділяли велику увагу розвитку альтернативної енергетики. У 2008 р. підписано Рамкову угоду про китайсько-американську співпрацю в енергетиці та екології. У 2013 р. у рамках п'ятого раунду китайсько-американського стратегічного і економічного діалогу були узгоджені плани роботи спільної групи та виділені пріоритетні напрямки, включаючи співпрацю у створенні «зелених економік» і скороченні викидів великого автотранспорту [18, с. 59–60].

Також Китай прагне розвивати екологічне співробітництво з європейськими країнами. Ще в 1988 р. був підписаний Китайсько-голландський меморандум про співпрацю з охорони навколишнього середовища. Планується розвивати співробітництво в Арктиці, в тому числі, з питань захисту навколишнього середовища регіону. Під час візиту до країн Північної Європи у 2013 р. Китай зацікавився експортом фінських «чистих технологій». У тому ж році пройшла зустріч китайського керівництва з представниками 16 країн Центральної та Східної Європи, під час якої обговорювалась низка проектів в енергетичній сфері.

Не менший інтерес для Китаю має і екологічне співробітництво на регіональному рівні. Так, ще в 1980 р. підписано Китайсько-японську угоду про співпрацю з охорони навколишнього середовища. У 1993 р. Китай провів першу зустріч із питань екології країн Північно-Східної Азії за участю керівників вищої ланки Росії, Республіки Корея, КНДР, Японії і Монголії. Головною була названа проблема забруднення атмосфери. Обговорювалися питання подальшої координації природоохоронних зусиль. Протягом наступних десяти років була проведена низка переговорів, розвивалося співробітництво в таких галузях, як контроль за піщаними бурями, охорона природних ресурсів на російсько-монгольському кордоні, забруднення Тихого океану, кислотні дощі тощо. У січні 1999 р. Китай, Південна Корея і Японія заснували Координаційну раду Екологічної конференції голів міністерств. У грудні 2013 р. пройшов екологічний саміт, у якому взяли участь офіційні особи та вчені Китаю, Японії і Південної Кореї. На зустрічі було наголошено на важливості регіональної екологічної політики.

КНР розвиває екологічне співробітництво з Африкою. З 2005 р. по травень 2012 р. китайські установи організували в Пекіні 12 освітніх курсів у галузі охорони навколишнього середовища, підготувавши понад 300 високопоставлених африканських чиновників. Форум співпраці «Китай-Африка» став важливою платформою для китайсько-африканського співробітництва в галузі екологічно чистого розвитку [18, с. 62].

На багатьох важливих глобальних форумах з екологічної проблематики Китай демонструє підтримку міжнародних рішень, у першу чергу, щодо боротьби з глобальною зміною клімату. Хоча на момент підписання Кіотського протоколу на Китай не було покладено жодних зобов'язань зі скорочення викидів в атмосферу, які спричиняють парниковий ефект, країна підтримала рішення Паризької кліматичної угоди. Це було підтверджено і на черговому саміті ЄС–Китай в Пекіні, що відбувся в 2018 р. Незважаючи на рішення США вийти з Паризької угоди з клімату, Європейський Союз і КНР заявили про прагнення спільно домагатися досягнення цілей, закріплених у цьому документі. Для цього планується створити фонд у розмірі 100 млрд дол., мета якого – допомогти бідним країнам впоратися з наслідками зміни клімату [19].

Останніми роками активно розвивається україно-китайське співробітництво в екологічній сфері. Найбільший взаємний інтерес має розвиток альтернативної енергетики. Китайські компанії «China National Building Materials Group», «Sinomach», «Sinohydro» вже працюють з Україною у цій галузі. За результатами Третього засідання українсько-китайської Комісії із співробітництва (2017 р.) підписано низку документів, серед яких – «Меморандум про взаєморозуміння у сферах енергоефективності, відновлювальної енергетики та альтернативних видів палива між Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України та Національною енергетичною адміністрацією Китайської Народної Республіки» [20]. Також Україна і Китай ініціювали створення спільної робочої групи з розвитку альтернативної енергетики, зокрема розглядається можливість впровадження спільних проектів з розвитку біопалива. У 2018 р. було підписано угоду між компаніями ДТЭК і «China Machinery Engineering Company» щодо будівництва сонячної електростанції потужністю 200 МВт поблизу Нікополя [21], яка почала працювати в 2019 р. і є однією з найбільших у Європі. Інтерес до співпраці виявляють і такі китайські компанії, як «GCL System Integration Technology» та «China National Complete Engineering Corporation».

У рамках українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі передбачається поглиблення інвестиційної співпраці у сфері енергоефективного та екологічно чистого сільського господарства, зокрема ефективної утилізації відходів, запровадження органічних технологій фермерства, зменшення рівня забруднення навколишнього середовища та реалізація спільних проектів у сфері біоенергетики, включаючи виробництво теплової та електричної енергії, органічних добрив, метану промислового класу та біопалива, шляхом використання та розвитку існуючих науково-технічних розробок обох держав [22].

Досвід реалізації проектів та величезні інвестиційні можливості Китаю у поєднанні з ресурсною базою України можуть утворити міцний союз, який відповідатиме інтересам обох країн. Він стане одним із кроків Китаю у досягненні глобального енергетичного лідерства та запорукою енергетичної незалежності і покращення екологічної ситуації в Україні.

Отже, починаючи з кінця 1970-х рр. у Китаї було створено розгалужене екологічне законодавство, яке визначило головні принципи і напрями екологічної політики країни, систему моніторингу і контролю за діяльністю, яка має вплив на довкілля, засади міжнародного співробітництва у цій царині. Воно підсилено низкою директив, програм, планів та ініціатив уряду. Водночас його імплементація є недостатньо ефективною, що знижує ефективність прийнятих законодавчих і нормативних актів. Крім того, головним завданням розвитку Китаю залишається перебудова моделі економічного розвитку на засадах «зеленої економіки» та реформування енергетичного сектору, що передбачає зменшення залежності від викопних енергоресурсів, і в першу чергу – вугілля. Запорукою наближення країни до досягнення поставлених цілей є об'єднання зусиль усіх акторів китайського суспільства.

Використані джерела та література:

1. 80% підземних вод в Китаї непридатні ані для пиття, ані для побутового використання. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/health/worldnews/1316624-80-pidzemnih-vod-v-kitaji-nepridatni-ani-dlya-pitty-ani-dlya-pobutovogo-vikoristannya.html>
2. China's environment census' reveals 50% rise in pollution sources. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/31/china-environment-census-reveals-50-rise-in-pollution-sources>
2. Современное право Китайской Народной Республики (обзор законодательства 1978–2010 гг.). М.: ИДВ РАН, 2012. 200 с.
3. Чжан Л., Чжао Л. Развитие экологической политики Китая 1953–2003 // Исследование истории Китая. 2008. № 1. С. 63–72.
4. Мозиас П. М. Экологическая политика в Китае: вверх по лестнице, ведущей вниз? // 46-я научная конференция «Общество и государство в Китае». Ч. 2. URL: <https://publications.hse.ru/books/202287876>
5. Китай становится новым лидером в сфере использования альтернативной энергии. URL: <https://hi-news.ru/technology/kitaj-stanovitsya-novym-liderom-v-sfere-ispolzovaniya-alternativnoj-energii.html>
6. New Energy Outlook 2017 / Bloomberg. URL: <https://goo.gl/mCci9E>
7. Environmental Protection Law of the People's Republic of China / Chinadialogue.net. URL: www.chinadialogue.net/Environmental-Protection-Law-2014-eversion.pdf
8. Перга Т. Ю. Глобальна екологічна політика та Україна. Ніжин: ПП Меланік, 2014. 287 с.

9. Гуаньцзюнь В. Государственная экологическая политика Китая: история развития и современные проблемы // Вестник СПбГУ. Сер. 6. 2012. Вып. 1. С. 66–70.
10. Pilot 2006 Environmental Performance Index / Yale Center for Environmental Law & Policy, Center for International Earth Science Information Network (CIESIN). URL: http://epi2016.yale.edu/sites/default/files/2006_pilot_epi_report_0.pdf
11. China ranks 118th on the 2014 Environmental Performance Index. EPI. URL: http://epi2016.yale.edu/sites/default/files/2014_epi_press_release_-_china_0.pdf
12. 2018 Environmental Performance Index. EPI. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>
13. Economy E. Environmental Governance in China: State Control to Crisis Management. Daedalus. 2014, Spring. № 143 (2). P. 184–197.
14. Guidance on Promoting Green Belt and Road. Belt and Road Portal. URL: <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/zchj/qwfb/12479.htm>
15. Three steps toward green Belt and Road. Belt and Road Portal. URL: <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/ghsl/wksl/82459.htm>
16. Environmental Risk Management Initiative for China's Overseas Investment. UN Environment. URL: <http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2017/09/Environmental-Risk-Management-Initiative-for-China---s-Overseas-Investment.pdf>
17. Вершинина В. Ю. Экологическая политика КНР: глобальный, региональный и национальный аспекты // Актуальные проблемы современных международных отношений. 2014. С. 59–64.
18. ЕС и Китай настаивает на выполнении Парижского соглашения по климату. 16.07.2018 / Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com>
19. Україна та Китай реалізують низку спільних проєктів на 7 млрд дол. США. – Зустріч Прем'єр-міністра з Віце-прем'єром Державної Ради Китаю. 05.12.2017 / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-kitaj-realizuyut-nizku-spilnih-proektiv-na-7-mlrd-dol-ssha-zustrich-premyer-ministra-z-vice-premyerom-derzhavnoyi-radi-kitayu>
20. Китай заинтересован в инвестициях в украинскую энергетику и инфраструктуру. 03.06.2018 / Elektrocisti.net. URL: https://elektrovesti.net/61243_kitay-zainteresovan-v-investitsiyakh-v-ukrainskuyu-energetiku-i-infrastrukturu
21. Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі. Законодавство України. 05.12.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_004-17

РОЗДІЛ II || ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР

УДК 94:323.2+342.5(510)

Оуян Сянін

ПОГЛЯДИ НА ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНОМУ КИТАЇ

Розглянуто проблему глобального управління. Виявлені недоліки і проблемні питання світового порядку. Визначені передумови запобігання конфліктним ситуаціям, зокрема, взаємна довіра, взаємна вигода, рівність та співпраця. Запропоновано підвищити роль міжнародних організацій (ООН, СОТ, МВФ) задля сталого та інклюзивного розвитку світової спільноти. Розглянуто китайську ініціативу «Один пояс, один шлях» як інструмент вдосконалення глобального управління.

Ключові слова: КНР, глобальне управління, взаємовигода, рівноправ'я, «Один пояс, один шлях».

Xiangin Ouyang. Views on Global Governance in Modern China

The problem of global governance is considered. Shortcomings and issues of the world order have been identified. Prerequisites for conflict prevention are defined, in particular: mutual trust, mutual benefit, equality, and cooperation. It is proposed to increase the role of international organizations (UN, WTO, IMF) for the sustainable and inclusive development of the world community. China's «One Belt, One Road» initiative is considered a tool to improve global governance.

Key words: PRC, global governance, mutual benefit, equality, «One Belt, One Road».

Після світової фінансової кризи 2008 року світова економіка відновлювалась повільно, розрив між багатими і бідними, північ-

ними і південними країнами став більш помітним, що свідчить про те, що світова економіка все ще не позбавилась ознак кризового становища. Корінь проблеми полягає в тому, що три великі глобальні протиріччя – спад у світовій економіці, неефективність глобального управління і дисбаланс глобального розвитку – не були ефективно вирішені. Протягом останніх років під час участі в різних міжнародних подіях в багатьох країнах світу китайські національні лідери запропонували новий погляд на глобальне управління, спрямований на зміну існуючої динаміки, моделей і методів глобального управління, який був би «рецептом» для позитивного розвитку світової економіки.

Ця тематика є предметом дослідження китайських науковців і політиків, серед яких Лі Лі, Хе Чже, Ціао Малінь, Жен Лінь та Чжан Цюньюе.

У праці Лі Лі «Дилема глобального управління і практики» теоретичні школи глобального управління поділяються на школи націоналістичного і космополітичного спрямування. Ці дві напрями відрізняються між собою предметом, методами, цілями і об'єктами управління, розглядають різні питання і мають свої переваги. Проте жоден не може досягти міжнародного соціального порядку і справедливості в рамках існуючої системи глобального управління [1].

Хе Чже у своєму дослідженні «Виклики, тенденції та контрзаходи глобального управління в епідемічну епоху» висловив міркування, що глобалізація є найбільшою історичною тенденцією розвитку сучасного людства в цілому. Ця тенденція супроводжується п'ятьма основними видами конфліктів: технологічні конфлікти, конфлікти інтересів, конфлікти культури, конфлікти прав і конфлікти довіри, що, як наслідок, призводять до кризи управління. У зв'язку з цим необхідно побудувати нову глобальну етику управління і систему цінностей для вирішення різноманітних викликів і криз. Нова глобальна система етики і цінностей повинна змінити прагматичну концепцію існування сучасної людської цивілізації, що сформувалась у новітній час і базується на обміні національними інтересами. Вона повинна сформувати нове бачення спільноти єдиної людської долі, що включає гуманізм, рівність, повагу, співпрацю і взаємну довіру [2].

На продовження ідеї Хе Чже про формування нового бачення спільноти єдиної долі, Цяо Маолін вважає, що в цьому контексті набуває значення переосмислення теорії світової історії. У праці «Теоретичні витоки і сучасні цінності світової історії у побудові спільноти зі спільним майбутнім для людства» автор вважає, що світова історія має практичне значення для побудови глобальної спільноти зі спільним майбутнім, сприяє демократизації міжнародних відносин, формуванню раціоналізованого світового порядку і реформуванню глобальної системи управління, закладає основу для ефективного реагування на нові глобальні виклики [3].

У спільному дослідженні Жен Лінь та Чжан Цюньюе «Аналіз інституційної складності глобального економічного управління. Тематичне дослідження економічного управління в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні» аналізуються проблеми функціонування системи економічного управління, що склалась в АТР, й екстраполюються на систему глобального управління. На думку авторів, система економічного управління, що існує в АТР, характеризується в першу чергу інституційною складністю і неефективністю. Ця ж проблема недосконалості характерна для світової спільноти на глобальному рівні управління. Автори доходять до висновку, що «здатність інтегрувати складність системи і подолати негативні наслідки її складності залежить від гри, стратегічного спілкування і поведінкового вибору таких основних країн та об'єднань, як Китай, США, АСЕАН та інших важливих регіональних суб'єктів» [4].

На думку Рамеша Такура і Томаса Вайса [5], проблема глобального управління не є новою. Вона певною мірою зумовлена посиленням глобальних ризиків, зростанням кількості країн-членів ООН і зміцненням економік країн, що розвиваються. Вони визначають п'ять особливих «прогалин» у глобальному управлінні: нормативні, інституційні, у знаннях, у політиці та дотриманні зобов'язань.

Проблему неефективності глобального управління досліджує Йоко Кавагуба [6]. Вона порушує питання пошуку правильного балансу між толерантністю і ефективністю в умовах нагальних глобальних загроз. Дослідниця пов'язує вирішення цієї проблеми зі створенням збалансованої і всеохоплюючої структури, у якій усі голоси можна було б почути разом із меншими об'єднаннями (та-

кими, як G20 або Світовий економічний форум). Завдяки цьому можуть бути прийняті обмежені, але більш ефективні рішення.

У процесі участі Китаю у глобальному управлінні запропоновані лідерами країни принципи, пропозиції та шляхи поступово стають більш чіткими. Вони відображають історичну місію і готовність Китаю як великої країни нести відповідальність.

12 жовтня 2015 р. Політбюро ЦК КПК організував колективне вивчення питання «Глобальні структури і системи глобального управління». Генеральний секретар Сі Цзіньпін виступив з важливою промовою, у якій систематично сформулював нову філософію Китаю щодо керівництва реформою глобальної системи управління. Він підкреслив, що участь Китаю у глобальному управлінні підпорядковується досягненню мети «двох 100-ть» (100-тя утворення КПК у 2021 р. і 100-тя утворення КНР в 2049 р.) та здійсненню «китайської мрії» щодо відродження китайської нації. Необхідно оцінити ситуацію, наполегливо використовувати можливості, що існують, належним чином реагувати на виклики, координувати ситуацію як на національному, так і на міжнародному рівнях та сприяти розвитку глобальної системи управління в напрямі «більш справедливого і розумного розвитку», щоб створити більш сприятливі умови для розвитку як Китаю, так і всього світу [7].

3 вересня 2016 р., напередодні саміту «великої 20-ки» в місті Ханчжоу, Генеральний секретар КНР Сі Цзіньпін під час церемонії відкриття саміту виступив з основною доповіддю, у якій закликав членів «великої 20-ки» негайно вжити заходів для спільного вдосконалення глобального економічного управління [8].

Президент Сі Цзіньпін також взяв участь у відкритті економічного форуму в Давосі в 2017 р. У своєму виступі він висловив нові ідеї щодо глобального управління, які привернули велику увагу світової спільноти. Зокрема він запропонував: «По-перше, ми повинні дотримуватись інноваційної спрямованості, щоб створити динамічну модель розвитку. По-друге, ми повинні спільно діяти, щоб створювати відкриту і безпрограшну модель співробітництва. По-третє, необхідно продовжити просуватися вперед разом з часом, щоб створити модель справедливого і гармонійного глобального управління. По-четверте, потрібно дотримуватися справед-

ливості й толерантності, щоб створити модель збалансованого та інклюзивного розвитку».

У 2017 р. на саміті лідерів країн БРІКС у місті Сямень Голова КНР Сі Цзіньпін заявив: «Необхідно поглибити комунікацію і координацію з основних питань, сприяти більш раціональному міжнародному порядку; потрібно відігравати конструктивну роль у збереженні основоположних норм міжнародних відносин і захищати принцип міжнародної справедливості; необхідно співпрацювати для подолання глобальних викликів і сприяти відкритій, інклюзивній, всеосяжній, збалансованій і взаємовигідній економічній глобалізації, прискорити реформу глобального економічного управління, підвищувати представництва та право голосу країн з ринком, що формується, та країн, що розвиваються, а також створити сприятливі зовнішні умови для розвитку всіх країн [9].

У 2018 р. на бізнес-форумі БРІКС у Йоганнесбурзі (Південна Африка) чітко усвідомлюючи необхідність глибокого переформатування системи глобального управління в найближчі 10 років, президент Сі Цзіньпін висунув ідею «підтримки багатосторонності та вдосконалення глобального управління», визначив напрямки участі країн БРІКС у просуванні змін у глобальному управлінні та побудові нового формату міжнародних відносин. Так він продемонстрував готовність Китаю нести відповідальність за участь, розбудову і внесок в сучасні міжнародні відносини.

У 2019 р. на церемонії закриття китайсько-французького Форуму з глобального управління Сі Цзіньпін зазначив потребу дотримуватися концепції глобального управління «спільне управління, будівництво та користування», вирішувати глобальні питання шляхом узгодження з усіма країнами світу і активно сприяти демократизації правил глобального управління [10].

I. Базові норми міжнародних відносин повинні стати консенсусом для всіх країн світу

У галузі дослідження міжнародних відносин завжди домінують західні теорії. Основні норми міжнародних відносин в основному сформульовані західними країнами, зокрема, суверенна рівність, баланс сил, мирне врегулювання суперечок, виконання міжнародних зобов'язань тощо. У цілому, немає нічого помилкового в цих

принципах, але у їх розумінні і практичному здійсненні існують різні погляди і розбіжності між країнами щодо взаємозв'язку між суверенітетом і правами людини, урегулювання і порушення рівноваги, викликів миру у світі через локальні війни і регіональні конфлікти, щодо взаємозв'язку між правами і обов'язками. Норми міжнародних відносин, підтримувані КНР, мають ґрунтуватися на консенсусі всіх країн, чіткому визначенні економічних відносин, політичних відносин і відносин у сфері безпеки між окремою державою і світом, підвищувати рівень довіри та усувати сумніви щодо спільного планування розвитку.

Незалежність і взаємовигідність відкритості є основним критерієм міжнародних економічних відносин. Перший критерій означає незалежність і цілісність економічного суверенітету кожної країни, другий є стратегією розбудови зовнішніх відносин на взаємовигідній основі, які не суперечать один одному. У наш час цей критерій не повністю відображається в міжнародних економічних відносинах, або проявляється односторонньо.

Типовими прикладами цього є Brexit і погрози Трампа вийти із СОТ. Ці два приклади можна тлумачити як свідчення того, що процес глобалізації послабився, що антиглобалізація і антисистематизація переважають. Насправді це не так. По-перше, інтернаціоналізація, інтеграція і глобалізація є трьома рівнями зв'язку і відмінностей у міжнародних економічних відносинах. Brexit є блокадою європейської інтеграції, що свідчить про проблему з економічною ситуацією в ЄС і фіскальною політикою. Заходи самозахисту Великої Британії є вираженням незалежності, але відсутність відкритості не дозволить підтримувати її стійкий розвиток протягом тривалого часу. Це питання ще потребує дослідження.

По-друге, чи не є погрози Трампа вийти з СОТ політикою закритих дверей США, торгами заради отримання козиря з метою досягнення більшого прибутку? Політика США, яка завжди була спрямована на захист своїх інтересів, втратила свій попередній вплив і є основною причиною поступової втрати ними світового лідерства. Хоч еґоїстична політика Британії і Трампа є порушенням основних норм міжнародних економічних відносин, це не зможе змінити тенденцію економічної глобалізації, оскільки глобалізація визначається глибшими внутрішніми мотиваціями й історичними законами.

Маркс і Енгельс давно говорили, що конкуренція є фактичною свободою торгівлі, і захист тарифів у конкуренції є симптоматичним способом, засобом захисту в межах свободи торгівлі [11]. Щоб рости і розвиватись, потрібно взяти на себе ініціативу задля адаптування до тенденцій економічної глобалізації. Звичайно, ми також повинні бачити, що фінансовий гегемонізм все ще існує у світі, торговельний протекціонізм зростає, а міжнародна система не є нейтральною і продовжує схилитися до інтересів західних розвинених країн на чолі зі Сполученими Штатами. Процес глобалізації ускладнюється. Китай потребує інтеграції в економічну глобалізацію, але глобалізація є лише засобом отримання Китаєм необхідних коштів і технологій, що не є кінцевою метою. Не повинно бути глобалізації заради глобалізації. Зовнішня економічна політика Китаю повинна мати певну гнучкість, що включає незалежність і самостійність у прийнятті рішень, відкритість та безпрограшність, справедливість і всеохопність. Перш за все, потрібно владнати внутрішні проблеми, а потім з відповідним масштабом і швидкістю поглиблювати і розширювати зовнішньоекономічні зв'язки. Це є основою для підтримки економічної і стратегічної незалежності великих країн.

Дотримання міжнародної демократії і невтручання у внутрішні справи інших країн є основними нормами міжнародних політичних відносин. Як один з п'яти постійних членів ООН, Китай представляє спільні інтереси величезної кількості країн, що розвиваються. У Китаю як найбільшої соціалістичної країни існують інституційні відмінності з капіталістичними країнами. У політичних обмінах між Китаєм і світом існує гармонія і боротьба, проте ключем до збереження ідентичності є підтримка принципів міжнародної демократії. В її основі – принцип рівності усіх країн, великих і малих, але в сучасній міжнародній політичній практиці його усе ще важко реалізувати. Більшість міжнародних організацій є клубами великих країн.

Існує два значення принципу невтручання у внутрішні справи інших країн. По-перше, ми не втручаємося у внутрішні справи інших країн. По-друге, ми не допускаємо іноземного втручання у наші внутрішні справи. Це є магічною зброєю для країн світу, щоб мирно співіснувати. Китай не експортує бідність і не експортує революції, тому немає причин для втручання з боку іноземних держав

у наші внутрішні справи. Китай не звертає увагу на суспільний лад у міжнародних відносинах. Він виходить зі стратегічних інтересів країни, дивиться не тільки на свої довгострокові стратегічні інтереси, а й поважає інтереси іншої сторони. Китай не звертає увагу на історичну ворожнечу і відмінності між соціальними системами та ідеологіями. Взаємоповага між країнами, незалежно від чисельності і сили, рівноправне ставлення одна до одної – це мають бути основні норми міжнародних політичних відносин. Країни повинні поважати одна одну незалежно від того, які вони, – великі чи малі, сильні чи слабкі [12].

Захист миру в світі й протистояння гегемонізму є основними нормами міжнародної безпеки. Мир в усьому світі є неподільним. Боротьба за зупинення війни і підтримку миру також є взаємопов'язаною і нероздільною. Після кардинальних змін у Радянському Союзі та Східній Європі світ зазнав складних і глибоких змін. Загальна міжнародна ситуація пом'якшується, а тенденція до багатополарності поступово посилюється. Ситуація, у якій наддержави маніпулюють міжнародними справами, суттєво змінилася, міжнародний статус країн третього світу покращився. Проте у світі розвиваються також різні суперечності. Територіальні суперечки та релігійні суперечки стають більш помітними, навіть призводять до кровопролиття і місцевих воєн. Створення спільноти єдиної долі і нової концепції безпеки, що заснована на взаємній довірі, взаємній вигоді, рівності і співпраці, досягнення ефективного роззброєння і контролю над озброєннями, посилення координації та співробітництва у міжнародних і регіональних справах, підтримка авторитету ООН і визнаних міжнародних норм – усе це є надійною передумовою запобігання конфліктам і війнам. За новою концепцією національної безпеки Президента Сі Цзіньпіна, що отримує підтримку багатьох країн, щоб мати гарні та партнерські відносини з сусідом, потрібно знаходити спільне, не дивлячись на розбіжності.

Ми можемо досягти миру і стабільності у світі та довгострокової стабільності в Китаї лише шляхом пошуку миру і сприяння безпеці. Що стосується міжнародної безпеки, Китай буде активно брати на себе більше міжнародних зобов'язань, спільно з іншими країнами світу захищати совість людей і загальновизнані істини, дотримуватись чесності і справедливості у світових і регіональних

справах. Китай більш активно братиме участь у вирішенні гарячих питань, через рівні консультації долати протиріччя і суперечності, з найбільшою щирістю і терпінням дотримуватиметься діалогу для усунення розбіжностей. Китай, як відповідальна велика країна, сприяє збільшенню суспільних благ для збереження миру в усьому світі [13].

II. Прискорити реформу глобального економічного управління

Президент Сі Цзіньпін підкреслив, що глобальне економічне управління повинно має бути зосереджено на таких ключових моментах: спільно працювати над створенням справедливої та ефективної структури глобального фінансового управління і підтримання загальної світової економічної стабільності; спільно працювати над створенням відкритої та прозорої глобальної структури управління торгівлею й інвестиціями, консолідувати багатосторонню торговельну систему, розкрити потенціал глобального економічного і торговельного інвестиційного співробітництва; спільно працювати над створенням зеленої і низьковуглецевої глобальної структури управління енергетикою, сприяти глобальному співробітництву у сфері зеленого розвитку; спільно будувати всеохоплюючу структуру управління глобальним розвитком, прагнути реалізувати програму сталого розвитку ООН до 2030 року, щоб спільно сприяти добробуту всього людства [14]. Прискорення реформи системи глобального економічного управління є ключовим елементом сучасної китайської програми глобального управління.

По-перше, слід створити справедливую і ефективну структуру глобального фінансового управління. Реформа міжнародної валютно-фінансової системи є широкою за змістом. Найважливішими пріоритетами є міжнародні фінансові інститути та їх легітимність, практичні та ефективні багатосторонні норми, глобальна ліквідність, міжнародні резервні валюти і питання обмінного курсу. У контексті глобального економічного зростання, яке все ще залишається слабким і зіштовхується з багатьма ризиками, грошово-кредитна політика розвинених країн має бути спрямована на стабільність внутрішніх цін і відновлення економіки, а також на мінімізацію негативного впливу на інші країни. Країни повинні продовжувати ви-

конувати політичні зобов'язання щодо реформування фінансового сектору і структурних реформ, сприяти збалансованості попиту і якнайшвидшому відновленню світової економіки.

Необхідно якнайшвидше здійснити реформування квот і управління МВФ, переглянути формулу розподілу квот, скасувати право вето деяких розвинених країн, а також істотно збільшити право голосу країнам із ринками, що зароджуються, і країнам, що розвиваються, щоб привести у відповідність їхнє право прийняття рішень у світовій економіці з обсягами їх економіки. Потрібно посилити нагляд і раннє попередження ризиків базової міжнародної ліквідності та фінансових інновацій, сприяти створенню глобального індексу ліквідності та впровадити план дій для підтримки розвитку ринків національних валют, надалі вдосконалювати механізми регіонального фінансового співробітництва і повною мірою залучати фінансові установи, такі, як АІПВ, Фонд Шовкового шляху і Банку розвитку BRICS до збалансованого розвитку економіки регіону. Потребує перегляду система управління державним боргом, щоб запобігти повторенню міжнародної фінансової кризи. Існує потреба у створенні більш стабільної, передбачуваної і диверсифікованої міжнародної валютної системи, яка дозволить глобальній економіці ефективно запобігати і протистояти впливу майбутніх криз.

По-друге, слід створити відкриту і прозору структуру глобального управління у сферах торгівлі й інвестицій. У наш час світова економіка проявляє ознаки відновлення, але небезпека спаду все ще існує. Спільний бойкот торговельного протекціонізму, сприяння торгівлі й інвестиціям є необхідними передумовами для взаємної довіри і співпраці. Торговельний протекціонізм не може вирішити кризу, але може посилити світові економічні проблеми. Протидія протекціонізму, консолідація і розвиток багатосторонньої торговельної системи, формування справедливого і раціонального глобального ланцюга створення вартості дадуть новий імпульс для стимулювання світової економіки. Розвиток торгівлі та інвестицій має бути важливим чинником економічного зростання і передумовою досягнення поставлених цілей економічного зростання і зайнятості.

Потрібно спільними зусиллями зберегти статус СОТ як головного центру у просуванні лібералізації торгівлі та координації

формулювання глобальних торговельних правил задля підтримки відкритої, прозорої, всеохоплюючої і недискримінаційної багатосторонньої торгової системи. Регіональні торговельні угоди повинні бути багатосторонніми. Вони мають бути корисним доповненням до багатосторонньої торговельної системи, а не її заміною. Необхідно підтримувати посилення прозорості регіональних торговельних угод, їх відкритість, інклюзивність і відповідність правилам СОТ.

По-третє, потрібно створити зелену і низьковуглецеву глобальну структуру управління енергетикою. Китай є головною країною-споживачем енергії та імпортером у світі. В країні було створено комплексну систему розвитку постачання енергетичних ресурсів, зокрема вугілля, електроенергії, нафти, природного газу і відновлюваної енергії. Китай займає активну позицію щодо глобального потепління і глобальної енергетичної структури. Зіткнувшись зі змінами у схемі постачання і попиту на енергоносії, відповідно до нової тенденції міжнародного розвитку енергетики Китай пропонує сприяти виробництву і споживанню енергії, енергетичним технологіям й інституційним змінам шляхом розвитку зелених і низьковуглецевих технологій, технологічних і виробничих інновацій, інноваційних бізнес-моделей, створення нової структури управління зеленої та низьковуглецевої енергетики.

Необхідно посилити міжнародне співробітництво у всіх аспектах для досягнення енергетичної безпеки в умовах відкритості. Китай буде прагматично сприяти енергетичному співробітництву в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях», розширюватиме співпрацю в галузі нафти і газу в Центральній Азії, на Близькому Сході, в Америці та Африці. Потрібно підвищити прозорість і передбачуваність енергетичних і сировинних ринків, таких як нафта і газ, створити стимули для «зеленого» розвитку і підвищення енергоефективності, раціонально контролювати розвиток енергетичної інфраструктури і ефективно захищати навколишнє середовище.

Необхідно підвищити частку природного газу в енергетичній структурі Азійсько-Тихоокеанського регіону і своєчасно розпочати нові енергетичні проекти, такі як сонячна енергія, геотермальна енергія, енергія вітру, енергія біомаси, енергія океану; забезпечити безпечне використання і взаємовигідну співпрацю в галузі ядерної енергії, джерела чистої енергії та підвищення енергоефективності.

По-четверте, необхідно побувати інтегровану структуру управління глобальним розвитком. Глобальне економічне управління повинно ґрунтуватись на рівності, краще відображати нову реальність світової економічної структури, збільшувати представництво і голос країн з ринками, що зароджуються, та країн, що розвиваються, забезпечувати рівні права, можливості та правила у міжнародному економічному співробітництві.

Існує нерівний обмін між Північчю і Півднем, а процес формування міжнародних виробничих цін є процесом передачі цінностей від слаборозвинених до розвинених країн. Саме через цей нерівний обмін багатство продовжує надходити в центр, унаслідок чого поляризація стає все більш серйозною. Західне і незахідне суспільства не протистоять як сучасне і традиційне суспільства. Натомість вони протистоять як розвиток і відсталість, що є результатом того ж самого історичного процесу.

Як найбільша країна у світі, що розвивається, Китай довів власним досвідом, що проблеми, які формуються у процесі розвитку, необхідно вирішувати шляхом подальшого розвитку. Країни мають координувати національні, регіональні та глобальні заходи для широкої, відкритої і взаємовигідної співпраці, для спільної підтримки інклюзивного економічного зростання та сталого розвитку. Вони мають зосередитися на впровадженні Порядку денного сталого розвитку до 2030 року, посилити робоче спілкування, координацію і обмін досвідом, а також спільно підтримати центральну роль ООН у впровадженні глобального порядку денного, поглибити глобальне співробітництво у сфері розвитку і допомогти країнам, що розвиваються, досягти спільного процвітання і прогресу [15].

III. Основні принципи участі Китаю у глобальному управлінні

Дотримання статусу країни, що розвивається, є основною передумовою участі Китаю в глобальному управлінні на сучасному етапі. Сьогодні статус Китаю як країни, що розвивається, ще істотно не змінився. Водночас Китай є важливою світовою державою. Це дві основні позиції ідентичності Китаю у глобальному управлінні. З одного боку, як друга за величиною економіка світу, Китай повинен дотримуватися принципу рівноправності між країнами. Це є не тільки змістом активної участі Китаю у глобальному економіч-

ному управлінні, а й конкретним відображенням відповідального прояву Китаю як великої країни. З іншого боку, Китай, як і раніше, є членом групи країн, що розвиваються, він повинен поєднувати захист власних інтересів зі спільними інтересами цієї великої групи. Китай повинен не тільки заявляти світу про вимоги, що сприяють його розвитку, але також бачити очікування міжнародного співтовариства, особливо країн, що розвиваються, щодо Китаю. Тож Китай повинен активно сприяти глобальній системі управління, яка відображала б зміни в міжнародному політичному і економічному ландшафті, постійно посилювати право голосу і представництво країн з ринками, що зароджуються, і країн, що розвиваються, у глобальному управлінні, захищати інтереси найменш розвинених країн у глобальному управлінні.

«Спільне обговорення, спільне будівництво і спільне користування» – це основна концепція участі Китаю у глобальному управлінні. Це незамінні системні ланцюги для зміцнення глобального управління і сприяння модернізації систем управління. Ці три принципи створюють органічну систему китайської концепції глобального управління. Спільне обговорення означає, що основні принципи, ключові сфери, правила і механізми, плани розвитку щодо глобального управління обговорюються і погоджуються всіма учасниками. Спільне будівництво означає використання переваг і потенціалу всіх сторін для спільного сприяння реформуванню та інноваційному оновленню системи глобального управління. Спільне користування означає, що учасники справедливо поділяють результати і переваги глобального управління.

Концепція «спільне обговорення, спільне будівництво та спільне користування» спонукає до спільного пошуку рішень, виявлення переваг кожної зі сторін та їх використання, спільне користування досягнутими результатами, що повністю відображає відкритість й інклюзивність участі Китаю у глобальному управлінні, відповідає тенденції розвитку демократизації міжнародних відносин. Реалізація цієї концепції полягає в тому, щоб повною мірою розкрити потенціал, в першу чергу активність і енергію країн, що розвиваються, відобразити занепокоєння і вимоги усіх сторін, краще захистити їхні законні права та інтереси, щоб усі учасники відчували покращення глобального управління.

Розбудова ініціативи «Один пояс, один шлях» є головним проектом участі Китаю у глобальному управлінні. У вересні та жовтні 2013 р. під час свого візиту до країн Центральної та Південно-Східної Азії Президент Сі Цзіньпін послідовно запропонував велику ініціативу спільно побудувати «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Шовковий шлях 21-го століття», що привернуло велику увагу міжнародної спільноти.

Зміст ініціативи «Один пояс, один шлях» полягає в узгодженні політичних установок, налагодженні дорожньо-транспортних зв'язків, безперешкодної торгівлі, вільного обігу капіталу і спільності сподівань людей. Ініціатива спрямована не тільки на всебічне прагматичне співробітництво, але також на створення спільноти політичної взаємної довіри, економічної і культурної інтеграції, єдиної долі та відповідальності. Все це тісно пов'язано з міжнародними правилами і механізмами та торкається різних аспектів глобального управління. З міжнародної точки зору ініціатива «Один пояс, один шлях» відображає позитивний внесок Китаю в міжнародне співробітництво, є інновацією у глобальну модель управління, відповідає фундаментальним інтересам міжнародного співтовариства.

З внутрішньої точки зору «Один пояс, один шлях» є важливою відправною точкою координації двох основних внутрішніх і міжнародних процесів, є проектом високого рівня участі Китаю у глобальному управлінні. Спільні зусилля Китаю з іншими країнами світу в побудові ініціативи «Один пояс, один шлях» не тільки додають нову позитивну енергію до глобального управління, але й підкреслюють відповідальність Китаю як великої країни.

Таким чином, баланс прав і обов'язків є основним принципом участі Китаю у глобальному управлінні й визнаним принципом міжнародного права. Безперервно і комплексно Китай посилює свою національну міць, у межах своїх можливостей нарощує більшу міжнародну відповідальність і зобов'язання, робить свій внесок у просування світового економічного зростання і покращення глобального управління. Китай пропонує спільно побудувати ініціативу «Один пояс, один шлях», закликає до створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій, Нового банку розвитку БРІКС і Фонду Шовкового шляху, що в першу

чергу сприятиме задоволенню потреб стабільності та соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються. Беручи відповідальність і зобов'язання, Китай також повинен користуватися правом на відповідність. У нинішній системі глобального управління розвинені країни, представлені Сполученими Штатами, є лідерами із встановлення різних правил і механізмів, а також основними бенефіціарами нинішньої глобальної системи управління, тоді як великій кількості країн із ринками, що зароджуються, та країн, що розвиваються, важко користуватися справедливим режимом. Ці країни також мають складнощі щодо впливу, відповідно до власних сил. Дотримання вірної концепції справедливості та вигоди, поступове підвищення права голосу і прав Китаю у прийнятті рішень у глобальному управлінні є не тільки основними вимогами Китаю, щоб взяти на себе більшу відповідальність, але і єдиним способом сприяти глобальному управлінню в більш справедливому і раціональному напрямку [16]. Людство має тільки одну землю, нації спільно живуть в одному світі. В епоху глобалізації економічні інтереси всіх країн тісно пов'язані між собою, і застаріле мислення «гри з нульовою сумою» має бути відкинутим. Як зазначалось у доповіді на 19-му з'їзду КПК, жодна країна не може самостійно вирішити проблеми, з якими стикається людство, жодна країна не може повернутися на острів самозахоплення. Люди всіх країн повинні об'єднати зусилля, щоб побудувати спільноту єдиної людської долі, світ тривалого миру, загальної безпеки, спільного процвітання, відкритості, терпимості і чистоти.

Використані джерела та література:

1. 李丽 [Лі Лі].全球治理方案与实践的困境 [Дилема програм та практики глобального управління].学术探索 [Академічна розвідка]. 2020, Жовтень. С. 19-25.
2. 何哲 [Він Чже].后疫情时代全球治理的挑战、趋势与对策 [Виклики, тенденції та контрзаходи глобального управління в епідемічну епоху] // 行政管理改革 [Адміністративна реформа]. 2020, жовтень. С. 43-52.
3. 乔茂林 [Цяо Маолін].构建人类命运共同体的世界历史理论渊源与当代价值 [Теоретичне походження та сучасне значення світової історії у побудові спільноти зі спільним майбутнім для людства] // 经济社会体制比较

- [Порівняння економічної та соціальної систем]. 2020, правень. С. 143-148.
4. 任琳、张尊月 [Рен Лін, Чжан Цзюньюе]. 全球经济治理的制度复杂性分析-以亚太地区经济治理为例 [Аналіз інституційної складності глобального економічного управління на прикладі економіки Азіатсько-Тихоокеанського регіону] // 国际经贸探索 [Міжнародні економічні та торгові дослідження]. Жовтень, 2020. С. 100-112.
  5. Thakur R. & Weiss T.G. Framing Global Governance, Five Gaps // The Global Studies Reader. New York: Oxford University Press. 2015. P. 27-40.
  6. Yoriko Kawaguchi. International Governance: Balancing Inclusion and Efficiency. 2015, 1st May. URL: <https://globalchallenges.org/international-governance-balancing-inclusion-and-efficiency/>
  7. 习近平主中共中央政治局第二十七次集体学 [Сі Цзіньпін очолив колективне дослідження 27-го Політичного бюро ЦК КПК]. 12.10.2015. URL: <http://politics.rmlt.com.cn/2017/0805/488105.shtml>
  8. 习近平 [Сі Цзіньпін]. 共担时代责任 共促全球发展 – 在世界经济论坛2017年年会开幕式上的主旨讲 [Розподіл відповідальності за час та спільне сприяння глобальному розвитку – Основна промова на церемонії відкриття щорічної конференції Світового економічного форуму 2017 року] /新华网 [Сінхуанет]. 18.01.2017.
  9. 习近平 [Сі Цзіньпін]. 在金砖国家领导人厦门会晤记者会上的讲话 [Виступ на прес-конференції на зустрічі лідерів БРИКС у Сяміні] / 新华网 [Сінхуанет]. 26.03.2019.
  10. 习近平 [Сі Цзіньпін]. 习近平在中法全球治理论坛闭幕式上的讲话 [Виступ Сі Цзіньпіна на церемонії закриття Китайсько-Французького форуму глобального управління] /新华网 [Сінхуанет]. 26.03.2019.
  11. 马克思1848年1月9日在布鲁塞尔发表的关于自由贸易的演说 [Виступ Маркса про вільну торгівлю в Брюсселі 9 січня 1848 року. Передмова до американського видання //马克思恩格斯全集 [Повна збірка праць Маркса і Енгельса. Китайське видання. Т. 4]. С. 444-459.
  12. 房乐先 [Fang Lexian]. 上述关于国际政治关系的基本准则是邓小平提出来的 [Стосовно основних норм міжнародних політичних відносин, запропонованих Ден Сяопіном] // 世界经济与政治 [Світова економіка та політика]. 1998, листопад.
  13. 西方国际关系理论批判与中国特色社会主义国际关系理论构建 [Оуян Сянін, Алекс Батлер. Критика теорії західних міжнародних відносин та побудова теорії соціалістичних міжнародних відносин з китайською характеристикою]. // 马克思主义研究 [Марксистські студії]. 2017, травень.
  14. 全球治理的中国视角 [Чжан Юань. Китайська перспектива глобального управління] // 世界经济与政治 [Світова економіка та політика]. 2016, вересень.
  15. 习近平 [Сі Цзіньпін]. 中国发展新起点 全球增长新蓝图 – 在二十国集团工商峰会开幕式上的主旨演 [Нова відправна точка для розвитку Китаю, новий план глобального зростання – основна промова на церемонії відкриття бізнес-саміту G20] // People Daily Online. 4.09.2016.

16. 马克思主义视角下的全球治理观 [Оуян Сянін. Погляд на глобальне управління з точки зору марксизму] //人民论坛 [Народний форум]. 2017, жовтень.

Переклад з китайської – О. М. Олійник

УДК 94:327 (477+510)

Гедін М. С., Васильчук В. М., Чжу Цзінтао

УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Висвітлено етапи розвитку відносин між Україною і Китаєм та сфери їхнього співробітництва. Зроблено висновки, що відносини між двома народами мають глибокі історичні традиції, що існує тенденція до підняття відносин між Україною і КНР на новий рівень.

Ключові слова: Китай, Україна, українсько-китайські відносини, співробітництво.

Maxym Gedin, Volodymyr Vasylchuk, Jintao Zhu. Ukrainian-Chinese Relations: Past and Present

The paper studies the stages of development relations between Ukraine and China, and highlights the areas of their cooperation. It is concluded that the relations between the two nations have deep historical traditions, and there is a tendency to lift Ukraine-China's relations to a new level.

Key words: China, Ukraine, Ukrainian-Chinese relations, cooperation.

Взаємовідносини між Україною і Китаєм мають глибокі історичні традиції, які охоплюють сфери політики, економіки, культури.

Коли заходить мова про Україну і Китай, відразу спадає на думку велика відстань між країнами. Дійсно, географічна карта показує, що між найближчими кордонами України і Китаю близько 6

тис. кілометрів. Існують і часові відстані між Україною та Китаєм, які визначаються тисячами років. Не одне тисячоліття в різних кінцях Євразії існували й не контактували між собою різні суспільні об'єднання – племена і родові групи чи великі князівства і царства [1, с. 138].

Понад 3,5 тисячі років тому в різних частинах Старого світу сталися значні історичні зрушення. Так, у Східній Азії утворилася велика Інська держава і сформувалась велика китайська цивілізація [2, с. 14]. Практично в тих же часових межах в Лісостеповому Правобережжі, Наддністров'ї, Прикарпатті, пізніше – на Волині, у Степовому Причорномор'ї існувала Трипільська культура. Її здобутки були запозичені народами, які пізніше утворили Київську Русь.

За історичними даними, ще в епоху неоліту племена почали випалювати ліси в середній течії річки Хуанхе і вирощувати на нових землях зернові культури та овочі (підсічно-вогняна модель обробітку землі, яка згодом поширилась і на терени України). У цей час у Китаї правив імператор Хуан-ді (2600 р. до н. е.), дружина якого Лей Цзу показала домогосподаркам, як треба вирощувати шовкопрядів, потім розмотувати їхні кокони і прясти з тонких прозорих ниток небачені досі тканини [2, с. 17]. Виходячи з цього, шовківництво існувало вже приблизно за дві тисячі років до нової ери (епоха пізнього неоліту), а виробництво шовку 2500–2800 років тому вже було розвинутою галуззю виробництва [2, с. 19].

У часи воюючих царств (475–221 рр. до н. е.) шовк і вироби з шовку стали доступними для населення. Поширились технології, пов'язані з шовківництвом, вишивкою, забарвленням тканини. 2000 років тому імператор У Ді направив свого посланця на захід, щоб прокласти дорогу, якою підуть каравани з шовком. Так з'явився Великий Шовковий шлях [2, с. 24].

У Стародавньому Китаї під страхом смертної кари було заборонено вивозити шовкопрядів за межі країни. У 555 р. двом монахам вдалося вивезти кілька личинок шовкопряда через Персію до Візантії. Завдяки цьому, а також знанням про розведення шовкопрядів, набутих ченцями в Китаї, виробництво шовку стало можливим і за його межами [2, с. 25].

Шовковий шлях проходив також територією сучасної України. Вже наприкінці I ст. н. е. зафіксоване відгалуження Шляху у місці впадіння Дону в Азовське море. Звідси прямували дороги до всіх великих міст-держав на узбережжі Азовського і Чорного морів – Фанагорія, Кафа (Феодосія), Ольвія, Сутдея (Судак) та інших.

Сподіваючись на великі прибутки, китайські правителі ще до початку нової ери відправляли каравани на південь і на захід. Каравани прокладали шлях через повноводні ріки, пустелю Гобі та перевали Тяньшаню, переправляли дорогоцінні тканини через Джунгарську браму (зараз кордон між Китаєм і Казахстаном) до Середньої Азії. Початком Великого Шовкового шляху було столичне на той час місто Чанань («Вічний спокій»), нині Сіань («Західний спокій», адміністративний центр провінції Шенсі). Доказом цього є монумент, встановлений на високому валу в центрі міста [2, с. 18].

Великий Шовковий шлях відіграв особливу роль у розширенні контактів Європи та Азії у період раннього середньовіччя. Торгівці, які спроводжували товари, розповсюджували також відомості про держави і народи, в тому числі Русі та Піднебесної імперії.

Вихід на простори Середньої Азії дав змогу китайцям встановити торговельні та культурні зв'язки з арабами, але основний потік китайських товарів прямував до Каспію і пониззя Волги, а далі Чорним морем та Дунаєм до Центральної Європи. Одне з відгалужень цього шляху спрямовувалося Дніпром до країн Північної Європи, і не обходило стародавній Київ, який знаходився на перехресті торговельних шляхів [3, с. 46]. Так китайці вийшли на території, де тепер розташована Україна, і познайомилися з предками українців [4, с. 12].

Враховуючи письмові свідчення і археологічні пам'ятки, можна констатувати, що зародження контактів між населенням Київської Русі та Китаєм відбулось в домонгольський період [5, с. 26–27]. Такої думки дотримувався китайський історик Чжан Синлань в праці «Збірник матеріалів по історії відносин Китаю із Заходом» [5]. Таку позицію відстоює китаєзнавець академік В. С. Мясніков [6, с. 147].

Перші письмово зафіксовані відомості про Китай на території, що формує сучасну Україну, містяться в праці «Християнська топографія» візантійського купця Козьми Індикоплова, написаної між

535 і 547 рр. [4, с. 13]. Вона вміщувала відомості про країну Хіна (Гсініста, Сіністан), звідки возять шовк. Перші контакти східних слов'ян відбувались з підданими держави киданів, які помилково були ототожнені з ханьцями. Через це східні слов'яни називали Піднебесну імперію «Китай» [4, с. 14].

У давньоруських літописах дані про Китай з'являються в «Софійському літописі» та «Книзі статечної царського родоводу», які були підготовлені в часи Івана Грозного митрополитом Андрієм (Афанасієм) між 1560 і 1563 рр. [5, с. 524]. Що стосується відомостей про Україну в Китаї, то під час правління монголів (династія Мін) Україну знали під назвою «Оросат» (Русь) [5, с. 525]. Чингізхан визначив військовою метою монголів на заході «город Хий-з, обнесений стіною – «Київ» [5, с. 524–525].

Виникнення монгольської імперії призвело до утворення єдиного у політичному відношенні євразійського простору, що зблизило поневолені монголами народи. Київська Русь в XIII ст. перетворилась із могутньої європейської держави на невеличку західну частину імперії. Китай теж увійшов до цього політичного утворення. Там була встановлена династія Юань. До Китаю потрапляла велика кількість полонених з Русі. Частину з них використовували як робочу силу, іншу – як воїнів особистої гвардії китайського імператора Хана Веньцуна [1, с. 142]. Новостворений гвардійський загін поселили окремою групою на північ від столиці і наділено земельною ділянкою. В умовах ізоляції від рідного краю, без моральної і духовної підтримки від батьківщини руські воїни з часом асимілювалися з місцевим населенням.

Васальний характер відносин руських князівств із монгольською імперією зумовив контакти з нею окремих українських володарів, які навіть відвідували ставку Хана Батия в Золотій Орді. Хан Батий мав справу з двома князями – Данилом Галицьким і Михайлом Чернігівським. Князь Данило присягнув на васальну вірність хану Батію у 1245 р., а князь Михайло за відмову присягнути на вірність того ж року був страчений [1, с. 143]. У 1246 р. військо Данила Галицького було екіпіровано у монгольському стилі. На думку Г. В. Вернадського, монгольська система управління функціонувала протягом приблизно століття у Галичині до 1349 р., коли вона перейшла до Польщі.

Монголи будували країну на принципах суспільно-політичного устрою Китаю, тому через васальні відносини руських князів із монголами окремі українські володарі отримали імперський досвід управління. Це вплинуло на становлення концепції влади, що формувалася в Київській Русі [1, с. 144].

За часів утворення Російської імперії українці брали участь в освоєнні територій Далекого Сходу, що зумовило постійні контакти з представниками китайської держави. Селяни, службовці і робітники просувалися на схід Сибіру в Забайкалля і Приамур'я [7, с. 76]. При цьому поселенці одразу оцінили багатства сибірського краю і просувалися на нові території, випереджаючи розвиток українсько-китайських відносин на державному рівні.

У середині XVII ст. на території Сибіру виникли перші поселення, які розташовувалися уздовж р. Амур. Тут були побудовані фортеці Албазін (1651 р.) і Нерчинськ (1656 р.), які згодом перетворились на центри торговельних відносин Російської імперії з Китаєм [7, с. 77]. Серед поселенців були присутні і представники українського козацтва, зокрема, загін Никифора Чернігівського, який після вбивства місцевого воєводи утік з Ілімського острогу. У березні 1675 р. його підрозділ вийшов на річку Нонні, яка стала межею проникнення поселенців – далі були територіальні пріоритети Цінської імперії. Загін Никифора Чернігівського збирав податки і захищав «колоністів» від військових нападів маньчжурів. За свою діяльність Н. Чернігівський був помилуваний московським царем [7, с. 78].

У 1670–1680-х рр. відбувалися конфлікти між албазинцями і маньчжурськими підданими, спровоковані боротьбою за мисливські угіддя і худобу. Китайці здійснили похід, унаслідок якого багатьох слов'ян було взято в полон. Після цього сутички не припинилися. Тому в 1685 р. відбувся другий похід, під час якого було знищено Албазін, і до китайського полону потрапило 150 захисників фортеці, у тому числі загін Никифора Чернігівського [7, с. 79]. Цінський генерал, який очолював цей похід, запропонував їм перейти на бік китайського імператора, на що 50 із них дали згоду. Але то була пастка з метою перевірки військових якостей. Ті 50, які дали згоду, тобто зрадили свого царя, на думку китайського генерала, не могли бути вірними й новому господарю, тому їх віддали у довічне рабство [7 с. 80].

Під час захисту Албазіна, воїни, всупереч чисельній перевазі китайців, виявили мужність; 101 з них залишився вірним царю, що вразило китайців. Серед оборонців Албазіна були й козаки із загону Н. Чернігівського – Філіп Великий, Андрій Плаха, Данило Третьяков і Федір Таран [7, с. 81]. Пізніше ці козаки здобули від китайського імператора поселення і милості. Албазинці привезли до Пекіна й свого священника Максима [Леонтьєва], який розпочав передісторію Православної духовної місії в Пекіні [7, с. 82].

Події, що відбувалися біля р. Амур, призвели до підписання угоди між Росією і Китаєм, за участі представників української еліти. Наприклад, у період роботи українця Андрія Білобоцького в посольстві Росії на Далекому Сході, яке очолював Федір Головін, 27 серпня 1689 р. було підписано першу угоду Росії з Китаєм – Нерчинський договір [8, с. 23]. Він встановив кордони держав і визначав принципи торгівлі і дипломатичних зв'язків. Цей договір започаткував економічні зв'язки Російської імперії з Китаєм, оскільки з цього часу розпочалися активні торговельні відносини між країнами. Росія обмінювала гроші і товари свого експорту на чай, шовк і порцеляну [8, с. 25]. Нерчинський договір став першим дипломатичним досвідом українців у переговорах з Китаєм.

Наприкінці XVII ст. під час заслання у м. Селенегірськ гетьман України Дем'ян Многогрішний очолював переговори з представниками китайського імператора щодо російських полонених. У цей час Російська імперія звернулася через посередників до китайського імператора з проханням дозволити відправити в район розташування полонених духовну місію і побудувати там для них православний храм. Проблема полягала в тому, що представники Росії не мали досвіду міждержавного спілкування і не знали мов. Тому російська сторона включала до складу делегації освічених вихованців Києво-Могилянської Академії в тому чи іншому ранзі [1, с. 142].

Переговори проходили складно, але все ж завершилися підписанням угоди про створення в Пекіні Православної духовної місії [10, с. 13]. Цар Петро I після наради з патріархом Адріаном дійшов висновку, що очолювати місію мусить архімандрит з України, оскільки українські духовні діячі були досить високоосвіченими.

Виконання указу Петра I щодо заснування Першої православної місії в Китаї наштовхнулось на перешкоди через інтриги єзуїтів,

супроводжувалося нападами монголів та китайців на поселення полонених. У 1701 р. український священник митрополит Філофей очолює місіонерську діяльність на території Сибіру з метою підготовки духовного представництва у Китаї [10, с. 15]. Для цього він привозить з собою кількох українців.

Першу православну духовну місію в Пекіні в 1716 р. очолив український архімандрит Іларіон (Лежайський), уродженець Чернігова [1, с. 143]. Як людина високоосвічена, він швидко завоював авторитет в адміністрації китайської столиці. Пізніше Іларіону за чесність і старанність було надано чин мандарина 5-го ступеня, адже саме завдяки йому у відносинах китайських урядовців з Росією не виникало ускладнень. Окрім безпосередніх обов'язків (відправи богослужінь і поширення християнства серед китайців), Іларіон виконував і доручення уряду, тобто фактично був дипломатичним представником [1, с. 144]. Він спрямовував діяльність місії на вивчення культури, побуту, звичаїв, мови та літератури Китаю. Після його смерті в 1717 р. діяльність Першої православної місії закінчилась.

Початок роботи Другої православної духовної місії у Пекіні позначився непорозумінням із представниками китайської влади через кандидатуру на посаду голови місії. Призначенню українського священника, вихованця Києво-Могилянської академії єпископа Інокентія (Кульчицького) керівником другої місії протистояли представники китайського імператора і єзуїти. Це було пов'язано з тим, що за рішенням Синоду і Сенату начальником місії мав бути російський єпископ з метою більш продуктивного розповсюдження греко-російського православ'я у Китаї [9, с. 16].

У 1727 р. керівником Другої православної духовної місії у Пекіні призначили архімандрита Антонія (Платковського). До від'їзду у Пекін він був настоятелем Іркутського Вознесенського монастиря, при якому очолював школу монгольської мови. Уперше архімандрит Антоній (Платковський) відвідав Китай разом з посольством Льва Ізмайлова з листопада 1720 р. до березня 1721 р. для відправи божественних літургій, із завданням повернення до Тобольська особистих речей архімандрита Іларіона (Лежайського), що залишилися після його смерті [9, с. 18]. Незважаючи на те, що саме Антоній (Платковський) побудував першу православну церкву у Пекіні на

посольському дворі і розпочав дослідницьку роботу, загальна оцінка діяльності Другої православної місії була негативною [10, с. 16].

У 1721 р. в Іркутську, найближчому до кордонів Китаю адміністративному центрі Росії, вихованець Києво-Могилянської Академії Інокентій Кульчицький заснував слов'янсько-російську школу, у якій через декілька років інший вихованець Києво-Могилянської академії Антоній Платковський відкрив монгольський і китайський класи [9, с. 16]. До роботи в школі був також причетний Ларивон Розсохін – відомий на той час знавець маньчжурської і китайської мов, перекладач і дослідник, якого вважають піонером російського китаєзнавства [9, с. 17]. Українське походження імені та прізвища цього сходознавця дає нам підставу відстоювати думку про першість українців у галузі китаєзнавства у XVIII ст. Довказом розвитку українсько-китайських взаємин в цей час є також перший в історії переклад китайською мовою книги українського автора Мелетія Смотрицького «Грамматика славенския правильное синтагма», здійснений Ларивоном Розсохіним в 40-ві роки XVIII століття [1, с. 143].

Першим вітчизняним істориком Китаю вважають архімандрита Софронія (Грибовського), українця за походженням. На той час у Росії вже відбувалися суспільно-політичні зміни. Центри освіти і науки поступово перемістилися до Москви та Санкт-Петербурга, а українські землі стали периферією. Проте Священний синод все ще не був певен, що вихованцям Московської духовної академії вистачить вміння виконувати відповідальне завдання очолити духовну місію в Пекіні. У 1793 р. її очолив Софроній. У рамках діяльності місії він вивчав історію Китаю, досліджував зовнішньополітичне становище, політичний і економічний устрій країни, судочинство, національний склад населення, філософські і релігійні погляди китайців [11, с. 34].

Творчий доробок Софронія був своєрідним звітом про діяльність Православної Духовної місії в Пекіні більш ніж за сто років її існування [1, с. 144]. Він засвідчував, що українські священнослужителі не лише виконували свої пасторські обов'язки, але й приділяли увагу вивченню країни свого перебування. Їхніми стараннями закладалися першооснови китайської лексикографії, етнографії, географічних, країнознавчих та історичних досліджень, водночас

вони сприяли встановленню взаємовигідних торговельних зв'язків між двома країнами.

Фактом, що свідчив про існування у XVIII ст. контактів між українцями і китайцями, була китайська тема у творчості Григорія Сковороди. У праці «Розмова про вищу мудрість» він висловлює пошану до китайського народу, його звичаїв і філософських уявлень, підтверджує свою ідею єдності та рівності народів світу [12, с. 46].

На початку XIX століття робота Православної духовної місії була пов'язана з вченими Є. Тимковським і Є. Ковалевським, праці яких містили відомості про Китай [13, с. 71]. У 1830–1840 рр. одинадцяту місію в Китаї очолив архімандрит Веніамін – перший з українців, який володів китайською мовою [13, с. 72].

На початку XIX ст. здійснено першу спробу викладати китайську мову в Харківському університеті, яку здійснив професор Микола Лунін. У другій половині XIX ст. в Одесі виник центр досліджень Китаю [13, с. 83]. У цей же час в Одесі почали видавати літературу про Китай (політичні, економічні та географічні дослідження). Був виданий перший словник з китайської мови, автором якого був А. Старков [13, с. 82]. Подібні процеси відбувались також в Києві та Харкові, але центром розвитку китаєзнавства на території сучасної України була Одеса.

Характерною рисою розвитку китаєзнавства на території України в XIX ст. було вивчення і опис Китаю, здійснені безпосередніми учасниками подій на Далекому Сході (військовими, медичними працівниками, мандрівниками, географами). В цілому, в XIX ст. українське китаєзнавство так і не виділилося в окрему галузь. Це можна пояснити відсутністю державного замовлення на китаєзнавчі дослідження.

Початок XX ст. характеризувався значними зрушеннями у відносинах між китайцями й українцями, на які вплинули не тільки геополітичні й культурно-ідеологічні фактори. Водночас на початку XX ст. на українських землях помітно зріс інтерес до вивчення історії, економіки, політики, культури, мови Китаю. Це пояснювалося потребою розвитку торговельно-економічних і культурних відносин з великою східною державою.

На початку XX ст. завдяки М. В. Довнар-Запольському, директору Київського комерційного інституту (сучасний Київський

національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), заснованому в 1906 р., відбулось становлення київської школи практичного китаєзнавства. У 1913–1914 рр. у цьому інституті працював видатний сходознавець академік М. І. Конрад [13, с. 88]. У цей же час на території сучасної України почали викладати китайську мову. Спочатку група, яка вивчала китайську мову, складалася з 22-х студентів. Започаткування вивчення китайської мови стало поштовхом до відряджень студентів до Китаю та написання ними відповідних наукових звітів про країну. На початку XX ст. у Київському комерційному інституті викладав професор К. Штейн, який згодом досліджував економічні відносини у стародавньому Китаї [13, с. 89]. Під час Першої світової війни і революції 1917 р. розвиток китаєзнавства в Україні тимчасово припинився.

Після поразки визвольної боротьби на території Зеленого Клину (1918–1919 рр.) відбулись масові переселення українців до Маньчжурії. На цих землях утворились українські етнічні поселення з центром у Харбіні [7, с. 81]. Китай був майже єдиною країною в Азії, де українські емігранти заснували власні етнічні поселення [14, с. 94–95].

У 1920-ті рр. в Україні поширились відомості про Китай, розпочалося дослідження економічного і політичного становища в цій державі. У київській філії ВУНАС (Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства), заснованій в 1926 р. в Харкові, утворилась далекосхідна секція, де працювали М. Лебедев і І. Тригубов. Вони вивчали, відповідно, революційний рух і аграрну політику в Китаї XVIII ст. В Одеській філії ВУНАС працювали О. Сухов (вивчав розвиток революційного руху в Китаї) й І. Білякевич (вивчав економіку Китаю і Маньчжурії) [13, с. 91].

У 1920-ті рр. працював перший український синолог Б. Курца, який готував праці з історії російсько-китайських відносин. Найпомітнішою з них була монографія «Русско-китайские отношения в XVI–XVIII веках», опублікована в 1929 р. [14, с. 134]. Різні аспекти двосторонніх відносин між Україною і Китаєм були проаналізовані Б. Курцем у збірнику статей «Китайский цикл». Відомості про його діяльність закінчуються 1934 роком, коли багатьох українських науковців було репресовано і діяльність сходознавців припинилася [14, с. 136].

Як відомо, у 1930-ті рр. світ постав перед загрозою фашизму. На Далекому Сході вогнище війни спалахнуло разом з агресією Японії проти Китаю, коли у вересні 1931 р. Квантунська армія окупувала Маньчжурію та було проголошено створення держави Маньчжоуго. 7 липня 1937 р., використавши інцидент у районі Лугоуцзя, японська армія розпочала війну для захоплення усього Китаю. Заблокований з моря Китай в умовах проголошеної західними країнами політики «невтручання» фактично опинився в ізоляції [15, с. 73]. За тих обставин Радянський Союз був однією з небагатьох країн, яка надала Китаю економічну і воєнну допомогу. Серед відомих радянських льотчиків, що захищали небо Китаю, були й українці – виходець з Сумщини двічі Герой Радянського Союзу Степан Супрун і командир ескадрильї бомбардувальників черкащанин Григорій Кулішенко, який став національним героєм Китаю під ім'ям Кулі-шен [15, с. 76].

Якісно новий етап українсько-китайських взаємозв'язків настав після перемоги китайської революції і проголошення 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки. Україна, як і інші республіки СРСР, багато зробила для становлення китайської металургійної і машинобудівної промисловості, сільського господарства. Десятки українських інженерів, конструкторів, учених працювали консультантами на будівництві, заводах і фабриках; сотні китайських студентів здобували вищу освіту в університетах й інститутах Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська. З 1950-х рр. вищі навчальні заклади України підготували для Китаю понад 1 000 спеціалістів різних галузей виробництва [16, с. 2]. Протягом 1949–1965 рр. між УРСР і КНР відбувався науково-освітній та культурний обмін. У цей час науковцями здійснювались переклади української літературної класики – Т. Шевченка, Л. Українки, інших письменників. У 1963 р. китайський професор і літературний критик Ге Баоцзянь переклав «Кобзаря» з російської мови, а в 1968 р., після вивчення української мови – з мови оригіналу на китайську [1, с. 144].

Згодом різнопланові дружні відносини СРСР і Китаю, що так успішно розвивались у післявоєнний період, почали поступово погіршуватися. Причиною цього були протиріччя між партійними керівниками країн у поглядах на шляхи будівництва соціалізму в різних країнах і різне тлумачення окремих положень марксизму–

ленінізму. Ідейні розходження переросли в політичні. Відносини найбільше загострились під час прикордонних сутичок у районі острова Даманського на р. Уссурі. Обидві країни внаслідок цих розходжень зазнали значних втрат, і, як наслідок, відносини між ними після цього майже припинилися [1, с. 156].

Ці події мали також значний вплив на українсько-китайські контакти. За відсутності підтримки з боку держави українське китаєзнавство поступово занепало. Основні синологічні центри зосередились у Москві й Ленінграді, а ознайомлення з Китаєм здійснювалось в межах загальної історії та археології. Зокрема, в 1950-ті рр. в Харківському університеті доцент А. Шрамко в межах курсу археології приділяв значне місце історії Китаю. Серед науковців, які підтримували існування китаєзнавства в Україні – Р. Бродський, Б. Ветров, В. Волковинський, Л. Лещенко. У 1986 р. за ініціативи науковця М. Седнева виникла республіканська філія Всесоюзної асоціації китаєзнавців, яка провела низку наукових конференцій, на яких обговорювались питання політичного розвитку Китаю другої половини ХХ ст. [13, с. 93].

Китай визнав незалежність України 27 грудня 1991 р. 4 січня 1992 р. вони встановили дипломатичні відносини. У 1994 р. під час відмови України від ядерної зброї Китай надав Україні гарантії безпеки, а Україна послідовно підтримувала позицію Китаю в актуальних питаннях Тайваню і Тибету. Це визначило високий рівень довіри між країнами й дозволило розпочати співробітництво в аерокосмічній і військово-технічній галузях, створило умови для переходу до інвестиційно-виробничої співпраці.

Україна становить інтерес для КНР як у політичному, так і в економічному сенсі. У політичному розвитку Пекін намагається посилити свої позиції в євразійській зоні і на пострадянському просторі, а тому розуміє доцільність використання для цього «української карти». Одним з принципів розбудови зовнішніх відносин Китаю, є уникнення залежності від будь-якої країни. Китай активно розширює співробітництво з ЄС, і в першу чергу торгово-економічне. Більша частина вантажів, які прямують до Європи з КНР, проходять територію Росії. Тож Китай є залежним від Росії щодо транспортування вантажів, а це створює небезпеку для стабільності поставок китайських товарів до ЄС. У випадку загострення відно-

син між цими країнами, Росія може використати своє монопольне положення щодо транспортних маршрутів, як інструмент тиску на Китай. Тому китайське керівництво розглядає альтернативні маршрути постачання вантажів до ЄС. Серед потенційних варіантів розглядається й Україна, яка має вигідне географічне положення, а також розвинуту транспорту інфраструктуру. В економічному сенсі Китай бачить Україну перспективним партнером у таких галузях як машинобудування, військово-промисловий комплекс, високі технології, радіаційна безпека тощо, а також вигідним ринком збуту продукції китайських підприємств [17, с. 81].

Важливими для налагодження дипломатичної і міжпарламентської співпраці були візити до Китаю Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Пустовойтенка, І. Плюща, А. Зленка, Ю. Тимошенко та інших, до України – міністра закордонних справ КНР Цянь Цічєня, Голови КНР Цзян Цземіня, віцепрем'єра міністра Державної Ради КНР Хуей Ляньюй. Обидві сторони займають спільну позицію з питань миру і розвитку, роззброєння, запобігання гонці озброєнь, засудження національного сепаратизму чи втручання у внутрішні справи держави, боротьби проти гегемонізму та застосування ядерної зброї, а головне, прагнення народів своїх держав до єдності. Останнє стосується «тайванського питання», де Україна визнає уряд КНР єдиним легітимним урядом Китаю, а Тайвань – невід'ємною територіальною частиною Китаю. Офіційний Пекін намагається звести до мінімуму контакти української сторони з тайванськими політичними колами [17, с. 82].

Події 2004 р. призвели до певного «охолодження» міждержавної співпраці, оскільки «помаранчева революція» була сприйнята Пекіном як «державний переворот». Внаслідок цього Україна не скористалася можливостями проведення Олімпіади в Пекіні (2008 р.) для реалізації національних інтересів. Відносини між Україною і КНР дещо активізувались після офіційного візиту до Києва голови Всекитайського комітету народної політичної консультації Ради Китаю Цзя Цін Ліня.

У листопаді 2009 р. під час переговорів посла України в КНР Ю. Костенка з представниками китайських урядових структур було задекларовано пріоритетні напрями українсько-китайської співпраці. Поміж них розвиток інфраструктурного будівництва, розроб-

ка мінеральних ресурсів, військово-технічна співпраця, освоєння космічного простору та модернізація сільського господарства [18, с. 191].

Починаючи з 2010 р. політичні відносини між Києвом і Пекіном інтенсифікувалися. Нові напрацювання України у сфері зовнішньої політики щодо Китаю за президентства В.Януковича були важливим компонентом її нової «східної політики», а у більш широкому сенсі – нової євразійської політики [19].

2 вересня 2010 р. в Пекіні відбулася зустріч Президента України з Головою КНР Ху Цзіньтао, яка ознаменувала початок нового етапу у двосторонніх відносинах. На думку аналітиків «Forbes», у листопаді 2010 р. Безпосереднє спілкування Президента України з лідером Китаю мало велике значення для встановлення нового рівня взаємної довіри. Ху Цзіньтао став найвпливовішою людиною у світі, посунувши з цього місця Президента США Б. Обаму.

Крім переговорів з Головою КНР, Президент України зустрівся з Головою Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників КНР У Банго і прем'єром Державної ради КНР Вень Цзябао [19, с. 192]. Відбулась урочиста церемонія передачі Національній бібліотеці Китаю факсимільної копії Пересопницького Євангелія. 4 вересня 2010 р. українська делегація відвідала Спеціальний адміністративний район КНР Сянган (Гонконг), а 5 вересня відвідала м. Шанхай [19, с. 193].

Україна підтвердила, що буде підтримувати політику «одного Китаю», виступає проти «незалежності Тайваню» в будь-якій формі та його вступу до міжнародних організацій, а також не здійснюватиме офіційних контактів з Тайванем. Україна підтримала мирний розвиток відносин між КНР і Тайванем та справу мирного об'єднання Китаю, визначила тайванське питання внутрішньою справою КНР.

КНР вітала рішення України позбутися в односторонньому порядку ядерної зброї та приєднатися у статусі без'ядерної держави до «Договору про нерозповсюдження ядерної зброї». Згідно із Заявою уряду КНР від 1994 р., позиція Китаю щодо незастосування ядерної зброї або загрози її застосування проти неядерних держав та без'ядерних зон поширюється на Україну [19, с. 194].

На зустрічах йшлося про співпрацю в таких секторах економіки, як оборонно-промисловий комплекс, літако- і кораблебудування, космічна галузь, сільське господарство, ядерна енергетика, житлове будівництво. Українська сторона висловила готовність брати участь у низці китайських програм, зокрема, щодо залучення українських фахівців та технологій до розбудови інфраструктури деяких регіонів і міст КНР. Україна наголосила, що Китай є 3-м після Росії та Індії партнером України в галузі військово-технічного співробітництва.

Іншою складовою співпраці було визначено розвиток регіональних відносин, налагодження конструктивного діалогу між містами, регіонами України і Китаю. 15 вітчизняних і китайських регіонів встановили дружні зв'язки: Одеса – з китайським портом Циндао, Донецьк – з вугільною провінцією Шаньсі, Луганськ – із провінцією Хейлунцзян [17, с. 82–84].

Важливою сферою українсько-китайських відносин є гуманітарна сфера, пов'язана з наукою, новітніми технологіями, освітою і перебуванням в Україні громадян КНР, у тому числі нелегальних мігрантів. Неабияким інтересом для України є розвиток виробничо-інвестиційної кооперації, залучення до навчання в українських вишах студентів з Китаю, укладання галузевих угод освітнього змісту. Помітною подією в налагодженні гуманітарної співпраці є початок роботи підкомісії з питань співпраці в галузі освіти комісії зі співробітництва між урядом України та урядом КНР (березень 2012 р.) [20]. Під час її засідання було розглянуто питання подальшого розвитку освітнього, наукового та культурного співробітництва, зокрема співпраці у сфері середньої освіти, проведенні спільних наукових досліджень провідними китайськими і українськими університетами, міжнародного академічного обміну і навчання іноземних громадян в Україні й Китаї, уніфікації магістерських програм тощо. Заплановано підписання положення про українсько-китайську підкомісію з питань співробітництва в галузі освіти комісії зі співпраці між урядом України і урядом КНР, а також угоди між Міністерством освіти і науки України і Міністерством освіти Китайської Народної Республіки про співробітництво в галузі освіти [20].

У квітні 2011 р. Міністерства юстиції України і КНР підписали Угоду про співпрацю. Вона передбачає співробітництво у сфері

юстиції, обмін досвідом з правових питань, зокрема, у сфері правосуддя, організації виконання кримінальних покарань, роботи адвокатів і нотаріусів, проведення судової експертизи, створення нових експертних методик та програмних продуктів тощо.

Унаслідок розгляду розвитку українсько-китайських відносин з часу їх зародження до 2012 р. зроблено висновок, що ці відносини мають глибокі традиції, які корінням сягають часів Київської Русі й монголо-татарської навали. Незважаючи на те, що протягом багатьох століть контакти між українцями і китайцями розвивались в контексті відносин Китаю з Російською Імперією і Радянським Союзом, все ж вони створили якісну базу для сучасного українсько-китайського співробітництва. Необхідно докласти чимало зусиль з обох сторін, щоб підняти двосторонні відносини на новий рівень.

Використані джерела та література:

1. Україна і Схід: панорама культурно-спільнотних взаємин. Вип. 1. К.: Українська видавнича спілка, 2001. 183 с.
2. Юань Кэ. Мифы древнего Китая. М., 1987. 133 с.
3. Турчин Я. Б. Основні складові українсько-китайської співпраці на шляху до стратегічного партнерства // Гілея : науковий вісник. 2012. Вип 60. С. 625–630.
4. Українці в Китаї / Українська всесвітня координаційна рада. 2004. №2. С. 10–20.
5. Чжан Син-лань. Сборник материалов по истории сношений Китая с Западом. Т. 2. Пекин, 1930. 543 с.
6. Мясников В. С. Новые документы о поездке в Китай Ивана Петлина // Советское китаеведение. 1958. № 1. С. 146–151.
7. Менг Хин. Из истории становления украинско-китайских отношений (XVII – XX вв.) // Університет. 2005. № 1.
8. Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года. – М., 1958. 74 с.
9. Коростовцев И. Русская духовная миссия в Пекине. Исторический очерк // Русский архив. СПб., 1893. № 4. С. 8–20.
10. Карчмарик Б. Ф. Духовні впливи Києва на Москву // Православний вісник. 1995. № 6. С. 15–30.
11. Кудынкин Б. Духовная миссия Русской Православной Церкви в Китае, ее основание, деятельность и значение в деле образования автономной Китайской церкви. Загорск: МДА, 1958. 134 с.

12. Васильев Л. Проблемы генезиса китайской мысли (формирование основ мировоззрения и менталитета). М.: Наука, 1989. 110 с.
13. Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи. К., 2002. 194 с.
14. Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. 2003. № 2. С. 134–138.
15. Грацинский В. Украинцы в Китае. Нью-Йорк, 1995. Т. 4. 304 с.
16. Мазуров И. В. Японский фашизм. М., 1996. 158 с.
17. Мэй Чжаожун. О китайско-украинских отношениях. К., 1999. 18 с.
18. Стенограма «круглого столу» «Україна – Китай: на шляху до стратегічного партнерства». URL: <http://old.niss.gov.ua/Table/01092010/index.htm>
19. Погорелова І. С. Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. №19 (206). С. 8–89.
20. Чекаленко Л. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів). 2-е вид. К.: Кондор, 2011. 290 с.
21. Українсько-китайська підкомісія зі співробітництва у галузі освіти розпочала роботу. URL: <http://mon.gov.ua/index.php/ua>

УДК 94:327 (510)

Ціватий В. Г.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ІНІЦІАТИВИ І МІЖНАРОДНІ ПРОЄКТИ КИТАЮ В ПОЛІЦЕНТРИЧНОМУ СВІТІ: ТРАДИЦІЙНІСТЬ Й ІННОВАЦІЙНІСТЬ

Мета статті – проаналізувати концепт «м'яка сила» та особливості зовнішньої політики КНР в умовах поліцентричного світоустрою ХХІ століття, а також визначити регіональні та національні особливості реалізації «м'якої сили» у зовнішній політиці, включаючи діаспоральну політику Китаю досліджуваного періоду. Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам сучасної дипломатичної та консульської служби КНР. На сьогодні політики та експерти в КНР розглядають традиційні механізми прояву «м'якого впливу» на зарубіжну аудиторію, включаючи діаспору, як важливий засіб заво-

ювання провідних позицій у світовій політиці, дипломатії, економіці, культурі, освіті та спорті. Більш того, збагачені національними традиціями методи використання «м'якої сили» дозволяють Китаю домагатися істотних успіхів у цій сфері. При цьому, як й інші держави Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), Китай значне місце у своїй політиці віддає реалізації програм економічного співробітництва, доповнюючи тим самим класичне розуміння концепції «м'якої сили».

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, Китай, Україна.

Viacheslav Tsivatyi. China's Foreign Policy Initiatives and International Projects in a Polycentric World: Traditionality and Innovation

The purpose of the publication is to analyze the concept of «soft power» and the peculiarities of China's foreign policy in the modern polycentric world order of the XXI century, as well as to identify regional and national features of the «soft power» of China's foreign policy and diaspora policy of the period under study. It is focused on the institutional development, progress, problematic issues and prospects of the modern diplomatic and consular services of China. Today, Chinese politicians and experts consider the traditional mechanisms of «soft influence» on foreign audiences, the diaspora as an important means of gaining a leading position in world politics, diplomacy, economics, culture, education and sports. Moreover, enriched by national traditions methods of using «soft power» allow China to achieve significant success in this area. At the same time, like other countries in the Asia-Pacific region (APR), China attaches great importance to the implementation of economic cooperation programs in its «soft power» policy, thus complementing the classical understanding of the concept.

Key words: foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, model of diplomacy, China, Ukraine.

В умовах поліцентричного світу XXI століття особливого значення набувають світові події та міжнародні проекти між центрами світових впливів і політико-дипломатичної сили. Актуальність даної теми підтверджується значною кількістю наукових публікацій

щодо зовнішньої політики і міждержавних відносин Китайської Народної Республіки. Оцінюючи стан наукового вивчення позицій і концептуальних підходів КНР щодо регіоналізації та особливостей інституціоналізації політико-дипломатичних відносин у поліцентричному світі XXI століття маємо констатувати недостатній рівень поглибленого їх вивчення та аналізу. При цьому варто підкреслити, що недостатньо приділяється уваги саме з боку представників академічних кіл. Цей аспект в останні десятиліття набув особливої актуальності й для вітчизняної наукової думки. Саме із цієї причини означимо лише незначну кількість українських наукових розвідок і архівознавчих статей, що присвячені важливим аспектам зовнішньополітичної діяльності та сучасному дипломатичному інструментарієві КНР, зокрема діаспоральної політики та інтеграційної дипломатії. Серед українських синологів: Б. Гончар, В. Величко, І. Вишневська-Черкас, В. Гамянін, Є. Гобова, В. Голод, В. Кіктенко, Ю. Костенко, П. Ленський, О. Машевський, Н. Городня, О. Олійник, О. Пархомчук, Ю. Подрез, С. Пронь, В. Рубель, М. Таран, В. Урусов, О. Федічев, В. Циватий, С. Шергін та інші [1; 2, с. 190–194].

Зарубіжні дослідники у своїх наукових розвідках віддають перевагу економічній проблематиці, регіональним особливостям, військово-технічному співробітництву, міжнародно-політичній діяльності КНР, зокрема наукові дослідження таких авторів: Н. Ван, Б. Глейзер, Г. Кіссінжер, Р. Коуз, С. Лузянін, О. Лукін, В. Малявін, В. Мясніков, Д. Нейсбіт, Дж. Нейсбіт, В. Портяков, І. д'Хоге та ін. [3].

Китайська історіографія, представлена широкою палітрою наукових шкіл і теоретико-методологічних підходів, серед яких варто згадати таких представників, як: Лю Цзайці, Ван Хунін, Ло Цзяньчжен, Ші Янь, Лі Генсян, Ван Січен, Ші Цзе, Тянь Цзюнь, Тянь Феньлунь, Ян Фан, Фан Сянцін, Лю Сюечен, Кан Сяогуан, Ван Хунін, Шень Цзіжу, Мень Хунхуа, Фан Чанпін, Вань Чже, Янь Сюетун, Чжан Мінцян, Ян Цземянь, Цю Дан та ін. [4; 5; 6].

Загальні тенденції в китайській історіографії та магістральний підхід до реалізації зовнішньої політики й дипломатичного інструментарію КНР у XXI столітті чітко сформулював і проаналізував директор Центру українознавства Державного Уханьського університету КНР, доктор історичних наук, професор Лю Цзайці: «З початку XXI століття концепція «м'якої сили» («soft power») отри-

мала широке поширення в міжнародному науково-політологічному дискурсі й у КНР. Усіляко посилювати будівництво «м'якої сили» Китаю – ось наша місія в сучасну епоху» [7].

Невід'ємним елементом дискусій та обговорень є питання практичної реалізації концепту «м'якої сили», а також мета і характер її використання. Одна група дослідників виділяє «оборонний» характер застосування «м'якої сили», що полягає в необхідності поліпшення іміджу Китаю. Вони звертають увагу при цьому на трансформації та усуненні стереотипу про «китайську загрозу». Симпатичи цього наукового підходу вважають за необхідне зберегти національну китайську модель розвитку, і не намагатися адаптувати її до моделі європейської. Європеїзація китайської моделі може негативно вплинути на відносини із США, а певною мірою – і формуватиме синдром страху перед китайською загрозою.

Друга група вчених дотримується точки зору про «експортування» китайської моделі розвитку до поліцентричного світоустрою, із відповідними наслідками для балансування політико-дипломатичних сил.

Професор Університету міжнародних відносин Чжан Мінцян вважає, що «досвід Китаю дуже цінний, його модель розвитку може бути альтернативною західній, а країни самі можуть вирішити, яку модель розвитку вибрати» [8]. Ян Цземань, директор Шанхайського інституту міжнародних досліджень, трактує роль Китаю в міжнародній системі міждержавних відносин, що трансформується на початку XXI століття, так: «Зараз для Китаю найголовніше питання полягає в тому, як сформувати «набір цінностей з китайською специфікою», упровадити їх в міжнародну систему і зробити китайську модель привабливою для країн, що розвиваються» [9, р. 46].

У китайській історіографії на сьогодні склалося два підходи до питання про модель зовнішньої політики та особливостях вбудовування концепції «м'якої сили» в китайську зовнішньополітичну теорію і дипломатичну практику. Найбільшу популярність і розвиток серед китайських дослідників отримав «культурний» підхід, основні положення якого були сформульовані ще в 1990 році Ван Хуніном. У ньому акцентується увага на використанні культури як основи китайської «м'якої сили». Деякі вчені вважають, що традиційні цінності Китаю, такі як «поєднанність неба і людини» *тянь*

жень хе і (天人合一) і «гармонія різноманітного й несхожого» хе ер бу тун (和而不同), модифіковані КПК в концепцію гармонійного суспільства і гармонійного світу, можуть стати альтернативою західним цінностям, особливо при вирішенні таких глобальних проблем, як бідність, екологічні проблеми і регіональні конфлікти [10].

Другий підхід щодо змістового наповнення моделі зовнішньої політики КНР базується на алгоритмах та ефективному інструментарії «м'якої сили» через інституціонально-політичну складову зовнішньої політики КНР, науково-аналітичні центри Китаю (Дослідницька мережа мозкових центрів «Поясу та Шляху»), а також філософські ідеї древніх трактатів Сунь Цзи, Лао Цзи, Гуань Цзи, згідно з якими військова сила не заперечується, але підкреслюється вміння скористатися й слабкими сторонами противника [8; 10].

Концепти зовнішньої політики і дипломатії КНР також історично традиційно базуються на Стратагемах. Стратагеми можна порівняти зі зброєю, якою китайці уміло користуються вже кілька тисячоліть. Сфера застосування стратагем досить широка, але в першу чергу вони застосовувалися і мають місце й сьогодні саме у військовій і дипломатичній практиках. Стратагемне мислення – нестандартний підхід до критичних ситуацій. Тому «той, хто вміло обороняється, робить так, що ворог не знає, де йому оборонятися. Той, хто вправний в обороні, робить так, що ворог не знає, де йому нападати» [11; 12, с. 15].

Незважаючи на великий обсяг наукових розвідок і наявних концептуальних підходів китайських науковців у сфері зовнішньої політики і дипломатії, існує багато неоднозначних питань, а деякі дослідницькі проблеми в цій царині до сьогодні залишаються актуальними для їх подальшого наукового вивчення й наукового супроводу.

Китай має необхідність здійснити ще величезну роботу з розробки стратегії зовнішньої політики держави, яка враховувала б ці недоліки або контраверсійні підходи, і яка б у підсумку дозволила досягти однієї із пріоритетних зовнішньополітичних цілей КНР – створити образ Китаю як відповідального члена світової спільноти, надійного партнера з багатою культурою, здатного внести важливий вклад у формування гармонійного світу [13; 14; 15; 16; 17].

Важливою складовою зовнішньополітичної стратегії КНР на сьогодні – є реалізація інтеграційно-інституціонального міжнародного проєкту «Один пояс, один шлях» [18; 19; 20; 21; 22; 23]. У цьому проєкті КНР вбачає одним із важливих торговельних партнерів – Україну. Товарообіг між державами щороку зростає, а економічна співпраця КНР і України набуває свого подальшого інституціонального розвитку, у т.ч. – і через реалізацію відповідних завдань економічною дипломатією двох держав. Державна митна служба офіційно опублікувала ключові дані про товарообіг України у 2020 році.

Китай залишається для України як найбільшим імпортером, так і найбільшим ринком збуту. Товарообіг України з Китаєм лише збільшився. У 2019 році КНР була головним торговельним партнером України з 12,79 мільярда доларів, у 2020-му цей показник збільшився до 15,4 мільярда.

Стратегією розвитку і новим дипломатичним інструментарієм на довгострокову перспективу Китайська Народна Республіка визначила саме превентивну дипломатію. З початку XXI ст. відбувається процес наукового супроводу зазначеного дипломатичного напрямку [24; 25; 26; 27; 28]. Наукові напрацювання відображаються у відповідних публікаціях китайських науковців [29; 30; 31; 32; 33].

Наукові доробки китайських науковців і практиків-дипломатів становлять науковий інтерес для українського наукового простору й українських науковців у поліцентричному світі XXI ст. З урахуванням попередніх досліджень і порівняльного аналізу доцільно привернути увагу дипломатичного інструментарію та дипломатичної практики КНР щодо реалізації міжнародних проєктів, зокрема глобальної ініціативи «Один пояс, один шлях», у контексті інтеграційної дипломатії Китаю. Адже цей проєкт цікавий для України саме своїми здобутками і перспективами подальшого розвитку й співпраці України та КНР в рамках зазначеного міжнародного проєкту.

Культурні, дипломатичні і політичні традиції Китаю мають багатовікову інституціональну історію Піднебесної та багато етапів розвитку цих інституцій. На всіх етапах своєї інституціональної історії саме дипломатія пріоритетно вбачалася як елемент політичної культури, іміджу держави і соціокультурного публічного простору.

У китайській політико-правовій думці дипломатія – це один із найголовніших засобів захисту національних інтересів держави в процесі її державного будівництва [34, с. 1–10].

КНР в останні десятиліття впевнено посилює своє регіональне лідерство і статус центру політико-дипломатичної сили. Так, відзначимо, що Китай на сьогодні є другою економікою світу, утримує постійне членство в Раді Безпеки ООН та є членом ядерного клубу. Упевнено можемо констатувати, що від початку фінансової кризи у 2008 році КНР стала основним світовим кредитором, а також – посіла чільне місце серед найвпливовіших держав світу. Зростання статусності КНР позначилося й на зростанні ролі відносин держав із КНР, зокрема і для зовнішньої політики України, свідками чого ми зараз є.

Відповідно до посилення свого міжнародно-політичного лідерства, КНР ставить і нові завдання перед практичною дипломатією: формування нового політико-дипломатичного інструментарію та політично структурованих уявлень про особливості аналізу, механізмів прийняття й реалізації зовнішньополітичних рішень у Китаї. На сьогодні КНР формує свою власну інституціональну модель, яка в культурному, світоглядному, ментально-цивілізаційному вимірі значно відрізняється як від України, так і від провідних держав Заходу.

Збіг поглядів на глобальні обставини та особливості поліцентричності сучасного світоустрою надають можливість як Пекіну, так і Києву займати спільні позиції з багатьох міжнародних та політико-дипломатичних питань (північнокорейська ядерна проблема, трансформація та інституційний розвиток моделей сучасних дипломатичних служб, близькосхідний конфлікт, підвищення ролі й авторитету ООН, підтримання стратегічної стабільності та ін.). Здійснення ретроспективного аналізу історії дипломатичної діяльності Китаю, безумовно, є важливою стратегічною умовою для контекстуалізації розуміння зовнішньополітичного механізму сучасної КНР в умовах поліцентричності світоустрою ХХІ століття.

Дипломати займають гідне місце серед шанованих у Китаї історичних осіб поруч із великими полководцями та видатними діячами давньокитайської культури. Історичний традиціоналізм постійно супроводжує сучасну політику та дипломатію КНР. Варто

згадати, що період оформлення ідейно-теоретичних основ традиційної китайської дипломатії – китаєцентризму – сягає ще VIII–III ст. до н. е. Він базується на впевненості китайців у власній культурній та цивілізаційній вищості. З утворенням об'єднаної імперії саме китаєцентризм стає ідейним фундаментом для будь-яких зовнішньополітичних доктрин і прийняття політико-дипломатичних рішень. Китайський імператор – «син Неба» – уявлявся як єдиний і найвищий керівник, що наділений небесами правом керувати не лише Китаєм, а й усіма іншими землями [35, с. 135].

Ідея про вищість цивілізації Середньої держави відносно решти світу наклала особливий відбиток на китайську дипломатію. Практика стосунків між Піднебесною імперією та «варварами» остаточно склалася в систему васалітету в епоху найбільшого розквіту давнього Китаю – за часів династій Суй і Тан (VI–X ст. н. е.). Але й пізніше аж до останньої імператорської династії Цін (1644–1911 рр.) усі держави, із якими Китай мав дипломатичні відносини, розглядалися ним як такі, що не мають рівних із Піднебесною прав у міжнародних стосунках. Зараз, хоча в офіційній дипломатичній практиці і немає подібної ситуації, деякі дослідники та дипломати-практики вважають, що у свідомості китайського керівництва і дипломатів досить міцно сидить цей постулат, що іноді опосередковано проявляється і в їхніх діях.

Значну роль в ідеологічній підтримці зовнішньої політики і дипломатії відігравали історичні прецеденти. Численні історичні хроніки протягом тисячоліть збирали і систематизували досвід дипломатичних відносин із різними державами. Нерідко саме за допомогою посилань на зафіксовані у хроніках історичні прецеденти пояснювалась «легітимність» тих чи інших дипломатичних чи військових дій. Китайська дипломатія розглядала відносини з тією чи іншою державою в багатовіковій ретроспективі і майже в такій же перспективі. Можна навіть зазначити, що й у сучасній китайській дипломатії досить чітко проглядається така тенденція.

Великого значення традиційна китайська дипломатія надавала здійсненню ретельних попередніх розрахунків, детальному плануванню будь-яких дипломатичних і військових акцій. Автором цієї ідеї вважається відомий китайський полководець, стратег і військовий мислитель Сунь Цзи [36, с. 222–229]. Він запровадив

практику розробки розрахованих на тривалий час і спрямованих на вирішення важливих зовнішньополітичних завдань стратегічних планів – стратагем – у яких обов'язковим елементом була наявність у плані якої-небудь пастки для контрпартнера. Продуктом стратагемності стали такі принципи зовнішньої політики, як «і-і чжи-і» – «панувати над варварами, використовуючи самих варварів», «юань-цзяо цзін-гун» – «приваблювати далеких, нападати на близьких» [37, с. 31]. Зворотною стороною цього стало сприйняття китайськими державними діячами будь-яких дій інших держав як складових певних стратегічних планів, спрямованих проти Піднебесної.

Характеризуючи сучасні стратегічні плани КНР, маємо відзначити їх історично-традиційну детермінанту. Китайська Народна Республіка посідає одне із лідируючих місць у політичному світовому бомонді держав-лідерів поліцентричного світу: перше місце у світі по чисельності населення, друге місце у світі (після США) за економічним потенціалом і третє місце за площею території. Темпи економічного зростання КНР (у середньому 9% на рік) – є стабільно високими. Після запровадження Ден Сяопіном політики реформ та відкритості в КНР, ця стабільність інституціонально присутня в державі протягом останніх трьох десятиліть. Навіть у кризовому 2009 році, КНР спромоглася зберегти економічне зростання на рівні 8% [38].

У своїх стратегічних моделях інституціонального та політико-дипломатичного розвитку Китай вбачає одним із головних пріоритетів – глобалізаційний чинник. Наукова громадськість оцінює й називає цей концептуальний підхід глобалізаційних впливів – прагматичним і виваженим. У цих умовах офіційний Пекін прагне убезпечити країну від потенційних загроз економіці, соціально-політичній і політико-дипломатичній стабільності, що їх несе глобалізація. Але при цьому, Китай також прагне максимально використати й переваги світових глобалізаційних процесів в інтересах інституціонального прогресу КНР. Китайські аналітики вважають, що саме провідні держави світу мають значну користь і переваги від процесу глобалізації, а КНР тут просто вимушена пристосовуватися до існуючої реальності світоустрою XXI століття.

У цих глобалізаційних умовах керівництво китайської держави вважає головним пріоритетом зовнішньої політики КНР – забезпечення державного суверенітету та створення оптимальних зовнішньополітичних умов для внутрішньополітичної стабілізації та сталого розвитку китайського суспільства і держави.

Основні завдання дипломатії КНР на сьогодні: по-перше, створення умов у зовнішньополітичному середовищі для інституціонального збереження внутрішньої стабільності, сталого економічного розвитку і науково-технічного прогресу в державі; по-друге, вирішення інституціональних питань із Тайванем і забезпечення конструктивного партнерства із державами-сусідами; стратегічне партнерство, продуктивна співпраця і ефективний діалог з провідними державами світу; ефективна діаспоральна політика і діаспоральна дипломатія [39].

Для реалізації головних пріоритетів моделі китайської дипломатії, КНР активно використовує інструментарій публічної дипломатії («soft power»). При цьому, важливим аспектом її втілення є залучення до себе в союзники значної кількості держав, насамперед, Азійсько-Тихоокеанського регіону та країн, що розвиваються. КНР працює також і на випередження: китайська держава прагне змоделювати розвиток міжнародно-політичних подій і знизити ризики від нових викликів і загроз глобалізації своїм національним інтересам. Одним із таких тактичних ходів є – поглиблення співпраці з міжнародними акторами, що потенційно мали б можливість представляти загрозу для Китаю в нових реаліях сьогодення.

У цих умовах Китай майже ніколи не поєднує в одному міжнародно-політичному фокусі – політичне, економічне та безпекове співробітництво (як виняток, інколи економічні фактори впливу використовує в політико-дипломатичних цілях). Для прикладу варто згадати, що наявні на сьогодні історичні, політичні й прикордонні неузгоджені питання між КНР і Японією, не створюють перешкод для цих двох держав у розвитку їх торговельних відносин і статусу найбільших торговельних партнерів для одне одного. Політичні протиріччя зі США та окремими державами ЄС, зокрема, у питаннях із дотриманням прав людини в КНР, тайванського і тибетського питань, не заважає позитивному розвитку торговель-

но-економічного співробітництва між державами та міжнародними інституціями [40].

Політико-дипломатичні успіхи та зростання політичного авторитету КНР від початку XXI століття, перш за все пов'язані зі зростанням його економіки та економічних можливостей, зокрема – економічної дипломатії та прагматичної зовнішньої політики, яка зорієнтована на поєднання жорсткого захисту власних інтересів із застосуванням м'якої сили впливовості, замість жорстких засобів тиску, до якого нерідко вдаються інші провідні міжнародні світові держави, міжнародні актори, особливо у відносинах із менш потужними державами [41].

Китай на сьогодні у системі міжнародно-політичних координат віддає перевагу поліцентричній концепції світоустрою та у відносинах із провідними державами Заходу і США продовжує слідувати моделі партнерства із «центрами сили», а не протидіяти їм. Співробітництво з провідними державами або принаймні суперництво, яке б не виходило за межі торговельних спорів, є основним завданням сучасного зовнішньополітичного курсу КНР. Тож світу, який його оточує, Китай пропонує формулу ненасильницького сходження до статусу великої держави.

Закономірно, що визнані світові гравці поліцентричного світу із застереженням сприймають зовнішньополітичні ініціативи й зовнішньополітичні стратегії КНР, експертно-оціночно сприймають Китай як міжнародного актора-конкурента. У відповідь на таке світове сприйняття, на таке реагування міжнародних акторів в ідеологічному плані, Китай проголосив теорію «мирного піднесення Китаю» [42].

Ця теорія згодом була перейменована в теорію «гармонійного світу». На практиці ця концепція спрямовувалася на констатацію й прагматичну реалізацію постулату про те, що розвиток КНР та її міжнародна активність не несуть кардинальних загроз для інституціонального світового розвитку. Визначальними факторами інституціональної позитивності цього діалогу стали: активне відкриття Китаю зовнішньому світові й послідовні зусилля Китаю для захисту автономії на міжнародній арені.

Концептуально «велика стратегія» Китаю акцентує увагу світової спільноти на мирному зростанні держави, що спрямоване проти

політики сили, гегемонізму і залякування китайською загрозою, на підтримку поліцентричності (багатополярності), а також відповідальності КНР перед міжнародними інституціями та міжнародними акторами світу. Інноваційними складовими концепції «зростання» КНР є такі елементи як економізація зовнішньої політики та економічна дипломатія. Ці фактори заслуговують на позитивну оцінку, оскільки сприяють постійному зростанню торговельно-економічного співробітництва Китаю із державами світу.

Задекларований новий курс зовнішньої політики КНР зорієнтований на забезпечення відповідних умов, що сприяють реалізації політики реформ і відкритості Китаю, а також формуванню справедливого політичного та економічного світоустрою на основі п'яти принципів мирного співіснування (рівність та взаємна вигода, взаємна повага державного суверенітету та територіальної цілісності, взаємний ненапад, невтручання у внутрішні справи один одного, а також мирне співіснування). КНР задекларувала намір ніколи не вступати до військових інституцій і військових альянсів з однією державою або групою держав. Нині Китай дедалі більше позиціонує себе не тільки як важливого регіонального гравця, а як глобальну економічну та політичну силу [43].

Офіційний Пекін вважає пріоритетними для себе відносини з провідними державами світу та країнами-сусідами в нових умовах поліцентричного світоустрою. У XXI столітті жодна країна не привертала до себе такої пильної уваги, як Китайська Народна Республіка (КНР). В історично короткі терміни Китай пройшов шлях соціально-політичного і економічного розвитку, на який більшості сучасних передових держав знадобилися століття. З кожним роком збільшується вплив Китаю на світову політику, економіку, дипломатію і культуру.

У сучасних умовах жодна держава, яка хоче мати високий статус у міжнародно-політичному просторі, не зможе проігнорувати, не зможе обійти глобалізаційні фактори в інноваційних моделях і стратегії свого інституціонального розвитку. Значна кількість науковців називають китайську позицію щодо глобалізації обґрунтованою, конструктивною, прагматичною, політично виваженою та дипломатично толерантною [44]. МЗС КНР на практиці активно і ефективно реалізує завдання китайської дипломатії [45, с. 48–53].

З досвіду українських і зарубіжних дипломатів-практиків, які мали можливість працювати в тісному контакті з представниками китайської дипломатичної служби, можна констатувати, що переважна більшість співробітників МЗС КНР мають високу професійну підготовку, вільно володіють однією або декількома іноземними мовами, добре поінформовані про історію, культуру, національні особливості та сучасний стан держави, у якій вони перебувають, і взагалі, мають високий інтелектуальний рівень і рівень загальної ерудиції [46].

За розгалуженістю і потужністю мережі дипломатичних і консульських представництв за кордоном, чисельністю їх співробітників, Китай займає одне із провідних місць у світі поряд із США, Російською Федерацією, Великою Британією, Німеччиною, Францією.

Китай має представництва практично у всіх державах, із якими встановив дипломатичні відносини. Структура закордонних дипломатичних представництв КНР не має принципових відмінностей від структури закордонних дипломатичних установ більшості держав. Дипломатична служба КНР, ключовою та координуючою ланкою якої є Міністерство закордонних справ, має розгалужену інституціональну систему центральних, регіональних і закордонних органів, які безпосередньо займаються розвитком міжнародного співробітництва і захистом національних інтересів у відносинах з іноземними державами [47].

Важливо також, що МЗС та інші органи виконавчої влади, а також наукові інституції, що беруть участь у відведеному їм обов'язі в розробці зовнішньополітичного курсу Китаю, готують і направляють у ЦК КПК і Державну Раду КНР пропозиції відповідно до своєї компетенції.

Сучасна китайська дипломатія, в умовах глобального простору, активно використовує як набутий протягом багатьох століть досвід, методи та форми традиційної китайської дипломатії, так і деякі принципи зовнішньої політики. На сучасному етапі головним зовнішньополітичним завданням для КНР є забезпечення сталого економічного розвитку та внутрішньополітичної стабільності.

Найважливішими для КНР є відносини з такими ключовими партнерами, як США, ЄС, Японія, РФ, країни Південної та Південно-Східної Азії. Україна є важливим і перспективним партнером.

Двосторонні відносини між Україною і КНР будуються на взаємній основі, взаємній довірі й взаємній повазі [48].

КНР має професійних дипломатів, сучасну дипломатію і дипломатичну службу, ефективність якої однозначно доведена значними успіхами держави на міжнародній арені в умовах глобалізованого простору XXI століття. Дії Пекіна і його дипломатів на міжнародній арені ґрунтуються на правилах етикету міжнародної ввічливості, а також «делегування вигод» прилеглим країнам, що проявляється в «дипломатії етикету» і «дипломатії старшого брата» щодо сусідніх країн. Оскільки «дипломатія етикету» не потребує створення спілок, у минулому в лінії Китаю на міжнародній арені активно присутні елементи ізоляціонізму. Проте із середини 1990-х рр. під керівництвом Цзян Цземіна була здійснена зміна курсу, яка проявилася в посиленні елементів «дипломатії старшого брата» щодо сусідніх держав. У цілому такі особливості китайської зовнішньої політики і дипломатії можна назвати «споконвічно китайським дипломатичним курсом».

Базуючись на досягненнях та успіхах своєї економіки, сучасна дипломатія Китаю наполегливо просуває позитивний імідж своєї держави за кордоном і ставить китайську модель соціального розвитку врівень або навіть інколи й вище моделі західної. Цікаво, що при цьому індивідуалістичному західному суспільству протиставляється гармонійна колективність китайського суспільства.

Китай має представництва практично у всіх країнах, із якими встановив дипломатичні відносини. Одним з основних завдань китайських дипломатів, які працюють за кордоном, є збір інформації з усіх відкритих джерел – ретельного вивчення урядових публікацій, матеріалів, оприлюднених у ЗМІ, статистичних даних. Найбільшого значення надається отриманню інформації «з перших рук»: дипломати, які змогли дізнатися важливу інформацію ще до того, як вона була оприлюднена у пресі, отримують найвищу оцінку за роботу.

З метою якнайшвидшого отримання точної інформації китайським дипломатам ставляться завдання комунікувати, налагоджувати і підтримувати регулярні офіційні й неофіційні контакти зі співробітниками зовнішньополітичного відомства країни перебування, інших урядових установ, депутатами та працівниками апаратів парламентів, представниками ділових, мистецьких, культур-

них, наукових кіл держави, громадських організацій, політичних партій, журналістами провідних ЗМІ країни перебування. Незвичайний інтерес приділяється вивченню особливостей менталітету та культури українців та політико-дипломатичного й соціокультурного розвитку України.

У комунікативних моделях китайських дипломатів перевага надається особистим стосункам. Дипломатична та консульська служба КНР має розгалужену систему центральних, регіональних і закордонних органів, які безпосередньо займаються розвитком міжнародного співробітництва і захистом національних інтересів у відносинах з іноземними державами. Сучасна китайська дипломатія в умовах глобального простору активно використовує набутий протягом віків досвід, перейнявши від давньокитайської дипломатії як ряд методів, так і деякі принципи зовнішньої політики.

Як свідчить досвід українських і зарубіжних дипломатів-практиків, які мали можливість працювати в тісному контакті із представниками китайської дипломатичної служби, дипломати КНР характеризуються високим рівнем професійних компетентностей (знання іноземних мов, добра обізнаність як з історією, так і сучасністю країни, якою вони займаються, чудово орієнтуються в теорії та практиці сучасних міжнародних відносин у цілому, мають високий рівень загальної ерудиції. Наприклад, за останнє десятиліття співробітники Посольства України в КНР не зустріли жодного дипломатичного співробітника Департаменту країн Європи та Центральної Азії, який відповідає за співпрацю із країнами колишнього СРСР, зокрема, з Україною, який би не спілкувався вільно або на належному рівні мовою країни перебування.

Сучасна модель дипломатії КНР має свої інституціональні особливості: до завдань Міністерства закордонних справ КНР не включено безпосереднє здійснення цією інституцією міжнародного співробітництва в науково-технічній, культурно-гуманітарній та економічній сферах. Ці питання передано під інституціональну опіку спеціалізованим органам виконавчої влади. Так, для прикладу: Міністерство комерції КНР займається всім комплексом питань і проблем, що пов'язані із торговельно-економічним співробітництвом. Це Міністерство має у своєму складі відповідні територіальні інституції (підрозділи) (Європи, Америки та Океанії, Азії,

Західної Азії та Африки, у справах Сянгану, Аоминю та Тайваню) та функціональні (договірні-правовий, антидемпінгової політики, антимонопольної політики, промислових розслідувань, ринкового будівництва та ін.). Саме до інституціональної моделі Міністерства комерції (а не МЗС) входять Канцелярії радників з економічних питань посольств КНР за кордоном. Керівників та співробітників таких Канцелярій призначає Міністерство комерції, воно ж фінансує їхню діяльність, ставить завдання, перед ним же Канцелярія звітує. Крім того, Міністерство науки і технологій КНР, Міністерство освіти КНР, Міністерство культури КНР мають потужні департаменти міжнародного співробітництва, які самостійно, хоча і за координуючої ролі МЗС, здійснюють практично усю повсякденну роботу зі співробітництва із закордонними державами у відповідних галузях.

Важливою складовою частиною органів дипломатичної служби КНР, як і усіх інших держав є закордонні дипломатичні установи. Особливістю китайської дипломатії є детальне вивчення і досконале попереднє опрацювання проблеми або питання, що має бути розглянутим.

Китайська дипломатія історично збагачена фактами та стратегіями, які відображають і характеризують її довготривалий інституціональний розвиток.

Сучасна дипломатія КНР із великою гордістю завжди згадує набутий історичний досвід своїх попередників і перейняла від давньокитайської дипломатії як низку методів, так і деякі принципи зовнішньої політики, що не втрачають свого ментально-філософського значення і установок сьогодення. Головним зовнішньополітичним завданням для КНР на сучасному етапі є забезпечення сталого економічного розвитку та внутрішньополітичної стабільності.

Одним із пріоритетних напрямів і завдань китайської зовнішньої політики є діаспоральна політика і підтримка відповідних діаспорних інституцій. Найважливішими для КНР є відносини з такими ключовими партнерами, як США, ЄС, Японія, РФ, країни Південної та Південно-Східної Азії. До сфери зовнішньополітичних інтересів КНР входять усі країни світу. Китай має і здійснює активну зовнішньополітичну стратегію щодо усіх без винятку країн та регіонів. КНР є активним учасником міжнародних організацій, членом Ради Безпеки ООН. Китай бере активну участь у вирішенні

важливих міжнародних питань та новітніх викликів глобального характеру. Україна є важливим та перспективним зовнішньополітичним та економічним партнером КНР.

Проект «Один пояс, один шлях» – це стратегія глобального розвитку КНР з іншими державами й одним з амбітних і перспективних проєктів ХХІ століття. Роль проєкту Великого Шовкового шляху в розвитку торговельно-економічного співробітництва України і Китаю є однією з ключових тем в українсько-китайському політико-дипломатичному діалозі [49, с. 26–29]

Значна частина товарного потоку може бути спрямована через Україну. Китай є одним із найважливіших стратегічних партнерів для України серед країн світу і посідає друге місце за обсягом товарообігу. Можливість співробітництва й участь у проєкті «Один пояс, один шлях» є важливим для розвитку як української економіки, так і взаємовідносин із КНР. [50, р. 26–36; 51; 52].

В Україні досить часто згадують масштабний проєкт КНР «Один пояс, один шлях», під назвою «Шовковий шлях». Відзначимо, що сам шлях ніколи не називався Шовковим, цей гарний епітет був придуманий та введений у публічний дискурс бароном Фердинандом Паулем Вільгельмом фон Ріхтгофеном у 1877 році. Назва: «Один пояс» походить від «Економічного поясу Шовкового шляху», який фокусується по напрямку прадавнього шляху через Центральну Азію. «Один шлях» походить від «Морської Шовкової дороги», яка пов'язує узбережжя Південного Китаю зі східною Африкою та Середземним морем. Проєкт увійшов у практичну площину у 2013 році. Політико-дипломатична й інституціональна мета міжнародного проєкту – створити торговельну та транспортну інфраструктуру, яка б поєднувала Азію з Європою (основний фокус це ринки Західної Європи) та Африкою, за допомогою таких проєктів, як залізничне сполучення східний Китай – Роттердам (10 000 км). Проєкт передбачає також активну участь і України, відповідно до її геополітичних інтересів.

КНР на сьогодні націлена на реалізацію нових стратегічних планів, які враховують негативізацію сповільнення темпів економічного інституціонального розвитку та інтеграційну глобалізацію світової економіки. З метою відкриття нових перспективних і стратегічних можливостей для держави, Китай здійснює

комплекс першочергових заходів, а саме: виважена і прогнозована політика інвестування в закордонну інфраструктуру з метою більш релевантного використання валютних резервів КНР, ніж інвестиції в низьковідсоткові облигації уряду США; рішення економічних проблем – безробіття (праця китайців за кордоном на вітчизняний бізнес), стимулювання експорту – розвиток нових ринків (товарів та технологій) для китайського виробника, підтримка вітчизняних компаній з виробництва сталі, цементу, високошвидкісних потягів; розвиток проєктів, що пов'язані зі збільшенням політичного капіталу Китаю (укладаючи кошти в іншу державу, китайський уряд збільшує і свій інституціональний та економічний впливи); реалізація інноваційних проєктів, як-то надання поштовху відсталим прикордонним регіонам, наприклад Сінцзян – за рахунок співробітництва із сусідніми державами; координування співпраці та отримання доступу до ресурсів (natural gifts) країн-учасників ініціативи; систематична популяризація та просування позитивного іміджу Китаю у світі та просування (promotion) його «м'якої сили», як інструментарію публічної дипломатії; розробка та впровадження ефективної діаспоральної політики, збагачення інструментарію діаспоральної дипломатії.

Однак, зазначимо, що ця стратегія китайського уряду на сьогодні ще не має чіткого програмного документа, тому її оціночні бонуси – ще попереду. Проводяться зустрічі як-от «Форум поясу та шляху» у травні 2017 року в Пекіні, у результаті чого виробляються документи із цілями ініціативи, а також робочими планами, підписуються договори про співпрацю. Також китайський уряд видає програмні документи як-от «План розвитку будівництва китайсько-європейського сполучення товарних потягів».

Китайська приказка каже: «想致富先修路» *xiang zhi fu xian xiu lu* – «якщо хочеш розбагатіти – спершу побудуй дорогу». Це лейтмотив цього плану. Окрім доріг, китайський уряд готовий будувати мости, трубопроводи, порти, залізниці та електростанції. Президент КНР Сі Цзіньпін назвав ініціативу «проєктом сторіччя», вона покриває 65 країн, половину населення планети, 30% світової економіки та задовольняє потенційні інфраструктурні інвестиційні потреби в розмірі 5 трлн. дол.

Великі інвестиційні проекти КНР завжди тісно пов'язуються з політико-дипломатичною діяльністю Китаю. Нова дипломатична служба КНР має великий інституціональний потенціал і відіграє важливу, а іноді й вирішальну роль у керуванні зовнішньополітичними процесами Китаю, сприяє покращенню ефективності координації його зовнішньополітичної та політико-дипломатичної діяльності.

Разом із тим повноцінне інституціональне та інтеграційне оформлення нової моделі дипломатії КНР ще попереду. Більшість аспектів зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності нової дипломатії Китаю у 2021 р. потребують належної оптимізації та усталення.

Як відомо, у відносинах між двома державами, навіть при наявності багатьох спільних інтересів, можуть виникати суперечності та розбіжності щодо окремих питань. Однак це жодною мірою не повинно створювати перешкод для успішної взаємодії двох країн, і вже тим більше не може бути мови про погіршення відносин. Щоб відносини були дійсно добросусідськими, слід знати історію, культуру, традиції Китаю, в т. ч. і конфуціанство. Пізнаючи Китай, слід знати праці визнаних мудреців. Саме на такому культурно-історичному тлі склалася китайська філософія і політика, якою дуже цінуються *жень* (людяність), *і* (справедливість і дружба), *лі* (ввічливість і гідність), *чень* (чесність і вірність), *цян* *бей* (скромність і терпіння) і т. д. Ці політико-філософські інституціонально-дипломатичні принципи давно вже стали нормами поведінки китайців і китайської дипломатії. Великий Конфуцій, основоположник давньокитайської філософії, задовго до кантівського категоричного імперативу вчив китайців: «Чого собі не хочеш, того й іншому не бажай».

Отже, в умовах сучасного поліцентричного світоустрою XXI ст. КНР створює свою особливу модель дипломатії та визначає головні завдання зовнішньої політики в контексті національних безпекових та економічних пріоритетів. «М'яка сила» Китаю на сьогодні характеризується стратегічним плануванням та регіонально-національною специфікою, особливостями концепції «м'якої сили» Китаю (особливості публічної дипломатії та діаспоральної політики Китаю в умовах поліцентричної моделі світу XXI століття). КНР володіє й

використовує в дипломатичній практиці один із найбільш повних і привабливих наборів інструментів «м'якої сили» серед інших держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Цілі зовнішньої політики КНР полягають в забезпеченні національної безпеки і зміцненні позицій Китаю на міжнародній арені. Китай зорієнтований на розширення співпраці з ключовими гравцями АТР – Японією, Росією, Республікою Корея.

Китай в умовах сучасного світоустрою не тільки зазнає фундаментальних змін, але й створює абсолютно нову соціальну, економічну і політико-дипломатичну моделі, що інституціонально змінюють правила глобальної торгівлі та міжнародної економічної системи. У цілому, китайська дипломатія своєчасно відгукується на нові загрози і виклики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, залишаючи пріоритетними принципи «м'якої сили» при реалізації головних завдань зовнішньої політики КНР в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття.

Використані джерела та література:

1. Кіктенко В. О. Розвиток українського китаєзнавства: до питання необхідності створення мозкового центру з досліджень сучасного Китаю / Українська асоціація китаєзнавців. URL: <https://sinologist.com.ua/kiktenko-v-o-rozvytok-ukrayinskogo-kytayeznnavstva-pytannya-neobhdistvistvorennnya-mozkovogo-tsentru-z-doslidzhen-suchasnogo-kytayu>
2. Ціватий В. Г. Історичний, зовнішньополітичний, дипломатичний та інституціональний вимір двосторонніх відносин США – КНР XXI століття: концепт і стратегія конгейджменту / Рецензія на монографію: Вишневська-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту. К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2016. 328 с. // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23: Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Ч. І. Серія «Історичні науки». С. 190–194.
3. Naisbitt J. and Naisbitt D. China's Megatrends: the 8 Pillars of a New Society. NY: HarperCollins Publishers, 2010. 272 p.
4. Fang Changping. Comparison of Chinese and US Soft Power and its Implications for China // Shijie Jingji Yu Zhengzhi. 2007, July 1.
5. Li Mingjiang. Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospect / S. Rajaratnam School of International Studies. Singapore, 2008. URL: www.rsis.edu.sg/publications/WorkingPapers/WP165.pdf

6. Men Honghua. Zhongguo Ruanshili Pinggu Baogao (Assessment and Report of China's Soft Power) // Guoji Guancha (International Observations). 2007. No. 2–3.
7. Лю Цзайци. «Мягкая сила» в стратегии развития Китая // ПОЛИС. Политические исследования. 2009. № 4. С. 149–155.
8. Glaser Bonnie S. Soft Power with Chinese Characteristics. URL: http://csis.org/files/media/isis/pubs/090305_mcgiffert_chinesesoftpower_web.pdf
9. Yang Jiemian. Gaige kaifang 30 nian Zhongguo waijiaode chengjiu // Guoji wenti yanjiu. –2008, 13 November. – Beijing.
10. Will R. China's Stadium Diplomacy // World Policy. 2012. URL: <http://worldpolicy.org/2012/06/06/chinas-stadium-diplomacy/>
11. Вишневська-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту. К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2016. 328 с.
12. Китайская военная стратегия / Пер. В. В. Малявина. М.: «Астрель», 2002. 432 с.
13. Feng Huiyun. Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making. Confucianism, Leadership and War. New York, Taylor & Francis e-Library, 2007.
14. Лузянин С. Г. Поглощение, сопряжение или конфликт? ШОС, китайский проект Шёлкового Пути и ЕАЭС: варианты взаимодействия в Евразии. Часть I. / Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт Дальнего Востока Российской академии наук (Москва). М., 2016. 26 с.
15. Лукин А. В. Идея «экономического пояса Шёлкового пути» и евразийская интеграция // Международная жизнь. 2014. № 7. С. 84–98.
16. 万喆，各国之思与我国之行 [Вань Чже. Роздуми інших держав і наші дії] // Хуаньцю цайцзін. 2014. № 7.
17. 李庚香、王喜成，新“丝绸之路经济带”的战略特点与 河南的积极融入 [Лі Генсян, Ван Січен. Нова стратегія «Економічного поясу Шовкового шляху» і активна участь провінції Хенань] // Цюйюй цзінцзі пінлунь. 2014. № 6.
18. 唐彦林、贡杨等，实施“一带一路”倡议面临的风险挑战及其治理 研究综述 [Тан Яньлін, Гун Ян та ін. Огляд досліджень ризиків, викликів і заходів по управлінню ризиками при реалізації ініціативи «Одного поясу, Одного шляху»] // Дандай шіцзе юй шехуейчжуі. 2015. № 6.
19. 三重内涵：注入中国和世界发展新动力 [Три важливих сутності: Надати новий імпульс розвитку Китаю і світу] // Цайцзін гуаньдянь. 2014. № 10.
20. 黄日涵 丛培影“一带一路”开 拓中国外交新思路 [Хуан Жіхань, Цун Пей-ін. «Один пояс, Один шлях» відкриває дорогу до нового мислення китайської дипломатії] // Шіші баогао. 2014. № 11.
21. 金玲，“一带一路”：中国的马歇尔计划？[Цзінь Лін. «Один пояс, Один шлях»: Китайський план Маршалла?] // Гоцзі веньті яньцзю. 2015. № 1.
22. 曾加、王聪霞，“一带一路”能源合作法律问题探析 [Цзен Цзя, Ван Цун-ся. Аналіз юридичних проблем енергетичного співробітництва в рамках

- «Одного поясу, одного шляху»] // Чжунгун. Ціндао шивей дансяо, Ціндао сінчжен сюеюань бао. 2016. № 3.
23. 程子豪, 亲诚惠容, 共同发展: “一带一路”倡议与马歇尔计划的差异性分析 [Чен Цзихао. Доброзичливість, щирість, взаємовигідність, інклюзивність, загальний розвиток. Аналіз відмінностей ініціативи «Одного поясу, Одного шляху» та Плану Маршалла] // Чжунвай ці'ецзя. 2016. № 15.
  24. 石莹、何爱平, 丝绸之路经济带能源合作与环境风险应对 [Ші Ін, Хе Айпін. Енергетичне співробітництво у форматі Економічного поясу Шовкового шляху і заходи реагування на екологічні ризики] // Гайге 2015. № 2.
  25. 石泽, “一带一路”与理念和实践创新 [Ші Цзе. Один пояс, Один шлях: інновації, концепції і практики]. // Чжунго тоуцзи. 2014. № 10.
  26. 石焰, 建设“一带一路”, 打造繁荣的“命运共同体” [Ші Янь. Будувати «Один пояс, Один шлях», створювати процвітаюче співтовариство спільної долі] // Лаонянь цзяюй. 2014. № 9.
  27. 袁新涛, “一带一路”建设的国家战略分析 [Юань Сінъяо. Аналіз державної стратегії «Одного поясу, Одного шляху»] // Лілунь юекань. 2014. № 11.
  28. 刘学成. 关于在亚太地区开展预防性外交的几点看法//中国国际问题研究所 [Лю Сюечен. До питання про розвиток превентивної дипломатії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР)] // Пекін: Дослідницький інститут міжнародних проблем Китаю 17.02.2012. URL: <http://www.doc88.com/p091202509464.html>
  29. 方向勤. 预防性外交: 基于概念的比较分析 // 国际政治研究(京) 2007年3期 [Фан Сян-цінь. Превентивна дипломатія: компаративний (порівняльний) аналіз, побудований на концепції] // Міжнародні політичні дослідження. Пекін. 2007. № 3. С. 72–83.
  30. 杨芳. 冷战后中国预防性外交研究 [Ян Фан. Дослідження превентивної дипломатії Китаю у період після «холодної війни»] // 硕士学位论文. 山东师范大学, 2012年 / Шаньдунський педагогічний університет, 2012. URL: <http://www.doc88.com/p9119407361032.html>
  31. 扈大威. 预防性外交研究: 从设想到实践//外交学院2004年 [Ху Давей. Дослідження превентивної дипломатії: від витоків до практичного застосування] / Дипломатичний інститут, 2004.
  32. 赵世人. 预防性公共外交: 从周边做起// 学习时报 外交政策的“软实力” [Чжао Шіжень. Превентивна публічна дипломатія і «м'яка сила» зовнішньої політики: початкові дії сусідніх держав]. 20140224. URL: https://theory.gmw.cn/2021-01/06/content_34523292.htm
  33. 邱丹. 东盟地区论坛的预防性外交//上海国际问题研究所2020年 [Цю Дан. Превентивна дипломатія в АРФ] / Шанхайський дослідницький інститут міжнародних проблем, 2020. 196 р.
  34. Головченко В. І. Традиційний і модерний Китай: політична культура та дипломатія // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Серія «Політичні науки». 2014. №4. С. 1–10.

35. Переломов Л. С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая. М., 1981. 266 с.
36. Военный канон Китая. Сунь-цзы. Сунь Бинь. М., 2016.
37. Мясников В. С. Краткий очерк истории дипломатии КНР (60-е – начало 80-х годов). М., 1988.
38. Портяков В. Я. Внешняя политика Китайской Народной Республики в XXI столетии. М.: ИДВ РАН, 2015. 280 с.
39. Портяков В. Я. Становление Китая как ответственной глобальной державы. М.: ИДВ РАН, 2014. 240 с.
40. Black J. A. History of Diplomacy. Reaktion Books, 2018. 312 p.
41. Коуз Р., Ван Н. Как Китай стал капиталистическим. М.: Новое издательство, 2016. 386 с.
42. 苏张贺. 论中国海外利益. 世界经济与政治. [Су Чжанхе. Про зарубіжні інтереси Китаю] // Світова економіка та політика. 2009. №8.
43. 叶兹成. 新中国外交思想：从毛泽东到邓小平. 北京：北京大学出版社 [Є Цзичен. Дипломатична думка Нового Китаю: від Мао Цзедуна до Ден Сяопіна]. Пекін: Пекінська університетська преса, 2000.
44. Островский А. В. Китай на новом этапе экономической реформы. М.: ЛЕ-НАД, 2016. 304 с.
45. Циватий В. Г. Дипломатія та дипломатична служба Китайської Народної Республіки в умовах глобалізаційного простору: інституційний аспект // Зовнішні справи. К., 2012. № 09. С. 48–53.
46. Ministry of Commerce of the Peoples Republic of China. URL: <http://www.mofcom.gov.cn/mofcom/bujiguan.shtml> 中华人民共和国商务部组织结构
47. The Central People's Government of the People's Republic of China, Chinese Government Bodies. URL: http://www.gov.cn/gjjg/2005-08/01/content_18608.htm
48. Пронь С. В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині XX століття. Миколаїв: «Іліон», 2012. 148 с.
49. Циватий В. Г., Громико О. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст). // Зовнішні справи. 2014. № 8. С. 26–29.
50. International Relations. Ed. by Stephen McGlinchey. Bristol, England, 2017. Part I: Diplomacy. P. 26–36.
51. Chekalenko L. D. Foreign Policy of Ukraine: monograph / Scientific editor Rector of the Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine V. G. Tsivatyi. K.: «LAT&K», 2016. 294 p.
52. Китай очима Азії: колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців. К., 2017. 316 с.

США – КНР: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН У 2017– 2019 РР.

У статті висвітлюється стан двосторонніх відносин США і КНР у 2017–2019 рр., аналізуються основні тенденції їх розвитку, здійснюється їх порівняння за президентства Д. Трампа і Б. Обама. Показано, що на відміну від 2009–2017 рр., коли американсько-китайські відносини в цілому характеризувались конкуренцією і співробітництвом, у 2018–2019 рр. вони помітно погіршились. Найбільше це виявилось у двосторонній торговельній війні, проте цей процес мав усебічний характер. Через різні моделі розвитку США і Китаю та прагнення поширити їх на інші держави конкуренція між ними, яка суттєво посилилась, набула ідеологічного характеру.

Ключові слова: США, КНР, американсько-китайські відносини, адміністрація Б. Обама, адміністрація Д. Трампа

Nataliya Gorodnia. U.S. – China: Major Trends in 2017–2019 Relations

This paper intends to describe the major trends in 2017–2019 U.S.–China relations under the administration of Donald Trump, and to compare them with the developments during Barack Obama presidency. The research reveals a noticeable deterioration in these relations in 2018–2019, comparing to the previous period, featured by the U.S and China's competition and cooperation. The trend became particularly pronounced because of a bilateral trade war. However, the process was comprehensive in scope. Due to different developmental models and a willingness to expand them internationally, the U.S and China's increased competition assumed ideological nature.

Key words: the United States, China, U.S.–China relations, Donald Trump administration, Barack Obama administration.

Відносини між США і КНР як двома найбільшими економіками світу, що представляють різні моделі розвитку, значною мірою формують сучасну міжнародну систему. За короткий історичний проміжок часу вони зазнали суттєвих змін, обумовлених як внутрішніми процесами у цих державах, так і розвитком міжнародної ситуації. На межі XX–XXI ст. сформувалися відносини взаємозалежності між США і Китаєм у торговельній і фінансово-економічній сферах. Їхній політичний діалог вийшов за межі двосторонніх відносин. Дві держави тісно співпрацювали у вирішенні регіональних і глобальних проблем. У січні 2009 р. З. Бжезінський висловив ідею про потребу «великої двійки» (G 2) у контексті широкого стратегічного співробітництва між США і КНР в інтересах усього світу [1]. Водночас мірою зростання Китаю посилилася конкуренція між ними у різних сферах, що супроводжувалося періодичним погіршенням двосторонніх відносин. Найбільшою мірою це виявилось у 2018–2019 рр. за президентства Д. Трампа (2017–2021 рр.) у США і головування Сі Цзіньпіна (з 2013 р.) у Китаї.

Американсько-китайські відносини за президентства Б. Обами і на початку адміністрації Д. Трампа були висвітлені у попередніх працях авторки, на які вона спирається у цьому дослідженні [2; 3]. Оскільки у цій праці розкриваються тенденції розвитку американсько-китайських відносин останніх років, основними джерелами для цього були: Стратегія національної безпеки США 2017 р.; публічні виступи представників адміністрації Д. Трампа; висвітлення основних подій, що впливали на двосторонні відносини, світовими інформаційними агенціями, а також аналітичні огляди і доповіді політичних експертів з різних держав (Р. Хасса, М. Репп-Гупер, Б. Джонса, В. Шан, С. Лестера, Г. К. Хафбауера, Дж. Ку, К. Моука, К. Васвані та інших). Більшість експертів спостерігали за подіями у режимі реального часу, оцінювали їх і робили прогнози стосовно їхнього впливу на подальший розвиток американсько-китайських відносин.

За двох демократичних адміністрацій Б. Обами (січень 2009 – січень 2017 рр.) відносини між двома державами характеризувались конкуренцією і співробітництвом [детальніше див.: 2, с. 84–94; 3, с. 342–349, 379–396]. Б. Обама відкидав концепції геополітичного суперництва і балансу сил. Стратегія національної безпеки США

2010 р. проголошувала, що вперше в історії міжнародні справи визначала не геополітична конкуренція великих держав, а їхня потреба вирішувати спільні справи разом [4]. Одним з основних національних інтересів США було визначено «міжнародний порядок, оснований на правилах».

Обидві Стратегії національної безпеки США за президентства Б. Обама (2010 і 2015 рр.) акцентували на співробітництві з Китаєм і на потребі колективних дій для протидії спільним проблемам. В обох Стратегіях зазначалось, що зміни в економічній сфері призвели до більш динамічного розподілу сили між великими державами. Водночас зазначалось, що вони не завжди були готові приймати на себе відповідальність, яка узгоджувалась з їхньою економічною могутністю. Унаслідок цього виникали не лише нові можливості, але й нові ризики [5, с. 2].

Перша адміністрація Б. Обама здійснила «перебалансування» політики США у Східну Азію, що значною мірою було обумовлене більш наступальною політикою Китаю у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях. Це призвело до регіонального залучення США на захист свободи мореплавства цими морями (з 2010 р.), до зміцнення та модернізації альянсів і партнерств з регіональними державами, до здійснення (з 2015 р.) операцій по патрулюванню Південно-Китайського моря.

Під час президентської кампанії 2016 р. Д. Трамп критикував Пекін за нечесні торговельні практики, погрожував накласти суттєві обмеження на китайський експорт до США і визнати китайський уряд «маніпулятором валюти». Критика політики Китаю характерна майже для усіх кандидатів у президенти США постбіполярного періоду. Проте після обрання вони суттєво корегували свої попередні підходи і підтримували розвиток співробітництва з Китаєм у різних сферах. Вважалось, що зростання Китаю служить також американським інтересам.

За президентства Д. Трампа цього не відбулось. Було переоцінено становище США і Китаю у світі, яке за останні два десятиліття суттєво змінилось. Так, Пекін проводив більш незалежну міжнародну політику, яка багато в чому суперечила інтересам США. Сформувались регіональні (АСЕАН+3, ШОС) і глобальні (БРІКС, АБП, БРІ) інституції з провідною роллю Китаю без участі США.

Політика КНР у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях стала більш наступальною. Пекін підтримував держави, які, з точки зору США, порушували міжнародні правила і норми (Іран, Росія, Венесуела). У сфері торгівлі й інвестицій КНР використовувала практики, які Вашингтон вважав несумісними з вільною і чесною торгівлею, такі, як тарифи, квоти, субсидії, обмеження доступу іноземних компаній до ринків, нечесна конкуренція з боку державних підприємств тощо. Однією з проблем американсько-китайських відносин упродовж десятиліть був захист прав інтелектуальної власності, яка загострилась в умовах посилення конкуренції між державами у сфері новітніх технологій. Китай просував у світі власну модель розвитку, яка набувала популярності серед країн, що розвиваються, і суперечила американському баченню подальшого розвитку міжнародної системи.

Було очевидно, що сподівання американського уряду на зміни в Китаї у бажаному для США напрямку, унаслідок чого він стане надійним партнером, не виправдалися. Натомість Китай став основним конкурентом США у багатьох сферах. Більше того, їхнє суперництво набуло ідеологічного характеру через різні моделі розвитку і політику, спрямовану на поширення їх у світі. Якщо до недавня така політика була характерна лише для США, то останніми роками її також реалізовував Пекін, використовуючи для цього ініціативу «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI).

Передвиборча кампанія Д. Трампа проходила під гаслом «Повернути Америці велич». Досягнути цієї мети, підтриманої виборцями, було неможливо без ефективного розвитку економіки, двигунами якої є торгівля і технології. На посаді президента Д. Трамп продовжив критикувати Китай за нечесні торговельні практики, а також за порушення прав інтелектуальної власності, примус зарубіжних компаній передавати Китаю свої технології тощо. Зазначалось, що такі дії дозволили Китаю створити свою виробничу базу за рахунок конкурентів, передусім Америки. Тривалий час США були найбільш відкритою економікою світу, творцем відкритої міжнародної торговельної системи. Проте сподівання, що це призведе до зменшення бар'єрів у торгівлі з боку інших держав, не виправдалися. За оцінками Д. Трампа, більша чи менша міра протекціонізму дозволяла окремим державам, включаючи Китай, отримувати

більше переваг від глобальної торговельної системи, ніж США. Це, у свою чергу, призвело до великого дефіциту США в торгівлі з КНР [6]. У 2016 році він складав 347 млрд дол., у 2017 р. – 375 млрд дол., у 2018 р. – 419 млрд дол., тобто близько половини загального торговельного дефіциту США.

Це обумовило нову торговельну стратегію адміністрації Д. Трампа, яка мала суттєвий вплив на політику США в цілому. Вона включала: акцент на «чесній, вільній і взаємній» торгівлі; надання переваги двостороннім торговельним договорам над багатосторонніми; відмову від ратифікації багатосторонньої угоди Транстихоокеанське партнерство (TPP); підписання нової угоди про вільну торгівлю між США, Мексикою і Канадою (USMCA) замість Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (NAFTA) тощо.

Незважаючи на важливість проблеми торговельного дефіциту, у 2017 р. пріоритетом адміністрації Д. Трампа було вироблення політики стосовно Північної Кореї у зв'язку з інтенсивним розвитком її ракетноядерних програм і прямими погрозами на адресу США. Тому в 2017 р., який був першим роком перебування адміністрації Д. Трампа в Білому домі і п'ятим роком головування у КНР Сі Цзіньпіна, суттєвих змін в американсько-китайських відносинах не спостерігалось. Відбулися взаємні візити Д. Трампа і Сі Цзіньпіна (у квітні і листопаді 2017 р.), які засвідчили важливість відносин між двома державами.

У квітні 2017 р. був організований перший неформальний саміт Д. Трампа і Сі Цзіньпіна на курорті МараЛаго у Флориді. Його основною метою було налагодження особистих стосунків між президентами, як це було під час саміту Б. Обами і Сі Цзіньпіна у Саннілендзі в 2013 р., і визначення формату подальших переговорів. У листопаді Д. Трамп відвідав Китай. Основними питаннями під час зустрічей президентів були вироблення узгодженої політики щодо Північної Кореї і проблеми торговельного дисбалансу. Вони підтвердили взаємозалежність США і КНР в економічній сфері, визнали безпосередню загрозу, пов'язану з розвитком військових програм КНДР і потребу узгодженої протидії їм.

На першій зустрічі президентів було схвалено «100денний план» більш детального вивчення проблеми торговельного дефіциту. У травні 2017 р. дві держави підписали торговельну угоду, за

якою деякі категорії американського експорту отримали кращий доступ на китайські ринки. Натомість США визнали важливість китайської ініціативи «Один пояс, один шлях». У липні відбулася інаугураційна зустріч Усебічного економічного діалогу США і Китаю, важливого для вивчення відмінностей у торговельно-економічній політиці двох держав, а також змін у міжнародній торгівлі, що могли спричинити значний торговельний дисбаланс між ними. Водночас у серпні адміністрація Д. Трампа розпочала розслідування за статтею 301 Усебічного акту стосовно торгівлі й конкуренції (1988 р.) щодо порушення Китаєм прав інтелектуальної власності, а також за ст. 232 щодо імпорту китайської сталі й алюмінію до США [2, с. 92–93; 7].

У грудні 2017 р. була оприлюднена Стратегія національної безпеки США адміністрації Д. Трампа. Вона базувалася на інших засадах, ніж попередні Стратегії адміністрацій Б. Обама, передусім, на реалізмі в міжнародних відносинах. Вона констатувала повернення геополітичного суперництва між великими державами; зростання політичної, економічної і військової конкуренції в усьому світі; «агресивний підрив інтересів США» державами-суперниками. Згідно з нею, ця конкуренція примусила США переосмислити політику двох останніх десятиліть, оснований на припущенні, що залучення суперників, включення їх до міжнародних інституцій і глобальної торгівлі зробить їх надійними партнерами. Це припущення переважно не виправдалось [8, с. 3]. Тож серед основних завдань США ця Стратегія визначала: підтримку балансу сил у сучасному «конкурентному світі», сприятливого для них, їхніх союзників і партнерів; адекватну відповідь на конкуренцію, що зростала, і використання усіх засобів національної влади, щоб унеможливити домінування в регіонах світу однієї держави [8, с. 3–4].

Стратегія США 2017 р. називала Китай одним з основних конкурентів США і «ревізіоністською державою», яка прагне сформувати світ, несумісний з американськими цінностями й інтересами. Між іншим, зазначалося, що Китай намагався витіснити США з Індійсько-Тихоокеанського регіону, розширити межі своєї економічної моделі, керованої державою, і реорганізувати регіон у своїх інтересах [8, с. 25]. Він поширював свій глобальний вплив, кидав виклик геополітичним перевагам США і намагався змінити міжнародний

порядок на свою користь [8, с. 27]. Для цього він використовував керовані державою інвестиції і кредити на фінансування проєктів [8, с. 39], щоб втягнути у свою орбіту різні держави.

Тривалий час однією з проблем в американсько-китайських відносинах було просування Америкою демократії і прав людини. За президентства Д. Трампа, згідно зі Стратегією 2017 р., США не мали наміру нав'язувати іншим свої цінності, натомість зосереджувались на підтримці ринкових принципів, чесної і взаємної торгівлі, на діяльності приватного сектору і верховенстві права. Серед ключових положень цього документа – розбудова торговельних відносин США з іншими державами на основі «чесності й взаємності» та загроза їхній безпеці з боку «керованих державою економік».

Ця Стратегія засвідчила новий підхід США до Китаю, в основі якого було визнання, що національні інтереси двох держав суттєво відрізнялися, а це обумовлювало посилення їхньої конкуренції. Водночас у документі зазначалося, що «конкуренція не завжди означає ворожість і не веде неминуче до конфлікту» [8, с. 3].

У листопаді 2017 р., за місяць до оприлюднення цієї Стратегії, Американсько-китайська комісія з економіки і безпеки зробила висновок, що китайський уряд реалізовував широкомасштабну довготермінову промислову стратегію для забезпечення глобального домінування. Згідно з нею кінцева мета китайського уряду полягала у тому, щоб вітчизняні компанії замінили іноземні як розробники і виробники ключових технологій і продукції спочатку на внутрішньому ринку, а потім за кордоном [9, с. 24].

Ці висновки було розвинуто у доповіді Офісу Білого Дому з політики торгівлі і виробництва (червень 2018 р.) під назвою «Як економічна агресія Китаю загрожує інтелектуальній власності Сполучених Штатів і світу». Згідно з нею, економічне зростання Китаю значною мірою було досягнуто шляхом агресивних дій, політики і практики, які не відповідали міжнародним нормам і правилам, та були узагальнені терміном «економічна агресія». У доповіді задокументовано різні прояви «економічної агресії» в індустріальній політиці Китаю з метою оволодіти інтелектуальною власністю, технологіями і високотехнологічними галузями, що мали визначальне значення для економічного зростання у майбутньому. Робиться висновок, що, з огляду на масштабність цієї політики і наміри Китаю

домінувати у найбільш технологічних індустріях, його «економічна агресія» загрожує не тільки американській, але й глобальній економіці в цілому [10].

У березні 2018 р. адміністрація Д. Трампа оголосила про підвищення мита на алюміній (на 10%) і сталь (на 25%), що було початком запровадження нею протекціоністських заходів для захисту економіки США. Це рішення стосувалося торгівлі з усіма експортерами, але також мало суттєвий вплив на відносини з Китаєм.

У липні 2018 р. США встановили тарифи на експорт із КНР на суму 34 млрд дол., у серпні – на 16 млрд дол. (у розмірі 25%), у вересні – ще на 200 млрд дол., що склало майже половину вартості китайського експорту до США (на 2017 р. – 506 млрд дол.) [11]. Значною мірою ці тарифи стосувалися продукції новітніх високотехнологічних галузей. Тарифи, запроваджені у вересні, поширилися також на товари широкого вжитку (усього близько 6 000 найменувань). Президент Трамп заявив про готовність і далі підвищувати тарифи, навіть подвоїти їх, доки не буде досягнуто «чесної і рівної» торговельної угоди з КНР [6].

Паралельно з підняттям тарифів було здійснено заходи зі зміцнення Комітету з іноземних інвестицій у США (CFIUS). Міністерство фінансів США видало інструкції більш ретельно контролювати внутрішні інвестиції згідно з новим Актом стосовно іноземних інвестицій (Foreign Investment Risk Review Modernization Act). Департамент торгівлі отримав розпорядження уважно перевіряти потоки корпоративних технологій до Китаю, згідно з оновленим Актом щодо управління експортом (Export Administration Act) [12]. США обмежили наукові обміни з КНР, почали блокувати різноманітні канали вивчення американських технологій із боку Китаю [13].

У відповідь на протекціоністські заходи США до вересня 2018 р. Китай встановив додаткові тарифи у розмірі 5–10% на американські товари вартістю 50 млрд дол., в основному на продукцію фермерів. У вересні, у відповідь на третю хвилю тарифів, Пекін поширив їх ще на 60 млрд дол. (загальна вартість американського експорту у Китай складала на той час 130 млрд дол.). Як помітили оглядачі, ці тарифи стосувалися переважно товарів, що експортувалися зі штатів, які надали найбільшу підтримку Д. Трампу під час президентських виборів 2016 р. У Вашингтоні це сприйняли як спробу Китаю

впливати на результати проміжних виборів до Конгресу, що мали відбутися у листопаді 2018 р. [11; 14]. Розпочалась торговельна війна між США і Китаєм, яка мала негативний вплив на їхні економіки і посилила ризики для глобальної економіки в цілому.

Найбільш резонансною подією стало виведення з американського ринку компанії Хуавей (Huawei Technologies), провідного китайського виробника техніки і устаткування у сфері телекомунікацій. У кінці 2018 р. в Канаді було заарештовано керівника фінансового відділу цієї компанії за порушення санкцій США проти Ірану, після чого американський уряд висунув вимогу його екстрадиції до США. Федеральним агенціям США було заборонено продавати товари Хуавей і ZTE, іншої китайської телекомунікаційної компанії, через загрози національній безпеці, оскільки ця техніка могла використовуватись для прослуховування, стеження і шпигунства на користь китайського уряду. До цього додавалась стурбованість уряду і бізнесу США, що через співробітництво з американськими виробниками і постачальниками Хуавей могла отримати доступ до новітніх технологій.

У квітні 2019 р. Асоціація виробників напівпровідників США оприлюднила доповідь, у якій обґрунтовувалось завдання збереження лідерства Америки в сфері технологій напівпровідників, що були рушійною силою новітніх галузей, включаючи 5G, штучний інтелект і квантові комп'ютери. У доповіді йшлося про загрозу перевагам США у цій сфері з боку урядів іноземних держав, які намагались локалізувати мережі постачання і створити національні, підтримувані державою, компанії для конкуренції на зовнішніх ринках [15].

До травня 2019 р. відбувались переговори між США і Китаєм з метою підписання торговельної угоди, проте вони завершилися безрезультатно. Це спричинило новий етап торговельної війни. США збільшили 10-відсотковий тариф, накладений у вересні 2018 р. на імпорт із Китаю, до 25%. 20 травня 2019 р. Д. Трамп офіційно оголосив про заборону компанії Хуавей вести бізнес на американському ринку. Для припинення діяльності в США їй було надано трьохмісячний перехідний період. Крім права продавати свої товари і послуги на території США, це означало також позбавлення її можливості співпрацювати з американськими компаніями для

отримання напівпровідників і програмного забезпечення, необхідних для вироблення її продукції. За численними коментарями, це рішення завдавало потужного удару по цій провідній компанії КНР у сфері телекомунікацій, принаймні, у короткотерміновій перспективі. Більше того, це був удар по національній гордості китайців, що дозволяло прогнозувати мобілізацію усіх державних ресурсів для допомоги цій компанії в отриманні необхідних компонентів і технологій з інших джерел і розробки власних. Крім цього, цей конфлікт міг призвести до подальшого погіршення американсько-китайських відносин.

У відповідь на оголошення чергового підвищення американських тарифів Пекін також оголосив про збільшення з червня 2019 р. тарифів на імпорт зі США до 25% на суму в 60 млрд дол. З одного боку, у Китаю було менше можливостей відповідати на протекціоністські дії США аналогічними заходами, оскільки імпорт Китаю в США був набагато меншим, ніж американський імпорт із Китаю. З іншого боку, Китай міг використовувати інші методи, наприклад, закрити свій ринок для американських автовиробників чи суттєво зменшити підтримку державного боргу США. Якби КНР купувала менше цінних паперів Казначейства США чи продала частину тих, якими володіла (у травні 2019 р. їхня вартість складала близько 1 трлн дол.), це могло суттєво дестабілізувати фінансовий ринок США.

Китай також міг припинити постачання до США рідкісних мінералів, важливих для таких галузей як електроніка і виробництво зброї. Від Китаю, який є найбільшим у світі експортером рідкісних мінералів, залежало 80% американського імпорту цього товару. Того ж дня як Д. Трамп оголосив про підвищення тарифів на китайські товари до 25%, Сі Цзіньпін відвідав провідну компанію з видобутку рідкісних мінералів. Оглядачі розцінили це як загрозу припинення їх експорту до США у випадку ескалації торговельної війни, як метод тиску в переговорному процесі [16].

Експерти прогнозували, що торговельної угоди між США і Китаєм вдасться досягти до кінця червня 2019 р., до саміту «Великої двадцятки» у м. Осака в Японії. Прогнозувалось, якщо цього не відбудеться, то торговельна війна посилиться і пошириться на інші держави, а разом із цим зростуть ризики для глобальної еко-

номіки [17; 18]. Водночас існували серйозні сумніви, що ця угода вирішить фундаментальні проблеми двосторонньої торгівлі. Скоріш за все, вважали експерти, вона буде зосереджена на найменш складному аспекті – дисбалансі взаємної торгівлі, а не на структурних проблемах, які корінілись у різних моделях розвитку двох держав, основаних на приватній ініціативі (у США) і державній економіці (у КНР).

Торговельна угода (вірніше, її «перший етап») була підписана лише у грудні 2019 р., що свідчило про складність переговорів. Її підписання було розцінено одним з провідних американських журналів «Форін ефеерз» як «делікатне перемир'я» у 19-місячній торговельній війні і перший крок до переговорів про мир [19]. Згідно з досягнутими домовленостями, США відмовились від встановлення 15-відсоткового тарифу на китайські товари вартістю 160 млрд дол., запланованого на 15 грудня. Натомість КНР погодилась збільшити закупки американських товарів на суму 200 млрд дол., передусім продукції аграрного сектору, продовж наступних двох років і обіцяла змінити деякі торговельні практики, наприклад, збільшити ліміт іноземної власності у деяких сферах, реформувати механізм валютного обміну, посилити захист інтелектуальної власності (ці заходи розпочались вже з 2017 р.).

Проте 25-відсотковий тариф США на китайські товари вартістю 250 млрд дол. залишився чинним, так само, як тарифи КНР на американські товари. Найбільш суперечливі питання не було вирішено. Не було досягнуто оголошених цілей Д. Трампа – повернення до США робочих місць і зменшення торговельного дефіциту. До вересня 2019 р. виробництво у США зменшилося до найнижчого за 10 років рівня, а торговельний дефіцит збільшився з 544 млрд дол. у 2016 р. до 691 млрд. дол. у жовтні 2019 р. Американська сторона не відмовилась від цілей зберегти свої переваги у сфері високих технологій і від спрямованих на це заходів. Не було вирішено суперечності стосовно переваг, які отримували державні китайські підприємства на американському й інших ринках, проблеми у сфері кібербезпеки та багато інших важливих питань. Досягнення справжньої торговельної угоди вимагало формулювання чітких цілей двох сторін і пошуків ними взаємоприйнятного компромісу [7; 19].

Хоч суперечності в американсько-китайських відносинах найбільше виявились у сфері торгівлі, вони виходили далеко за її межі. Про це свідчать як Стратегія національної безпеки 2017 р., так і виступи представників адміністрації Д. Трампа.

Сутність проблем у відносинах між США і КНР і напрями нової політики США щодо Китаю були викладені у програмній промові віцепрезидента М. Пенса в Інституті Хадсона 4 жовтня 2018 р. Крім торгівлі, сферами суперечностей між США і Китаєм було названо незаконне отримання Китаєм інтелектуальної власності США, втручання у їхні внутрішні справи; прагнення витіснити США із західного Тихоокеанського регіону, наміри поступово зруйнувати військові переваги США і поширити свій вплив на увесь світ [6].

За словами М. Пенса, Китай здійснював широкомасштабну і скоординовану кампанію з використанням усіх політичних, економічних і військових засобів уряду, а також пропаганди, щоб просувати свій вплив і свої інтереси на території США, підірвати підтримку президента, його порядок денний і найбільш шановані ідеали нації. Зі зростаючою інтенсивністю і більш витонченими способами Китай просував свої інтереси в усьому світі. Це були як військові методи, так і «дипломатія боргової пастки» для отримання Китаєм політичних переваг у країнах, не здатних повернути кредити на інфраструктурні проекти. Як заявив М. Пенс, у той час, як попередні адміністрації ігнорували такі дії, ці дні скінчились. «За президентства Д. Трампа США захищають свої інтереси з відновленою американською силою» [6].

Виступ віцепрезидента США був розцінений деякими оглядачами як декларація Америкою «нової холодної війни» Китаю [12]. Натомість М. Пенс заявив, що відповідальність за її початок лежить на китайському керівництві, яке радикально змінювало економічну модель КНР і відновило територіальні претензії у Південно-Китайському морі.

У жовтні 2018 р. під час щорічної зустрічі міністрів оборони у рамках «АСЕАН плюс» міністр оборони США Дж. Меттіс заявив, що США не можуть прийняти мілітаризації Китаєм Південно-Китайського моря і будь-якого використання сили з його боку, та підтвердив зобов'язання США у забезпеченні свободи навігації у цьому регіоні. Услід за М. Пенсом, держсекретар М. Помпео під час

візиту до країн Латинської Америки говорив про загрози, які приховувались за угодами з Китаєм у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях», а саме: неефективне інвестування і «боргові пастки» [20].

США не брали участі у цій ініціативі, яка набула глобального масштабу. Крім стратегічних розрахунків, що були вирішальними, це значною мірою обумовлювалось прагненням США уникнути більшого доступу Китаю до «чутливої» інформації й технологій. У 2019 р. адміністрація Д. Трампа відмовилась направити свого представника на другий форум БРІ, який відбувся 25–27 квітня у Пекіні, у той час як він був присутній на першому такому форумі у травні 2017 р.

Багато дослідників, включаючи американських, аргументовано доводили хибність звинувачень Китаю у «дипломатії боргової пастки» [21; 22; 23]. Проте, очевидно, критика США деяких аспектів ініціативи «Один пояс, один шлях» мала під собою підстави. Про це свідчили заяви Сі Цзіньпіня на другому форумі БРІ про визнання критики і про наміри КНР реформувати цю ініціативу [24].

З китайської перспективи, політика адміністрації Д. Трампа обумовлювалась її прагненням стримати зростання Китаю, не дати його керівництву реалізувати поставлені завдання і цілі. Основним рушієм нинішньої політики і риторики США в Пекіні вважали економічні успіхи і незалежний курс КНР на міжнародній арені. Під приводом порушення Китаєм правил міжнародної торгівлі США домагались відмови від платформи «соціалістичної ринкової економіки» і державного залучення в економіку, які виявили свою ефективність. Крім того, Америку звинувачували у поширенні на Китай власних цінностей і втручанні в його внутрішні справи. Те, що торговельна війна відбувалась у досить складні для Китаю часи – зміни економічної моделі і уповільнення економічного розвитку – посилювало вагомість цих аргументів. Яскравим свідченням реалізації Америкою доктрини «стримування» Китаю вбачалася ситуація з провідною китайською компанією Хуавей [13; 18; 21; 23].

Хтось вважав, що проблеми в американсько-китайських відносинах зникнуть, якщо на виборах 2020 р. у США переможе новий президент. Проте проблема була набагато глибшою. З одного боку, сучасна криза у двосторонніх відносинах була свідченням взаєм-

ної недовіри як довгострокової проблеми. З іншого боку, вона була спричинена не лише новою стратегією адміністрації Д. Трампа, порівняно з Б. Обамою, але й новою, більш наступальною політикою Сі Цзіньпіна, порівняно з Ху Цзінтао.

Нова стратегія Китаю, яка реалізовувалась Сі Цзіньпінем, включала зміцнення контролю над збройними силами, збільшення витрат на оборону, інтенсивні заходи щодо мілітаризації Південно-Китайського моря і поширення китайської моделі розвитку на інші держави, одним з інструментів чого було кредитування інфраструктурних проектів у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». До цього додалась тактична координація Пекіна з Москвою в багатьох питаннях, включаючи ті, які в США сприймали як «акти війни проти американської політичної системи». Основи такої політики були закладені за лідерства Ху Цзінтао, але в умовах відносного послаблення держав Заходу після глобальної фінансової кризи Сі Цзіньпін прискорив її реалізацію, чим зруйнував останні сподівання США на «мирне зростання» Китаю [25]. У торговельно-економічній сфері посилення державного контролю над економікою і реалізація плану «Зроблено в Китаї–2025» сприяли зростанню дисбалансу у торгівлі Китаю зі США й іншими державами та посиленню економічної конкуренції між ними [12].

На думку американського дослідника аналітичного центру Брукінгс Б. Джонса, 2018 рік став поворотним у відносинах між США і Китаєм, оскільки завершив еру співробітництва між ними. Вона розпочалася з часу вступу Китаю до ВТО у 2001 р. і досягла піку після глобальної фінансової кризи, про що свідчить ідея створення «великої двійки» (G-2). Проте у 2019 р. такої можливості більше не існувало [25].

Виникало ключове питання: який тип відносин існуватиме між США і Китаєм після закінчення ери співробітництва – «холодна війна» чи «керована»/«відповідальна» конкуренція у тій чи іншій формі, яка дозволить уникати конфліктів між ними [25; 26]. Форма такої «керованої» конкуренції ще мала бути винайдена.

Таким чином, за президентства Б. Обама американсько-китайські відносини характеризувались конкуренцією і співробітництвом. Проте суттєве посилення регіонального впливу і наступальності політики КНР з 2010 р. спричинило «перебалансування»

політики США у «велику Східну Азію», включаючи зміцнення союзів і партнерств у сфері безпеки. У 2018–2019 рр. відбулося помітне погіршення відносин США і КНР, яке найбільше виявилось у торговельній війні між ними. Проте цей процес не обмежився лише торгівлею, а мав усебічний характер. Ситуацію, що склалась, можна охарактеризувати як конфлікт між старим світовим лідером, який проходить через період відносної втрати попередньої могутності і впливу, і державою, яка кидає йому виклик і відкрито претендує на роль нового лідера. Така ситуація неодноразово мала місце в історії людства і часто призводила до війн. Вона ускладнюється різними моделями розвитку США і Китаю та прагненням поширити їх на інші держави, що надає їхній економічній конкуренції, яка суттєво посилилась, ідеологічного характеру. Це може призвести до формування біполярної системи держав, що обстоюють конкурентні моделі розвитку, і «холодної війни» між ними по типу американсько-радянського протистояння. Проте у сучасному глобалізованому світі, де взаємозалежність між державами і народами та кількість спільних загроз суттєво зросли, конфронтація між великими державами є значно небезпечнішою, ніж це було в часи американсько-радянського протистояння. Вплив конфронтації між США і КНР виходить далеко за межі двосторонніх відносин, впливає на інші держави і глобальну міжнародну систему. Це примушує керівництво двох держав працювати над виробленням механізмів відповідальної керованої конкуренції на основі певних правил, щоб їхні добробут і безпека зростали разом, а не за рахунок один одного.

Використані джерела та література:

1. Brzezinski Z. The Group of Two that Could Change the World // Financial Times. 2009, January 13. URL: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac.html>
2. Городня Н. Динаміка американсько-китайських відносин в кінці XX – XXI ст. як свідчення нової ролі Китаю у міжнародній системі // Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях» / За ред. О. М. Олійника. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 74–97.
3. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США. К.: Прінт-сервіс, 2014.

4. National Security Strategy. The White House, May 2010. Washington D.C., 2010.
5. National Security Strategy. The White House, February 2015. Washington D.C., 2015.
6. Vice President Mike Pence's Remarks on the Administration's Policy Towards China at Hudson Institute on October 4, 2018. URL: <https://www.hudson.org/events/1610-vice-president-mike-pence-s-remarks-on-the-administration-s-policy-towards-china102018>
7. Lester, Simon. Trump's 'Big' China Trade Deal Has Some Really Big Problems // The National Interest. URL: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/trumps-big-china-trade-deal-has-some-really-big-problems-125741>
8. National Security Strategy of the United States. December 2017. Washington D.C., 2017.
9. 2017 Annual Report, US-China Economic and Security Commission. 2017, November 15. URL: https://www.uscc.gov/sites/default/files/annual_reports/2017_Annual_Report_to_Congress.pdf
10. How China's Economic Aggression Threatens the Technologies and Intellectual Property of the United States and the World. White House Office of Trade and Manufacturing Policy. 2017, June. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/06/FINAL-China-Technology-Report-6.18.18-PDF.pdf>
11. China Hits Back at Trump with Tariffs on \$60 bln of US Goods. 2018, September 18. URL: <https://www.bbc.com/news/business-45555749>
12. Hufbauer, Gary Clyde. The Unfolding of a New Cold War. 2018, November 18. URL: <http://www.eastasiaforum.org/2018/11/18/the-unfolding-of-a-new-cold-war/>
13. US Hysterical in Blocking Sci-Tech Exchanges // Global Times. 2018.09.20. URL: <http://www.globaltimes.cn/content/1120455.shtml>
14. Vaswani, Karishma. How China is Fighting Back in the Trade War. 2018, September 24. URL: <https://www.bbc.com/news/business-45622815>
15. Winning the Future. A Blueprint for Sustained U.S. Leadership in Semiconductor Technology. URL: <https://www.semiconductors.org/wp-content/uploads/2019/04/FINAL-SIA-Blueprint-for-web.pdf>
16. Xi Jinping Visits Rare-earth Plant amid Trade War. 2019, May 21. URL: <https://www.asiatimes.com/2019/05/article/xi-jinping-visits-rare-earth-plant-amid-trade-war/>
17. Dangers of a G2 US-China Trade Deal for the Rest of Us. 2019, May 20. Editorial Board, ANU. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2019/05/20/dangers-of-a-g2-us-china-trade-deal-for-the-rest-of-us/>
18. Roach, Stephen. What Comes Next in the US-China Trade War? 2019, May 19. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2019/05/19/what-comes-next-in-the-us-china-trade-war/>
19. Shan, Weijian. A Delicate Truce in the U.S.-Chinese Trade War. What Both Sides Must Do to Forge a Better Peace. 2020, January 13 // Foreign Affairs.

- URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-01-13/delicate-truce-us-chinese-trade-war>
20. Vaswani, Karishma. China vs the US: Not Just Trade War. URL: <https://www.bbc.com/news/business-45937741>
  21. Koo, George. New Silk Road: US is Pushing a False Narrative. 2019, May 1. URL: <https://www.asiatimes.com/2019/05/opinion/new-silk-road-us-is-pushing-a-false-narrative/>
  22. Koo, George. Trump Is in a Trade War He Can't Win. 2019, May 20. URL: <https://www.asiatimes.com/2019/05/opinion/trump-is-in-a-trade-war-he-cant-win/>
  23. Moak, Ken. Why the US Should Join Belt and Road Initiative. 2019, April 28. URL: https://www.asiatimes.com/2019/04/opinion/__trashed-2/
  24. Rana, Pradumna B. and Xianbai Ji. China Is Paving a Belt and Road 2.0. 2019, May 21. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2019/05/21/china-is-paving-a-belt-and-road-2-0/>
  25. Jones, Bruce. The Era of U.S.–China Cooperation is Drawing to a Close –What Comes Next? 2019, January 7. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/01/07/the-era-of-u-s-china-cooperation-is-drawing-to-a-close-what-comes-next/>
  26. Hass, Ryan and Mira Rapp-Hooper. Responsible Competition and the Future of U.S.–China Relations. Seven Critical Questions for Strategy. 2019, February 6. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/02/06/responsible-competition-and-the-future-of-u-s-china-relations>

УДК 94:327 (5-15+510)

Пророченко Н. О.

ПОЛІТИКА КИТАЮ В РЕГІОНІ СЕРЕДНЬОГО СХОДУ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Метою статті є висвітлення політики КНР щодо держав регіону Середнього Сходу – Ірану, Пакистану та Афганістану – в контексті реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». Розглянуто китайські інвестиційні проекти в Ірані, Пакистані й Афганістані, їхні економічні перспективи, вплив на соціальну сферу, стан регіональної безпеки та проблеми, що виникають у ході їхньої реалізації. З'ясовано, що найбільш інтенсивно економічне співробітництво

розвивається у сфері енергетики та інфраструктурних проєктів; політичні відносини Китаю з Пакистаном та Іраном зросли до рівня стратегічного партнерства; повномасштабне залучення Афганістану до китайських трансрегіональних проєктів гальмується відсутністю внутрішньополітичної стабільності.

Ключові слова: Китай, Пакистан, Іран, Афганістан, ініціати-ва «Один пояс, один шлях», Китайсько-пакистанський економічний коридор.

Nataliia Prorochenko. China's Policy in the Middle East: Achievements and Prospects

The aim of the article is to cover China's policy towards the countries of the Middle East – Iran, Pakistan and Afghanistan – in the context of the One Belt, One Road Initiative. The author considers Chinese investment projects in Iran, Pakistan and Afghanistan, their economic prospects, impact on the social sphere, the state of regional security and the problems that arise during their implementation. It was found that the most intensive economic cooperation is developing in the field of energy and infrastructure projects; China's political relations with Pakistan and Iran have grown to the level of strategic partnership; full involvement of Afghanistan in Chinese transregional projects is hampered by a lack of domestic political stability.

Key words: China, Pakistan, Iran, Afghanistan, One Belt One Road Initiative, China – Pakistan Economic Corridor.

За ресурсним забезпеченням, геополітичним положенням, людським потенціалом, науково-промисловою базою Середній Схід залишається перспективним для інтенсифікації економічного розвитку регіоном. Тут спостерігається розширення економічної діяльності Китаю, який пропонує взаємовигідні програми співпраці. На регіональні інфраструктурні проєкти за участю КНР покладаються великі сподівання щодо надання динаміки економічному розвитку країн Середнього Сходу та оздоровлення ситуації на цьому просторі. Проілюструвати ці процеси вважаємо доцільним на прикладі таких ключових держав регіону, як Пакистан, Афганістан та Іран.

Щоб упередити зауваження щодо використання терміну регіон Середнього Сходу, зазначимо, що поняття регіону Середнього Сходу у політології та публіцистиці трактується різним чином. Термін «Середній Схід» (Middle East) виник у середині XIX ст. у надрах британської Індійської адміністрації як умовне найменування території між Європою та Індією. Термін «Середній Схід» вперше був використаний у публікації британським генералом Т.Гордоном у статті «Проблема Середнього Сходу», що була опублікована в англійському часопису «Nineteenth Century» у 1900 р., де цим терміном позначалися території Персії та Афганістану. Справжнім популяризатором терміну став американський контр-адмірал А. Мехен, який використав його у статті «Перська затока та міжнародні відносини», опублікованій у часописі «National Review» (1902) для позначення території між Аравійським півостровом та Індією. В англомовній літературі термін «Середній Схід» застосовується до сукупності країн Близького Сходу та Ірану, Афганістану і Пакистану (до Першої світової війни термін «Близький Схід» застосовувався до Балкан та Османської імперії, до складу якої входили і території Арабського Сходу). До цих країн в інших мовах застосовується об'єднаний термін «Близький та Середній Схід». Звідси окрема назва «Середній Схід» часом застосовується тільки до Ірану, Афганістану та Пакистану, чим ми і користуємось.

Проблематиці китайсько-пакистанських відносин і особливо аналізу економічних і суспільно-політичних наслідків для Пакистану та геополітичного впливу на регіон Середнього Сходу і Південної Азії Китайсько-пакистанського економічного коридору присвячені розвідки пакистанських і китайських авторів З. Кана, М. Алі, М. Ібра-ра, Х. Мі, М. Рафіка, Л. Алі, М. Ахмара [1; 2; 3; 4; 5; 6], а також західних науковців професора Оксфордського університету М. Мак Карнея, директора Південно-Азійського демократичного форуму З. Вольфа [6; 7; 8], російських авторів К. В. Антіпова, Н. А. Замараєвої [9; 10; 11], вітчизняної дослідниці О. А. Борділовської [12] та інших. Динаміку розвитку китайсько-афганських відносин на сучасному етапі аналізують, зокрема, Х. Цао, С. Пандей [13; 14]. Китайсько-іранські взаємовідносини досліджуються у працях С. Гарольда та А. Надер, В. Фігероа, Е. Кордесмана [15; 16; 17]. Зверталась до проблематики політики КНР в регіоні Середнього Сходу і автор статті [18].

Зауважимо, що ми цілком погоджуємося з прийнятим у політології принципом зарахуванням Пакистану до регіону Південної Азії. Проте його політична роль, економічна вага і залученість Пакистану (на відміну від інших держав Південної Азії) до інфраструктурних проєктів та інтеграційних процесів у регіоні Середнього Сходу дає нам підстави, аналізуючи політику КНР у цьому регіоні, приділяти увагу Пакистану. Ця країна завдяки вигідному стратегічному розташуванню: сусідство з Китаєм, Індією, Іраном, Афганістаном, близькість до Західної і Центральної Азії, до Перської Затоки, перетворилась на даний час на одного з ключових акторів в китайському глобальному проєкті «Один пояс, один шлях» (ОПОШ, 2013). Пекін розглядає Ісламабад як «золоті ворота», як головного партнера у розбудові своєї політики на Близькому та Середньому Сході й, вірогідно, в ісламському світі загалом. За визнанням британських експертів, Китай не просто пропонує Пакистану будівництво інфраструктури, а перетворює його в свого ключового партнера [19].

Статус ключового проєкту у реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» має Китайсько-пакистанський економічний коридор (КПЕК, 2015). Мета цього проєкту – поєднати мережею шосейних доріг та залізниць пакистанський порт Гвадар (провінція Белуджистан) із китайським містом Кашгар (Сіньцзян-Уйгурський автономний регіон). Загальна довжина мереж становить більше 3 тис. км. Китай зобов'язався інвестувати у проєкт 62 млрд дол. США) [10]. Проєкт включає автомагістраль від порту Гвадар до міста Кашгар (2395 км), реконструкцію Каракорумського шосе (1300 км) та магістралі Лахор-Карачі (1240 км). У результаті модернізації пакистанських залізниць за участю китайських компаній очікується підвищення швидкості перевезень з 85–105 км/год до 120 км/год. Планується також проведення оптиковолокноної лінії зв'язку між Кашгаром та Равалпінді [20].

Обидві сторони покладають на цей проєкт великі сподівання. Для Китаю це важливий крок на шляху реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях»; можливість прискорити розвиток «континентального» Північно-Західного району (де проживає 400 млн людей), поєднати природні та демографічні ресурси Пакистану з власними інвестиційними та технологічними можливостями для подальшого промислового розвитку; отримати доступ до країн Центральної

Азії і Близького Сходу, які слугуватимуть джерелом імпорту енергоресурсів та споживачами китайської продукції. Дороги, які зараз будуються у пакистанському Белуджістані в рамках Китайсько-пакистанського економічного коридору, з'єднують цей район із північними районами Пакистану, Афганістаном, Центральною Азією та Китаєм.

Координацію дій сторін у реалізації КПЕК здійснює Спільний комітет співробітництва (СКС). На 7-й щорічній сесії СКС у листопаді 2017 р. було анонсовано Довгостроковий план (ДП) КПЕК на 2017–2030 рр., який спирається на плани соціально-економічного розвитку КНР, схвалені XIX з'їздом КПК (2017) та Програму уряду Пакистану «Бачення – 2015». Ключовими галузями співробітництва в рамках ДП визнані: транспорт, енергетика, інфраструктура, порт Гвадар та промислові особливі зони. Заплановано створення 33 економічні зони в усіх чотирьох провінціях, через які проходить КПЕК (столичний округ Ісламабад, Гілгіт у Балтистані, Територія племен федерального управління і Азад Кашмір, порти Касім і Гвадар) [10]. Проект КПЕК включений до 13-го п'ятирічного плану КНР (2016–2020 рр.) та має окреме від інших проектів ОПОШ фінансування.

Спільна робота Китаю та Пакистану над реалізацією КПЕК інтенсифікувала співробітництво у галузі підготовки професійних кадрів. Так, у 2016 р. в китайських університетах навчалось більше 15,6 тис. пакистанських студентів, із них 3,7 тис. пакистанців навчалися безкоштовно за рахунок китайської сторони. У 2017 р. кількість пакистанських студентів у КНР збільшилась до 19 тис. осіб. Наразі в Пакистані діють 200 шкіл з поглибленим вивченням китайської мови, а Ісламабадський університет іноземних мов розширює факультет китайської мови через зростання попиту серед молоді [21].

Зауважимо, що КНР активно використовує «м'яку силу» (розповсюдження китайської мови, культури, освіти) для формування зони дружніх країн вздовж економічного поясу Шовкового Шляху. У 2016 р. в Китаї навчалися 440 тис. студентів із 205 країн світу, з них 49 тис. із 183 держав – на безкоштовній основі за рахунок стипендій, які надала китайська сторона. Шістдесят один відсоток таких стипендій отримали вихідці з країн, які розташовані вздовж «Шовкового шляху» [21].

Водночас, вагомим фактором успішної реалізації комплексу економічних проєктів залишаються питання безпеки. На значній частині пакистанської території (передусім у прикордонних з Афганістаном північно-західних районах, «поєси племен», великих містах – Карачі, Ісламабаді, ін.) спостерігається висока терористична активність. Зниження цих ризиків китайське керівництво пов'язує з перспективами соціально-економічного розвитку країн-учасників проєкту, що створюватиме взаємну зацікавленість у зміцненні безпеки, а також дозволить вирішувати проблеми політичної нестабільності через розв'язання соціальних проблем. Так, на кошти китайського Фонду розвитку для миру у Гвадарі були побудовані китайсько-пакистанська початкова школа (2016), медичний центр (2017), станція опріснювання морської води, яка безкоштовно постачає воду місцевому населенню (2018) [22, с. 128].

Експерти неодноразово зазначали, що Китай приділяє особливу увагу соціально-економічному розвитку, вирішенню питання зайнятості населення як фактора подолання соціальних причин політичної нестабільності. Очікується, що 75% населення Пакистану буде залучено до реалізації проєктів КПЕК, тобто створюватимуться нові робочі місця, зокрема в кожному енергетичному проєкті працюватимуть від 3 до 15 тисяч, що має повністю зняти проблему безробіття [12, с. 39]. Будівництво Китаєм у Пакистані великих господарських об'єктів (як порт Гвадар, що був зданий в експлуатацію у 2007 р., переданий в оренду китайській державній компанії на 40 років у 2015 р.) відіграло позитивну роль у послабленні соціальної напруженості, відповідало інтересам значної частини пакистанських еліт та сприяло закріпленню відносин між кількома поколіннями китайських та пакистанських керівників [9].

Китайсько-пакистанські міждержавні відносини витримали перевірку часом і продовжують залишатися стабільними та дружніми. Дипломатичні відносини між КНР та Пакистаном були встановлені у 1951 р. і зберігають стабільно добросусідський характер. Пакистан був посередником у встановленні контактів Китаю зі США у 1970-ті рр. та Саудівською Аравією у 1990-ті рр. КНР та Пакистан володіють взаємодоповнюючими економічними інфраструктурами, що є важливою передумовою для поглиблення торговельного та інвестиційного співробітництва.

За результатами візиту Сі Цзіньпіна до Пакистану у квітні 2015 р. пакистансько-китайські відносини були підвищені до статусу стратегічного співробітництва та стали характеризуватися спеціальним терміном «партнерства за всякої погоди», що означає найвищий рівень навіть для стратегічних партнерів. Сторони зазначили, що «залізна дружба стала сталевою». Відносини з Пакистаном розглядаються також як фактор успішного просування ідеї «нової азійської спільноти з єдиною долею».

Дипломатичні відносини КНР з Афганістаном були встановлені у 1955 р. Територіальне питання сторони врегулювали у 1963 р.: спірна територія – Ваханський коридор – вузький прохід у горах Бадахшана шириною 15 км (межує з Таджикистаном на півночі, Пакистаном на півдні і Китаєм на сході) відійшов під контроль Афганістану. Спільний кордон між державами наразі становить 76 км. Утім, офіційні контакти між державами були призупинені за ініціативою китайської сторони у 1989 р. після вторгнення до Афганістану радянських військ. Цей крок СРСР був засуджений Китаєм. Відновлення повноцінних дипломатичних відносин відбулося у 2001 р., після повалення режиму талібів в Афганістані. КНР відновила фінансову допомогу Афганістану і розпочала інвестування в економіку. Так, у 2007 р. китайська компанія China Metallurgical Group Corporation уклала на 30 років контракт на розробку найбільшого у світі родовища міді «Айнак» (провінція Логар). Планувалося інвестувати у проєкт 3,5 млрд дол. США – рекордна для історії Афганістану іноземна інвестиція, яка водночас перетворила КНР у найбільшого бізнес-інвестора Афганістану. Але у 2012 р. китайське підприємство припинило фінансування проєкту через внутрішньополітичну нестабільність в країні. Із 2011 р. китайська компанія China National Petroleum Corporation (CNPC) розпочала видобуток нафти, в басейні ріки Амудар'я. Це перший проєкт розробки нафтових родовищ на території Афганістану після війни і найбільший інвестиційний проєкт з іноземним капіталом (5 млрд дол. США). Проте, через неодноразові загрози нападу збройних угруповань, темпи його реалізації є повільними.

Як бачимо, одним із найважливіших питань китайсько-афганських відносин на сучасному етапі є проблема безпеки. Нестабільність внутрішньополітичної ситуації в Афганістані також загрожує

реалізації китайських економічних і комунікаційних трансрегіональних проєктів. У китайської сторони існують обґрунтовані побоювання, що активізація радикальних ісламістів в Афганістані негативно впливає на становище в прикордонному Сінцзянь-Уйгурському автономному районі (СУАР), де проживає велика громада мусульман-уйгурів. Відомо, що на території Афганістану переховуються і підтримують зв'язки з представниками руху Талібан уйгурські сепаратисти, які борються за незалежність, за їхньою термінологією «Східного Туркестану» (територія СУАР).

Задля створення безпечного регіонального середовища КНР активізувала свою присутність у процесах політичного врегулювання навколо Афганістану. Із початку роботи конференції «Серце Азії» (2011), що покликана сприяти відновленню стабільності і розвитку Афганістану, Китай провів ряд зустрічей із регіональними партнерами (Іран, Пакистан, Росія), з чотирьохсторонньою координаційною групою (Афганістан, Пакистан, США, КНР), з представниками руху «Талібан». Із 2014 р., після початку реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях», китайський інтерес до Афганістану зростає. Тільки у 2016 р. Китай відвідали 26 афганських делегацій різного рівня і спрямування. За 2014–2017 рр. Китай надав Афганістану допомоги більше, ніж за попередні 13 років [23]. Так, у грудні 2017 р. Азійський банк розвитку підписав угоду з урядом Афганістану про надання 360 млн дол. США на проєкти будівництва і ремонту доріг [24].

Формально Афганістан не може приєднатися до ініціативи «Один пояс, один шлях» через присутність у країні американських військ. Проте неформально підготовка до такої інтеграції триває. Інтерес до транзитного ресурсу Афганістану обумовлюється тим, що через його територію проходить найкоротший шлях між Центральною Азією і Південною Азією, Китаєм та Близьким Сходом. Саме через Ваханський коридор проходив маршрут і Великого Шовкового Шляху давнини. Першим міждержавним проєктом з офіційною приставкою «в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях»» став повітряний коридор Кабул (Афганістан) – Урумчі (КНР). У 2017 р. Афганістан приєднався до Азійського банку інфраструктурних інвестицій. Тоді ж Китай запланував інвестувати 90 млн дол. США у проєкти розвитку провінції Бадахшан, із яких 20 млн дол. США – на

соціальні об'єкти (школи, лікарні, лінії зв'язку). За даними опитування громадськості, яке провела агенція Gallup у 2018 р., КНР знаходиться на другому місці після Індії за рівнем позитивного сприйняття афганцями серед країн, які залучені до афганської кризи.

Посилюється китайсько-афганське співробітництво і у військовій сфері. У 2016 р. Китай вперше запропонував Афганістану військову допомогу у формі постачання логістичного обладнання, легкого озброєння, військової форми. У 2017 р. китайська сторона заявила про надання Афганістану військової допомоги на 73 млн дол. США, зокрема, фінансової допомоги у формуванні спеціального гірського підрозділу для забезпечення безпеки в Бадахшані [23].

Із 2017 р. функціонує Діалог із прагматичного співробітництва між Китаєм, Пакистаном та Афганістаном. У його рамках сторони регулярно обмінюються думками щодо засобів зміцнення прагматичної співпраці на фоні будівництва КПЕК. Афганістан із жовтня 2016 р. висловлює бажання приєднатися до цього проекту. У грудні 2017 р., під час тристоронньої зустрічі міністрів закордонних справ Китаю, Пакистану та Афганістану було оголошено про розширення Китайсько-пакистанського економічного коридору на Афганістан.

Довгострокове співробітництво пов'язує КНР із Ісламською Республікою Іран (ІРІ). Останні 30 років Пекін залишається найбільшим торговельним партнером Тегерана [11, с. 221]. Фундаментом китайсько-іранських відносин є ряд важливих факторів. Серед них тривала історія двосторонніх відносин цих давніх цивілізацій, високий ступінь суверенітету зовнішньої політики Ірану, а також спільні уявлення про вади нинішньої системи міжнародних відносин та напрями її трансформації. Перспективним партнером Китаю Іран робить також його інвестиційний і демографічний потенціал, внутрішня стабільність та виключно важливе геополітичне розташування на перехресті шляхів на Кавказ, до Центральної та Західної Азії. Іран та Китай не є економічними конкурентами, і це зміцнює прагматичне партнерство.

Можливості для співпраці розширились після врегулювання питання щодо іранської ядерної програми, коли було розпочато процес зняття з Ірану міжнародних санкцій. Посилення санкцій міжнародного співтовариства проти Ірану було спричинено занепокоєнням, що створення інфраструктури повного ядерного паливного

циклу може бути використано ним для виробництва ядерної зброї. Перспектива появи у Ірану ядерної зброї у сукупності з відмовою тогочасного президента М. Ахмадінеджада (2005–2013 рр.) від конструктивного діалогу з міжнародним співтовариством призвела до консолідації багатьох країн, передусім Європи та Близького Сходу, навколо ідеї стримування ядерних прагнень Ірану шляхом санкційного тиску. Найбільш відчутні санкції щодо Ірану були введені після прийняття резолюції РБ ООН № 1929 (2010). Її реалізація протягом 2010–2012 рр. призвела до позбавлення Ірану доступу до іноземних інвестицій та технологій, можливості імпорту бензину, було встановлено ембарго на купівлю іранської нафти, заборону на використання міжнародних страхових та транспортних послуг при перевезенні нафти. Відбулося відключення Ірану від міжнародної фінансової системи, зокрема, SWIFT.

Санкційний режим став важким ударом по іранській економіці, призвів до вичерпання фінансових резервів і підштовхнув Іран до переговорів. Чотирнадцятого липня 2015 р. між Ісламською республікою Іран і «шісткою» міжнародних посередників (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція, Німеччина) було підписано «Спільний комплексний план дій» (СКПД) із врегулювання питання щодо іранської ядерної програми. Відповідно до домовленостей, було передбачено скасування міжнародних і національних санкцій, запроваджених проти Ірану, в обмін на суттєве скорочення виробництва зі збагачення урану і забезпечення повного контролю МАГАТЕ за цим процесом, але при збереженні права ІРІ на мирне використання атомної енергії.

У січні 2016 р. після того, як МАГАТЕ підтвердило виконання Іраном взятих на себе міжнародних зобов'язань у рамках угоди щодо його ядерної програми, було розпочато процес зняття з Ірану санкцій, відповідно до СКПД, що відкрило дорогу до інтенсифікації китайсько-іранських відносин.

За результатами візиту Сі Цзіньпіна до Тегерану в січні 2016 р. було підписано 17 документів, у тому числі угоду про всебічне стратегічне партнерство і Програму з розвитку відносин та розширення торгівлі на 25 років, яка передбачає збільшення ірансько-китайського товарообігу до 600 млрд дол. США за 10 років. Під час візиту також було підписано міжурядовий меморандум про взає-

морозуміння з метою заохочення та формування «Морського Шовкового шляху ХХІ ст.» та економічного поясу Іран – Китай в рамках цього проекту [25]. Ісламська республіка Іран розглядається як один із головних учасників проекту Нового Шовкового шляху. Іран входить до складу одного з пріоритетних маршрутів пересування китайських вантажів через Киргизію, Узбекистан, Іран, Туреччину до Європи (кінцева точка – Німеччина). Іран висловив побажання долучитися до КПЕК, запропонувавши до використання морський порт Чабахар. Магістраль із Китаю на Близький Схід також проходить через територію Ірану і повністю відповідає іранським національним проектам модернізації транспортної інфраструктури. Вона охоплює маршрут від Мешхеда (Іран) на кордоні з Афганістаном до іракського кордону. В Ірані цей проект оцінюють як основу для прискорення економічного розвитку, адже транспортна артерія збільшить товарообіг, транзит якого здійснюватиметься через іранську територію, стимулюватиме фінансове та інвестиційне співробітництво країн регіону.

У 2016 р. Пекін отримав підтвердження про приєднання до ініціативи «Один пояс, один шлях» Ірану. У 2019 р. іранська сторона заявила про приєднання до КПЕК. У контексті реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» розробляються плани будівництва залізниць: крім існуючих Узень – Берекет – Горган, у лютому 2016 р. було анонсовано будівництво нової залізниці Китай – Киргизстан – Таджикистан – Афганістан – Іран. Вона пов'язуватиме Китай із портами Перської затоки й через Туреччину надасть вихід до Європи (однак, реалізація проекту затримується через його високу вартість і невизначеність джерел фінансування). Також у 2017 р. Іран отримав від Пекіну 1,5 млрд дол. США на електрифікацію залізниці Тегеран – Мешхед. Попри наявність труднощів у реалізації, всі країни-учасники визнають важливість і вигідність для себе інфраструктурних магістралей. Ці маршрути дозволять збільшити обсяги транспортних перевезень, торгівлі, створять нові робочі місця, зменшать залежність від морських маршрутів у Тихому та Індійському океанах.

Тісні відносини між Іраном та КНР підтверджує статистика: за 10 місяців 2017 р. товарообіг між країнами зріс на 22% порівняно з аналогічним періодом 2016 р. і становив 30,5 млрд дол. [26]. Під час 16-го засідання спільної Ірансько-Китайської економічної ко-

місії (16 серпня 2016 р.) було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо фінансування економічних та інфраструктурних проєктів й розширення двостороннього співробітництва, який передбачає співробітництво у дорожній, портовій, транспортній сферах, у галузі телекомунікацій, охорони здоров'я, у сфері створення технопарків, нафтових і газових проєктах, сільському господарстві і в туризмі. Меморандум передбачає й пільгове кредитування.

Не залишається поза увагою і гуманітарна сфера. Китай став одним із перших, хто запропонував допомогу після руйнівного землетрусу в Західному Ірані у листопаді 2017 р. У квітні 2019 р. КНР надала допомогу Ірану у зв'язку з масштабними повеннями, що призвели до людських жертв і матеріальних збитків.

Однак політика санкцій щодо Ірану, відновлена адміністрацією президента США Д. Трампа, знову посилює вплив на відносини КНР та ІРІ. Президент США Д. Трамп негативно оцінив умови ядерної угоди з Іраном і заявив про необхідність її перегляду шляхом продовження тиску на Іран. Четвертого листопада 2018 р. почали діяти санкції, що забороняють укладати угоди з нафтогазовим сектором Ірану та купувати у нього нафту. Компанії, які порушуватимуть ці санкції, позбавлятимуться права торгівлі зі США. Але для восьми країн (Китай, Індія, Туреччина, Республіка Корея, Японія, Тайвань, Греція, Італія) на півроку (до 2 травня 2019 р.) було зроблено виключення.

Китай чинить опір економічному тиску Сполучених Штатів. Головною статтею іранського імпорту до Китаю є сира нафта – 655 тис барелів на добу (10% від сукупного нафтового імпорту КНР), а розрахунковою одиницею виступає юань. У березні 2018 р. були відкриті ф'ючерсні контракти на нафту в юанях, й обсяги торгів на китайській біржі виросли вдвічі після виходу США з угоди з Іраном [27]. Китайська національна нафтогазова корпорація CNPC викупила частку французької компанії Total (50,1%) у проєкті розробки родовища Південний Парс–11. Тепер частка Китаю у розробці 11-ї фази найбільшого у світі газового родовища становить 80,1% [28].

Під час зустрічі іранського Президента Х. Роухані та Голови КНР Сі Цзіньпіна в рамках саміту ШОС у Ціндао (КНР) 10 червня 2018 р. Сторони підкреслили важливість реалізації усіх угод, збе-

реження і зміцнення статусу стратегічних партнерів. Було підписано також чотири меморандуми про взаєморозуміння для розвитку зв'язків у різних сферах, у тому числі про спільну діяльність у рамках проекту «Економічний пояс Шовкового шляху». На наступному саміті ШОС у Бішкеку (Киргизстан) в червні 2019 р. Сі Цзіньпін під час спілкування зі своїм іранським колегою заявив, що «незалежно від того, як зміниться міжнародна і регіональна ситуація, рішучість Китаю розвивати всеохоплююче стратегічне партнерство з Іраном залишиться незмінною» [29]. Китай продовжив закупівлю іранської нафти. Хоча у листопаді 2018 р. іранський експорт зменшився до 1 млрд дол. США, у лютому 2019 р. він повернувся до попередніх 1,3 млрд дол. США [30]. У квітні 2019 р., напередодні завершення відтермінування введення санкцій для Китаю в разі закупівлі іранської нафти, обсяги її експорту досягли п'ятирічного максимуму 3,24 млн тонн на добу [31].

Китай та Іран налаштовані на зміцнення відносин, а проблеми, спричинені третіми сторонами або несприятливими міжнародними тенденціями, вирішують, спираючись на прагматичні підходи. Під час візиту заступника міністра закордонних справ КНР Ченя Сяодуна до Тегерана у березні 2019 р. було підкреслено намір об'єднати зусилля для виконання усіх укладених домовленостей. Іранська сторона в особі міністра закордонних справ Д. Заріфа заявила про продовження участі у реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях».

Без сумніву, будь-який крок Китаю суттєво впливає на геополітичну картину світу. Ініціатива «Один пояс, один шлях» представляється втіленням китайського погляду на контури нової моделі міжнародного співробітництва. КНР вибудовує нову форму глобалізації, яка покликана відновити на нових сучасних засадах глобальне економічне управління та реформувати його, спираючись на спільні цінності. Проте розширення економічної діяльності Китаю і створення регіональних економічних плацдармів підвищує залучення Піднебесної і до геополітичних процесів. Китайська Народна Республіка сьогодні просуває ідею міжцивілізаційного діалогу, відкритості, взаємної вигоди у співробітництві на загальнопланетарному просторі й ця ідея чимдалі знаходить все більшу підтримку у світі.

Держави регіону Середнього Сходу – Пакистан, Іран, Афганістан – в силу географічних і геоекономічних характеристик виявилися першими країнами, задіяними у реалізації китайської ініціативи ОПОШ. Першочергове значення КНР надає реалізації КПЕК, який має стати і прикладом і пропагандистом амбітної китайської ініціативи для інших країн. Географічна близькість та регіональна взаємозалежність вищезазначених країн диктує необхідність розширення їх спільного економічного співробітництва. Це втілюється, зокрема, у процесах залучення Афганістану та Ірану до КПЕК.

Інтерес до Ірану як учасника ОПОШ обумовлюється його роллю постачальника енергоресурсів, ємного ринку збуту китайських товарів та території для їх транзиту на ринки Європи і Близького Сходу. Іран і Китай розглядають своє стратегічне партнерство як фактор регіональної стабільності та зміцнення власних позицій в регіоні перед обличчям глобальних викликів, для цих країн – передусім з боку США.

Очевидно, що повномасштабне залучення Афганістану до китайських трансрегіональних проєктів можливе тільки за умов стабілізації внутрішньополітичної ситуації. Але перспектива скористатися найкоротшим шляхом між Центральною Азією і Південною Азією, Китаєм і Близьким Сходом підштовхує китайських політиків до активної участі у процесах врегулювання афганського конфлікту через участь у політичному діалозі та реалізацію соціальних програм.

Зазначимо, що і на міжнародній арені, і всередині держав регіону Середнього Сходу існують діаметрально протилежні думки щодо перспектив і результатів реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» і проєкту КПЕК як її складової. З одного боку, ОПОШ позиціонується як потужний локомотив економічного розвитку країн-учасниць і фактор встановлення регіональної безпеки з допомогою того, що в Китаї називають «миром розвитку». З іншого боку, скептики занепокоєні небезпекою потрапляння країн в залежність від КНР, втратою економічного суверенітету та контролю над природними ресурсами через боргову політику Китаю.

Як уявляється, в разі відносно самодостатнього і динамічного розвитку економіки, особливо промисловості, а також за умов реа-

лізації політики багатовекторності і Іран, і Пакистан здатні зберегти статус потужних суверенних регіональних держав.

Використані джерела та література:

1. Zahid Khan. The China-Pakistan Economic Corridor // *China Quarterly of International Strategic Studies*. 2019. Vol. 05, No. 02. P. 249–265.
2. Zahid Khan, Guo Changgang, Riaz Ahmad, Fang Wenhao. CPEC: A Game Changer in the Balance of Power in South Asia // *China Quarterly of International Strategic Studies*. 2018. Vol. 04, No. 04. P. 595–611.
3. Murad Ali. The China-Pakistan Economic Corridor: Tapping Potential to Achieve the 2030 Agenda in Pakistan // *China Quarterly of International Strategic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 2. P. 301–325.
4. Muhammad Ibrar, Jianining Mi, Muhammad Rafiq, Liaqat Ali/ China-Pakistan Economic Corridor: Ensuring Pakistan's Economic Benefits // *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*. 2019. Vol. 22, № 1. P. 38–51.
5. Moonis Ahmar. Strategic Meaning of the China-Pakistan Economic Corridor // *Strategic Studies*. Vol. 34, No. 4, Vol. 35, No. 1 (Winter 2014 and Spring 2015). P. 35–49.
6. McCartney Matthew. The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC): Considering Contemporary Pakistan through Old-Fashioned Economics and Historical Case Studies // *The Lahore Journal of Economics* (Winter 2018). P. 19–48. URL: <http://lahoreschoolofeconomics.edu.pk/EconomicsJournal/Journals/Volume%2023/Issue%202/02%20Matthew.pdf>
7. McCartney Matthew. The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC): Infrastructure, Social Savings, Spillovers, and Economic Growth in Pakistan // *Eurasian Geography and Economics*. 2020. October. P. 1–32.
8. Wolf, Siegfried O. The China-Pakistan Economic Corridor of the Belt and Road Initiative. Kindle Edition, 2020. 327 p.
9. Антипов К. В. Экономический коридор «КНР–Пакистан» открывает Шелковый путь на Запад. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskij-koridor-knr-pakistan-otkryvaet-shelkovyy-put-na-zapad>
10. Замаараева Н.А. Китайско-пакистанский экономический коридор: итоги и вызовы 2017–2018 гг. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kitaysko-pakistanskiy-ekonomicheskij-koridor-itogi-i-vyzovy-2017-2018-gg>
11. Замаараева Н. А. КНР на Ближнем и Среднем Востоке и в Южной Азии (проект Китайско-пакистанского экономического коридора) // *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. 2019. Вып. XXIV. С. 207–224. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/knr-na-blizhnem-i-srednem-vostoke-i-v-yuzhnoy-azii-proekt-kitaysko-pakistanskogo-ekonomicheskogo-koridora>
12. Борділовська О. А. Китайсько-пакистанський економічний коридор: нові

- можливості чи нові виклики? // Китаєзнавчі дослідження. 2017. № 1–2. URL: <https://chinese-studies.com.ua/uk/Archive/2017/1-2/6>
13. Zhao Huasheng. China and Afganistan: China's Interests, Stances, and Perspectives. 2012, March. 21 p. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/120322_Zhao_ChinaAfgan_web.pdf
  14. Shubhangi Pandey. Understanding China's Afghanistan Policy: From Calculated Indifference to Strategic Engagement. Issue Brief. No. 305, 2019, August / Observer Research Foundation. 12 p. – URL: <https://www.orfonline.org/research/understanding-chinas-afghanistan-policy-from-calculated-indifference-strategic-engagement-54126/>
  15. Scott Harold, Alireza Nacder. China and Iran. Economic, Political, and Military Relations / Center for Middle East Public Policy, 2012. 34 p. URL: https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP351.html
  16. William Figueroa. China-Iran Relations: The Myth of Massive Investment / The Diplomat. URL: <https://thediplomat.com/2021/04/china-iran-relations-the-myth-of-massive-investment/>
  17. Anthony H. Cordesman. China and Iran: A Major Chinese Gain in “White Area Warfare” in the Gulf. URL: <https://www.csis.org/analysis/china-and-iran-major-chinese-gain-white-area-warfare-gulf>
  18. Пророченко Н. О. Ідея «Один пояс – один шлях» як фактор стабілізації ситуації в регіоні Близького та Середнього Сходу // Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс – один шлях»: монографія / Наук. ред. О. М. Олійник. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 172–181.
  19. Pak China Dosti Zindabad H.E. Xi Jinping President of the People's Republic of China // Daily Times. 15.04.2015. URL: <http://www.dailytimes.com.pk/national/19Apr2015/pakchinadostizindabad>
  20. Казанин М. В. Китайско-пакистанские отношения и их афганський вектор. URL: <http://www.iimes.ru/?p=2477>
  21. Серенко И. Н. Китай–Пакистан: «мягкая сила» экономического пояса современного Шелкового пути // Восточная аналитика. 2017. № 3. URL: <http://ivran.ru/articles?artid=7069>
  22. Ши Вей. Китайская инвестиция в Пакистан и Афганистан в рамках инициативы «Пояса и Пути» / Беларусь в современном мире / Матер. XVIII Междунар. науч. конф. Минск, 2019. С. 127–130. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/239605/1/127-130.pdf>
  23. Синьхуа. 22.04.2015. URL: <http://russian.people.com.cn/n/2015/0422/c315208881773.html>
  24. Платов В. Китай усиливает свое влияние в Афганистане. URL: <https://ru.journal-neo.org/2017/09/21/kitaj-usilivaet-svoe-vliyanie-v-afganistane/>
  25. Азиатский банк развития выделил 360 млн. долларов на строительство и ремонт дорог в Афганистане. URL: <http://afghanistan.ru/doc/117372.html>
  26. Иран – Китай: грандиозный дипломатический прорыв. URL: <http://>

www.iran.ru/news/analytics/99895/IRAN_KITAY_GRANDIOZNIY_DIPLOMATICHESKIY_PRORIV

27. Ибрагимов Фархад. Иран – Китай: Прагматичное партнёрство в пике санкциям США. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2017/12/06/iran-kitay-pragmaticchnoe-partnyorstvo-v-piku-sankciyam-ssha>
28. Военные новости: выручит ли Китай Иран после новых санкций? URL: <http://nk.org.ua/geopolitika/voennyye-novosti-vyiruchit-li-kitay-iran-posle-novyih-sanktsiy-146583>
29. Комраков А. Китай захватывает иранский рынок. URL: http://www.ng.ru/economics/2018-08-12/4_7286_iranchina.html
30. Синьхуа. 4.06. 2019. URL: http://russian.news.cn/2019-06/14/c_138143769.htm
31. Bloomberg: Иран потерял надежду на помощь со стороны Китая. URL: <https://regnum.ru/news/2600237.html>
32. Импорт сырой нефти Китаем из Ирана в апреле достиг пятилетнего максимума. URL: https://www.iran.ru/news/economics/113074/Import_syroy_nefti_Kitaem_iz_Irana_v_aprele_dostig_pyatiletnego_maksimuma

УДК 94 : 327 (5-191.2 +510) “1992/2019”

Деменко О. Ф.

ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ КНР 1992–2019 РОКІВ

У статті досліджуються особливості зовнішньополітичної стратегії КНР у регіоні Центральної Азії протягом 1992–2019 рр. Зазначається, що країни Центральної Азії мають стратегічне значення для Китаю за широким спектром інтересів. Насьогодні Китай є провідним партнером центральноазійських держав у сфері міжнародної безпеки, енергетики, транзиту, економічної співпраці, безпеки кордонів, боротьби з тероризмом. Вплив інших країн на регіон Центральної Азії є не співмірним із можливостями КНР.

Ключові слова: Центральна Азія, Китайська Народна Республіка, зовнішня політика, міжнародна безпека, співробітництво.

Olexandr Demenko. Central Asia in the 1992–2019 Foreign Policy Strategy of China

The author studies the features of China's foreign policy strategy in the Central Asian region during 1992–2019. It is noted that the countries of Central Asia are of strategic importance to China in a wide range of interests. Today, China is a leading partner of Central Asian countries in the fields of international security, energy, transit, economic cooperation, border security, and the fight against terrorism. The influence of other countries on the Central Asian region is not commensurate with China's capabilities.

Key words: *Central Asia, the People's Republic of China, foreign policy, international security, cooperation.*

Китайська Народна Республіка з часу свого створення завжди відігравала вагомую роль на міжнародній арені. На початку ХХІ ст. Китай став однією з провідних держав світу. За умови збереження динаміки свого розвитку вже у недалекій перспективі ця країна зможе претендувати на роль світового лідера. Інтенсивний економічний та технологічний розвиток, дипломатична та інвестиційна активність зміцнюють міжнародно-політичну вагу та авторитет КНР, що додає динамізму трансформаціям сучасної системи міжнародних відносин та впливає на поведінку інших міжнародних акторів на світовій арені.

На тлі зростання могутності та активності Китаю у світовій політиці відбувається зміцнення політичних, економічних та культурних позицій КНР у регіоні Центральної Азії (ЦА). Це питання викликає підвищений науковий інтерес та зумовлює важливість і актуальність дослідження політико-економічних пріоритетів КНР у Центральній Азії.

Різноаспектні питання зовнішньополітичної стратегії Китаю щодо країн ЦА, його політичні та економічні пріоритети у регіоні досить широко висвітлюються в публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців. Цінним надбанням у дослідженнях китайської політики щодо регіону Центральної Азії є частина колективної монографії «Центральна Азія: погляд з Вашингтону, Москви та Пекіна» авторства Чжао Хуашена [1]. Аналізу відносин між КНР та

країнами Центральної Азії присвячена монографія М. Олімата [2]. Дослідження системи міжнародних відносин у ЦА, у тому числі і в контексті політики КНР в регіоні, здійснене науковцями Московського державного інституту міжнародних відносин [3]. Сучасний стан політики Китаю щодо регіону Центральної Азії проаналізував у своєму дослідженні О. Воробйов [4]. Політико-економічні пріоритети Китаю в Центральній Азії детально висвітлені Г. Мінгазутдіною, Л. Чекаленко і Н. Пророченко в третьому розділі колективної монографії «Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях» [5] та у науковій публікації С. Даниленка та О. Гальони [6].

Аналіз багатьох офіційних документів, наукових публікацій, інформаційно-аналітичних матеріалів із питань сучасних міжнародних відносин свідчить, що на початку ХХІ ст. регіон Центральної Азії з позицій геополітики та геоekonomіки набуває для Китаю стратегічного значення, а проблематика співробітництва Китайської Народної Республіки з центральноазійськими країнами викликає все більший інтерес у науковому та експертному середовищі.

При цьому, динамічні зміни, які відбуваються в сучасному безпековому середовищі, загострення суперечностей між провідними центрами сили, демографічні проблеми, турбулентність світової економіки не дозволяють сформувати цілісне уявлення про політичне майбутнє як цього важливого регіону, так і всього світу загалом.

Тож надзвичайно важливими є подальші дослідження місця і ролі країн Центральної Азії в зовнішньополітичній стратегії Китайської Народної Республіки та, виходячи із загальних принципів сучасної китайської зовнішньої політики, з'ясування тенденцій та перспектив розвитку різноформатних зв'язків між Китаєм та Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном.

Важливість регіону Центральної Азії впливає з його особливостей. На думку В. Халанчук, основними характеристиками країн ЦА є:

- наявність невирішених суперечностей між державами регіону щодо розмежування кордонів, міжетнічна напруженість;

- продовольчі та водні проблеми, зумовлені особливостями клімату, зростанням демографічних показників та некваліфікованим управлінням наявними ресурсами;

- неврегульованість афганського питання, що негативно впливає на безпекову ситуацію в регіоні ЦА та сприяє поширенню тероризму, організованої злочинності та наркотрафіку;

- авторитарний стиль правління та відносно стійкі політичні режими (окрім нестабільного Киргизстану);

- відносно низький рівень соціально-економічного розвитку (Таджикистан і Киргизстан найбільш відстають у регіоні), сировинний характер економік, які значно залежать від світових цін на енергоносії та сировину [7, с. 1].

Водночас, всі країни ЦА, тією чи іншою мірою, володіють значними запасами природних ресурсів, а сам регіон є важливим транзитним шляхом між Європою та Азією.

Центральна Азія – це регіон світу, де триває процес самовизначення, будівництва національної державності і створення основ для міжнародної суб'єктності. При цьому, в регіоні активно розвивається процес внутрішнього суперництва між країнами, який ускладнюється не до кінця зрозумілим баченням місця і перспектив регіону у світовій політиці та економіці, що істотно полегшує дії зовнішніх гравців. Не буде перебільшенням твердження, що ЦА сформувалася як регіон скоріше тому, що таким його бачать ззовні. Не випадково саме зовнішні чинники мають вирішальний вплив на формування регіонального порядку, а в центральноазійську політику залучено багато зовнішніх гравців, у кожного з яких є конкретні геостратегічні інтереси, що, своєю чергою, породжує між ними конкуренцію за вплив [8].

Тож не випадково Центральна Азія у сучасних умовах стала ареною суперництва провідних гравців світу: КНР, Російської Федерації та США. Безперечно, що саме відносини між цими впливовими акторами є визначальними для регіону.

Т. Макаренко зазначає, що конкуренція КНР, Російської Федерації та США досить специфічно впливає на країни ЦА. Попри регулярну критику регіону за відсутність демократичного розвитку і нездатність взяти під контроль злочинність і екстремізм, що піднімає голову, дії зовнішніх гравців сприяють авторитарному

правлінню і корупції, що потім негативно впливає на клімат економічної, політичної та соціальної стабільності. Центральна Азія є частиною змагань, у яких зовнішні гравці по черзі змагаються за увагу і, зрештою, за доступ до ресурсів. При цьому, регіональні еліти розуміють, що вони можуть користуватися конкуренцією інтересів для власної вигоди. У результаті часто вважається, що такими категоріями, як верховенство права, корпоративне врядування, прозорість комерційних операцій можна пожертвувати заради національних інтересів. Поки США, Росія і Китай продовжують грати в геополітичні ігри в регіоні, тут залишатиметься вигляд стабільності. Але будь-яке незначне послаблення інтересів може подіяти як каталізатор, який підштовхне регіон до нестабільності [9].

Китай прагне трансформації відносин із провідними країнами світу в цілому. Згідно з китайською позицією, зміни у таких відносинах мають забезпечити подальше входження Китаю до глобальної економіки на рівних правах із розвиненими країнами.

Оцінюючи теперішній рівень китайської промисловості, Пекін прагне більшої участі у «глобальних ланцюгах доданої вартості», зокрема на етапах високотехнологічних науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських робіт, а також у післяпродажних послугах. Китай закликає до побудови інноваційної, здорової, взаємопов'язаної та інклюзивної світової економіки. У досягненні таких завдань китайська сторона спирається на геоекономічну стратегію, в рамках якої розраховує заручитися підтримкою азійських країн, що розвиваються, та отримати доступ до світових ринків товарів і технологій [10].

Регіон Центральної Азії має стратегічне значення для Китаю. Це пояснюється широким спектром інтересів КНР у цьому регіоні. Серед таких інтересів доцільно виділити наступні:

- геополітичні: розташування в центрі Євразії підвищує стратегічну значимість регіону ЦА для Китаю як стратегічного тилу та зони стабільності;

- економічні: формують три найбільш пріоритетні напрями діяльності для КНР: 1) зовнішня торгівля та економічне співробітництво між країнами; 2) інвестиційна діяльність як засіб впливу на економіку країн ЦА; 3) використання транзитного потенціалу регіону;

- ресурсні: наявність значних покладів природних та енергетичних ресурсів;
- військово-політичні: недопущення можливості створення військових блоків проти Китаю;
- безпекові: 1) боротьба з тероризмом і екстремізмом. Усунення активності терористичних і екстремістських угруповань, здатних дестабілізувати ситуацію в Сінцзян-Уйгурському автономному районі; 2) збалансування інтересів третіх країн, у першу чергу інтересів США та Росії; 3) забезпечення безпеки кордонів шляхом підтримки стабільності прикордонних територій, забезпечення економічного процвітання народів регіону та сприяння зміцненню миру і стабільності на кордонах [11].

Аналізуючи еволюцію центральноазійської стратегії Китаю, польська дослідниця Є. Чарковська виділяє три етапи формування політики Китаю в регіоні ЦА:

Перший етап (1991–1995 рр.) – спостережний. Пекін оцінив нові реалії в ЦА після розпаду СРСР і в 1992 р. встановив дипломатичні відносини з країнами регіону, при цьому реалізуючи дуже обережну політику. Поступово вирішувалися питання формування атмосфери довіри і створення договірно-правової бази двосторонніх відносин. Важливою подією став візит прем'єра Китаю Лі Пена в Ташкент, у ході якого він окреслив основні умови і напрямки розвитку відносин Китаю з країнами ЦА – спільність інтересів як фундамент для дружніх відносин, націленість на взаємну вигоду та запевнення, що Китай не загрожує жодній державі ЦА.

Другий етап (1996–2000 рр.) – реалізація «стратегії проникнення», яка диктувалася занепокоєнням Пекіна станом безпеки та економічним розвитком прикордонної смуги. У Китаї усвідомили, що держави регіону надзвичайно чутливі до транснаціональних загроз, перш за все міжнародного тероризму, ісламського радикалізму і екстремізму, організованої злочинності. Особливе занепокоєння Пекіна викликало зростання уйгурського сепаратизму. До того ж у 1990-х рр. у регіоні ЦА були виявлені значні запаси вуглеводнів, так необхідних для зростаючої китайської економіки в контексті диверсифікації доступу до сировинних ресурсів. Пекіну було важливо чітко сформулювати свої енергетичні інтереси в ЦА, пов'язані

з програмами прискореного розвитку центральних і західних провінцій Китаю.

Третій етап (з 2001 р.) – регіон ЦА набув стратегічного значення для Китаю. Початок цього етапу пов'язаний із наслідками подій 11 вересня 2001 р., коли Центральна Азія зайняла особливе місце в глобальному порядку денному. До цього периферійний регіон став стратегічним для Китаю, Росії, США та інших гравців. Тепер у Центральній Азії китайці вирішували вже глобальні завдання. Актуалізувалася проблема забезпечення доступу до сировини, а також використання транзитного потенціалу регіону. У зв'язку з цим Китай зробив наголос на багатостороннє співробітництво в рамках ШОС та розвиток двосторонніх відносин із країнами регіону, насамперед у сфері економіки [8].

Виходячи з реалій сьогодення, на нашу думку, доцільно додати вже четвертий етап формування політики Китаю в регіоні ЦА, який розпочався у 2013 р. презентацією нової китайської ініціативи «Один пояс, один шлях», яка має надзвичайно важливе значення для КНР.

Практичне втілення геоекономічної ініціативи «Один пояс, один шлях», яка включає проекти «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI сторіччя», безпосередньо стосується країн Центральної Азії через реалізацію великих інфраструктурних проектів і надання багатомільярдних контрактів. Анонсована у 2013 р. ініціатива була включена до списку важливих завдань китайського уряду та передбачала формування нової моделі міжнародного співробітництва Китаю з країнами Євразійського континенту. У такий спосіб Китай сподівається посилити свою роль у міжнародному економічному співробітництві та зміцнити зв'язки з країнами континенту у сфері науки, культури та освіти.

Проект «Економічний пояс Шовкового шляху» передбачає розбудову виробництва та інфраструктури у широких смугах навколо створюваних транспортних коридорів. Основні капіталовкладення планується здійснити в розвиток енергетики, гірничодобувної та переробної промисловості та в інфраструктуру. Для Китаю важливо забезпечити отримання гарантованих доходів від своїх інвестицій, тому він зацікавлений в існуванні стабільного геополітичного середовища на теренах ЦА у довгостроковій перспективі [12].

Реалізація проєкту «Економічного поясу Шовкового шляху» виходить за рамки традиційної уяви про розвиток лише наземних шляхів сполучення. Останнім часом китайська сторона приділяє значну увагу розвитку авіаційного сполучення у Центральній Азії та на Кавказі. Китай підписав з усіма центральноазійськими країнами угоди про авіаційне сполучення, які формально створили основу для інтеграції регіональної системи авіаційного сполучення. Крім того, китайська сторона допомагає Казахстану, Киргизстану та Грузії модернізувати їх авіаційну інфраструктуру та підвищити стандарти безпеки авіаційних перевезень. Таким чином Китай продовжує розвивати євразійські логістичні шляхи для спрощення своєї комунікації з Європейським Союзом [10].

Базові принципи політики Китаю щодо Центральної Азії були визначені Головою КНР Сі Цзіньпінем у ході візиту до країн регіону в 2013 р. Вони були сформульовані у чотирьох тезах:

- дотримуватися дружби, залишатися добрими сусідами, що живуть у гармонії та злагоді. Повага до самостійно обраного народами різних країн шляху розвитку, невтручання у внутрішні справи держав Центральної Азії. Посилення контактів та координації, щоб спільними зусиллями будувати гармонійний регіон;

- дотримуватися взаємної підтримки, залишатися щирими та хорошими друзями. Зміцнювати взаємну довіру та співпрацю як на двосторонній основі, так і в рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Спільно боротися із наркотрафіком та транскордонною організованою злочинністю. Створювати сприятливе середовище для регіонального економічного розвитку;

- посилювати прагматичне співробітництво, залишатися взаємовигідними партнерами. Реалізовувати спільні стратегії і цілі щодо підтримки довготривалого стійкого економічного розвитку, побудови сильних держав і національного відродження. Використовувати переваги політичних відносин, географічного сусідства, економічної взаємодоповнюваності, сталого зростання, створювати взаємовигідне співтовариство;

- розширювати регіональне співробітництво, використовувати нові моделі співпраці.

Для реалізації цих принципів Сі Цзіньпін запропонував п'ять конкретних заходів: постійний обмін думками щодо стратегії еко-

номічного розвитку з метою вироблення необхідних програм економічної інтеграції; будівництво єдиної транспортної інфраструктури від Тихого океану до Балтійського моря; ліквідація бар'єрів для торговельних зв'язків та створення відповідної системи логістики; посилення валютних потоків з метою використання національних валют у спільній торгівлі; подальше зміцнення зв'язків між народами [13].

На сьогоднішній день можна констатувати, що визначена керівництвом Китаю стратегія щодо країн Центральної Азії успішно реалізується. Конструктивна спрямованість китайської політики партнерства одержала підтримку у політичних еліт всіх країн ЦА, а китайська модель розвитку стала своєрідним орієнтиром для цих держав.

За останні десятиліття Китай став головною економічною силою та найважливішим економічним партнером країн Центральної Азії. Уряди країн ЦА раді інвестиціям із Китаю, оскільки вбачають у цьому єдиний вихід уникнути подальшого занепаду і зберегти політичну стабільність.

Обсяг торгівлі між КНР і Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном і Узбекистаном, починаючи з 1990-х рр., зріс у десятки разів, про що свідчать дані МВФ. Китай фактично витіснив Росію з регіону і став найбільшим економічним гравцем у Центральній Азії. Якщо подивитися на інвестиційні потреби регіону, то участь Китаю є визначальною. Активність зростає в усіх секторах і неможливо уявити, щоб західний чи російський капітал міг би замінити китайський [14].

Динамічно розвивається двостороннє співробітництво Китаю з країнами ЦА. Основним партнером КНР у регіоні є Казахстан. Товарообіг між країнами у 2016 р. складав за різними оцінками від 27 до 40 млрд дол. США, що майже вдвічі більше товарообігу між Казахстаном та Росією [15]. У червні 2017 р. під час проведення саміту ШОС в Астані Казахстан підписав із Китаєм 22 комерційні угоди на суму 7 млрд дол. США. За цими угодами китайська сторона інвестує кошти у розвиток агрохімічного сектору в Казахстані, у будівництво вітроелектростанцій та мережі малих ГЕС [11].

У травні 2017 р. в ході першого візиту до КНР новообраного Президента Узбекистану Ш. Мірзієєва був підписаний великий па-

кет економічних угод між Китаєм та Узбекистаном на суму 20 млрд дол. США. Передбачається суттєве поглиблення взаємодії двох країн у газовій та хімічній промисловості, гідроенергетиці, будівництво заводу з виробництва синтетичного рідкого палива та середньостроковий контракт на поставку природного газу в Китай [11].

За останні роки Китай став головним імпортером для трьох країн Центральної Азії з п'яти: Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану. Так, в 2015 р. на КНР припадало 56% всього імпорту Киргизстану, 41% імпорту Таджикистану та близько 20% імпорту Узбекистану. У структурі імпорту центральноазійських країн з Китаю присутній широкий спектр продукції, включаючи машини і обладнання, продукти харчування, товари широкого вжитку та ін. [4].

Що стосується експорту, то Китай став головним пунктом призначення для продукції Туркменістану і Казахстану. Так, частка КНР в експорті Туркменістану сьогодні становить рекордні 68%. При цьому, експорт Ашхабада в Китай практично монополярно складається з вуглеводнів. Що стосується Казахстану, то частка його експорту в Китай складає 15%. Тут знову ж таки переважають нафта і газ, але в цілому казахський експорт більш диверсифікований [4].

У перспективі рівень китайського проникнення в економіку центральноазійських країн надалі тільки зростатиме. Наразі економічні проекти доповнюються інфраструктурними та логістичними, які за своїм характером є інтеграційними. Наприклад, Китай профінансував будівництво ЛЕП «Південь – Північ» у Киргизстані та аналогічної ЛЕП у Таджикистані, що дозволило цим країнам створити національні енергетичні системи, які були фрагментованими після розпаду СРСР [15]. Такі проекти, безумовно, сприяють зміцненню стабільності країн ЦА та підвищують авторитет КНР у регіоні.

Китай також є головним імпортером енергоносіїв із регіону. За повідомленнями китайського агентства новин «Сінхуа» експорт нафти з Казахстану до Китаю в 2017 р. виріс до 10 млн тонн (всього у 2017 р. Казахстан видобув близько 86 млн тонн нафти), а кількість компаній, що експортують нафту з Казахстану в Китай за останні роки збільшилася більш ніж у 4 рази. Більш ніж 60% китайського імпорту урану припадає на Казахстан. Туркменістан щорічно постачає до Китаю більше 30 млрд кубометрів газу, а його частка в імпорті Китаєм трубопровідного природного газу в 2016 р. складала

77% [16]. Киргизстан не має значних запасів енергоресурсів, але є важливою транзитною країною для постачання вуглеводнів із Казахстану і Туркменістану до Китаю.

Прискорене зростання поставок енергоресурсів із країн ЦА до КНР стало можливим завдяки тому, що Китай протягом всього лише декількох років створив у регіоні необхідну трубопровідну інфраструктуру. Перш за все, ввів у дію нафтопровід із Казахстану потужністю 20 млн тонн на рік і магістральний газопровід з Туркменістану потужністю 55 млрд куб. метрів [17].

За останнє десятиліття Туркменістан, Казахстан та Узбекистан за підтримки Китаю змогли суттєво диверсифікувати мережу постачання газу до китайських ринків в обхід Росії та дістати бажану транзитну незалежність від Москви, якої поки що не позбулися зав'язані за російський імпорт газу Таджикистан та Киргизстан.

Енергетичні відносини з Китаєм практично забезпечили Туркменістану захист від активного втручання у внутрішні справи країни з боку Москви. Фактор присутності Пекіна в енергетичній сфері Туркменістану з великою кількістю контрактів на поставки туркменського газу в Китай на мільярди доларів фактично зв'язує російському керівництву будь-які можливості для зовнішнього тиску на цю країну [18, с. 154].

Щедрі китайські кредити під низькі відсотки значною мірою допомагають розбудовувати транспортну та енергетичну інфраструктуру між країнами Центральної Азії та КНР, що сприяє збільшенню товарообігу з регіоном та зменшує залежність вказаних країн від російського впливу. Станом на 2016 р. Китай надав країнам ЦА близько 30 млрд дол. пільгових кредитів. Зокрема, Казахстану – понад 13,5 млрд дол., Туркменістану – понад 12,4 млрд дол., Узбекистану – понад 2,2 млрд дол., Таджикистану – понад 1,7 млрд дол. та Киргизстану – понад 1,1 млрд дол. [19].

Через кредитну політику Китай реалізує свої національні інтереси, оскільки, крім низьких відсотків, умовами кредитних угод також є залучення для їх реалізації китайських робочої сили, технологій та бізнесу. Це дозволило КНР зайняти домінуючі позиції по ряду економічних і фінансових параметрів вже в трьох із п'яти центральноазійських республіках – Таджикистані, Киргизстані та Туркменістані. При цьому, також стрімко зростає боргове наванта-

ження країн Центральної Азії перед Китаєм. У Таджикистану і Киргизстану заборгованість перед китайськими банками наближається до 50% від усіх зовнішніх боргів. Туркменістан залучив у Китаю значні кредитні ресурси на розвідку і на облаштування власних газових родовищ. КНР залишається єдиним покупцем туркменського газу, велика частина виручки від продажу якого витрачається на обслуговування раніше виданих кредитів. Навряд чи можна вести мову про списання хоча б частини боргів, їх все одно доведеться повертати. При цьому Китай влаштують будь-які способи їх погашення – землею, власністю, природними ресурсами, родовищами. Така ситуація дає підстави деяким аналітикам оцінювати політику Китаю в регіоні ЦА як експансію та «колоніалізм з китайською специфікою» [20].

Безсумнівно, що торгово-економічне співробітництво з країнами ЦА є досить вигідним для Китаю. Споживаючи природні ресурси Центральної Азії, КНР продає в регіон товари з високою доданою вартістю (продукцію машинобудування, електроніку, устаткування, товари легкої та харчової промисловості). Тим самим із року в рік збільшується технологічна залежність регіону від Китаю.

Новим фактором політики Пекіна щодо ЦА є закріплення в пріоритетах внутрішньої політики КНР рішення щодо необхідності розвивати західні регіони країни, оскільки у регіональному розвитку Китаю донині спостерігаються значні диспропорції.

Західні регіони Китаю тісно пов'язані з Центральною Азією. Так, майже третина всієї торгівлі Сіньцзян-Уйгурського автономного району сьогодні припадає на Казахстан. У програмних документах Пекіна з розвитку західних регіонів Центральної Азії відводиться важливе місце. «Необхідно використовувати унікальні географічні переваги Сіньцзяна як вікна на Захід, поглиблювати обмін і співробітництво з країнами Центральної Азії, Південної Азії та Західної Азії. На основі «Економічного поясу Шовкового шляху» слід створити транспортний вузол, центри бізнес-логістики, культури, науки та освіти», – йдеться в документі «Прекрасні перспективи та практичні дії щодо спільного створення «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI століття», виданому зовнішньополітичним відомством Китаю та затвердженому Держрадою країни [4].

Актуальним для КНР є співробітництво з країнами ЦА у протидії тероризму та екстремізму. Активізація останніми роками ісламістів у Казахстані та Киргизстані, розповсюдження радикалізму викликають серйозну занепокоєність у Китаї. Влада КНР стурбована спробами активізувати ісламський рух на власній території у Сіньцзян-Уйгурському автономному районі. Вже багато років Пекін веде боротьбу з терористичним підпіллям у цьому регіоні.

Безпекові питання у Центральній Азії Китай вирішує на двосторонньому рівні, а також через Шанхайську організацію співробітництва (ШОС). Ця організація є важливим дипломатичним інструментом Китаю в ЦА. У цілому ШОС відіграє важливу роль у зміцненні позицій КНР у регіоні та є механізмом, що дозволяє Китаю брати участь у справах всієї Центральної Азії. Тож розвиток ШОС, безумовно, є пріоритетом китайської зовнішньої політики [18, с. 150–151].

Успіх політики Китаю в регіоні ЦА пояснюється тим, що вона ґрунтується на інструментах «м'якої сили». Казахські аналітики виділяють у концепції китайської «м'якої сили» три основні напрями. Першим із них є проведення політики безпеки, яка спрямована на запобігання загостренню міжнародної обстановки. Китай прагне дистанціюватися від будь-яких військових конфліктів, якщо вони не зачіпають безпосередньо його національні територіальні інтереси, як у випадку Тайваню або островів у Південно-Китайському морі. Другим напрямком є надання допомоги в економічній, соціальній та гуманітарній сферах, охороні здоров'я, освіті. При цьому, Пекін не пов'язує надання допомоги з політичними або ідеологічними питаннями. Третім напрямком є, власне, заходи культурного характеру, покликані продемонструвати всьому світу сучасні досягнення КНР та миролюбний характер її зовнішньої політики [21].

Виходячи з цього, Китай проводить активну гуманітарну та культурну політику в регіоні ЦА, свідченням чого є масштабне залучення останніми роками місцевої молоді на навчання у китайських вищих навчальних закладах.

Кількість студентів із країн регіону, що навчаються у КНР, зростає кожного року. Для прикладу, у 2016 р. у Китаї навчалось 13 тисяч казахських студентів. Це все ще вдвічі менше ніж у Росії, проте ця тенденція є показовою [15]. Чисельність киргизьких студентів

у Китаї, за даними на 2015 р., становила близько 10 тис. осіб, а китайських студентів в Киргизстані – 1 тис. Вивчати китайську мову також можливо у казахських і киргизьких вузах. Так, близько 2 тис. студентів вивчають китайську мову в Бішкекському гуманітарному університеті, близько 1,2 тис. – на Киргизько-Китайському факультеті Киргизького національного університету ім. Ж. Баласагіна [21].

З метою реалізації завдань культурної політики Китай розвиває по всьому світу мережу інститутів Конфуція, якими опікується засноване ще в 1987 р. відомство Ханьбань – державна канцелярія із просування китайської мови за кордоном. Прообразом інститутів Конфуція стали аналогічні західні установи, такі як німецький інститут Гете або іспанський інститут Сервантеса. Відкриття інститутів Конфуція почалося в 2004 р. із Південної Кореї. За даними агентства Сінхуа, на вересень 2017 р. у світі налічувалося 516 інститутів та 1076 класів Конфуція, що діяли в 142 країнах світу. А загальна кількість їх слухачів досягла 7 млн чоловік. До 2020 р. чисельність інститутів Конфуція планується довести до 1000. При цьому, Китай приділяє пильну увагу своєму «ближньому зарубіжжю». У 51 країні, розташованій уздовж «Одного поясу, одного шляху», створені 135 інститутів і 129 класів Конфуція. На території Центральної Азії створено близько п'ятнадцяти інститутів Конфуція, які продовжують активно розвиватися. Головною базою для поширення китайського культурного впливу в ЦА стала столиця Сінцзяна – Урумчі. Із 2010 р. тут діє спеціальний заклад із розповсюдження китайської мови у країнах регіону [21].

Загалом влада Китаю на сьогоднішній день розглядає можливість перетворення Сінцзян-Уйгурського автономного району в орієнтовану на Центральну Азію освітню зону. У разі успіхів на гуманітарному напрямку Китай, внаслідок зміни поколінь, зможе здійснювати на життя країн ЦА не тільки серйозний економічний вплив, а й наростити тут свою «м'яку силу». Це, своєю чергою, буде сприяти подальшому зміцненню позицій Пекіна в регіоні [4].

Слід зауважити, що демографічний, економічний та технологічний потенціал КНР викликає певне занепокоєння країн ЦА перед перспективою «китайської загрози», яка уявляється як імовірна фінансово-економічна, а потім і військово-політична залежність

регіону від Китаю. Особливо сильні побоювання такого роду у Казахстані, Киргизстані і Таджикистані, що мають із КНР спільний кордон. Періодично страх перед «китайською загрозою» проривається назовні. Так сталося в ході «земельних» хвилювань у Казахстані, що відбулися у березні 2016 р. Їх причиною стали анонсовані владою зміни до Земельного кодексу, що дозволяли б іноземцям орендувати землі не на 10 років, як раніше, а на 25 років. Зміни пропонувалися для того, щоб інвестори могли окупити вкладення в проєкт. Але в результаті по Казахстану прокотилася хвиля мітингів, учасники яких виступали проти передачі сільськогосподарських земель китайцям. У підсумку проблемні статті Земельного кодексу в Казахстані довелося скасувати [21].

У країнах ЦА має місце занепокоєння з приводу зростаючої фінансово-економічної залежності від КНР. Залежність від китайських кредитів – тема, яка стосується майже всіх країн регіону та часто описується терміном «неоколоніалізм» [22]. У Казахстані, Киргизстані та Таджикистані існують підозри, що територіальні суперечки, які мали місце в цих країнах із КНР після розпаду СРСР, були вирішені на користь могутнього Китаю. Тож перед китайською дипломатією стоїть непросте завдання пошуку шляхів подолання існуючих побоювань та стереотипів щодо китайської політики в регіоні ЦА.

Активно на процеси у країнах ЦА намагається впливати Російська Федерація, яка вважає центральноазійські республіки сферою свого одноосібного впливу, як і увесь пострадянський простір у цілому. Росія підтримує тісні гуманітарні зв'язки з країнами регіону, зберігає значну військову присутність, що підкріплюється військовими базами РФ у Таджикистані та Киргизстані, а також членством Казахстану, Киргизстану та Таджикистану в Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). Економічний вплив Росія намагається поширювати через діяльність Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), до якого входять Казахстан та Киргизстан.

Основними стратегічними цілями РФ в регіоні ЦА є задоволення своїх геополітичних та геоекономічних інтересів, перешкоджання впливу США і Заходу в цілому та стримування впливу Китаю на економічні, політичні та безпекові процеси в регіоні, який стрімко зростає.

Бажаним, але навряд чи досяжним, для Росії варіантом розв'язання проблеми російсько-китайської конкуренції в ЦА виглядає проєкт створення свого роду взаємовигідного «тандему», у якому «Китай забезпечував би в першу чергу ресурси розвитку, а Росія – безпеку» [12].

Очевидно, що на сучасному етапі політика Росії в Центральній Азії вступає у пряму суперечність з ініціативою Китайської Народної Республіки «Один пояс, один шлях», зокрема щодо впливу на регіон ЦА. На думку російських аналітиків, політика КНР в регіоні призводить до часткового «розмивання» євразійських інтеграційних процесів [4].

Головна розбіжність полягає в тому, що РФ прагне організації співробітництва по лінії Китай – Євразійський союз, а Китай вважає доцільною двосторонню співпрацю з кожною країною регіону окремо. Та й центральноазійським державам китайський підхід більш до вподоби.

На відміну від ініціативи «Економічного поясу Шовкового шляху», яка практично не інституціоналізована, ЄАЕС є міжнародною організацією з високим рівнем бюрократизації та домінуванням Російської Федерації. У його діяльності має місце необхідність узгодження позицій учасників, що позначається на швидкості і якості прийняття рішень, та спостерігається високий рівень недовіри між країнами-членами. Конкурентоспроможність ЄАЕС обмежується також низьким ступенем диверсифікації економік країн-учасниць і незначною часткою внутрішньої торгівлі, яка в 2018 р. становила лише 13,5% [23]. Очевидно, що справжня ціль Росії в ЄАЕС полягає не у побудові потужного інтеграційного союзу, а в намаганні взяти під повний одноосібний контроль країни пострадянського простору, у тому числі і в регіоні ЦА.

В. Іноземцев прогнозує, що РФ остаточно програє конкуренцію з Китаєм у Центральній Азії, і вже через 5–7 років ситуація для Росії на Сході буде такою ж, як і на Заході, у відносинах з Європейським Союзом. «Так само як Європейський союз інкорпорує в себе не тільки колишніх союзників СРСР, але вже й окремі радянські республіки, «Економічний пояс Шовкового шляху» стане конкурентом Євразійському союзу, оскільки співпраця з Китаєм буде відкривати більше можливостей, ніж з Росією» [24].

Можна впевнено констатувати, що можливості РФ виглядають досить обмеженими порівняно із впливом КНР. Для прикладу, статутний капітал Євразійського банку розвитку (головного фінансового інституту ЄАЕС) складає 7 млрд дол. США, статутний капітал, створеного Пекіном Азійського банку інфраструктурних інвестицій – 100 млрд дол. США. Крім цього, існує Фонд Шовкового шляху КНР у розмірі 40 млрд. дол. США. Таким чином, фінансові можливості Пекіна на цьому конкретному напрямку перевищують можливості Москви у 20 разів. До того ж мова йде лише про задекларовані російською стороною фінанси, які на практиці часто виявляються існуючими лише на папері [19].

На відміну від Росії, яка намагається залучити країни ЦА до власних інтеграційних процесів в економічній та військово-політичній сферах, КНР робить ставку на двосторонню економічну співпрацю за широким спектром напрямків. Це сприяє підвищенню суб'єктності країн регіону та слугує для них серйозним захистом від російської експансії.

Як слушно зауважують деякі експерти, виходячи «із сучасного довгострокового тренду, Росія в Центральній Азії є «державою, що йде» [4], [19]. На заміну їй вже прийшов Китай, чий економічний, а відтак і політичний вплив у регіоні постійно зростає. КНР є значно привабливішим економічним партнером для країн ЦА, ніж Росія: на відміну від Москви, Пекін не тільки пропонує більш вигідні умови для співпраці, але й не вимагає безумовної політичної інтеграції для закріплення економічних відносин. Решта міжнародних гравців, включно зі США та Європейським Союзом, впливають на ситуацію в ЦА значно менше.

Щоб заспокоїти Кремль, китайський лідер Сі Цзіньпін під час візиту до Москви у травні 2015 р. підписав із російською стороною угоду про співпрацю Євразійського економічного союзу з «Економічним поясом Шовкового шляху». Експерт московського Центру Карнегі О. Габуєв вважає, що ця угода стала результатом «дуже непростих і болісних переговорів» у Москві. За його словами, існує усна домовленість між КНР і Росією про те, що Китай зберігає за собою економічний вплив на Центральну Азію, а РФ і далі займається безпекою регіону. Проте китайські експерти вважають, що в перспективі збільшення економічного впливу КНР на центральноа-

зійські країни позбавляє Пекін можливості лишатися осторонь питань безпеки. Хоча це не означає, що вирішувати безпекові питання Китаю доведеться військовими методами [14].

На сьогоднішній день Китай уникає загострення відносин з Російською Федерацією, при цьому впевнено і наполегливо реалізуючи свою стратегію в Центральній Азії. Міністр закордонних справ Китайської Народної Республіки Ван І у липні 2018 р. із цього приводу зазначив, що «між Китаєм і Росією в Центральній Азії немає так званого суперництва, є тільки співпраця. Китайська сторона готова з російськими партнерами докладати спільних зусиль до підвищення рівня співпраці з регіоном у сфері торгівлі, економіки, енергетики і безпеки» [25].

Для підтримки іміджу «великої держави» РФ намагається показати всьому світу та власним громадянам, що російсько-китайські відносини є рівні та взаємовигідні. Російський президент В. Путін прагне демонструвати ідеально теплі стосунки з президентом Сі Цзіньпіном і довести, що Росія є цінним союзником для Китаю. Насправді, як зазначає П. Баєв, реальність полягає в тому, що підозри між обома державами все глибшають, а довіри та поваги стає все менше. Економічні зв'язки з Китаєм забезпечують небагато стимулів для росту російської економіки. Російські компанії даремно намагаються отримати зиск від китайських інфраструктурних проєктів, які є частиною амбітної ініціативи «Один пояс, один шлях». Експорт зброї переживає стагнацію. Тож сутність сучасних російсько-китайських відносин, на думку П. Баєва, є такою: «Росія відчайдушно прагне стати рівним партнером для Китаю, але усвідомлює, що це не так. Пекін допомагає Москві підтримувати цей фасад, мінімально їй підігруючи, але презирство по відношенню до все більш ослабленого, хибно керованого та самовдоволеного «союзника» стає все більш очевидним» [26].

На відміну від Китаю і Росії, політика яких у ЦА не обмежується і не ґрунтується на міркуваннях безпеки, більша частина діяльності США в цьому регіоні після 11 вересня 2001 р. спрямована на укладання і збереження угод щодо співпраці у безпековій сфері. Саме в цих комерційних угодах США пішли шляхом Росії і Китаю – ігнорувати демократичні цінності та ринкові механізми, які так цінує Захід, заради забезпечення власних національних пріоритетів [9].

Політика США в Центральній Азії так і не набула цілісного характеру. Узагальнено завдання США в регіоні можна сформулювати наступним чином:

- не допустити ситуації, коли Росія та КНР будуть домінувати в регіоні такою мірою, що це виключатиме американську присутність у країнах ЦА;
- запобігти трансформації Центральної Азії в базу для розгортання екстремістських ісламських сил;
- перешкоджати перетворенню регіону в коридор для нелегального розповсюдження наркотиків та організованої злочинності;
- забезпечити американським компаніям доступ до енергетичних ресурсів ЦА;
- сприяти розвитку в державах регіону громадянського суспільства, верховенства права та прозорості ринкової економіки [27].

У планах американської адміністрації президента Д. Трампа передбачалося припинення фінансової допомоги Казахстану та Туркменістану, скорочення її вдвічі для Таджикистану та Киргизстану, а також незначне збільшення фінансової підтримки Узбекистану. Як прогнозують експерти, проекти, від фінансування яких відмовиться США, відійдуть Китаю, якщо вони будуть для нього цікавими [15].

Таким чином, регіон Центральної Азії набув стратегічного значення для Китайської Народної Республіки. Китай здійснює активне співробітництво з центральноазійськими країнами за широким спектром напрямків. У колі національних інтересів КНР в ЦА перебувають питання геополітики, міжнародної безпеки, енергетики, транзиту, економічної співпраці, безпеки кордонів, боротьби з тероризмом та сепаратизмом. Вплив Російської Федерації та США на країни ЦА є не співмірним із можливостями КНР. Тож майбутнє цього складного регіону та його стабільність значною мірою будуть визначатися саме політикою Китаю.

Для України є важливим вивчення досвіду організації співробітництва Китаю з країнами Центральної Азії, зокрема щодо використання механізмів та можливостей ініціативи КНР «Один пояс, один шлях» заради вирішення власних соціально-економічних проблем, оновлення інфраструктури, залучення інвестицій та поглиблення регіональної співпраці. Україні також варто розглянути питання щодо використання потенціалу Азійського банку інфра-

структурних інвестицій та Фонду шовкового шляху КНР для розвитку української економіки.

Використані джерела та література:

1. Rumer E., Trenin D., Huasheng Z., Central Asia. Views from Washington, Moscow and Beijing. New York: Armork, 2007. 224 p.
2. Olimat M. China and Central Asia in the Post-Soviet Era: A Bilateral Approach. Lexington Books, 2015. 254 p.
3. Международные отношения в Центральной Азии: События и документы: Учеб. Пособие для студентов вузов / А. Д. Богатуров, А. С. Дундич, В. Г. Коргун и др.; отв. ред. А. Д. Богатуров. 2-е изд., испр. и доп. М.: Изд-во «Аспект пресс», 2018. 560 с.
4. Воробьев А. Китай и Центральная Азия: растущая дружба под боком России. 04.07.2017. URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kitay-i-tsentrlnaya-aziya-rastushchaya-druzhba-pod-bokom-rossii/#detail>
5. Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»: монографія / за ред. О. Олійника. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. 392 с.
6. Даниленко С., Гальона О. Політико-економічні пріоритети Китаю в Центральній Азії // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2016. № 1 (44–45). С. 13–21.
7. Халанчук В. Зовнішньополітичний порядок денний у регіоні Центральної Азії та стратегії для України. Дипломатична академія України ім. Г. Удовенка при МЗС України. Центр міжнародних досліджень. Аналітична записка. Вересень 2018. URL: http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Veresen_2018_V.Halanchuk.pdf
8. Чарковска Е. Динамика центральноазиатской стратегии России и Китая // Международная жизнь. 2014. № 10. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1160>
9. Макаренко Т. Центральна Азія: де зіткнулися сила, політика і економіка // НАТО ревью. URL: https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm
10. Лебідь О. Зовнішня політика КНР: курс на «справжнє» світове лідерство. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 27.09.2016. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/vneshnjaja-politika-krn/>
11. Азмуханова А. М., Джумадилова Г. М., Амзенова Ж. Ж. Интересы Китая в Центральной Азии. Аналитическая справка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/interesy-kitaya-v-tsentralnoy-azii-analiticheskaya-spravka>
12. Гольцов А. Г. Стратегія Росії в Центральній Азії: прагнення до зміцнення позицій. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3375

13. Сыроежкин К. К итогам визита Си Цзиньпина в Центральную Азию: Казахстан. 16.09.2013. URL: <https://carnegieendowment.org/2013/09/16/ru-pub-52988>
14. Китай витиснів Росію з Центральної Азії. 15.10.2015. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/kitay-vitisniv-rosiyu-z-centralnoyi-aziyi-ft-187787_.html
15. Гончарук А. Суперництво Росії та Китаю за вплив у регіоні Центральної Азії. Висновки для України. Аналітична записка. 09.2018 / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/supernytstvo-a4f03.pdf>
16. Русак Н. Роль стран Центральной Азии в обеспечении энергетической безопасности КНР. URL: <http://mirec.ru/upload/ckeditor/files/rol-stran-centralnoj-azii-v-obespechenii-energeticheskoy-bezopasnosti-knr.pdf>
17. Попов Д. Центральная Азия в китайской концепции экономического пояса Шёлкового пути и стратегические интересы России. 29.04.2016. URL: <https://riss.ru/analytics/30016/>
18. Мінгазутдінова Г. Еволюція та структура інтересів Китаю в центрально-азійському регіоні наприкінці XX – на початку XXI ст. / Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»: монографія / за ред. О. Олійника. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 142–158.
19. Гончарук А. Євроазійські інтеграційні проекти Росії та Китаю: порівняльний аналіз. 11.02.2018. / Центр досліджень Росії. URL: http://www.r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=59890&lang=ukr
20. Мажитова Е. Зачем Китаю Центральная Азия? 03.04.2018. URL: https://kz.expert.ru/materials/polemika/4_zachem_kitayu_centralnaya_aziya
21. Шустов А. Мягкая сила дракона: как Китай пытается завоевать влияние в Центральной Азии. 09.01.2018. URL: <http://eurasia.expert/myagkaya-sila-drakona-kak-kitay-pytaetsya-zavoevat-vliyanie-v-tsentralnoy-azii/>
22. Долг с Востока. Как получилось, что Центральная Азия увязла в китайских кредитах. 17.04.2018. URL: <https://www.fergananews.com/articles/9902>
23. Аналитические материалы. Сайт Евразийской экономической комиссии. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Pages/default.aspx
24. Китай відвоює у Росії Центральну Азію з допомогою багатомільярдних інвестицій 27.10.2015. URL: https://zik.ua/news/2015/10/27/kytay_vidvoyuie_u_rosii_tsentralnu_aziyu_z_dopomogoyu_bagatomilyardnyh_investitsiy__eksperty_637045
25. МИД КНР: Китай и Россия не являются соперниками в Центральной Азии. 18.07.2018. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5384919>
26. Баєв П. Неминуча проблема для Путіна. 15.03.2019. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/neminucha-problema-dlya-putina-50010919.html>
27. Николаев С. Центральная Азия в геополитике: американский вектор (1991–2008 гг.) // Международная жизнь. 2011. № 2. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/396>

СПІВПРАЦЯ КИТАЮ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

В статті розкриваються основні напрями співпраці Китайської Народної Республіки з країнами Центральної Азії в рамках реалізації проекту «Один пояс, один шлях». Серед таких напрямів, автор статті виділяє три основні: економічний, безпековий та гуманітарний. Особливу увагу нинішнє китайське керівництво приділяє саме економічній співпраці з країнами Центральної Азії, розглядаючи їх перш за все, як транзитерів китайських товарів на європейські ринки та постачальників сировини для китайських підприємств. Автор також робить висновок, що проект «Один пояс, один шлях» спрямований на те, щоб стати глобальним центром широкої економічної та геополітичної системи.

Ключові слова: «Один пояс, один шлях», економічна співпраця, Китайська народна республіка, Центральна Азія, інвестиції, кредити, проект.

Oleh Tsapko. China's Cooperation with the Nations of Central Asia in Implementation of «One Belt, One Road» Initiative

The article reveals the main directions of cooperation of the People's Republic of China with the countries of Central Asia in the framework of the project «One Belt, One Road». Among such areas, the author of the article identifies three main ones: economic, security and humanitarian. The current Chinese leadership pays special attention to economic cooperation with the countries of Central Asia, considering them primarily as transit countries for Chinese goods to European markets and suppliers of raw materials for Chinese enterprises. The author also concludes that the «One Belt, One Road» project aims to become a global center of a broad economic and geopolitical system.

Key words: «One belt, one road», economic cooperation, People's Republic of China, Central Asia, investments, loans, project.

Сучасні глобальні процеси, у яких дедалі значимішу роль відіграє Китай, великою мірою впливають на формування нового світового порядку. Починаючи з 80-х рр. XX ст. Китай отримав широкі можливості для свого економічного розвитку, перш за все завдяки проголошеному Ден Сяо Піном у 1978 р. курсу «реформ і відкритості». КНР також виграв у «холодній» війні, зігравши на протистоянні між США та СРСР, не несучи при цьому тягаря військових витрат і союзницьких зобов'язань [1, с. 5]. За короткий проміжок часу Китай перетворився з аграрно – сировинного придатку і поставщика дешевої робочої сили для світових транснаціональних корпорацій на країну, яка експортує на зовнішні ринки вже готову продукцію, що значно посилило його конкурентні позиції.

Китай є світовим лідером останніх тридцяти років за темпами зростання промислового й фінансового потенціалу, який із 2010 року має другу за величиною економіку у світі, і який перетворився на найбільшого світового експортера, кредитора, споживача сировинних ресурсів, на державу з найбільшими у світі населенням, армією та золотовалютними резервами [2].

Сучасна китайська зовнішньополітична доктрина виходить із того, що у світовій політиці намітилася тенденція до посилення багатополюсності світу в умовах глобалізації, тому в основі модернізованого зовнішньополітичного курсу КНР має лежати ідея «комплексної державної могутності» яка полягала в тому, що в сучасних умовах державна потуга визначається не тільки військовим потенціалом, але й виваженою зовнішньою політикою, рівнем соціально-економічного розвитку, економічним потенціалом [3]. При реалізації цього курсу сучасна КНР дотримується політики «м'якої сили», де за основу беруться не погрози чи пряме застосування воєнної сили, а перевага мирних, дипломатичних та гуманітарно-культурних методів у вирішенні зовнішньополітичних питань.

Китай також намагається зміцнити свій вплив у світі шляхом реалізації різного роду ініціатив, які стосуються встановлення нового світового порядку.

Основною з них є ініціатива «Один пояс, один шлях», яка була презентована новим лідером КНР Сі Цзіньпіном в 2014 р. Особливе місце в реалізації цього проєкту китайське керівництво приділяє пострадянським країнам Центральної Азії, до числа яких

відносяться Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизстан, Таджикистан.

Різноаспектні питання зовнішньої політики Китаю щодо країн Центральної Азії та його політико-економічних пріоритетів у регіоні тією чи іншою мірою висвітлюються у публікаціях цілої низки представників науково-експертного середовища. В Україні серед авторів, які торкаються у своїх роботах тематики, що розглядається, слід згадати таких дослідників, як С. Даниленко [4], О. Кожухар [5], В. Самофалов [2], Р. Жангожа [6], Т. Лященко [7] тощо. Серед закордонних дослідників питаннями досліджуваної нами теми займаються американські дослідники Д. Дейлі [8] і Д. Шембо [9], англійський науковець М. Дейкс [10], російські дослідники Р. Изимов [11], А. Мавлонова, В. Парамонов, Е. Петелин, китайських науковців Лі Сінь [12] тощо. Однак у наукових працях вищезазначених дослідників знайшли своє висвітлення лише окремі аспекти співробітництва центральноазіатських країн і КНР у той час, як комплексне дослідження цієї співпраці ще попереду.

Метою цієї статті є висвітлення основних напрямів співпраці КНР і країн Центральної Азії в контексті реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях», та визначення її позитивних і негативних сторін.

Після приходу до влади в кінці 2012 р. Сі Цзіньпіна нове керівництво КНР почало поступово відмовлятися від попередньої зовнішньополітичної стратегії Ден Сяопіна «приховувати можливості та чекати свого часу; триматися в тіні й не показувати себе». Замість цього в листопаді 2014 р. Голова КНР Сі Цзіньпін дав нове визначення зовнішньої політики Китаю – «прагнути до досягнень» [4].

Офіційною датою початку реалізації проекту «Один пояс, один шлях» вважається 2 грудня 2014 р., коли ЦК КПК і Держрада КНР прийняли «стратегічний план будівництва Економічного поясу Шовкового шляху і Морського шовкового шляху ХХІ століття».

Розробляючи концепцію «Один пояс, один шлях» Китай також активно пропагує свої основні цивілізаційні цінності, до яких зокрема відносяться: взаємна довіра; взаємна вигода; рівність; взаємні консультації; повага до множинності та багатства різних культур; прагнення до сумісного розвитку. За задумом авторів цього проекту, він повинен «відкрити нові шляхи співробітництва перед усіма

сторонами світу, прагнути вирішити спільні проблеми, які стоять перед розвитком всього людства» [13]. Кінцевою метою реалізації проекту «Один пояс, один шлях» є сприяння розвитку устороннього співробітництва між Китаєм та Європою, а також «реалізація спільного прагнення до стійкого миру та стабільного розвитку», як одного з основних чинників культурно – ціннісної взаємодії європейської та китайської цивілізацій [4].

Таким чином, нинішня політика Китаю спрямована на те, щоб стати глобальним центром широкої економічної та геополітичної системи. Для вирішення цього завдання Пекін активно використовує такі економічні інструменти, як торгівля, інвестиції, санкції, надання допомоги, грошово-кредитна політика та інфраструктурні проекти [14].

За задумом його ініціаторів проект «Один пояс, один шлях» повинен складатися з чотирьох основних складових: 1) Економічний пояс Шовкового шляху, який передбачав створення трьох транс'євразійських економічних коридорів: північного (Китай – Центральна Азія – Росія – Європа), центрального (Китай – Центральна і Західна Азія – Перська затока і Середземне море) і південного (Китай – Південно-Східна Азія – Південна Азія – Індійський океан); 2) Морський Шовковий шлях ХХІ століття, який охоплює два морські маршрути, з яких один маршрут веде з узбережжя Китаю через Південно-Китайське море в Південно-Тихоокеанський регіон, інший передбачає з'єднання приморських районів Китаю і Європи через Південно-Китайське море і Індійський океан; 3) Китайсько-пакистанський економічний коридор [15]; 4) Економічний коридор Китаю – Бангладеш – Індія – М'янма [14].

Для КНР всі ці проекти спрямовані на значне розширення нею масштабів торгівлі та інвестування в економіку інших держав, поліпшення комунікацій та співробітництва у фінансово – валютній сфері тощо. Слід також зазначити, що для більшості країн Азії та Африки, зацікавлені в китайських інфраструктурних проектах, оскільки нерозвинена транспортна система є однією з головних перешкод для їх економічного зростання. Фінансовою платформою проекту є фонд «Шовковий шлях» із загальним обсягом в 40 млрд дол. США. Для фінансування проекту також були залучені капітали Азійського банку інфраструктурних інвестицій (потенційно 100

млрд дол. США) та Банк БРІКС (потенційно 100 млрд дол. США). Передбачається також утворення Фонду підтримки підприємств (30 млрд дол. США), які експортуватимуть китайські товари Шовковим шляхом. Своєю чергою Китайська інвестиційна корпорація розробила механізм підтримки прямих іноземних інвестицій в економіку інших країн обсягом понад 40 млрд дол. США. Сутність цього механізму полягає у наданні кредитів китайськими фінансовими інститутами на реалізацію інфраструктурних проєктів (як правило, це довгостроковий кредит на 20 років під 5% річних із відстрочкою платежів на перші 5 років). Головною ж умовою одержання кредитів є використання китайського устаткування, товарів, послуг та кваліфікованої робочої сили або т. зв. «блакитних комірців» [16].

15 травня 2017 року в Пекіні відбувся міжнародний форум під назвою «Один пояс, один шлях». У своїй промові на цьому форумі Сі Цзіньпін зацентрував увагу присутніх на те, що «Шовковий шлях – це проєкт цивілізаційний, інноваційний, і цифровий, і «зелений» одночасно». При цьому китайський керівник зазначив, що світ зміниться, коли проєкт буде реалізовано в 2030 році. Крім того, Сі Цзіньпін також підкреслив, що цей проєкт «наближає мрію Китаю про гармонійний світ».

Пострадянські країни Центральної Азії вважаються китайським керівництвом в реалізації зазначеного проєкту з одного боку досить перспективним регіоном, з іншого боку вони представляють для КНР і певну складність.

У плані зовнішньої політики КНР зазначені країни, з одного боку, вважаються досить перспективним регіоном, Зокрема вони розглядаються китайськими керівникам з в першу чергу як вигідні транзитери китайських товарів до Європи, а також приваблюють своїми значними покладами корисних копалин, зокрема газу та нафти. З другого боку, ці країни представляють і певну складність. Справа в тім, що на початку 90-х рр. XX ст. розпад СРСР та поява на території Центральної Азії нових суверенних держав у керівництва КНР викликали певні побоювання стосовно майбутнього самого Китаю. Ці побоювання ґрунтувалися на таких чинниках:

– по-перше, після розпаду СРСР і колапсу всієї світової соціалістичної системи внутрішньополітичний курс КНР й надалі був спрямований на побудову в країні соціалізму. Проте країни Цен-

тальноазіатського регіону, так само як і більшість держав колишнього СРСР, відкрито проголосили курс на перехід до ринкових відносин;

- по-друге, перед Комуністичною партією Китаю (КПК) поста-ла необхідність дати чітке пояснення населенню Китаю можливості співробітництва з країнами пострадянського простору, які зреклись постулатів соціалістичної моралі і моральності, але які продовжували культивуватися в китайському суспільстві;

- по-третє, китайське керівництво побоювалось можливості подальшого зростання сепаратизму в країнах Центральної Азії, що могло негативно відобразитися і на ситуації в самій КНР, зокрема в Сіньцзян-Уйгурському автономному районі.

Все це в комплексі змусило китайських лідерів шукати шляхи та нові форми співробітництва з цими країнами. Щоб збільшити свій економічний та політичний вплив на зазначені країни, сучасний Китай розробляє стосовно них відповідну зовнішньоекономічну політику, сутність якої полягає у посиленні перш за все економічної співпраці з вищезазначеними країнами, поступовому просуванню китайських компаній у регіоні на довгострокову перспективу, налагоджуючи рівноправні відносини з новопосталими державами [17].

На початок реалізації проекту «Один пояс, один шлях» китайська економічна політика щодо країн Центральної Азії базувалась на трьох завданнях: по-перше, отримати доступ до природних ресурсів цих країн, життєво необхідних для китайського економічного зростання; по-друге, показати керівництву цих країн, що Китай не просто зростаюча наддержава, але і відповідальна сила, що ставить перед собою довгострокову мету; по-третє, створити надійні ринки для своїх товарів.

Якщо охарактеризувати політику Китаю щодо економічної співпраці із державами Центральної Азії загалом, то вона за своїми характеристиками нагадує поведінку СРСР, який також формував і реалізовував довгострокові соціально-економічні програми. Але, на відміну від СРСР та США, що враховують ідеологічний аспект свого просування, КНР робить наголос виключно на економічній співпраці. У зв'язку з цим китайська держава і її компанії опікуються перш за все економічною ефективністю процесу просуван-

ня, враховуючи його витрати і результати. Довгострокова програма взаємостосунків із державами Центральної Азії визначила місце і роль кожного суб'єкта китайської економіки в даному процесі. Зважаючи на те, що в КНР панує «державний капіталізм», поле їх діяльності контролюється державою [17].

Починаючи з 2000-х рр. помітне значне зростання товарообігу між КНР і країнами Центральної Азії, який складав 3,8 млрд. дол., а також прямих інвестицій в економіку регіону. Експорт держав ЦА до Китаю включав енергоносії, хімічну і текстильну сировину, чорні і кольорові метали. При цьому, Китай завозив в основному товари широкого вжитку. Із другої половини 1990-х рр. найважливішою сферою китайських інтересів у регіоні стала енергетика, і в центральноазійських країнах з'явилися великі нафтові і газовидобувні компанії КНР, які запропонували ряд проектів. Із 1997 р. Китайська національна нафтогазова корпорація (CNCC) почала видобуток нафти в Західному Казахстані [5, с. 110]. Крім того, влітку цього ж року між Казахстаном і КНР був підписаний контракт, який передбачав китайські інвестиції в нафтову галузь і будівництво газопроводу «Західний Казахстан – Китай» в сумі 11 млрд дол.

У ході реалізації проекту «Один пояс, один шлях» діяльність КНР в енергетичній сфері регіону дедалі більше посилилася. Так зокрема, станом на березень 2017 р. газопроводом ЦА – Китай було прокачано 170 млрд м³ природного газу [18]. Магістраль від кордону Туркменістану й Узбекистану по території останнього та Казахстану прямує до КНР, через КПП «Хоргос», заходячи до Сіньцзян-Уйгурського автономного району (СУАР) Китаю. Нині у складі газопроводу функціонують три гілки довжиною понад 1800 км кожна. Їхня сукупна щорічна пропускна потужність складає 30 млрд м³. У вересні 2014 р. було розпочато будівництво четвертої гілки D довжиною у 1000 км. Вона має пройти через Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан і Киргизстан до СУАР Китаю у південній його частині, де з'єднається з внутрішнім китайським газопроводом, який поєднує захід та схід КНР. Потужність четвертої гілки D, яка мала запрацювати у 2020 р., складатиме 30 млрд м³ природного газу на рік [5, с. 108].

Китай, окрім того, що є найважливішим економічним партнером країн Центральної Азії та головним імпортером нафти та газу,

виступає також і в ролі найбільш вигідного кредитора цих країн. Станом на 2016 р. в рамках проекту «Один пояс, один шлях» Китай надав країнам ЦА близько 30 млрд дол. США кредитів: зокрема, Казахстану – понад 13,5 млрд, Туркменістану – понад 12,4 млрд, Узбекистану – понад 2,2 млрд, Таджикистану – понад 1,7 млрд та Киргизстану – понад 1,1 млрд. Кредити мають пільговий характер: відсоткову ставку 1,5–3% і термін повернення до 20 років [19].

Експерти наголошують на таких особливостях китайського кредитування у ЦА: кредити освоюються китайськими компаніями та напряму пов'язані із залученням китайського устаткування та робочої сили з КНР; спрямовані виключно на реалізацію сировинних та інфраструктурних проектів, у яких зацікавлений Китай.

Водночас кредити значною мірою допомагають створювати інфраструктуру між ЦА та КНР, оскільки в радянські часи цей регіон був ізольований від транспортної системи Китаю. Нині Пекін концентрує зусилля на створенні та реконструкції об'єктів (логістичних центрів, автомагістралей та залізниць), які дозволяють нарощувати товарообмін із регіоном.

Реалізуючи свою економічну політику у регіоні, Пекін і китайський бізнес виявляють неабияку гнучкість і виваженість, використовуючи на свою користь економічні чи політичні складнощі партнерів. У цьому контексті прикладом може бути політика щодо Туркменістану. Починаючи з 2009 р., керівництво КНР, скориставшись глибокою фінансово-економічною кризою, у якій опинилася ця держава у зв'язку з падінням світових цін на енергоносії, протягнуло їй «руку допомоги», вклавши в розвиток енергетичної сфери країни значні фінансові ресурси. На початок реалізації проекту «Один пояс, один шлях». загальний обсяг китайських фінансових ресурсів у Туркменістані складав понад 1 млрд. дол. У цей період розпочалася також активна стадія реалізації проектів із видобутку і транспортування нафти і газу з Туркменістану до КНР, зокрема запуск газопроводу Туркменістан – Узбекистан – Казахстан – Китай тощо [5]. На сьогоднішній день китайські компанії домінують у туркменській економіці, потіснивши звідти росіян. КНР є єдиною країною, яку туркмени допустили до розробки родовищ на суходолі.

Слідом за інвестиціями в енергетику китайські компанії почали брати участь у фінансуванні проектів в інфраструктурному секторі

Туркменістану. Станом на 2016 р. з експортованих Туркменістаном 48 млрд м³ газу КНР отримала близько 30–35 млрд м³ [20]. Проблема, однак, полягає в тому, що Китай, на долю якого припадає лівова частка туркменського газового експорту, здійснює оплату за нього шляхом погашення багатомільярдних кредитів, наданих Туркменістану. Така форма фінансових розрахунків і економічних відносин із Пекіном викликала в Ашгабата невдоволення, яке зростає на тлі падіння світових закупівельних цін на енергоносії. Водночас відмова Росії купувати туркменський газ [19] ще більше посилює залежність Туркменістану від Китаю.

В останній час Китай також значно збільшив товарообіг з країнами ЦА і почав активно реалізовувати спільні проекти. Так, якщо товарообіг між КНР і державами регіону в 2009 р. складав 17,6 млрд дол. США, то на 2018 р. збільшився майже вдвічі, склавши понад 30 млрд дол. США [21]. Найбільшими торговими партнерами КНР стали Казахстан (13,5 млрд дол. США і Узбекистан – 1,9 млрд дол. США) [22].

Характерною рисою економічної політики КНР на пострадянському просторі стала ставка на поглиблення двостороннього економічного співробітництва. Важливим елементом цієї співпраці є інвестиційна політика. Якщо наприкінці 90-х рр. XX ст. китайські фінансові ресурси у країнах Центральної Азії складали в межах 1 млрд дол. США [1], то в ході реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях», станом на 2016–2018 рр. їх обсяг зріс більше ніж у 20 разів і оцінюється майже в 30 млрд дол. США. Так, зокрема у Казахстані в 2018 р. працювало близько 2 тис. підприємств, які засновані на китайському капіталі [23], а загальний об'єм китайських інвестицій у підприємства Казахстану у 2018 р. становив 15,6 млрд дол. США.

Так, починаючи з 2018 р., прямі інвестиції стають головним інструментом китайських китайської зовнішньоекономічної політики щодо Казахстану, їхній об'єм складав 9,5 млрд дол. США або 60,3% всіх інвестицій [24]. Слід зазначити, щов зовнішній політиці КНР, серед інших країн Центральної Азії Казахстан займає особливе місце. Керівництву цієї держави, на відміну від інших держав регіону, вдалося зберегти стабільність як у себе в середині країни, так і в зовнішніх відносинах зі світовими державами, ні з ким не посварившись. Казахстан за 30 років своєї незалежності зміг зберегти

національну ідентичність в умовах глобалізації, адаптувавшись до сучасних, динамічних реалій [13].

Тодішньому Президенту Казахстану Нурсултану Назарбаєву завжди вдавалося лавірувати між геополітичними гігантами, відстоюючи при цьому інтереси своєї країни. Згідно з даними китайської сторони, з січня до грудня 2017 року обсяг торгівлі між Китаєм і Казахстаном склав 18 млрд дол. США, порівняно з тим же періодом минулого року зріс на 37,4%. Обсяг експорту з Китаю в Казахстан – 11,64 млрд дол. США, порівняно з тим же періодом минулого року зріс на 40,4%, обсяг імпорту з Казахстану в Китай – 6,36 млрд дол. США, порівняно з тим же періодом минулого року зріс на 32,3% [25]. На 2020 р. Китай входить в «п'ятірку» найбільших інвесторів Казахстану, займаючи 4,7% від всього об'єму інвестицій в країну, а загальний об'єм інвестицій перевищив 19,2 млрд. дол. [26].

Між КНР та Казахстаном у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» існує колосальне інфраструктурне та економічне співробітництво, оскільки через географічні причини Казахстан є природним учасником цього проекту. Виходячи з вищевказаного, можемо спрогнозувати, що у найближчі роки взаємовигідне співробітництво між двома країнами тільки посилиться.

У Туркменістані станом на 2019 р. працювало понад 30, заснованих на китайському капіталі підприємств [23], а загалом у країні було зареєстровано близько 70 інвестиційних проєктів на загальну суму 4 млрд дол. США і 2,3 млрд юанів [27]. Майже 80% із них припадають на галузі паливно-енергетичного комплексу. Щодо Узбекистану, то тут прослідковується активізація китайської економічної політики перш за все пов'язаної зі створенням північної гілки проєкту «Один пояс, один шлях». Станом на 2018 р. в Узбекистані на китайських інвестиціях працюють понад 700 підприємств, а загальний обсяг товарообігу між країнами складає 2,81 млрд дол. США (другий після РФ торговельний партнер) [22], однак керівництво республіки поставило завдання на найближчі роки збільшити товарообіг із Китаєм.

Щодо Киргизстану і Таджикистану, то основною проблемою економічної політики Китаю щодо зазначених держав є формування надійних економічних та міжнародно-правових умов для імпорту з цих держав гідроресурсів та електроенергії. Станом на 2018 р.,

за даними Міністерства фінансів Киргизької республіки об'єм китайських інвестицій в економіку країни становив близько 30% всіх інвестицій, а загальний об'єм товарообороту між Киргизією і КНР складає, за даними киргизької статистики від 1,5 млрд дол., а за даними китайської – 5 млрд дол. США [28]. Загалом КНР є головним зовнішньоторговельним партнером Киргизстану.

У Таджикистані у 2018 р. КНР бере участь у реалізації понад 50 інвестиційних проєктів [29]. Однак, взявши ще в 1990-ті рр. «дешеві» китайські кредити, Таджикистан тепер не є в змозі розрахуватися по ним. Станом на 2017 р. борг Таджикистану перед КНР складав 1,2 млрд дол. США. Щоб вийти з цієї боргової ями, таджицьке керівництво змушене розраховуватися з китайськими кредиторами, віддаючи їм на освоєння свої золоторудні запаси у «Верхньому Камарзі», «Тарорі», «Джилау», «Чоре» [30].

Говорячи про енергетичну сферу співпраці КНР у країнах Центральної Азії в рамках проєкту «Один пояс, один шлях», слід відзначити і їхню співпрацю в галузі атомної енергетики. Так, починаючи з 2014 р. спільно з китайською стороною розпочався видобуток урану в Узбекистані, зокрема в Центральних Кизилкумах [31]. Сучасні дослідники Т. Лукашина та К. Стародубцев повідомляють також і про плани Казахстану, зокрема Казатомпрому щодо постачання до КНР до 40% всього уранового палива, яке виробляється у країні, та виділення з боку Китаю, своєю чергою, великої кількості грантів та стипендій для казахських студентів, таким чином будуючи міст дружби, який може стати міцною основою для розвитку співробітництва в масштабних нафтових та уранових проєктах [32, с. 46].

Таким чином, з початком реалізації проєкту «Один пояс, один шлях» Китай значно активізував своє економічне проникнення в Центральну Азію і ця політика стала головним елементом в стратегії Пекіна в регіоні.

У контексті реалізації проєкту «Один пояс, один шлях», поряд з економічним інтересом, важливим компонентом зближення країн Центральної Азії з Китаєм є гуманістична складова зазначеного проєкту, який спрямований на формування позитивного іміджу китайської моделі побудови «соціалізму з китайською специфікою». Ця модель викликала резонансну зацікавленість із боку керівництва центральноазіатських країн пострадянського простору своєю гнуч-

кстю, чіткими і зрозумілими перспективами подальшого розвитку. Проблеми соціально-політичного розвитку Китаю багато у чому збігаються з проблемами, які виникли у колишніх середньоазіатських республік після розпаду СРСР та певною мірою зберігаються понині. Сильною стороною китайської економічної політики в ЦА, окрім гнучкої взаємодії на двосторонній основі та наявного значного фінансового ресурсу, є спроможність Пекіна запропонувати широкий спектр напрямів для співробітництва. Відносна слабкість промисловості та ресурсний характер економік країн ЦА створюють відповідне підґрунтя для розширеної економічної співпраці з Китаєм.

Розглядаючи гуманітарну складову політики Китаю щодо країн Центральної Азії в рамках проекту «Один пояс, один шлях», то цей напрямок найбільш повно себе проявив у культурно-освітній сфері, зокрема це в першу чергу стосується створення Інститутів Конфуція, які за широкої фінансової та кадрової підтримки з боку КНР відкриваються у навчальних закладах за кордоном та забезпечують умови для вивчення китайської мови. У 2013 р. в Казахстані, Киргизстані, Таджикистані та Узбекистані діяло 10 Інститутів Конфуція та 12 Класів Конфуція, де навчалось близько 23 тисяч студентів [33].

Поряд із цим Китай створює безліч науково-дослідних центрів та мобілізує велику кількість вчених для вивчення держав регіону ЦА, активно слідкуючи за перебігом подій у ньому.

У ході реалізації проекту «Один пояс, один шлях» керівництво КНР значну увагу також приділяє питанням безпеки в регіоні. Говорячи про регіональну безпеку, яка, ще починаючи з 1990-х рр., перетворилася у ключову проблему у процесі формування зовнішньої політики КНР з державами Центральної Азії необхідно зазначити, що ця тематика не втрачає своєї актуальності і сьогодні, і процесі розширення співробітництва між Китаєм і країнами ЦА, набуває все більшого значення. У цьому контексті можна навести позицію американського дослідника Е. Фейгенбаума, який вважає, що серед ключових інтересів Китаю в ЦА сьогодні не тільки забезпечення стабільності на кордоні, але і сприяння довгостроковій стабільності самих держав ЦА [15]. Своєю чергою, сучасний китайський дослідник Лі Сінь зазначає, що економічна співпраця з ЦА є одним із найважливіших заходів щодо сприяння розвитку Західного Китаю.

У цьому випадку економічні інтереси слугують інтересам безпеки Китаю. Основним гарантом стабільності та безпеки західних регіонів КНР є економічний розвиток. Бідність та нерозвиненість інфраструктури, говорить вчений, може призвести до заворушень та розколу в ЦА, що погіршить зовнішні умови для розвитку Західного Китаю. Із метою уникнення такої ситуації КНР зосереджує свої інвестиції в ЦА в основному в базових галузях економіки, зокрема транспорті, електроенергетиці, зв'язку та гірничовидобувній промисловості [12, с. 65].

Дослідник зі США Роберт Гуан Тянь, аналізуючи тематику щодо Сінцзян-Уйгурського автономного району (СУАР) Китаю та його ролі в системі регіонального економічного співробітництва країн ЦА, підкреслює, що економічне співробітництво між п'ятьма країнами ЦА та СУАР набуває різноманітних форм, включаючи прикордонну торгівлю, офіційну міждержавну торгівлю, обмін урядовими або приватними діловими делегаціями, проведення ярмарків товарів та технологій [31].

На сьогоднішній день стратегія Китаю в Казахстані, Киргизстані і Таджикистані добре підтверджує той факт, що КНР ясно усвідомлює тісний зв'язок між економічною співпрацею та розширенням свого впливу, а також між економічною співпрацею та безпекою. Зокрема КНР, вкладаючи інвестиції в транспортну та енергетичну галузі зазначених держав, намагається проникнути в найважливіші сектори їхніх економік. Сама ж наявність транспортно-комунікаційної інфраструктури, що підтримує зв'язок із вказаними країнами, створює ситуацію, коли китайський фактор набуває все більшого значення в регіоні.

Крім цього, інвестиції у ключові сектори економік сусідніх держав ЦА також грають свою роль у сприянні регіональному розвитку, що, своєю чергою, знижує можливість політичної та соціальної дестабілізації в регіоні, яка прямим чином може вплинути на обстановку в Сінцзяні, а також уповільнити економічне зростання Китаю. Російська дослідниця А. Мавлонова, аналізуючи ситуацію щодо СУАР, відзначає усвідомлення з боку Пекіна, що для стабільності в регіоні йому необхідно дотримуватися зваженої та вкрай обережної політики, і в цьому контексті наводить думку китайського дослідника Чжао Чанціна, який вважає, що у випадку, коли економічний

розвиток держав ЦА буде випереджати розвиток західних регіонів Китаю, це може призвести до зростання невдоволення та сепаратистських тенденцій у Сіньцзяні. Дослідниця робить висновок, що динамічний розвиток співробітництва між КНР та сусідніми державами ЦА безпосередньо відбивається на ситуації в Сіньцзяні та, усвідомлюючи даний факт, Китай докладає серйозних зусиль в цьому напрямку [34, с. 171–172].

Таким чином на сьогодні, характеризуючи зовнішню політику КНР щодо країн Центральної Азії в контексті реалізації проекту «Один пояс, один шлях», слід зазначити, що ця політика носить комплексний характер і поряд з економічним охоплює також безпечовий і гуманітарний аспекти.

Так, зокрема, економічний аспект політики КНР у Центральній Азії характеризується такими особливостями:

- усі інфраструктурні проекти Пекіна спрямовано на залучення країн ЦА до сфери геополітичного впливу Китаю;
- зовнішньополітична стратегія Китаю в регіоні керується переважно економічною вигодою;
- економічна залежність країн ЦА від Китаю формує нові моделі економічного і політичного впливу;
- при формуванні своєї кредитно-інвестиційної політики щодо країн Центральної Азії КНР основний акцент робить перш за все на сировинно-енергетичній та логістичній сферах економік цих країн.

Щодо безпекового аспекту політики КНР у регіоні, то тут велике значення приділяється проблемі Сіньцзян-Уйгурського автономного району КНР. Китайське керівництво добре розуміє, що ситуація в цьому регіоні значною мірою залежить від політичної стабільності у країнах Центральної Азії, яку розглядають як важливий фактор національної безпеки самої КНР.

Гуманітарна складова політики КНР щодо країн Центральної Азії стосується перш за все пропаганди китайських культурно-духовних цінностей, їх політичного та економічного досвіду, який розцінюється сьогоднішніми китайськими керівниками як своєрідна альтернатива західним цінностям.

Аналізуючи політику КНР щодо країн Центральної Азії загалом, можна спрогнозувати, що Китай і надалі буде зміцнюва-

ти свої політичні та економічні позиції в регіоні. На наше переконання, для КНР – вагомого гравця на світовій арені, який демонструє далекоглядну зовнішню політику щодо забезпечення безпеки, подальшого економічного зростання та зміцнення свого впливу, стратегічною метою є набуття в перспективі панівних позицій у ЦА, що зумовлено багатоаспектністю політико-економічних пріоритетів Китаю в регіоні, характер яких у своїй основі, ймовірно, залишиться незмінним і на перспективу. Однак така активна політика, поряд із посиленням економічного впливу КНР на країни регіону, може поставити під знак питання гегемонію в Центральній Азії Росії та США, що у майбутньому неминуче приведе до загострення суперництва між США, КНР і РФ в регіоні.

Використані джерела та література:

1. Медведев Р. Подъем Китая. Что такое социализм по-китайски? – М.: Астрель, 2012. 235 с.
2. Самофалов В. Китай – США: «велика двійка» чи нова холодна війна? URL: <https://sveola.blogspot.com/2013/08/09.html?view=flipcard>.
3. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. М. : Наследие Евразии, 2008. 127 с.
4. Даниленко С. Політико-економічні пріоритети Китаю в Центральній Азії // Міжнародні відносини. 2016. №1 (44/45).
5. Кожухар О. Еволюція політики Китаю в Центральній Азії (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.) Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Історія та географія». 2013. Вип.47. С. 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zupkhpu_ist_2013_47_23.
6. Жангожа Р. Глобалізація і мінливі когнітивні конструкції // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2018. Вип. 50. С. 11-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2018_50_3.
7. Лященко Т. Вектори політичних трансформацій держав Центральної Азії [Текст] : автореф. дис. д-ра політ. наук : 23.00.02 / Лященко Тетяна Михайлівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. К., 2013. 30 с.
8. Дейли Д. Эффективное ценообразование – основа конкурентных преимуществ. М.: Изд. дом. Вильямс», 2004. 145 с.
9. Shambaugh D. China Goes Global. Oxford University Press, 2013. URL: <https://www.amazon.com/China-Goes-Global-Partial-Power/dp/0199361037>

10. Jacques M. When China Rules the World: The End of the Western World and the. 2nd edition Penguin Group, 2009. URL: <https://www.amazon.com/When-China-Rules-World-Western/dp/0143118005/>
11. Изимов Р. Китай и Туркменистан: региональное измерение. 17.08.2016. URL: <https://cabar.asia/ru/ruslan-izimov-kitaj-i-turkmenistan-regionalnoe-izmerenie>
12. Ли Синь. Экономические интересы России и Китая в Центральной Азии: сравнительный анализ // Вестник Санкт-Петерб. ун-та. Серия 5. Экономика, 2012. № 3. С. 60–74.
13. Эксперт: Казахстан – пример стабильности в регионе. URL: <http://24.kz/ru/news/social/item/210737-ekspert-kazakhstan-primer-stabilnosti-v-regione>
14. Lo Bobo. Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics. Washington DC: Brookings Institution Press, 2008. 46 p.
15. Feigenbaum E. A. Central Asia Contingencies // Managing instability on China's periphery: New York. Council on foreign relations. 2011. 67 p.
16. Шустов А. Китай усиливает позиции в Центральной Азии. 27.06.2012. URL: www.centrasia.ru/newsA.php?st=1340792940
17. Медведев Р. Подъем Китая. Что такое социализм по-китайски? М.: Астрель, 2012. 235 с.
18. Сычева А. М., Спивак В. Ю. Проекты китайских нефтегазовых корпораций в государствах Центральной Азии // Центральная Азия: роль в перестройке мировых рынков нефти и природного газа. М.: ИМЭМО РАН, 2014. С. 33–42.
19. Страны СНГ и Балтии в глобальной политике Китая. Доклад группы экспертов // Проблемы национальной стратегии. 2012. № 1(10). С. 7–16.
20. Сыроежкин К. Присутствие Китая в энергетическом секторе Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. 2010. № 1.
21. China-EU – international trade in goods statistics. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/China-EU_-_international_trade_in_goods_statistics
22. Узбекистан и Китай намерены увеличить товарооборот в 7 с лишним раз. 21.09.2018. URL: <http://kabar.kg/news/uzbekistan-i-kitai-namereny-uvlichit-tovarooborot-v-7-s-lishnim-raz>
23. Румер Е., Тренин Д., Чжао Хуашен. Центральная Азия: взгляд из Вашингтона, Москвы и Пекина. М.: Новое издательство, 2008. 243 с. URL: <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/dvustoronnie-otnosheniya-mejdu-kitaem-stranami.html>
24. За 2018 год Китай вложил в Казахстан 15,6 миллиардов инвестиций // Комсомольская правда. 2018, 23 ноября.
25. Когда всем хорошо – мир благополучен URL: <https://dknews.kz/in-the-newspaper/63762-kogda-vsem-khorosho-mir-blagopoluchen.html>
26. Торгово-экономические отношения Казахстана и Китая носят динамичный характер. URL: <https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2021-03/tovarooborot-s-kitaem-vyros-na-4-v-2020-godu>

27. Туркменистан и Китай довели объем товарооборота до 10 млрд. долларов // СНГ сегодня. 2018, 10 февраля.
28. Киргизия и Казахстан: китайские объятия все более тяжелы. 04.02.2018. URL: <https://www.ritmearasia.org/news--2018-02-04--kirgizija-i-kazahstan-kitajskie-objatija-vse-bolee-tjazhely-34778>
29. Китай готов инвестировать в крупные промпредприятия в Таджикистане. URL: https://tj.sputniknews.ru/trend/Tajikistan_China
30. Таджикистан расплатился с Китаем золоторудным месторождением. 16.04.2018. URL: <https://easaily.com/ru/news/2018/04/16/tadzhikistan-rasplatilsya-s-kitaem-zolotorudnym-mestorozhdeniem>.
31. Uz-China Uran Can Start Uranium Mining in 2014 // UzDaily. 2012. URL: <http://www.uzdaily.com/articles-id-21102>.
32. Лукашина Т., Стародубцева К. Энергетическая безопасность КНР: механизмы формирования и проблемы реализации // Россия и Китай: проблемы стратегического взаимодействия: Вып. 12. Чита: ЗабГУ, 2012. С. 42–46.
33. Обзор: международное сотрудничество в сфере образования формирует интеллектуальную опору для развития Экономического пояса Шелкового пути. URL: http://russian.news.cn/culture/2014-02/28/c_133150954.htm
34. Мавлонова А. С. Проблема уйгурского сепаратизма в контексте обеспечения региональной безопасности в Центральной Азии: дисс.канд. истор. наук: 07.00.15 / Мавлонова Анна Сергеевна; [Фед. гос. автономное учрежд. высш. обр. «Рос. ун-т дружбы народов»]. М., 2015. 221 с.

УДК 94:327.56 (510+540)

Лукаш О.І.

КИТАЙ – ІНДІЯ: РОЗВИТОК ВІДНОСИН НА ШЛЯХУ ДО МУЛЬТИЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ТА БАГАТОПОЛЯРНОГО СВІТУ

У роботі представлений авторський підхід до вивчення участі Китаю та Індії у формуванні нового світового порядку, заснованого на принципах мультицивілізаційності й багатополарності. Проаналізовано роль і значення в цьому процесі дипломатичних і політичних відносин цих азійських лідерів, досліджено низку найваж-

ливіших досягнень та проблем їхньої взаємодії в умовах глобальної трансформації світу в кін. XX – на поч. XXI ст.

Ключові слова: Китай, Індія, дипломатичні відносини, взаємодія, конкуренція, мультицивілізаційний розвиток, багатопольярний світ.

Olga Lukash. China – India: Development of Relation on the Way to Multi-Civilization and Multipolar World

The work presents the author's approach to the investigation of China and India's participation in the shaping the New World Order, based on the multi-civilization and multipolar principles. The author analyzes the role and significance the Asian leader's diplomatic and political relations in the process. A number of major problems and prospects of their cooperation in times of global transformations in late 20th – early 21st centuries are investigated.

Key words: China, India, diplomatic relations, co-operation, complementarity, competition, multi-civilization development, multi-polar world.

Аналіз особливостей сучасної світової системи на межі XX–XXI ст. та перспектив її подальшого поступового переходу від євроатлантичного домінування до мультицивілізаційного, багатопольярного розвитку неможливий без дослідження базових концептуальних засад індійсько-китайського чинника. З огляду на величезний потенціал Китаю та Індії – демографічний, економічний, військово-стратегічний, культурно-цивілізаційний – індійсько-китайські відносини не лише значною мірою визначають стабільність міжнародної системи на регіональному і глобальному рівнях, а й безпосередньо впливають на формування багатопольярного світу.

Розвиток сучасних індійсько-китайських відносин певною мірою представлений в українській історіографії, перш за все, в працях українських індологів О. А. Борділовської [1–3], О. І. Лукаш [4–10], О. А. Клименко [11–12], В. М. Таран [13], Н. Г. Савчак [14]. Мета представленої роботи – узагальнити і доповнити ці дослідження.

Розпад біполярної світової системи викликав необхідність адаптації як Індії, так і Китаю до суттєвих і різноманітних змін у міжнародних відносинах з їх подальшою перебудовою, оскільки була трансформована налагоджена система «стримувань і противаг», яка дозволяла цим країнам відстоювати свої інтереси шляхом лавірування між ворогуючими блоками. В аналізі нової глобальної ситуації в обох країнах почало переважати бачення світу як позитивної «багатополарності», що розвивається.

Це світосприйняття набуло широкого розповсюдження серед китайських політологів з середини 1980-х рр., і вперше було представлено як офіційна точка зору Китаю в травні 1988 року в промові Міністра закордонних справ Цянь Цічєня [15]. Згідно з нею, тенденція до багатополарності є об'єктивною і позитивною для Китаю, оскільки основний лейтмотив миру і розвитку залишається незмінним, а сама багатополарність призводить до демократизації міжнародних відносин і фактично означає кінець безумовного домінування «однієї-двох наддержав». Рекомендаційна частина концепції багатополарності для КНР зводилася до необхідності підтримки відносин мирного співіснування та взаємовигідного співробітництва між «центрами сили». У втіленні принципів багатополарності до міжнародного права й практики китайські спеціалісти бачили шлях до такого світоустрою, в якому Китай міг би відігравати активнішу роль.

У свою чергу, Індія висловлювала зацікавленість у формуванні нового міжнародного порядку, який би виключав «одноосібний» гегемонізм і диктат в міжнародних відносинах. Вона важко переживала незворотні наслідки розпаду Радянського Союзу й переорієнтацію Росії у бік Заходу. Тоді Індія втратила не тільки політичного союзника й важливого економічного партнера, але й один з важливих важелів проти «китайського чинника».

Разом з тим, внаслідок пристосування до нового глобального середовища почала проявлятися єдність поглядів Індії та Китаю на найважливіші питання нового світоустрою. Найголовніші серед них – необхідність формування багатополарного світу на противагу пануванню однієї потужної держави (США), створення нового глобального політичного й економічного порядку, який би захищав права країн, що розвиваються, справедливий поділ благ світового розвитку по відношенню саме до цих країн.

Розвиток двох азійських велетнів в кін. XX – на поч. XXI ст. свідчить, що вони досягли великих успіхів як на шляху відстоювання принципів мультицівілізаційності, так і практичного втілення у життя нової формації багатополярності, продемонструвавши сучасному світу неймовірні досягнення в економічному, політичному, соціокультурному, а також регіональному розвитку. Без перебільшення можна констатувати, що за короткий історичний період ці країни стали винятковим прикладом трансформації у найвпливовіші регіональні і глобальні центри сили. Паралельно світова спільнота спостерігає за процесом формування особливого й специфічного цивілізаційного, геополітичного, гео економічного «азійського простору» під величезним впливом Китаю й Індії.

У цьому сенсі дослідження характеру і особливостей еволюції індійсько-китайських відносин є надзвичайно актуальним, оскільки їх надбання та перешкоди на шляху розвитку накладають суттєвий відбиток на увесь комплекс вказаних вище питань.

З одного боку, курс КНР на економічну модернізацію і відкритість світу, який передбачав проведення політики добросусідства, сприяв подальшому розвитку індійсько-китайських відносин. З іншого боку, питання індійсько-китайської взаємодії у сприйнятті КНР мало підпорядкований характер вирішенню внутрішніх і зовнішніх проблем. Для Індії відносини з КНР мали більш вагоме й самостійне значення.

З індійської перспективи суттєві протиріччя у відносинах між двома державами були викликані передусім нерозв'язаними прикордонними проблемами та нерівним співвідношенням військових і ядерних можливостей. Серед проблем – складна ситуація у Тибеті, пов'язана з діяльністю Далай-лами, періодична підтримка Китаєм екстремістських і сепаратистських рухів на території Індії, зростання військової присутності КНР у М'янмі (так званому «буферному» геополітичному просторі між двома азійськими гігантами), китайсько-пакистанське військово-технічне співробітництво, певні ідеологічні суперечності.

До цього додаються зіткнення Індії та Китаю з проблем міжнародних відносин у регіоні Південна Азія, територію якої Індія традиційно сприймає як власний «свадеш» (батьківщина мовою гінді). Фактично це означає, на думку індійської сторони, що Ки-

тай не має права втручатись у внутрішньо-регіональні справи Індії. Однак, суттєву роль у цьому питанні відіграє той факт, що решта країн-сусідів розцінює присутність Китаю в регіоні як протипагу індійським претензіям на одноосібне лідерство в Південній Азії.

Для більш повного розуміння специфіки індійсько-китайських відносин необхідно також враховувати релігійний чинник і стратегічну культуру двох країн, яка базується на своєрідних різновидах доктрини «центризму» – китаєцентризмі та індоцентризмі. Обидві доктрини базуються на концепції концентричних кіл («центр» – «коло прилягаючих держав» – «коло віддалених держав» – «коло найвіддаленіших держав»).

Індійська концепція – це концепція «мандали» (що означає: мій сусід є моїм природним ворогом, в той час як його сусід є моїм природним союзником). На концепцію «мандали» накладається брахманська (індуська) ідея про ієрархічність певного суспільства (наприклад, кастова система індійського суспільства) і світу загалом. Отже, держави займають певні ієрархічні пласти відповідно до свого багатства й потужності, і як наслідок, Індія має належати до верхівки світової ієрархії.

Китайська концепція складалася унаслідок поєднання китаєцентризму з конфуціанством. Останнє виконувало роль державної ідеології та практики, виступало регулятором взаємовідносин країни з небом і від імені неба – з різними племенами і народами, що населяли світ. «Піднебесна» держава розглядалась як центр Всесвіту, вершина світової цивілізації. При цьому концепція «Піднебесної» тісно пов'язана з ідеєю індійської «мандали». Неоднозначним може бути той факт, що в класичних китайських політичних текстах було зазначено: нема такого поняття, як дружні іноземні країни, бо всі держави або ворожі, або підпорядковані.

Серед найважливіших компонентів, що є наслідком цивілізаційних особливостей Китаю, необхідно відзначити своєрідний «синдром посттоталітарного менталітету», а саме – пошук зовнішнього ворога. У ролі такого ворога (як в офіційній політичній, так й в суспільно-побутовій свідомості) виступають імперіалізм і гегемонізм. Китаю в силу його історичного розвитку, соціальних і культурних традицій властиве прагнення до провідного положення в світі. В силу цього однією зі стратегічних цілей КНР є накопичення

політичного впливу через економічний розвиток, а точніше, розширення «зони впливу» за допомогою нарощування економічного потенціалу. У цьому ракурсі природним є те, що прагнення Індії не допустити посилення присутності Китаю у Південній Азії, перш за все його економічного та військово-політичного впливу, розцінювались китайським керівництвом як прояви індійського гегемонізму.

За китайськими підходами Індія є сусідньою країною, що належить до «периферії». Звідси випливають два висновки: по-перше, Індія як периферійна країна не є симетричною Китаю за сумою найважливіших показників; по-друге, Китай активно дотримується принципу «стабілізації периферії» та стримування негативних явищ. При цьому в китайській концепції зростання спостерігаємо дуалізм, оскільки, згідно з нею, Китай не стоятиме на шляху іншої країни, не становить ні для кого загрози, його зростання не реалізовуватиметься за інший рахунок.

Цілком зрозуміло, що вказані концептуально-цівілізаційні особливості Індії і Китаю не сприяли швидкому розвитку індійсько-китайських відносин, створювали значні перешкоди у вирішенні широкого кола двосторонніх, регіональних, міжрегіональних проблем та уповільнювали мультицивілізаційний прогрес у цілому. Нові тенденції почали спостерігатися лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли Індія і Китай перейшли до більш прагматичного стилю у міжнародній практиці. Обидві країни більш активно почали позиціонувати себе як полюси сучасного світу, що зміцнюються, як центри сили і захисники інтересів країн, що розвиваються.

У наш час вони виступають противниками «одноосібного» диктату в міжнародних відносинах, але поряд з цим часто проявляють риси гегемонізму у власній зовнішній політиці. Спостерігається також накладання одна на одну сфер впливу Індії та Китаю. Особливо помітне посилення китайської присутності в традиційній індійській зоні домінування – Південній Азії, у якій теж проходить складний процес «полюсоформування» – регіоналізації та економічної інтеграції, якій базується на активізації доцентрових процесів у регіоні, а центром, природно, виступає саме Індія.

З іншого боку, потенційно вагомий «індійський виклик» підштовхує Китай до розвитку економічної інтеграції і політичної

взаємодії зі США, ЄС, НАТО, АСЕАН, ШОС більш швидкими темпами, ніж ті, на які здатна Індія. Відносини суперництва і взаємного стримування представляють певні виклики для Китаю, який може використовувати механізми стримування впливу Індії через зміцнення зв'язків з Пакистаном й іншими країнами Південної Азії, з партнерами у рамках ШОС і БРІКС, а також з СААРК, АСЕАН й іншими об'єднаннями. У свою чергу, Індія вимушена домагатися аналогічних цілей через розвиток і легітимізацію своєї ядерної зброї, закріплення домінуючих позицій у Південній Азії, розвиток відносин з АСЕАН, ШОС і країнами Африки, використання суперечностей у відносинах Китаю з Росією та США.

Не зважаючи на ці проблеми, у постбіполірний період у двосторонніх відносинах Індії і Китаю відбулися позитивні зміни. Цей процес почався на межі 1980–1990-х рр. у відповідь на докорінні глобальні зрушення. Лідери двох азійських гігантів розпочали пошуки взаємоприйнятних компромісів. Відбулися обміни візитами на вищому рівні: візит Р. Ганді до Пекіна в грудні 1988 р. (він був першим контактом між Пекіном та Делі на найвищому рівні майже після 30-річної перерви) і візит прем'єра Державної ради КНР Лі Пена до Індії у грудні 1991 р. У спільному комюніке (1991 р.) дві держави задекларували, що бажають розвивати двосторонні відносини на основі п'яти принципів мирного співіснування («Панча шила»), оскільки їхня співпраця сприяє миру і стабільності в Азії та світі [3].

Ця тенденція з певними ускладненнями реалізовувалась у наступні роки. Причому більше ініціативи у нормалізації двосторонніх відносин проявляла Індія. Якщо навести вибірккову хронологію найважливіших подій у цьому напрямі, то вона буде виглядати наступною.

Наприкінці липня 1992 року відбувся перший в історії китайсько-індійських відносин офіційний візит міністра оборони Індії Шарафа Павара до Пекіна. Головною метою поїздки був пошук шляхів зниження напруженості на китайсько-індійському кордоні й зміцнення заходів довіри у військовій сфері. Результатом цього візиту стало відновлення прикордонної торгівлі між Тибетом, КНР і північним штатом Індії Утар Прадеш.

Важливим кроком на шляху до створення атмосфери довіри між Пекіном і Делі був візит до Китаю у вересні 1993 р. прем'єр-міністра Індії Нарасімха Рао. Тоді в результаті китайсько-індійських переговорів на вищому рівні в Пекіні був підписаний ряд важливих документів, у тому числі «Угода про підтримку миру й спокою в прикордонних районах уздовж лінії фактичного контролю». Згідно з цією Угодою, сторони заявили, що прикордонне питання має бути вирішене шляхом мирних і дружніх консультацій.

У 1996 р. в Індії з офіційним візитом перебував Голова КНР Цзян Цземінь. Це був перший візит глави китайської держави за багато років з моменту встановлення дипломатичних відносин. Візит Цзян Цземіня знаменував собою подальший розвиток двосторонніх зв'язків, які піднялися на новий рівень – партнерства, спрямованого на конструктивну співпрацю в ХХІ столітті. Після закінчення переговорів 29 листопада 1996 р. було підписано Угоду про створення заходів довіри у військовій області на лінії фактичного контролю в районах китайсько-індійського кордону, яка стала подальшим розвитком Угоди від 1993 р.

Однак, в 1998 р. розвиток китайсько-індійських відносин було згорнуто у зв'язку з проведенням Індією ядерних випробувань. Лише в березні 2000 р. Китай і Індія вперше вступили в діалог з питань безпеки. Першим кроком у цьому плані став візит до Індії в січні 2002 р. прем'єр-міністра КНР Чжу Жунцзи. Під час цієї зустрічі сторони домовилися приділяти першочергову увагу прикордонним питанням, продовжити діалог в області безпеки і створити новий механізм діалогу в боротьбі з тероризмом.

У червні 2003 р. з офіційним візитом у КНР перебував прем'єр-міністр Індії Атал Біхарі Ваджпаї. У ході переговорів керівники урядів двох країн обговорили широке коло двосторонніх відносин, міжнародних і регіональних проблем, а також принципи взаємовідносин і основні напрямки співпраці, які були зафіксовані в дев'яти найважливіших спільних китайсько-індійських документах. Також була підписана «Декларація КНР та Індії про принципи відносин і всебічне співробітництво», в якій індійський уряд вперше чітко визнав, що Тибетський автономний район є частиною території Китаю.

У квітні 2005 р. відбувся візит прем'єра Державної ради КНР Веня Цзябао до Індії, за результатами якого сторони підписали 11

спільних документів. Найважливіші серед них – Угода про встановлення стратегічного та кооперативного партнерства задля миру та процвітання, Угода про політичні параметри й керівні принципи розв'язання індійсько-китайського прикордонного питання та Протокол про заходи зміцнення довіри вздовж лінії фактичного контролю. КНР вперше офіційно визнала штат Сіккім індійською територією, що стало принципово важливим кроком на шляху демонстрації довіри та порозуміння [16].

Про подальші важливі кроки на шляху зміцнення співробітництва КНР і Індії засвідчили події 2008 року: це обмін візитами на вищому рівні, індійська гуманітарна допомога під час землетрусу в провінції Сичуань, схвалення Китаєм рішення про зняття обмежень на поставки ядерного палива до Індії групою країн-постачальників і багато інших позитивних зрушень.

Потепління у відносинах спостерігалось у 2013–2015 роках. Керівники двох азійських гігантів шукали компроміси і шляхи налагодження позитивної взаємодії, оскільки були зацікавлені в зміцненні нового світового порядку, в якому їм належало відігравати провідні ролі в Азії та світі. Більш активними стали дії КНР.

«Китай та Індія повинні спрямувати свої погляди в майбутнє і належним чином врегулювати існуючі розбіжності», – заявив Голова КНР Сі Цзіньпін під час зустрічі в Пекіні з віцепрезидентом Індії Хамідом Ансарі (червень, 2014 р.) [17]. За словами Сі Цзіньпіна, Китай бачить в Індії стратегічного партнера у співпраці й надає пріоритетного значення китайсько-індійським відносинам. Китай мав намір об'єднати зусилля з Індією для просування стратегічного партнерства, підтримки контактів на вищому рівні, активізації обмінів між політичними партіями, законодавчими органами й місцевими властями, для поглиблення взаємного розуміння, довіри й розширення кола питань, за якими досягнуто згоди. Також Голова КНР закликав до всебічного розширення гуманітарних зв'язків з огляду на визначення 2014 р. Роком дружніх обмінів між Китаєм й Індією.

Під час зустрічі з прем'єром Державної ради КНР Лі Кецяном (Пекін, червень 2014 р.) віцепрезидент Індії Хамід Ансарі підкреслив, що стратегії розвитку Китаю та Індії як найбільших країн з ринками, що народжуються, значною мірою збігаються, й існує

величезний потенціал для їх двосторонньої співпраці. Китайська сторона виявила зацікавленість у русі з Індією в одному напрямку для забезпечення якіснішого стикування індійського і китайського ринків, сприяння економічному розвитку двох країн й економічному процвітанню в регіоні [6].

У наступні роки обмін на вищому рівні продовжувався. Так, у вересні 2014 р. Голова КНР Сі Цзіньпін здійснив успішний державний візит до Індії, під час якого він разом з лідерами Індії схвалив план розвитку двостороннього стратегічного співробітництва і партнерства на майбутні 5–10 років. Під час візиту керівники двох країн неодноразово наголошували на необхідності всебічного поглиблення співпраці для побудови успішного партнерства [18].

У травні 2015 року офіційний візит в Китай здійснив прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді. Він провів зустрічі й переговори з лідерами Китаю – Головою КНР Сі Цзіньпіном, прем'єром Державної ради КНР Лі Кецяном, Головою ПК ВЗНП Чжан Децзяном. Лідери двох держав провели обмін думками з широкого кола двосторонніх відносин і питань взаємного інтересу. Результатами візиту стало підписання великого пакета угод про економічне й науково-технічне співробітництво. У Пекіні сторони підписали 24 міжурядові угоди, в тому числі про співпрацю в сферах освіти, космонавтики й видобутку мінеральних ресурсів. Крім того, в Шанхаї після зустрічі Нарендри Моді з лідерами китайського та індійського бізнесу були підписані комерційні контракти на 22 млрд дол. Прийнято рішення про створення Індійсько-китайської робочої групи з економічних питань. Між іншим, вона мала зайнятися проблемою хронічного дефіциту Індії в торгівлі з КНР [19].

Однак, ці та інші позитивні тенденції були серйозно порушені індійсько-китайськими прикордонними сутичками протягом наступних років, особливо в 2017, 2018 і 2020 рр. Найбільш серйозним конфліктом цих років, без сумніву, було військове зіткнення в Ладакху 2020 року. Конфлікт почався через регіон Аксайчін на кордоні КНР, Пакистану та Індії. Ця територія контролюється Китаєм, але оспорюється Індією, яка включає цей регіон до своєї союзної території Ладакх. Аксайчін є широкою високогірною пустелею, розташованою на висоті 5 тис м. над рівнем моря. Це частина Тибетського плато, через яке проходить стратегічно важлива для Китаю

дорога. Збройне зіткнення між індійськими і китайськими військами відбулося в цьому районі 5 травня 2020 р. Після цього обидві сторони почали активно розгортати додаткові війська для зміцнення своїх позицій, ситуація стала надзвичайно напруженою.

У червні 2020 р. в районі Ладакху відбулося чергове збройне зіткнення, в результаті якого з індійської сторони загинули 20 солдат. У ніч на 30 серпня на березі озера Пангонг-Цо в районі Ладакху відбулося ще одне зіткнення з китайськими військами. Індія звинуватила Китай у «провокаційних пересуваннях» на кордоні, а також у тому, що Пекін намагається зірвати переговори щодо врегулювання територіальних суперечностей.

Територіальні конфлікти між Китаєм та Індією точаться вже давно, і жодна зі сторін не визнає територіальних претензій сусідньої держави. Лінія фактичного контролю (ЛФК) між КНР та Індією включає три спірних ділянки і перевищує 4000 кв. м. Чіткої демаркації немає, особливо в гірських малонаселених районах, які тепер набули стратегічного значення. ЛФК, по суті, є нанесеними на карту точками розташування прикордонних постів у горах, з'єднаних умовною лінією, недемаркованою і де-юре неузгодженою. Зіткнення військових на спірній прикордонній території вперше за 45 років призвели до жертв і підняли градус напруженості у двосторонніх відносинах [20]. Тільки в січні 2021 р. військовому керівництву Індії та КНР вдалося досягти домовленостей про відведення індійських і китайських військ на кордоні.

20 березня 2021 р. відбулася зустріч секретаря оборони США Л. Остіна і міністра оборони Індії Раджана Сінгха. Глава американського оборонного відомства запропонував індійській стороні «об'єднати зусилля» у придушенні зростаючої воєнної загрози з боку КНР. Немає сумнівів у тому, що США використовують цю ситуацію для зміцнення відносин з Індією, посилення свого впливу в Індійсько-Тихоокеанському регіоні й ослаблення позицій КНР на регіональному й глобальному рівнях.

Проблеми розмежування кордону на значних територіях у північно-західній і північно-східній Індії є найбільш гострими в індійсько-китайських відносинах. Від початку переговорів у 1981 р. сторони досягли певного прогресу, принаймні наступні три десятиріччя минули без жодного серйозного прикордонного конфлікту, з

2003 р. діалог з прикордонних питань відбувався у форматі найвищого рівня. Проте події останніх років засвідчила збереження гостроти таких проблем. Про це свідчать і недавні події – представники керівного складу збройних сил Індії й Китаю на зустрічі 7 червня 2021 р. обговорили дату проведення переговорів, спрямованих на врегулювання ситуації по лінії фактичного контролю в Ладакху. Тобто процес врегулювання конфлікту триває вже понад рік, а конкретних домовленостей ще не було досягнуто.

Як бачимо, в сучасних двосторонніх індійсько-китайських відносинах досі залишається багато невирішених проблем. Вони стосуються не тільки прикордонних конфліктів. Для відносин Китаю та Індії характерні конкуренція за вплив в Азії й поза нею, а також суперництво у торговельно-економічній і енергетичній сферах, включаючи боротьбу за ринки (наприклад, в Африці), створення морських баз в Індійському океані, розвиток відносин з країнами Перської затоки тощо.

Негативний вплив на двосторонні відносини мають довготривале військове співробітництво Китаю з Пакистаном, а також більш новітні контакти з М'янмою, намагання КНР підтримувати різноманітні відносини з Непалом і Бутаном, розвиток діалогу з Бангладеш і Шрі-Ланкою, що є підґрунтям для підозр і недовіри індійської сторони. Натомість уряд КНР зосереджений на тому, щоб не допустити більшої самостійності Тибету, тому є чутливим до відмінностей між задекларованою Делі згодою з китайським контролем над Тибетом і фактичною підтримкою лідерів тибетського націоналізму, зокрема гостинністю до Далай-Лами.

Унаслідок проведеного дослідження доцільно зробити наступні висновки: 1) динаміка індійсько-китайських відносин значною мірою синхронізувалася з трансформацією біполярної світової системи у багатополярну; 2) існування безпосередніх протиріч між азійськими гігантами ускладнюється концепціями «індоцентризму» і «китаєцентризму»; 3) політика Китаю щодо Індії основана на подвійних стандартах; з одного боку, Індія сприймається Китаєм як країна, що належить до його «периферії», тож Пекін реалізує концепцію «стабілізації периферії» й стримування Індії; з іншого боку, КНР проводить політику добросусідства, яка сприяє вирівнюванню індійсько-китайських відносин; 4) «вихід Китаю за свої межі»

супроводжується посиленням китайської присутності в Південній Азії – традиційній сфері домінування Індії, що розцінюється нею як загроза її стратегічним інтересам у цьому регіоні; 5) зважаючи на тенденції міжнародного розвитку, в індійсько-китайських відносинах продовжують існувати елементи як протистояння, так і співробітництва; можна прогнозувати, що навіть за максимального зближення вони залишатимуться союзниками-суперниками; 6) розвиток індійсько-китайських відносин і надалі відіграватиме важливу роль у перебудові сучасної міжнародної системи; у цьому контексті стратегії Індії і Китаю певною мірою збігаються: обидві країни виступають за багатополюсність у міжнародних відносинах і рішуче виборюють вищі позиції у світовій політиці.

Використані джерела та література:

1. Борділовська О. А. Еволюція зовнішньополітичної стратегії Республіки Індія у постбіполярний період: дис. ... док. політ. наук: 23.00.04. К., 2010. С. 357–384.
2. Борділовська О. А. Зовнішня політика Республіки Індія у постбіполярний період (1991–2008). К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 249 с.
3. Борділовська О. Індія – Китай: партнерство та суперництво. URL: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2016/02.Борділовська.pdf>
4. Лукаш О.І. Регіональна політика Індії в умовах глобалізації на рубежі ХХ–ХХІ ст.// Індологія в Україні (Всеукраїнські конференції індологів: тези, доповіді, промови, статті): зб. наук. праць / Відп. наук. ред. О. І. Лукаш. К., 2018. С. 270–284.
5. Лукаш О. І. Індія і Китай у глобальних еволюційних процесах // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи: зб. наук. праць / Відп. наук. ред. О. І. Лукаш. К., 2016. С. 59–81.
6. Лукаш О. І. Індія і Китай як визначальні джерела створення нового світового порядку: на шляху мирного співіснування та мультикультурної демократії // Глобальна периферія в ХХІ ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу: зб. наук. праць / За заг. ред. В. К. Гури. К., 2014. С. 202–224.
7. Лукаш О. І. Індія-Китай-США: перспективи створення нового світового порядку// «Третій світ» у контексті цивілізаційних вимірів розвитку і глобальних викликів ХХІ століття: зб. матеріалів міжн. наук. конф. (Київ, 6 червня 2014 р.) / Відп. ред. В. К. Гура. К., 2014. С. 92–99.
8. Лукаш О.І. Індійсько-китайський чинник у контексті проблем сучасно-

- го світового розвитку // Світ ХХІ ст.: у контексті мультицивілізаційного прогресу: зб. матеріалів міжвідом. науково-теоретичної конференції (Київ, 30 вересня 2010 р.). К., 2010. С. 60–67.
9. Лукаш О.І. Провідні тенденції азійської глобалізації: Chindia // Зб. наук. праць: Ін-т світов. економіки та міжн. відносин НАН України. Вип. 62 / Відп. ред. О. Г. Білорус. К., 2009. С. 108–121.
  10. Лукаш О. І. Індія і Китай у глобальних процесах сучасності і Україна // Дослідження світової політики: зб. наук. праць. Вип. 39 / Відп. ред. Л.О. Лещенко. К., 2007. С. 18–28.
  11. Клименко О. А. Китайсько-індійські відносини в контексті трансформаційних політико-економічних процесів сучасності // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: зб. наук. праць / Відп. наук. ред. О. І. Лукаш. К., 2016. С. 82–103.
  12. Клименко О. А. Китайсько-індійські взаємовідносини в контексті військово-політичних чинників їх розвитку: виклики сучасності. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/17451/46-55.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  13. Таран В. М. Безпековий вимір індійсько-китайських відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. К., 2007. Вип. 67 (Ч. І). С. 141–148.
  14. Савчак Н. Г. Індійсько-китайські відносини як чинник формування регіональної системи безпеки // Історія. Наукові праці. К., 2011. Вип. 134. Т. 147. С. 145–148.
  15. Qian Qichen. Full biography. URL: https://www.chinavitae.com/biography/Qian_Qichen/full.
  16. Ігнат'єв П. М. “Слон” і “дракон” в азіатській грі // Політика і час. 2006. №6.
  17. Китай у новому світовому порядку становлення супердержав (експертна думка). URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/kитай-u-novomu-svitovomu-porjadku-stanovlennja-superde-1/>
  18. О визите Председателя КНР Си Цзинпина в Индию, сентябрь 2014 г. URL: <http://russian.news.cn/china/2015-05/06/c-134215950.htm>
  19. Денисов И. Пять ярких моментов визита Н. Моди в Китай. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/pancha-shila-epokhi-feysbuka-pyat-yarkikh-momentov-vizita-n-/>
  20. Зарянов Е. Индо-китайский пограничный конфликт как стимул для размышлений о современном состоянии мировой политики. URL: <https://gorchakovfund.ru/news/indo-kitayskiy-pogranichnyy-konflikt-kak-stimulya-razmyshleniy-o-sovremennom-sostoyanii-mirovoy-politiki/>

ПОЛІТИКА КНР І США ЩОДО ЯДЕРНОГО РОЗЗБРОЄННЯ КНДР

У статті висвітлено причини і шлях становлення ядерного статусу Північної Кореї від початку існування країни до сьогодні, а також політика КНР і США щодо КНДР в кінці XIX – на початку XXI ст. в контексті реалізації нею ядерної програми. З'ясовано місце північнокорейської проблематики в зовнішньополітичному дискурсі Вашингтона і Пекіна та її вплив на китайсько-американські відносини.

Ключові слова: КНДР, Кім Чен Ин, ядерна зброя, США, Китай.

Galyna Mingazutdinova. China and U.S.' Policies on North Korean Nuclear Disarmament

The article unfolds the basic reasons and the path of the evolution of the North Korean nuclear program since the foundation of the republic till 2019, and the measures taken by China and the U.S. to stop implementation of North Korea's nuclear program, and to achieve its denuclearization. The lieu of the nuclear problematic in the external discourse of the U.S. and China, as well as its impact on the Sino-American relations has been investigated.

Key words: DPRK, Kim Chong Un, nuclear weapons, the USA, China.

У кінці XX – на початку XXI ст. ядерна програма Корейської народної демократичної республіки становила собою предмет обговорення і занепокоєння провідних країн світу, адже це безпосередньо позначалося на безпековій ситуації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні й світі в цілому. Значною мірою сучасний розвиток ядерної програми Північної Кореї має на меті досягнення наступних завдань: забезпечення виживання режиму династії Кімів й існування КНДР на політичній карті світу, формування іміджу Кім Чен Ина як «політика, з яким слід рахуватися» та дотримання «політики балансування» між двома найвпливовішими сучасними світови-

ми гравцями – КНР та США, кожен із яких має власні інтереси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Різні аспекти північнокорейської проблематики в зовнішній політиці КНР і США були висвітлені у багатьох наукових працях американських, китайських, японських, європейських та інших дослідників. Впливові розвитку ядерної програми Пхеньяна на зносини КНР з КНДР присвячені праці С. Чена [1], Т. Кона [2], Ф. Су [3], Ю. Джі [4], К. Чана [5], Ж. Дінлі [6]. Стратегію і політику США щодо КНДР в контексті її ядерних випробувань розкривають у своїх працях Н. Траутман [7], Е. Шанлетт-Ейвері [8], Е. Ревір [9]. Позиція і політика провідних країн світу щодо КНДР в умовах інтенсифікації ядерних випробувань Пхеньяном представлена в колективній монографії «Північнокорейська криза та регіональні реакції» [10]. Деякі деталі стосовно китайсько-американської взаємодії в рамках «корейської загрози» описує М. Кансфілд [11]. В українській науці основні виклики національним інтересам і безпеці КНР у зв'язку з реалізацією ядерної програми КНДР досліджували О. Кукалець [12] і І. Лоссовський. Останній також торкався питання американських інтересів у даному питанні [13]. Зовнішню політику США щодо КНДР вивчали О. Головань [14], Н. Городня [15] та І. Погорелова [16]. Таким чином, можна відзначити інтерес світової та вітчизняної наукової спільноти до цього питання. Проте вельми часті зміни зовнішньополітичної поведінки Пхеньяна у рамках «політики балансування» останніх років викликають потребу подальших наукових досліджень з урахуванням останніх подій.

Розкриваючи історію політичних відносин між США та КНДР, а також першопричини створення ядерної програми Пхеньяна, не можна не зауважити багаторічну історію конфронтації двох країн, що тягнеться із самої Корейської війни 1950–1953 рр. і створення КНДР. У 1950-х рр. КНДР за підтримки СРСР розпочала розробку ядерної зброї, що мало стати запорукою її існування і «відповіддю на ядерну загрозу США з боку Південної Кореї» [17, с. 2]. Вибір ядерної програми як методу захисту від «імперіалізму» був продиктований також упевненістю в тому, що ядерна зброя є більш рентабельною в порівнянні зі звичайними видами озброєнь. Проте під політичною «парасолькою» Радянського Союзу можливості ядерних розробок

КНДР були обмежені. СРСР примусив Пхеньян дотримуватися зобов'язань перед Міжнародним агентством з атомної енергії. На вимогу Москви КНДР дала доступ Агентству до малої дослідницької ядерної установки в 1977 р., а в 1985 р. під тиском СРСР долучилася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [18, с. 138]. У подальшому пожвавлення Пхеньяном ядерних розробок було підкріплено розпадом СРСР. Відтак Північна Корея постала перед імовірними «зовнішніми загрозами» без підтримки з боку традиційного партнера, що зник із політичної карти світу і прийняла принцип «військовий сектор на першому місці». Ці зрушення не могли не привернути увагу Вашингтона.

Ще з часів «холодної війни» північнокорейська проблематика в зовнішньополітичному дискурсі Вашингтона балансувала на межі відкритого протистояння. Зокрема, становлячи небезпеку для Південної Кореї та регіону в цілому, Пхеньян регулярно спонукав США погрожувати застосуванням силою, як, наприклад, відбувалося під час ядерної кризи влітку 1994 р., коли Вашингтон погодив посилення американської військової присутності в Південній Кореї. Тоді Президент У. Клінтон змінив політику поступового виведення американських військ з Корейського півострова, що панувала з часів Р. Ніксона, подовжив мораторій на скорочення військової присутності США в регіоні та довів кількість військовослужбовців у Південній Кореї до близько 37 500 тис. осіб [19, с. 2]

Враховуючи занепокоєність Південної Кореї щодо імовірних наслідків застосування сили проти КНДР, Вашингтон розробив іншу стратегію – із залученням енергетичного співробітництва, покликаного заморозити ядерні розробки в Північній Кореї. Великої ваги в цьому процесі набули перемовини між колишнім президентом США Дж. Картером та Кім Чен Іром. У результаті розробки стратегії з розв'язання північнокорейської ядерної кризи адміністрація У. Клінтона у співпраці з урядами Японії та Південної Кореї створила Організацію з енергетичного розвитку Корейського півострова, яка, на думку Вашингтона, мала би стримуючий ефект на КНДР за рахунок співробітництва і надання пільг замість силового стримування [20, с. 535]. У 1998 р. розвідки США та Японії зафіксували порушення Пхеньяном умов договору про призупинення ядерних розробок, отримавши інформацію про підземні ядерні сховища на

півночі КНДР. На початку 2000-х рр. проект «стримування через співробітництво» було згорнуто.

Оскільки для американських адміністрацій кінця ХХ–поч. ХХІ ст. питання нерозповсюдження ядерної зброї було принциповим складником у справі збереження існуючого міжнародного порядку, ядерні розробки Пхеньяна не могли не призвести до загострення відносин Північної Кореї з США. З приходом до влади Дж. В. Буша в 2001 р. північнокорейська політика США набула більш суворих форм: у 2002 р. КНДР було оголошено частиною «осі зла» разом з Іраком та Іраном [21], що надавали прихисток, фінансували і надавали підтримку терористам [22]. Криза у відносинах між США та КНДР набрала обертів після того, як стало відомо про розвідки Пхеньяну в галузі збагачення урану. Відтак на початку 2003 р. Дж. В. Буш відкрито заявив про можливість силового вирішення північнокорейської ядерної проблеми. Ця заява дістала підтримку з боку ряду американських ЗМІ: «Це дасть можливість перевести військову увагу США від Перської затоки та привернути її до ядерної кризи в Кореї» [23, с. 127]. Проблематика ядерної програми КНДР в американському політичному наративі вийшла на рівень близько-східної, зокрема іракської. Ймовірність превентивної атаки американськими військами КНДР зросла, як ніколи [24, с. 148].

Короткий період спроб налагодження зносин з Пхеньяном припав на середину 2000-х рр., коли (не в останню чергу через зусилля китайської дипломатії) в 2003–2007 рр. було проведено шестисторонні переговори за участю США, КНР, Північної та Південної Кореї, Японії та РФ стосовно можливого розв'язання проблеми розвитку ядерної програми КНДР [25]. Дипломатична форма взаємодії з Пхеньяном великою мірою була спричинена побоюваннями вирашення північнокорейського питання адміністрацією Дж. В. Буша, особливо після прецеденту 2003 р. з одним з представників «осі зла» – Іраком [26, с. 5]. Тож Пекін і Вашингтон ініціювали переговори на початку 2003 р. Не в останню чергу тристоронній формат початку переговорів був продиктований небажанням адміністрації Дж.В.Буша проводити безпосередні переговори з КНДР та «іракським» скепсисом з боку самого Пхеньяну [27]. Зокрема, Держсекретар США К. Пауелл запропонував Китаю очолити процес виходу з північнокорейської кризи. Зустрівшись у Нью-Йорку з міністром

закордонних справ КНР Танем Цзясюанем, К. Пауелл дійшов згоди про започаткування дипломатичного процесу врегулювання як єдиного можливого варіанту розв'язання північнокорейської проблеми в умовах, що склалися [28]. Однак, попри дипломатичні зусилля США і Китаю, КНДР вийшла з переговорного процесу та продовжила здійснювати ядерні випробування: попри, здавалося б, успіхи в перемовинах і оголошення відповідної Спільної заяви у вересні 2005 р. Пхеньян і в 2008 р. продовжував здійснювати розробки в напрямку створення ядерної зброї [29, с. 20].

З приходом адміністрації Б. Обама було проголошено про прагнення США повернутися до формату безпосередніх переговорів з Пхеньяном. Навіть було призначено спецпредставника з корейських питань – С.Босворта, який у 2009 р. відвідав Північну Корею [30, с. 121]. Відтак було започатковано принцип «стратегічного терпіння» по відношенню до Пхеньяну, який, проте, не виправдав себе внаслідок наполегливості КНДР у прагненні утвердження в якості ядерної потуги та беручи до уваги ряд прорахунків Вашингтону в питаннях прогнозів щодо поведінки Північної Кореї [31, с. 45].

Після кількох десятиліть вкрай натягнутих стосунків між США та КНДР новий Президент Сполучених Штатів Д. Трамп вирішив порушити існуючий порядок речей, що існував з часів адміністрації Дж. В. Буша в північнокорейській доктрині Вашингтона, та запросив Кім Чен Ина на саміт в Сінгапурі, щоб вирішити проблему [32]. Для зовнішньої політики США це могло б стати справді поворотним моментом, оскільки жоден американський президент з другої половини ХХ ст. ані озвучував прагнення вирішити північнокорейське питання військовими засобами (як це на початку зробив сам Д.Трамп, порушивши корейську проблематику зі словами «Якщо питання Північної Кореї не вирішить Китай, це зробимо ми» [33]), ані вдавався до рішучих кроків на кшталт особистої зустрічі з очільником Північної Кореї в рамках офіційного заходу. Досі американські адміністрації застосовували різні важелі впливу в напрямку призупинення або повного скасування ядерної програми КНДР – від нарощення військового співробітництва зі своїми союзниками в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та економічних санкцій (батіг) до обіцянок економічної допомоги й нормалізації дипломатичних відносин із Пхеньяном (пряник) [34, с. 22–23]. Хоча з метою запо-

бігання подальшому розвитку ядерної програми адміністрація Д. Трампа певним чином дублює «стратегічне терпіння» адміністрації Обами в питанні застосування санкцій як ефективного методу впливу на Пхеньян, Д. Трамп вважає, що він вибудував відносини з Ким Чен Ином, на противагу ситуації «на межі війни», яку залишила після себе адміністрація Обами [32].

Однак слід зауважити, що очікування, які покладалися на переговори між Д. Трампом та «осяйним товаришем», не виправдалися та не призвели ні до глобальної міжнародної перемоги, ні до закріплення авторитету американського президента. Навпаки, глава КНДР опинився в більш комфортній політичній позиції та розіграв карту персоналізації переговорного процесу. Ця складова Сінгапурського саміту справді є цікавим політичним явищем, яке продемонструвало, що КНДР значно зручніше обговорювати ядерну проблематику і обстоювати власні інтереси не з американським урядом, а з американським президентом особисто [35, с. 6]. Зрозуміло, що спроби КНДР вибороти виведення або хоча б скорочення кількості американських військ на Корейському півострові або зняття санкцій аж ніяк не можуть викликати позитивної реакції з боку американського уряду та зокрема Державного департаменту. Відтак особистий та державний погляди на подальші американсько-північнокорейські відносини внесли суттєвий дисонанс в американську зовнішньополітичну стратегію. Невизначеності політики США щодо Північної Кореї надали як «фактор Трампа», так і посилення внутрішньополітичного тиску на президента в контексті проведення успішних випробувань Пхеньяном міжконтинентальних балістичних ракет та здатності КНДР відкрито погрожувати США і їхній системі безпеки в цілому [34, с. 23]. Ситуація залишається складною не тільки для США, але також для їхніх найближчих регіональних союзників – Японії та Південної Кореї. Нарешті, обіцянки Трампа вирішити ядерну проблему Північної Кореї за результатами Сінгапурського саміту так і залишилися обіцянками. У 2019 р. саміт у Ханой, присвячений тій же тематиці, завершився ледь не поверненням у початкову точку напруження відносин між США і КНДР [32]. Таким чином, анонсований особистий доробок Трампа в царині врегулювання ядерної кризи в Азійсько-Тихоокеанському регіоні розкрив не-

здатність тогочасного глави Білого дому до врегулювання проблеми: Трампові не вдалося перетворити одну з принципових складових зовнішньополітичної проблематики на власну дипломатичну перемогу, тим паче не вдалося зацементувати свій образ як миротворця, здатного вирішувати глобальні питання керуючись особистими відносинами з політичними лідерами.

Крім того, після Сінгапурського саміту відкритою залишалась проблема, як у питанні північнокорейської ядерної програми Вашингтон поводитиметься з Пекіном, який, як зазначав Д. Трамп, «має ключ від дипломатичного врегулювання» цієї проблеми і «може вирішити (питання про ядерну програму Пхеньяна) швидко та просто» [36]. Певним чином ця заява мала сенс, оскільки КНР як контролер майже 90% імпорту та експорту Північної Кореї могла б стати якщо не гарантом, то принаймні одним з ініціаторів роззброєння Північної Кореї та встановлення стабільності на своєму південно-східному кордоні [37].

Початок торговельної війни між США та КНР великою мірою відбивався на політичних та безпекових складових американсько-китайських відносин. Зокрема, концентрація на економічних проблемах суттєво позначалася на зниженні уваги до розв'язання північнокорейської проблеми. У червні 2019 р. лідери США і КНР зустрілися в Осаці й домовились про «новий початок» торговельних переговорів [38]. Однак, попри гучні заяви щодо відновлення переговорів і навіть встановлення торговельного перемир'я, сторони продовжили зазнавати економічних втрат. До 2020 р. компанії США втратили близько 2 трлн. дол. в акціях через встановлення тарифів на імпорт з Китаю [39]. Адміністрації Д. Байдена, таким чином, доведеться розв'язувати двосторонні економічні проблеми США та Китаю в контексті політики у сфері безпеки [40]

Один із головних інтересів КНР у сфері безпеки в регіоні – стабільність на Корейському півострові, а відтак поступове виведення американських військ з Південної Кореї. Ядерна бравада Кім Чен Ина навпаки заохочує Вашингтон не лише не виводити, а нарощувати свою військову присутність на півострові та розміщувати системи ПРО (зокрема, системи ТНААД для перехоплення ракет середньої дальності) для ефективної відповіді імовірній загрози з боку Пхеньяна.

Для Пекіна Північна Корея була важливим геополітичним чинником регіональної політики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні практично із самого початку існування КНР. Під час Корейської війни Пекін ціною великих втрат підтримав Північну Корею як плацдарм для протистояння зі США на Азійському континенті. Справді, значною мірою мотивацією для вступу КНР у Корейську війну було просування американців Азією на початку 1950-х рр. та відтак західна загроза китайським інтересам на континенті. У 1950 р. Мао Цзедун та Кім Ір Сен обговорювали можливість розв'язання Сполученими Штатами війни після отримання Вашингтоном доступу до Азії через Корейський півострів [41, с. 3]. Тож після переходу американськими військами 38-ї паралелі КПК сформувала Народну добровольчу армію для підтримки Північної Кореї та «протидії США, допомоги Північній Кореї та захисту Вітчизни» [42]. У ході Корейської війни утворилося «кровне братство» Китаю та КНДР. Зазначимо, однак, що з 1956 р. ці стосунки почали підточувати ідеологічні розбіжності та локальні кризи (на кшталт прецеденту з північнокорейськими дисидентами, що втекли до Китаю): поки «старший брат» вирішив змінити революційні гасла на прерогативу економічного розвитку, Пхеньян зупинився «у часі та просторі» [43].

У 1961 р. КНДР і КНР уклали Угоду про взаємну допомогу, дружбу та підтримку, яка поновлювалася в 1981 та 2001 рр., діє досі та має бути подовжена в 2021 р.. Вона заклала основу для «особливих відносин» між Пекіном і Пхеньяном. Ключовою тезою, сформульованою в угоді, є неприпустимість нуклеаризації Корейського півострова за будь-яких умов та вирішення проблеми ядерної зброї, якщо вона виникне, військовими засобами. Будь-які військові дії або навіть нестабільність на півострові з точки зору національних інтересів КНР є неприйнятними [44, с. 414]. Відтак було сформовано три принципові завдання щодо КНДР як складової національних інтересів Китаю: «без війни, без хаосу, без ядерної зброї». Залежно від загальної ситуації в регіоні, а також від зовнішньополітичної поведінки міжнародних акторів, що мають свої інтереси на Корейському півострові, в різні роки ці завдання мали різний пріоритет й інколи суперечили один одному.

З 1992 р. відбулося тимчасове охолодження китайсько-північнокорейських відносин, оскільки в цей час Пекін стабілізував свої

дипломатичні зносини із Сеулом. Однак вже в 1996 р. відносини двох країн налагодилися, зокрема, в економічній сфері: в цей час Пекін та Пхеньян уклали договір про економічне та технічне співробітництво. У цілому економічний фактор є важливим складником відносин Північної Кореї та Китаю, У 2010 р. Китай став другою найбільшою економікою світу, що зробило країну винятково важливим складником стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та потугою, із якою неможливо не рахуватись [45]. КНР був і залишається найважливішим торговельним партнером КНДР із часів розпаду СРСР. Крім того, потенційно економічні впливання з боку Пекіну можуть вирішити ряд важливих питань: по-перше, стабілізувати Азійсько-Тихоокеанський регіон у цілому; по-друге, в перспективі за рахунок нарощування економічного впливу на Пхеньян збільшити роль Китаю в залагодженні проблеми, пов'язаної з розвитком ядерної програми КНДР.

З початком роботи Північної Кореї в напрямку створення ядерної зброї стосунки з Китаєм погіршилися, оскільки поява потенційно небезпечного осередку, своєрідного «радіоактивного Дарфуру» [26, с. 2] поблизу власних кордонів становила небезпеку національним інтересам КНР та загальній стабільності регіону. Серед іншого, постало питання, чи підтримка Північної Кореї в подібних умовах відповідає національним інтересам Китаю. Після перших успішних випробуваннях Північною Кореєю ядерної зброї в 2006 р. КНР підтримала накладення на неї на санкцій, сформульованих у резолюції Ради безпеки ООН № 1718 [46, с. 2]. Крім того, після першого випробування КНР вперше вдалася до власних економічних санкцій щодо Пхеньяна, зменшивши експорт зернових на 66% [17, с. 2].

Після другого успішного випробування ядерної зброї в 2009 р. Головне центральне управління КНР з питань зовнішніх справ (у 2018 р. реорганізоване в ЦК з питань зовнішніх справ [47]) розглядав можливість глибинного переосмислення і зміни північнокорейського вектора китайської політики, однак тоді було прийнято рішення зберегти порядок речей, що існував [41, с. 1]. Відтак ядерну проблематику було відокремлено від загального контексту двосторонніх відносин між Пекіном та Пхеньяном.

Після нового успішного випробування ядерної зброї Пхеньяном у 2013 р. МЗС КНР висловило «глибоке невдоволення» по-

ведінкою Північної Кореї та її зневажанням думкою міжнародної спільноти [48]. Крім того, китайська преса наголосила на необхідності припинення економічної допомоги КНДР та на необхідності її «покарання» [49, с. 9], «адже наша позиція має бути підкріплена ділом» [41, с. 12]. Це знову відобразилось на економічній складовій відносин Китаю і КНДР: постачання зернових і палива до Північної Кореї було зменшено на 81 та 89% відповідно [17, с. 2]. У 2016 р. Голова Китаю Сі Цзіньпін наголосив, що «Китай не визнає Північну Корею як ядерну державу». Це було найбільш яскравим та суворим вираженням обурення розробкою ядерної програми КНДР з боку Пекіна з 2013 р., коли Сі Цзіньпін заявив: «Ніхто не має права вкидати регіон та цілий світ у вир хаосу заради своїх особистих потреб» [50, с. 2–3].

Окрім ядерної проблеми, погіршенню китайсько-північнокорейських відносин протягом 2011–2017 рр. сприяв «фактор Кім Чен Ина». Не маючи особистих зв'язків у китайському істеблішменті, як Кім Ір Сен і Кім Чен Ір, та не живши в Китаї, новий глава держави не мав і відчуття важливості Китаю для КНДР. Також, на відміну від батька, він проявив значно більше ініціативи в розробці ядерної зброї та вдавався до великої кількості провокацій на китайському кордоні. Як результат, протягом зазначеного періоду обміни візитами на найвищому рівні майже не проводилися, а перша офіційна зустріч Кім Чен Ина з Сі Цзіньпінем, який прийшов до влади в 2013 р., відбулася лише у 2018 р. Крім того, серйозним ударом по двостороннім відносинам КНР і КНДР стали страта Чан Сон Тхека – дядька Кім Чен Ина, симпатика Китаю та політичне вбивство старшого брата глави КНДР Кім Чен Нама [51]. Нарешті, у 2017 р. перед відкриттям саміту БРІКС Кім Чен Ин завдав «іміджового удару» очільнику КНР Сі Цзіньпіну, провівши ряд ядерних випробувань поблизу китайського кордону [34, с. 29].

Сьогодні КНР є повноцінним опонентом США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Відтак будь-які зміни, що їх може спровокувати зовнішнє втручання економічного або політичного характеру, не може не викликати побоювань і підозрілості як явище, яке Пекінові не вдасться контролювати. Серед таких змін – загроза налагодження відносин між Вашингтоном та Пхеньяном. Хоч вона спиралася лише на персоналізацію учасників американсько-корей-

ських переговорів у Сінгапурі на початку 2018 р. і не реалізувалась, вона стала доволі тривожним сигналом для регіональної політики і національних інтересів Китаю.

Після Сінгапурського саміту Кім Чен Ин зустрівся з очільником КНР Сі Цзіньпіном для обговорення питання про зняття санкцій з КНДР. Зі свого боку, КНР, дотримуючись своєї давньої зовнішньополітичної стратегії, прагне встановити та розвивати «позитивні відносини» з усіма країнами – учасниками процесу обговорення денуклеаризації Корейського півострова (США, Японією, Південною та Північною Кореями). Цим, зокрема, можна пояснити поживання процесу китайсько-північнокорейських зустрічей на вищому рівні в 2018 р., адже з приходом Кім Чен Ина до влади в 2011 р. зносини між Пхеньяном та Пекіном довгі роки залишалися напруженими та прохолодними [35, с. 7]. Стабільна регіональна ситуація для Китаю є найважливішою частиною «часу стратегічних можливостей», який, як зазначив Сі Цзіньпін, триває для КНР протягом 2000–2020 рр. [52, с. 3]. У цей час Китай налаштований на розбудову конструктивних відносин з сусідами і провідними державами світу для втілення «китайської мрії». Частиною цієї політики виступає також Пхеньян. Тож Пекіну потрібно мати по сусідству стабільну і дружньо налаштовану північнокорейську державу, що вноситиме дисонанс у регіональне коло союзників Вашингтона, яке підкріплює військова присутність США.

Прагнення до стабільності на Корейському півострові пов'язане з геополітичними інтересами Китаю, зокрема – усунення Сполучених Штатів з Азійсько-Тихоокеанського регіону як свого основного політичного конкурента. У цьому контексті питання денуклеаризації КНДР може бути зручним приводом для заохочення США поступово скоротити кількість військ у Південній Кореї та вирівнювання впливу Вашингтону та Пекіну в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. З іншого боку, КНДР протягом десятиліть була зручним політичним буфером між Сходом і Заходом в Азії. У рамках торговельного протистояння між КНР та США подібний козир як ніколи став актуальним. Вигідною для Пекіну «північнокорейська карта» є також в тому контексті, що вирішення проблематики ядерної програми КНДР стало питанням особистого політичного іміджу Д. Трампа. Відсутність заявленого результату з «розв'язання

проблеми» вже зашкодила йому. Тож наразі збереження існуючих тенденцій та стабільність держави Кімів є значно більш зручним для Пекіна, ніж імовірна (у сучасних умовах все ж вельми сумнівна) денуклеаризація півострова та заключення мирного договору з подальшим виведенням американських військ з Кореї.

Проте у реалізації зовнішньополітичної стратегії щодо Кореїського півострова обом Пекіну і Вашингтону слід брати до уваги «фактор Кім Чен Ина». Звернувши увагу на будь-які прояви напруження у двосторонніх китайсько-американських відносинах, «осяйний товариш» може використати їх відповідно до північно-кореїського принципу балансування, граючи на протиріччях двох держав та, імовірно, одночасно зменшуючи залежність КНДР від Китаю.

Таким чином, КНДР розпочала реалізацію ядерної програми ще в перші десятиліття існування і продовжує розглядати її як гарантію свого існування. Режим династії Кімів, що напряду залежить від зовнішніх впливів в економіку, зокрема від Китаю, продовжує демонструвати досягнення в галузі реалізації ядерної програми, яка розглядається як щит від «зовнішніх сил зла» та метод запобігання об'єднання двох Кореї з центром у Сеулі. Залишаючись складовою регіонального суперництва Китаю і США, Північна Корея є непередбачуваним актором, який може обрати один з трьох варіантів зовнішньополітичної діяльності: зблизитись з Пекіном чи Вашингтоном або дотримуватися стратегії «малих держав» й налаштовувати великих гравців у регіоні один проти одного. Оскільки КНДР повністю відповідає критеріям «малої держави», за визначенням Р. Ротштейна: не має власних ресурсів для захисту безпеки, залежить від зовнішнього впливу (це економічна залежність від Китаю) і визнається міжнародною спільнотою як така, що не може покладатись на міжнародній арені тільки на себе [53, с. 17], – можна прогнозувати, що в подальшому Пхеньян продовжить реалізовувати ядерну стратегію як єдиний засіб політичного виживання. Звичайно, КНР і США хотіли б бачити Північну Корею позбавлену ядерної зброї, однак вже кілька американських адміністрацій, що докладали зусиль для досягнення цієї мети, не досягли бажаного результату.

Адміністрація Д. Байдена декларує розробку «змішаної» стратегії щодо КНДР із залученням засобів, що використовувались ад-

міністраціями Б. Обама і Д. Трампа. Разом з тим, новий президент не призначив представника США для проведення подальших переговорів стосовно ядерного роззброєння КНДР. На нашу думку, при продовженні реалізації Кім Чен Ином ядерної стратегії, зовнішніх зусиль для вирішення північнокорейської ядерної проблеми буде недостатньо. За умов, що існують, єдиним виходом є зміна правлячого режиму.

Використані джерела та література:

1. Cheng X. North Korea's Third Nuclear Test and its Impact on Sino-North Korean Relations // *The Journal of East Asian Affairs*. 2013. Vol. 27. No.1. P. 23–46.
2. Kong T. China's Engagement – Oriented Strategy towards North Korea: Achievements and Limitations // *The Pacific Review*. April 2017. 20 p.
3. Su F. China's Engagement of North Korea. Challenges and Opportunities for Europe. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 2017. 51 p.
4. Ji Y. Dealing with «North Korea Dilemma»: China's Strategic Choices. RSIS Working Paper No. 229. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies, 2011. 33 p.
5. Chang K. The Relationship between China and North Korea after Trump – Kim Summit: a Realist's Perspective // *Prospect Journal*. 2018. No. 20. P. 39–59.
6. Dingli S. North Korea's Strategic Significance to China // *China Security*. 2006, Autumn. P. 19–34.
7. Troutman N. Addressing North Korean Nuclear Aggression: America's Role in Deterrence and Assurance. URL: https://www.stratcom.mil/Portals/8/Documents/AA_Proceedings/1.pdf?ver=2018-10-04-141146-977
8. North Korea: U.S. Relations, Nuclear Diplomacy, and Internal Situation. Congressional Research Service, 2018. 34 p.
9. Revere E. U.S. Policy and Pyongyang's game Plan: will We Accept a Nuclear-Armed North Korea? / *Brookings*. August 2018. 9 p.
10. The North Korea Crisis and Regional Responses. Honolulu: East-West Center, 2015. 168 p.
11. Cansfield M. Cooperation Amid Competition: the Korean Peninsula Security Crisis and Building Strategic Trust in U.S. – China Relations. Unpublished Thesis (Bachelor of Arts). Ann Harbor, 2017. 100 p.
12. Кукалець О. Є. Ядерна програма Північної Кореї та основні виклики для КНР // *Китаєзнавчі дослідження*. 2017. № 1–2. С. 47–51.
13. Лоссовський І. Є. Ядерна проблема Північної Кореї: чи є перспективи розв'язання? // *Проблеми ядерної безпеки сучасного світу і Україна*. Збір-

ник наукових праць. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2016. С. 58–66.

14. Головань О. О. Північнокорейська ядерна загроза та еволюція зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки щодо цього питання // S.P.A.C.E. 2017. № 5. С. 34–37.
15. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 – 2013 pp.). К.: Прінт-Сервіс, 2014. 528 с.
16. Погорєлова І. С. Зовнішня політика адміністрації Б. Обами щодо корейських держав // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 107 (Ч. II). С. 21–27.
17. Zhang W. Neither Friend Nor Big Brother: China's Role in North Korean Foreign Policy Strategy // Palgrave Communications. 2018. Vol. 4, Is. 16. 6 p.
18. Korea in the 21st Century. Ed. S.-H. Joo, T.-H. Kwak. Huntington: Nova Science Publishers, 2001. 256 p.
19. Roehrig T. Restructuring the US Military Presence in Korea: Implications for Korean security and the US – ROK Alliance // Korea Economic Institute Academic Paper Series. 2007, Jan., Vol. 2, No. 1. P. 1–12.
20. Park K.-A. North Korea's Defensive Power and U.S.-North Korea Relations // Pacific Affairs. 2000–2001, Winter. Vol. 73. No. 4. P. 535–553.
21. Hamblin A. North Korea: How Obama, Bush, Clinton Dealt with the Rouge Nation. URL: <https://www.sandiegouniontribune.com/opinion/the-conversation/sd-north-korea-obama-past-presidents-20170810-htmstory.html>
22. Glass A. President Bush Cites «Axis of Evil». 2002, Jan. 29. URL: <https://www.politico.com/story/2019/01/29/bush-axis-of-evil-2002-1127725>
23. Martin C. H. G.W.Bush and North Korea: A Levels of Analysis View // Pacific Focus. 2007, Spring. Vol. XXII, No. 1. P. 111–136.
24. The Kim Jong Un Regime and the Future Security Environment Surrounding the Korean Peninsula. Tokyo: The National Institute for Defense Studies, 2017. 193 p.
25. Davenport K. The Six-Party Talks at a Glance. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/6partytalks>
26. Scobell A. China and North Korea. Bolstering a Buffer or Hunkering Down in Northeast Asia? RAND Corporation, 2017. 9 p.
27. Bajoria J., Xu B. The Six Party talks on North Korean Nuclear Program. URL: <https://www.cfr.org/background/six-party-talks-north-koreas-nuclear-program>
28. Powell Seeks China's Support. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/2792955.stm>
29. Kim H.N. U.S. – North Korea Relations under the Obama Administration: Problems and Prospects // North Korean Review. 2010, Spring. Vol. 6, No. 1. P. 20–36.
30. Cha V. What Do They Really Want?: Obama's North Korea Conundrum // The Washington Quarterly. 2009. Vol. 32, Is. 4. P. 119–138.

31. Kim H. Comparing North Korea Policies of the Obama and Trump Administrations // *Nanzan Review of American Studies*. 2017. Vol. 39. P. 45–69.
32. Péron-Doise M. Did Donald Trump ease tensions with North Korea? URL: <https://theconversation.com/did-donald-trump-ease-tensions-with-north-korea-152505>
33. Albert E. The China – North Korea Relationship. URL: <https://www.crf.org/backgrounders/china-north-korea-relationship>
34. Hilpert H., Meier O. Facets of the North Korea Conflict. Actors, Problems and Europe's Interests. SWP Research Paper 12. Berlin, 2018. 85 p.
35. Cole M. J. A Structural Analysis of the U.S., China, South Korea and North Korea Quadrilateral Relationship // *Prospect Journal*. 2018. No. 20. 17 p.
36. Remarks by President Trump at Business Event with President Xi of China. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-business-event-president-xi-china-beijing-china>
37. Jung C.E. Experts: US-China Trade Tensions Could Impact Pyongyang Sanctions Support. URL: <https://www.voanews.com/economy-business/experts-us-china-trade-tensions-could-impact-pyongyang-sanctions-support>
38. “Back on Track: Trump, Xi Agree to Resume Trade Talks. URL: <https://www.channelnewsasia.com/news/asia/donald-trump-xi-jinping-meeting-g20-summit-china-us-trade-11672834>
39. Hass R., Denmark A. More Pain than Gain. How the US-China Trade War Hurt America. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/08/07/more-pain-than-gain-how-the-us-china-trade-war-hurt-america/>
40. Tiezzi. S. US, China Trade Officials Finally Talk. URL: <https://thediplomat.com/2021/05/us-china-trade-officials-finally-talk/>
41. Hotta Y. China's Aid to North Korea – Centered on the China – North Korea Oil Pipeline / *Japan Institute of International Affairs*. November 2013. 18 p.
42. Kim P. How China Sees North Korea: Three Critical Moments in History and Future Directions. URL: <https://www.thechicagocouncil.org/publication/how-china-sees-north-korea-three-critical-moments-history-and-future-directions>
43. Kim S., Chen J., Smith. H. Uneasy Allies: Fifty Years of China-North Korea Relations. URL: <https://www.wilsoncenter.org/event/uneasy-allies-fifty-years-china-north-korea-relations>
44. 2018 Report to Congress of the U.S. – China Economic and Security Review Commission. One Hundred Fifteenth Congress. Second Session. November 2018. 525 p.
45. What Will North Korea Negotiations Mean for the U.S. – China Balance of Power? URL: <https://warontherocks.com/2018/07/what0will-north-korea-negotiations-mean-for-the-u-s-china-balance-of-power>
46. Bates G. China's North Korea Policy. Assessing Interests and Influences. Special Report. Washington, DC, 2011. 14 p.
47. Legarda H. In Xi's China, the Center Takes Control of Foreign Affairs. URL:

<https://thediplomat.com/2018/08/in-xis-china-the-center-takes-control-of-foreign-affairs/>

48. Mullen J. Tough U.N. Action Vowed after North Korean Nuclear Test. URL: <http://edition.cnn.com/2013/02/11/world/asia/north-korea-seismic-disturbance/index.html>
49. Bondaz A. Reassessing China – North Korea Relations // China Analysis. 2013, October. P. 9–11.
50. Ru S. Beijing and Pyongyang: a «Special Friendship» Facing the Final Curtain // ISPI Analysis. 2016. No. 297. 15 p.
51. Harden B. Why Kim Chong Un is Alienating China. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/why-kim-jong-un-is-alienating-china/2017/10/01/20d99adc-a541-11e7-ade1-76d061d56efa_story.html?noredirect=on&utm_term=.2fa135e68a5a
52. Zhao S. A New Model of Great Power Relationship and China – US Competition in the Asia Pacific // ISPI Analysis. 2013. No. 211. 9 p.
53. Wang T. Small State, Big Influence: China's North Korea Policy Dilemma // Georgetown Journal of Asian Affairs. 2014, Fall–Winter. P. 5–27.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бойко Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Васильчук Володимир Миколайович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Київського національного лінгвістичного університету

Величко Валентин Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, радник Ректора з міжнародних питань Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, науковий радник Міжнародної асоціації дослідження культурної індустрії

Гедін Максим Сергійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Київського національного лінгвістичного університету

Городня Наталія Данилівна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Деменко Олександр Федорович – кандидат політичних наук, доцент, учений секретар Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Лукаш Ольга Іванівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Мінгазутдінова Галина Ігорівна – кандидат історичних наук, провідний фахівець відділу академічної мобільності Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Олійник Олег Миколайович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Оуян Сянін – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри Марксистської світової політекономічної теорії Інституту світової економіки і політики Китайської академії суспільних наук

Перга Тетяна Юріївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Пророченко Наталія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри тюркської філології Київського національного лінгвістичного університету, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Цапко Олег Михайлович – кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу історії нових незалежних держав Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ціватий Вячеслав Григорович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії світового українства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чжу Цзінтао – кандидат філологічних наук, доцент, доцент Тяньцзіньського університету іноземних мов, завідувач наукового відділу Інституту Конфуція Київського Національного лінгвістичного університету

LIST OF AUTHORS

Boiko Olena – Ph.D. in Economics, Senior Researcher, Leading Researcher of the State Institution «Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Vasylchuk Volodymyr – Dr. habil. (History), Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, Kyiv National Linguistic University

Velychko Valentyn – Ph.D. in Economics, Docent, Adviser of the Rector on International Affairs of the National Academy of Fine Arts and Architecture, scientific advisor of the International Association for the Study of Cultural Industry

Gedin Maxym – Ph.D. in History, Docent, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Kyiv National Linguistic University

Gorodnia Nataliya – Dr. habil. (World History), Professor, Professor of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Nations, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Leading Researcher of the Department of History of Asia and Africa, the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine».

Demenko Olexandr – Ph.D. in Political Sciences, Docent, Scientific Secretary of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Lukash Olga – Ph.D. in History, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of History of Asia and Africa, the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Mingazutdinova Galyna – Ph.D. in History, Leading Specialist of Academic Mobility Office, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Oliynyk Oleh – Ph.D. in Economics, Senior Researcher of the Department of History of Asia and Africa, the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Ouyang Xiangin – Dr. habil. (Philosophy), Professor, Head of the Department of Marxist World Political and Economic Theory, the Institute of World Economy and Policy of the Chinese Academy of Social Sciences

Perga Tetiana – Ph.D. in History, Senior Researcher, Senior Researcher of Department of Global and Civilization Processes, the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Prorochenko Nataliia – Ph.D. in History, Docent, Associate Professor of Department of Turkish Philology, Kyiv National Linguistic University, Senior Researcher of the Department of History of Asia and Africa, the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Tsapko Oleh – Ph.D. in History, Docent, Leading Researcher of the Department of New Independent States, the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine».

Tsivatyi Viacheslav – Ph.D. in History, Docent, Associate Professor of the Department of World Ukrainian History, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Zhu Jintao – Ph.D. in Philology, Docent, Associate Professor of Tianjin Foreign Studies University, Head of the Academic Department of Confucius Institute, Kyiv National Linguistic University

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

КИТАЙ В ПЕРІОД РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

Збірник наукових праць

Науковий редактор Н. Д. Городня

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. ???.
Зам. ???.

Видавець і виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс».
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б.
www.fenixprint.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК за № 271 від 07.12.2000.